OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1. fl. 24. kr. c. m.

Simonchei Lukács
Professoris Baiae.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

KÖZHASZNU

ESMERETEK TARA

A'

Conversations-Lexicon

SZERÉNT

MAGYARORSZÁGRA

ALKALMAZTATVA.

Bibliotheca Conuent. PP. Franciscan.
Bajensis.

KILENCZEDIK KÖTET.

P — Python.

PESTEN,
KÖNYVÁROS WIGAND OTTO SAJÁTJA.

1833.

Nyomtatatott Budán a' K. Egyetem' betűivel.

R 2

~~MD 2101~~ 288.544

Országos Könyvtári Központ
Nem adható el!
szerzeti rakszáról

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
M. Növedéknapló
1955 év 2501 sz.

R 1965

P.

P, az abc 16 betűje, melly az összeszorított ajakak megnyitásakor kiütött lehelet által származik.

Pacca (Bartholomaeus) szül. Beneventben Dec. 16, 1756 presb. cardinal, Camerlengo v. financzminister és prodatarius (alkanczellár) volt. VII Pius 1801 öltözteté római biborba, 's hozzá a' Napoleonnal volt visszálkodásban leghivebb ragaszkodást bizonyitott. Mint prodatarius, Miollis francz. generállal gyakori ellenségeskedésben állott. Azon gyanu miatt, mintha a' Francziák ellen pártütést támasztott volna, (1808) elfogták, 's Beneventbe akarák vinni, de Pius kieszközlé az engedelmet, hogy mint fogoly, nála maradhasson. A' pápát számkivetésébe is követé, de Grenobleben tőle elválaszták, 's harmadfél esztendeig várfogságban tartották. — 1814 méltóságaiba visszahelyheztetett, de következő évben a' nápolyi sereg Murat alatt beütvén, Rómát a' pápával ujra elhagyni kénytelen vala. Genuában kevés ideig mulatása után ismét visszatért, a' chinai dolgokat intéző gyülés tagja lön, 's 1816 rendkivüli követséggel Bécsbe ment. Részt vőn azon gyülésben is, mellyre az academiai tanulmányok' rendszerének kimunkálása bizva volt; 1817 Róma kormányozója, később az egyházi birodalom jövedelmeinek megvizsgálására rendelt választottság tagja vala. Charakterének a' szerencsétlenségben állandósága 's feláldozó hűsége közönséges tiszteletet szerzének neki; de több olly türedelmetlen rendszabásokat vetnek szemére, mellyek VII Pius visszatértét bélyegzék. XII Leo is bizodalmával és barátságával ajándékozá-meg; de ő Camerlengo hivatalát Dec. 1824 még is letette, 's a' pápa Galeffi cardinált nevezé helyébe. P. a' Római széknek a' francz. zendüléstől kezdődő történeteihez adatokat gyüjtögetett. Az archaeologia academiájának 1816-tól pártfogója, 1820-tól Frascati püspök, 's 1822-től a' tanulmányok fő ügyelője.

Paderborn, hajdan közvetetlen birodalmi püspökség a' vestfaleni kerületben. Ez a' fejedelemség (44 nsz. mf. 97000 lak.) egy kietlen, Egge nevű bértztől alsó- és felső-erdei kerületre osztatik. Földje általánosan igen termékeny, főképpen az ugy nev. Sendvelt, az Alme és Dieme közt. Nagy benne a' sertés- és juhtartás. Ad vasat, kőszenet, sót 's messzire terjedő erdei vannak. Püspöksége egy azok közt, mellyeket N. Károly legelőször alkotott; a' püspöki templom magától III Leotól szenteltetett fel 799. A' tartomány 1802 Poroszországhoz 's 1806 a' vestfaleni királysághoz kapcsoltatott, hanem ennek enyészte után ismét Poroszországé lett 's most a' vestfaleni tartományhoz tartozó mindeni kormánykerületnek része. A' kerület városának, Paderbornnak (870 ház. 6700 lak.), setét utszái vannak 's a' tartomány fő törvényszékének és püspöknek helye. A' lakosok fő élelemmódjai földmivelés és baromtartás. Püspöki templomában találtattak, a' többi drágaságokon kivül, a' 12 apostol aranyképei 's sz. Liborius ezüst koporsója, mellyeket 1622 Kristian braunschwei-

gi herczeg vett el, 's ezen utolsóból a' most ritkákká lett tallérokat verette ezen felyűlírással: „*Gottes Freund und Pfaffen Feind*“. A' templom 777 kezdett épittetni Hathumar első püspöktől; 1000 eszt. leégett. A' mostani a' 12 és 14 száz-ból való, a' 15 16 és 17 szászadbeli nagy változtatásokkal. N. Károly idejéből csak a' Gerold kápolna áll fen. Azon templomból, mellyet Meinwerk püspök végzett el, még csak a' Bertalan kápolnája áll fen. L. Brand „*Hist. artist. Darstell. des Doms zu P*“. (Lemgo 1827). A' Pader a' templom alatt forr ki három forrásból, olly erővel, hogy 20 lép. nehány malmokat hajt. A' kath. gymnasiumon kivül van Paderbornnak universitása, melly herczeg Fürstenberg Theodor püspöktől alk. 1592, 's csak egy phil. és theol. karból állott. 1819 eltöröltetett 's tőkéje az odavaló gymnasium és münsteri theol. kar javitására fordittatott. Paderbornban van még egy papnevelő intézet, 5 klastrom 's Vestfalen történeteire és régiségeinek kinyomozására egyesült társaság. Paderborntól nem messze fekszik a' teutoburgi erdő (l. e.) *L — ű.*

Padischah (Pad, védő vagy királyi szék és Schah, király, fejedelem), olly tzim, mellyel a' török császár él. Régen csupán a franczia királynak adták azt a' török császárok, a' többieket csak *Kraloknak* nevezvén. Most az austriai és orosz császárokat is megtisztelik vele. *L — ű.*

Padolat, Padolatfestemény, Padolatdarab, Plafond. A' szobának vagy teremnek azon része, melly azt felűlről bezárja, padolatnak mondatik. Ez közönségesen vizarányos, néha bóltozott. Itt csak ékesitését tekintjük. Legközönségesebb az, midőn az oldalfalak végétől vagy párkányától kezdve a' padolatig felfelé egy rovátk hagyatik, 's hol ez végződik, a' padolat nehány izzel vagy sorral beszegetik. Ha a' padolat belső köre is ékesitendő, akkor majd mezőkre osztatik, majd stuccaturmunkával készült, vagy csupán festett lombokkal, virágfüzérekkel és arabeskekkel diszesittetik. Azonban van a' padolat ékesitésére valódi, tulajdon festemény (padolatdarab, padolatfestemény) is. Valamint talán az egész képirásban semmi sincs nehezebb, mint az efféle darabok; ugy a' theoria is ezek körül leginkább ingadoz. Legelsőben is azon ütközik meg, ha átaljában az illy nemű festemények megállhatnak é? Ellenkezői azzal gáncsolják, hogy a' szemlélőre nézve igen nehéz álláspontjok van, 's hogy azt akarják képzeltetni velünk, mintha egy bezárt helyből magunk felett a' szabadba látnánk. Ez ellenvetés legalább arra figyelteti a' művészt, hogy neki helyét más módon kell használnia, mint különben a' képiró teszi, ha csak a' szemet gyönyörködtetés helyett bántani, 's a' hihetőséget durván sérteni nem akarja. Mindenkor kettőre kell ügyelnie: tárgyra 's bánásmódra. Laugier Abbét valóban igen helyes érzés vezérlé, midőn az illy nemű festeményekből a' felemelt földeket (terrasse), hegyeket, épületeket, folyamokat, erdőket, 's szóval mind azokat, mik felettünk soha sem lehetnek, egészen kirekeszté. E' tekintetből Cortona Péter és Lebrun padolatfestményei, Aeneás hajóseregével és Hercules tetteivel helyben nem hagyhatók. Az ép emberi elme általláthatja, hogy illy padolatdarabokhoz csak a' légországból vett tárgyak illenek, 's ha ezekhez minden vallás mythusi lényeit is számláljuk, csak azért esik, mert azt gyermekségünktől kezdett szokásnál fogva természetesnek találjuk. Ellenben az allegoriai lények, mellyeket Sulzer még megszenved, már szorosb korlátok közé vethetők. Ha már a' művész tárgyát illőleg választotta, még a' bánásmód körül sokat kell megfontolnia. Mivel a' padolat a' festés által előlünk mintegy elvitetik, 's a' szemnek az ég körébe szabad ut nyittatik, magában érthető, hogy a' festést igen könnyű, levegői színezettel kell kivinni. Az alakok ugy rajzoltassanak, hogy a' néző álláspontjáról, alólról felfelé,

valóban felettünk lebegni lássanak. Ehez a' perspectivának mély esmerete kivántatik, melly szerint mind a' lapos, mind a' boltozott padolatokhoz más más elrendezés szükséges. E' perspectivával szorosan összefüggenek a' mesterséges röviditések, mellyek nélkül a' padolatfestés soha sem lesz tökéletes. Azért volt ebben mester Correggio, mint mívei a' pármai székesegyházban és Sz. János templomában bizonyitják; ellenben Rafael, ki a' röviditéseket olly örömest elkerülte, a' Farnesinában készitett padolatfesteményével tőle hátra maradt. Ha Mengs, ki a' padolatdarabokat csak padolatra aggatott festemények gyanánt tekinteni kivánja, azt tartja, hogy Correggionak ama padolatdarabjai csupán Angelo Mihály miveinek tanulásai, ezzel nem egyebet mond, mint azt, hogy a' röviditésekben Correggio szinte olly nagy volt, mint Angelo. Egyébiránt mellékesen emlithetni, hogy Correggionak mind a' két gömbtetőji egészben festettek, noha előtte az illyeket mindenkor részenként vagy darabonként festeni szokták. — Végre az ábrázolt tárgyak az épület czéljával 's charakterével mindenkor összehangzásban legyenek: illy nemű festményekkel ékesitésre csak a' jó magas, 's főkép a' boltozott padolatok alkalmasak.

Padua (*Padova*), régi erős város (6000 ház. 34,000 lak.) a' Bacchiglionenél, mellyet csatorna köt öszve a' Brentával. A' kir. delegatiónak 's tartományi gyülésnek helye. 96 temploma közt főtemploma a' leggazdagabbak közé tartozik Olaszországban. Segrestyéjében van Petrarca képe, ki itt kanonok volt 's könyvtárának egy részét a' templomnak hagyta végső rendelésében. Sz. Justina temploma legszebb együgyüséggel épültnek tartatik Felső-Olaszországban. Prato della valla (völgyi rét) nevű közönséges piatza, a' régi római Márs mezeje, mellyet legjelesebb Paduaiak szobrai ékesitnek, kellemetes sétálóhelyet formál. A' Ferencz szerzetesei templomának (*Chiesa del Santo*) sok drágaságai és pompás emlékei vannak. Előtte áll *Iovan Narnii Gattamelata* venecziai vezérnek szobra, mellyet a' venécziai köztársaság állittatott fel. A' püspöki papnevelő intézet, melly Barbarigo mh. cardinális által ujittatott meg, jeles, 100 ifju pap számára alkotott épület; hires könyvnyomtatásával, mellyben napkeleti betük is vannak. A' paduai hires universitas II Fridrik császártól alkottatott, a' ki 1228 a' bolognait ide tette által. Legfontosabb az orvosi kar. Mintegy 400 tanúlnak benne; hajdan több ezerre ment tanulóinak száma, a' honnan Paduának az Olaszok *la Dotta* (tudós) mellék-nevet adtak. Az universitas épületét, *il palazzo degli studj*, tanitóinak képei diszesitik. Hozá tartoznak 12 collegium, a' régi várkastélyban lévő csillagvizsg. intézet, füvész kert, bontzoló szin 'sat. Paduában van a' tudományok 's mivészség kir. intézetének egy osztálya, tudományok társ. földmivelés társ. 'sat. Épületei közt kitetszők: a' tanátsház, a' Paduában született Livius képével; a' Podesta palotája, a' város könyvtárával; a' játékszin 'sat. Itt mutogatják a' trójai vitéz Antenor sirját, ki épitette, Virgilius szerint, Paduát. Római uraság után Longobárdok kezére került a' város, kiktől Nagy-Károly vette el. A' német császárok uralkodása után Ezzelin tiran alá jött, köztársasággá lett, a' Carraráktól igazgattatott 's 1405 venécziai hatalom alá hajtatott. Még most is lehet egy Arena omladékit látni. — A' kereskedés nagyobbára Zsidók kezében van, kik tulajdon fertályban laknak. Vásár Sz. Antal napján tartatik benne. Posztót és selyem míveket készit. Nyáron eleven a' város, főképpen vásárkor Jun. mivel a' gazdagok egész környékről ide jőnek. Padua környéke (*il Padovano*) egy Európának legszebb 's legtermékenyebb tájékai közt, mellyet 300,000 laknak. A' város és tartomány a' venecziai köztársaság elenyészte után Austriáéi lettek, melly 1805 Napoleonnak engedte azokat, hanem 1814

olta ismét austriai felsőség alatt vannak 's a' paduai delegatiot (40 nsz. mf. 289,000 lak.) formálják, a' lombardi-venecziai királyságnak venecziai kormány kerületében. *L — ú.*

PAEAN vagy PAEON (gyógyító), a' gyógyító istenségnek, főképpen Apollónak, mellékneve. Jelentését külömbözőképpen magyarázzák a' grammaticusok. Mivel az Apollót magasztaló énekekben ez a' felkiáltás: „*Io Paean*" gyakran előjött, innen Paeanoknak nevezettek azok. Ezen Paeanok ragadó nyavalyák idején 's minden alkalommal énekeltettek, midőn az istent megnyerni akarták a' régiek. Azonközben a' Paean szó az Apollót magasztaló énekekről más vitézek 's kitetsző férjfiak tetteire is átvitetett. Ilyen volt a' többek közt a' samosi Lysander tetteire éneklett Paean. Azon ütközeti ének is, melly ütközet előtt Marsnak 's a' nyert győzedelem után Apollónak énekeltetett. Paeannak neveztetett. *L — ú.*

PAEDAGOG, a' Görögöknél és Rómaiaknál azon rabszolga volt, ki urának gyermekeit oskolába vezetgette. Minthogy mind a' rabszolgák, mind a' felszabaditottak gyakran tudományos miveltséget szereztek, többnyire házi tanitóknak 's nevelőknek használtattak, igy a' görög Paedagog név idővel minden nevelőre elragadt.

PAEDAGOGICA, az emberi nevelés tudománya (L. NEVELÉS.) A' szemlélődő Paedagogica a' nevelés és oktatás szabályait tanitja, 's igy a' Didacticát is magában foglalja; a' gyakorló pedig ezek alkalmazására vezet, 's a' módokat mutogatja. Nevelői szabályokat és intézeteket minden népnél találhatni, melly valamelly miveltségre emelkedett, mert általányosan az ifjuság gondos és alaprajz szerinti nevelése nélkül, nemzeti mivelődés nem is képzelhető. Mit e' körül a' Zsidók, Egyiptomiak, Persák és Indusok tettek, inkább miveltségi állapotjokból, mint nevelés módjokról fenmaradt igen tökéletlen történeti tudósitásokból derül fel. Tiszta 's tudományosan elrendezett isméretre, csak a' Görögöknél és Rómaiaknál jutottak a' Paedagogica alaptételei, Plato, Aristoteles, Xenophon, Plutarchus és Quinctilianus alatt, kik későbbi nevelők oktatói lévén, egy szabadabb nevelés csirájának kifejtésére sokat tettek. Mit Nagy-Károly, 's a' közép idő klastromai tettek, ez intézetekkel együtt elenyészett, 's még a' classica litteratura feléledése, 's a' reformátorok fáradozásai után is, századok kellének, hogy a' mostani Paedagogicának álláspont át kijelelő észfogatok megérjenek, 's forgásba tétessenek. (V ő. EMBERKÉPZÉS.) Angolok, Francziák és Németek legtöbbet, legjobbat tettek e' tudomány körül, 's rendszeres elszerkezését egyenesen német philosophusok éles elméjének köszönheti; 's bár az ujabb philosophiai oskolák egyikéhez sem köttetett, még is Niemayer szerint több paedagogiai rendszert lehet felhozni, melly a' 18 században külön vagy egyszerre divatozott. Igy a' Franke oskolája (L. PIETISMUS) elejétől közepéig, — a' philanthropica oskola (L. PHILANTHROPINISMUS) közepétől vége tájáig divatoztak, ellenben a' Humanisták (L. HUMAN.) kiket a' classica litteratura buzgalma, 's azon óhajtás, hogy a' tanitás a' papok felügyelése alól vétessék ki, összetart, — és az Eclecticusok, p. o. maga Niemayer is, kik az alapszabást követik: „mindent megpróbálni 's a' legjobbat megtartani", — mindég függetlenül, 's fontos hatáskörben tarták fel magokat. A' paedagogiai gondolatok történetére nézve l. Schwarztól „*Erziehungslehre*" 4 köt. — Ezen rendszereken kivül Pestalozzi (l. e.) a' magáét saját derék ötletein épitette, 's a' gyakorló paedagogica ujabb lételét 's mélyebb alapulását ennek köszöni.

PAER (Fernando) játékszini szerző; szül. 1774 Pármában, a' nápolyi Ghiretti tanitványa, della Pieta conservatoriumból. 10 esztendős volt, midőn Velenczében Circe operáját először adá, 's ez kedvet talált. Ekkor beutazá Olaszország fővárosit. A' pármai her-

czeg (kereszt-atyja) esztendei fizetést rendelt neki, 's megengedé", hogy 1795 a' háboru viharai miatt Bécsbe mehessen, hol 1798 a' nemzeti játékszinnél componista, nője pedig az olasz operánál első énekesné lett. „*Camilla*" operája 1799 terjeszté leginkább hirét, melly csak hamar minden német szineken megjelent. 1802 maga mint karmester, hitese pedig mint első énekesné, három esztendőre Drezdába mentek. Napoleon a' Jéna melletti ütközet után rávevé őket, hogy Varsóba követnék, hol előtte apró concerteket adtak, a' tilsiti béke után pedig szolgálatjába állottak. Tagja lett ezután P. a' szép müvészségek academiáinak Nápolyban, Bolognában, Velenczében, 's a' párisi operának több izben vala igazgatója. Szerzeményei melodiákban gazdagok, énekkel teljesek, szeres muzsikájok foganatos; de mély belső összefüggés, és alapos charakteristica nincs bennök. Ugy lehet tekinteni, mint Rossini kalauzát, kit az alapos tételben még felül is mult. Legjobb operái: *Sargino*, *Camilla*, *Griselda*, *Leonora*, *Achille*, *I fuorusciti* (után állók) „*Sophonisbe*, *Dido*, *Agnese*, *Olinde e Sofronie*. Ezeken kivül tőle van: „*Cinna*, *Il principe di Tartano*, *Idomeneo*, *Numa Pompilio*, *I Baccanti* 'sat., és klavérkésérettel több Romanze, Duett 'sat.

Paestum, a' Görögöknél Posidonia, görög város Lucaniában (alsó Olaszorsz.), kel. a' Silarus folyójától az Alburnus hegye alatt, a' sinus Paestanus (most *Golfo di Salerno*) mellett, híres a' költőknél szép rózsairól, mellyek itt eszt. kétszer (tavasszal és ősszel) nyiltak 's ezen nedves és meleg tájékon különösen tenyészni látszattak. A' város hihetőképpen Sybaristól K. e. 510 körül alkotott gyarmat volt, és igy az Achaeusok nemzetségéhez tartozott. Ezért tisztelte különösen Neptunust, mint az anyaváros. 915 a' Saracenektől elpusztittatott. 1755 olta pompás omladékai ásattak ki itt 's amott, mellyek, mint pénzei is, jó állapotra mutatnak. 1829 egy hosszú oszlopmivet találtak benne, melly tornátzot formál, ezenkivül görög és római sírokat is. Helyén most Pesti vagy Pesto fekszik, Principato citra nevü nápolyi tartományban. *L — ú.*

Paetus l. Arria.

Pagliajo v. Pagliaccio, 's ebből bénnitva Pajazzo, a' nápolyi népjáték egyik tréfás maszkjának neve. A' szó magában szecskát tesz; 's ama' maszkot azért nevezik igy, mivel a' szegény ördögöt ábrázolja, kinek morzsolt szalmán kell fekünni.

Pagodák, a' Hinduk és déli ázsiai pogány népek isteneinek templomai. Ezen kőből és fából épitett templomok szabad, obeliskekkel, oszlopokkal 's az épités mesterségének más miveivel diszlő helyen állanak, igen nagyok 's magasak és rendkivül pompásak. Rendszerént kereszt formájok van, mellynek négy végei egyenlő hosszak, 's magas és toronyhoz hasonló fedéllel fedettek. Legjelesebbeket Benaresben, Siamban, Peguban, főképpen pedig Jaggernatban vagy Dsaggernatban (l. e.) lehet látni. Belől, sok drágaságokon kivül, oltárok és istenek szobrai vannak bennek. Az utolsóbbak, mellyek hasonlóul Pagodáknak neveztetnek 's mindenik Pagodában nagy számmal állanak, közönségesen égetett földből készittettek 's formátlanak, de gazdagan meg vannak aranyozva, itt mezitelenek, amott felruháztak, állanak vagy lábokat keresztben téve ülnek 's gyakran óriási nagyok. *L — ú.*

Pairek, áng. Peerek (*pares curiae*, *pares regni*) A' pairek méltósága 's jusai a' feudale systema kifejlésével kezdődnek. A' régibb időbeli községek tagjai, a' vezérek késéröi, a' nép előbbkelőinek és elöljáróinak gyülései (az Angol-Szászok Wittena gemotei 's a' Frankok Campus Martiusa) tehát még nem később időbeli pairek. Tsak a' feudale systemában állapittatott meg az, hogy a' vazallok magok intézzék el önnön ügyeiket' 's perlekedéseiknek törvényes tár-

gyait, tulajdon fejeikkel; innen mindenik vazallnak kötelessége, de egyszersmind elsőségi jusa is volt a' közvetetlen feudalis urnak udvari gyülésein és törvényszékein megjelenni. Ezek voltak a' pares curiae 's ezen alkotmány a' királytól fogva a' herczegségekben 's egyházi és világi uradalmakban is feltaláltatott. Francziaországban azon zendülés idejében, melly 987 Capet Hugot királyságra emelte, csak 7 világi herczeg volt, mint a' koronának követetlen vazalljai, u. m. a' francziai, burgundi, aquitaniai és normandiai herczegek, 's a' flanderni, toulousei és champagnei grófok. A' francziai herczeg királlyá lévén, hatan maradtak, kikhez jöttek később a' rheimsi érsek, mint Francziaországnak első egyházi herczege 's a' király (vagy korona) közvetetlen kerületében fekvő püspökök, mint a' laoni (herczeg névvel), a' beauvoisi, noyoni és chalonsi pedig mint grófok, 's később VII Lajos alatt a' langresi püspök is. Ez a' régi pairség nem sokáig állott fen, 's inkább fénye, mint munkás segédje volt az ország igazgattatásának. A' hajdani pairi fejedelemségek a' koronával lassanként egyesittettek 's csak az egyházi urak tartották meg pair neveket. Azonközben a' fejedelemségeknek, a' királynak, mint hajdani francziai herczegnek, a' guiennei, normandiai, bretagnei és fejedelmesitett grófságoknak követetlen vazalljai folytatták az ország udvari és törvényszéki gyülésein való megjelenéseket és midőn álló törvényszékek (parlamentek) lettek belőlök, ezekben is megtartották üléseket, mig a' tudós tanácsosok által ki nem szoritattak. Csak mint az ország herczegei fő törvényszékének, volt a' hajdani pairségnek bizonyos esetekben munkássága, p. o. midőn János ángol király 1200 eszt. unoka-öttsének, bretagnei Arthurnak, meggyilkolásáért előidéztetett 's feudumától, Normandiától, megfosztatott. A' régi pairek helyébe, kiknek tartományi korona jószágaivá tétettek, ujak alkottattak, a' többek közt, a' bretagnei herczegség, az artoisi és anjoui grófságok 1296, a' burgundi uj herczegség Merész Filep számára 1361, mellyeket több kinevezések követtek, eleinte csak kir. házból szül. herczegek, azután 1551 olta más főbb ranguak részére. XIV Lajos alatt az ujabb pairek (*Ducs et Pairs*) száma nagyobbodott; de a' rangon kivül egyetlen-egy valóságos elsőségi jusok azoknak a' parisi parlamentben való ülésben állott. Ezen uj pairek közt volt, mint világi pair (St. Cloudi herczeg) a' parisi érsek, legrégibb volt az uzesi herczeg (1572-től), legujabb a' richmondi ángol herczeg. Számok 37 tett. Király-koronázásra a' 12 régibb pairek képviselőket küldöttek. A' pairség a' revolutiokor eltöröltetett, de XVIII Lajostól az ángol felső parlament formája szerént visszaállittatott; innen a' pairek száma most sokkal nagyobb, 1830 eszt. 336 volt. — Angolországban a' peeri méltóság hasonlóúl jött létre 's a' fő nemességgel (herczegekkel, marquisekkel, grófokkal, vicegrófokkal vagy viscountokkal és bárókkal) törvényesen öszveköttetve volt, a' mi Francziaországban nincs. Eleinte a' koronának minden vazalljai megjelentek az udvari és ország-gyüléseken; azután pedig csak azok, kik különös levéllel meghivattak, a' honnan a' meghivó levelek az örökös peeri méltóság bizonyitványiúl szolgáltak. Vannak nehány jószágok, mellyekkel a' peeri méltóság örökösen öszveköttetett; egyébiránt csak személyes és a' férjfiui ágon örökös. A' jószággal öszvekötött peeri méltóság a' leány örökösökre is átmegyen 's néha asszonyoknak személyesen is adatott jus ezt a' méltóságot örökiteni (*Peeresses in her own right.*) A' peerek főbb jusai ezek: 1) a' felső parlamentben ülés; a' scotországi és irlandi peerek mindazáltal csak magok közül választott küldötség személyében jelennek meg. 2) Hazaárulás ügyében a' felső parlament birájok, más criminalis esetekben közönséges törvényszékek eleibe idéztetnek. 3) Polgári ügyekben nem fogattathatnak el. 4) A' peerek rágalmaztatása (*scandalum magnatum*) keményebben szo-

kott büntettetni. 5) A' parlament mindenik Jordjának van jusa a' királynál kihalgattatást kérni, hogy az ország javára előterjesztéseket tegyen. *L—ú.*

Paisiello, és nem Paëssiello (*Giovanni*) egy a' leghiresebb énekjáték-szerzők közül, született 1741-ben Tarentumban, hol atyja baromorvos volt. 14 esztendős koráig tanult az oda való Jezsuiták oskolájában. Csak hamar észre vették jeles magas hangbéli és általános hangászi tehetségét; Carlo énekes tanitotta, ki is attyát reávette, hogy őtet Nápolyba a' di S. Onofrio conservatoriumba, hol a' hires Durante tanitott, küldené; öt esztendő elfolyta után Durante nevendékjei közt első lett, már muzsikai darabokat szerzett, 's 1763-ban a' bolognai játékszin számára két énekjáték készitését bizták reá. Szerencsés volt ezekben. Igy már az ifju szerzőnek Modena, Parma és Velencze számára is kellett énekjátékokat készíteni, meg hivták Romába, hol Nápoly legnagyobb hangászival vetélkedett. Hire külső országokra is elterjedett, és 1776 Katalin császárné Pétervárába hivá, hol többeket szerzett, és egy theoreticus munkát is hagyott. Midőn 9 esztendő eltőlte után Oroszországból Bécsen keresztül, hol Cassinak „König Theodorját" készitette II József számára, visszatért Romába és Nápolyba; hol azután IV Ferdinánd udvari muzsikájának mesterévé tette. Midőn 1799 az udvar Siciliában keresé menedékét, az uj kormány Paisiellot a' nemzet muzsika-mesterévé tette. A' királyi familia visszatértével vétkül tulajdonittatott néki, hogy azon hivatalt elfogadta, fogságba esett, fizetése megszünt, és csak nagy talentumának becsültetése mentheté a' haláltól. Csak két esztendő után jutott előbbi helyheztetésébe. A' Francziák ránt mindég szeretettel viseltetett, mit Hoche generalis halotti pompájára készitett énekével megmutatott, és jutalom-nyerés végett Párisba küldött. 1801 Napoleon mint fő Consul meghagyta neki, hogy a' párisi béke innepére egy Te Deum-ot készicsen, mit 1802 a' Notre Dame nevü templomban elő is adtak. Ez idő tájban királya megegyezése mellett maga is Párisba ment, hol a' néki szánt több hivatalok közt a' templomi muzsika-kar igazgatóságával megelégedett, mellyet a' legnagyobb mesterekből állitott öszve. Egyéb misés énekjein és Proserpina énekjátékján kivül szerzett egy nagy két chorusra való misés-éneket is, ugy szinte egy Te Deumot és több imádságokat a' császár koronázására. Minthogy azomban hirét öregedésével koczkáztatni nem akarta, elbocsáttatását kérte, 1804 Nápolyba visszatért, honnan Napoleonnak esztendőnként 15 Augustusra egy templomi muzsika-darabot küldött. Midőn Bonaparte József a' nápolyi koronát megnyerte, meghagyta őtet hivatalában. Napoleon a' becsület-rend keresztjével és pensióval, József pedig mind a' két siciliai rend keresztjével tisztelék meg. A' nápolyi királyi társaságnak is tagjává 's a' királyi conservatoriumnak igazgatójává lett, melly hivatalait és tisztelet-jeleit Joachim uralkodása végéig meg is tartotta. Meg holt 5 Jan. 1816. P-nak számos munkái közül Europának nevezetesebb játékszinein még ma is sokat láthatni. „*La Molinara*, szép Molnárné," „*Il re Theodoro di Venezia.*" *Il barbiere di Seviglia.*" *Nina, Osia la pazza per amore.* „*La serva padrona.*" „*L' amor contrastato*" *L' innocente fortunata.* „*Il matrimonio inaspettato*" *I filosofi imaginari*" *La grotta di Trofonio.*" „*L' Olimpiade.*" Sok templombeli énekei kivált mellyeket utolsó esztendeiben készitett, kevésbé esméretesek. Hogy P-t érdeméhez képest birálhassuk, az akkori dolgok állását kell előttünk tartani. Itt tetszik ki azon érdeme, hogy hazafiainak játékszini muzsikáját, legalább az opera buffában a' cselekedettel szorosabban öszvekötötte, a' muzsikát inkább drámákra alkalmaztatta. Az éneklés méltóságát is nagyra emelte, a' fuvó muzsikai szerek alkalmatos használása által. Inkább az előadandó dolog környülállásá-

hoz tudta magát alkalmaztatni, megröviditette a' rittornelléket, az egyformán menő áriákat éneklő karok által szakasztotta félben, 's a' nagy telyes hangu darabokat, Finalékat, mellyek eddig csak tréfás operákban jöttek elő, a' legkomolyabbakban is divatba hozta. A' találmányokban képzelhetetlen gazdag, szerencsés és könnyü; 's darabjainak általánosan ritka talentom, jó izlés, erő, elevenség, hibátlanság voltak tulajdonságai, és munkáinak fővonási. Kisérete tiszta 's természetes, kellemmel, bájolással bir, a' tréfásról érzékenyre könnyen átugrik, a' nélkül, hogy az elsőbbek ellen hibáznék, kevés componista inditott olly köz vágyat, mint Paisiello. Végső idejében Cimarosát esmérte vetélkedőjének, ki őtet elevenséggel és tüzével meghaladta. Mind kettő árnyékban áll már. Nem találnak már ma Paisiello játékiban erőt, tüzet, a' hármoniában csekély és kiholt, az ismételéssel fárasztó, 's keskeny foglalatú.

Paizs, a' régieknél védő fegyver, melly ábroncsra vont börből állott. A' mesterség már az őszkorban ékesgeté; hires volt e' tekintetben Achilles paizsa. L. „Ilias" XVIII. 378. Vö. Bolvin és Caylus „*Mém. de l, acad. des inscr.*" XXVII. — Hercules paizsáról Schlichtegroll iratkáját (*Gotha* 1788.) Czimerpaizsok l. Heraldica.

Pál, legjelesebb 's legérdemesebb az apostolok közt. Zsidó szüléktől szül. kik Tarsusban (Ciliciában) laktak 's római polgári jussal birtak, melly örökségül reá szállott. Nevelése már korán tudós eránt kapott 's Jerusalemben, hova ifju korában ment, Gamaliel, egy Jesus idejében élt leghiresebb Rabbin oktatása által, a' zsidó könyvek magyarázásába beavattatott. Mint levelei mutatják, a' görög költők 's böltsek munkáiban nagy jártassága volt 's e' mellett, a' zsidó tanitók szokása szerént, mesterséget, hihetőképpen sátortsinálást és tapetzérzást is üzött, mellyekkel kereste későbben utazása közben élelmét. Igy tanitói pályára készittetvén, Jesus halála után kevés eszt. mint a' Phariseusok felekezetének tagja 's a' keresztény községek, mellyeknek elnyomására Jerusalemen kivül és ben a' fő tanács őtet használta, üldözője, nagy tüzzel dolgozott a' keresztény tudomány kiirtásán, melly szomorú foglalatosságának 's buzgóságának több nyomait találjuk az apostolok historiájában. Eppen útban volt a' fő tanács meghatalmazó levelével Damascus felé, a' keresztények elfogatására, midőn egy jelenés (Apost. hist. 9 rész) ellenkező gondolkozásra 's arra vitte őtet, hogy a' kereszténységet mas szempontból tekintse 's a' keresztény tanitókhoz folyamodjék, hogy a' keresztény vallás felséges voltáról meggyőző esmeretet szerezhessen magának. Ezen hirtelen, isten rendelésére történt megtérését azzal nyilatkoztatá ki, hogy eléhbi Saul nevét Pál névvel tserélte fel, 's apostoli hivatalnak szentelte életét, olly lelkesedéssel, melly a' legnagyobb nehézségeket is meggyőzte. Arabia, Syria, Kisázsia, Görögország 's a' földközi tenger szigetei, tanui voltak fáradhatatlan munkásságának, mellyel azokban a' keresztény vallást terjesztette. A' hova utazása közben ment, munkás volt keresztény községek alkotásában 's a' hol már talált, azoknak a' hitben való megerősitésében. Az antiochiai, ephesusi és jerusalemi községekre nézve nagy érdemeket szerzett tanitásával, a' szertartások elrendelésével 's a' szegényebb tagok számára szedett alamizsnával. A' philippii (Macedoniában), korinthusi, galatai és thessalonikai községek, mint alkotójokat, tisztelték őtet 's az uj testamentomi szent irásban foglalt levelei, mellyeket az emlitett és Görögországnak 's Kisázsiának más jeles városiban lévő községekhez és Rómába küldött, eléggé bebizonyitják, az atyai hatalomnak melly visszonyában állott ő azokkal 's minő gondoskodással viseltetett azok eránt. Azáltal, hogy a' pogányokat a' zsidó törvény megtartására való kényszerités nélkül

bevette a' keresztény községekbe, munkássága körének 's a' kereszténység terjedésének olly tágas mezőt nyitott fel, mellyre a' többi apostolok keskenyebb nézete, kik eleinte csak Zsidókat akartak megkeresztelni, soha se engedték volna azt jutni. De éppen ezért lett a' Zsidók gyülőlségének tárgyává, kik őtet, mint hitehagyót, üldözték 's Jerusalemben minden kész volt veszedelmére, midőn a' Jesus tudományának terjesztésében tett 20 eszt-nél hosszabb fáradozása után K. u. 60 körül, a' nyomott palaestinai keresztények számára általa gyüjtött segédpénzel, bátran, mint Jesus maga utolsó Jerusalembe utazásakor, jött be Palaestinà fővárosába. Itt elfogattatott 's Caesareába vitetett, hol Felix és Festus római tisztartóktól két eszt. tartatott fogságban 's rettenthetetlenségéért és lelkének jelenvalóságáért, mellyel tetteit igazolta, nem kevésbé csudáltatott, mint elébb az areopagustól és athenaei böltsektől (kik közt Dionysius Areopagita pártján volt) előadásának erejéért 's hathatóságáért. Mivel mint római polgár, törvénytelen elfogattatása miatt a' császárra utalt, végre Rómába küldetett. Maltánál kiállott hajótörése után, tavasszal 62 megérkezett a' világ fővárosába, hol tisztelettel, de mind e' mellett is, mint status foglya, fogadtatott 's csak hamar több fő Rómaiakat nyert meg a' keresztény vallásnak. Hogy 64 eszt. ismét szabadon bocsáttatott, bizonyos; de a' mi spanyolországi, angliai, macedoniai, görögországi és külsőázsiai utazásairól beszéltetik, tsupa gyanitás, 66 ismét vissza jött Rómába, de ujra fogságba, tétetett 's megölettetett. Egy apostol élete se olly telyes nevezetes történetekkel, dicsőséges tettekkel, nehézségekkel 's rendkivüli és szomorú környülállásokkal, mint ezen nagy férjfiué, kitől a' vallás ellenségei se tagadhatták meg a' ritka lelki adományokat, alapos és szélesen terjedt esmereteket, a' vallás belsejébe való mély behatást, az ideáknak telyességét, a' tanitói ügyességet, mellyben a' *tárgyak szép rendjével megfoghatóság*, kellemetesség és lelkesitő *erő párosodott*. 'S az *uj testamentomnak* mellyik olvasója nem esmeri azon fedhetetlen erkölcsöt, lelki nagyságot, igazi áhitatosságot és hitbeli erőt, melly minden szavaiból és tetteiből kitündöklik? Levelei, mellyeket mind görög nyelven irt, olly felséges tudománnyal telyesek, melly az áhitatost épiti, a' tanulni kivánót oktatja, a' szerentsétlent vigasztalja 's minden idők böltseit tisztelettel és tsudálással tölti be. *L — ú.*

PÁL 1, orosz császár, 1 Dec. 1754 szül. Attya, akkor nagyherczeg, későbben III Péter névvel császár, felesége Katalin ellen való gyülőlségből, ki akarta őtet rekeszteni az uralkodásból. Azt mondják, de alaptalanul, hogy attya Iwan herczeget, Anna császárné testvérének unokáját, — kit már e' császári székre rendelt 's halála után (1740) bár alig volt két hónapos, valósággal császári méltóságra is emeltetett, de 6 Dec. 1741 Erzsébet herczegné, N. Péter leánya által attól megfosztatott 's fogságba tétetett, — akarta volna örökösévé kinevezni. Pál első esztendeit a' nélkül tölté el, hogy atyai 's anyai szeretetet esmert volna. Midőn attya 1762 koronáját 's életét elveszté és II Katalin vevé által az országlást, Iwan szerencsétlen vége után ő volt a' birodalomnak egyetlen egy örököse; a' honnan Katalin mindent elkövetett gyengélkedő egészségének megerősitésére, mivel ugy tekintette őtet, mint császári székének legerősebb oszlopát, az Oroszok különösen ragaszkodván hozá. Grof Panin első minister lett fő udvarmestere 's Aepinus tanitója az ifju herczegnek. Pál szép észtehetségeket mutatott; de egy könyvet se olvasott el egészen, Smollettnek ezen tzím alatt „*Peregrine Pikle*“ kijött frantzia fordításán kivül. Egyébiránt nyilt characterének, attya szomoru sorsára való visszaemlékezése, párosodván azon nyomással, melly alatt tartatott a' császárnétól, bizonyos keménységet

's elzártságot adott, főképpen midőn annya méltóságát féltvén, már felserdült korában is kémekkel vétette őtet körül. Hanem ez a' keménység se fojtotta el benne a' Katalin, mint annya iránti tiszteletet 's csak ritkán nyilatkoztatá ki a' szivében elzárt érzeteket. 1773 a' nagyherczeg Wilhelmine hessen-darmstadti herczegnével lépett házassági öszveköttetésbe, ki a' görög egyházba menvén által, Natalia Alexiewna nevet vett fel. Következő eszt. elkisérte annyát Pál Moskauba, melly alkalommal Razumowsky Andrástól a' császári méltóság elfoglalására ösztönöztetett, de Pál a' plánt nagy lelküleg megvetette. Razumowsky feltétele mindazáltal nem maradt titokban a' császárné előtt 's az ifju nagyrarágyó ember Nápolyba küldetett követségbe. Midőn a' nagyherczegné Natalia 26 April. 1776 szülésben megholt, Pált e' szomoru eset mélyen megszomoritá. Katalin, hogy fiát ismét megházasitsa, a' würtembergi udvarral kezdett alkudozni. II Fridrik meghivására Pál 1776 Berlinbe utazott. Itt találta a' számára választott menyasszonyt, ki ugy megtetszett neki, hogy azonnal megesett a' kézfogás. Több Fridrik által adott mulatságok után, visszatért Pál Pétervárába, hova nem sokára megérkezett würtembergi Dorotya Augusta 'Sófia is, ki itt Maria Feodorowna nevet vett fel 's 18 Oct. 1776 öszveköttetett vele. Ezen házasságnak gyümölcsei Sándor, Constantin, Miklós és Mihály nagyherczegek és Alexandra (IV Gustav Adolf Svéd királynak mátkája, azután 1799 Jósef főherczegnek 's Magyarország nádorispánjának felesége, megh. 1801), Maria (weimari nagyherczegné), Helena vagy Ilona (mecklenburg-schwerini örökös herczegné, mh. 1803), Katalin (würtembergi királyné, mh. 1819) és Anna (németalföldi koronaörökösné). A' házi boldogság, mellyel Pál bő mértékben élt, párosodván egy Európában teendő utazás reménylésével, vigasztalta őtet azon nyomatásában, hogy Katalin őtet minden uralkodásban való részvételből kirekesztette, sőt annyira ment, hogy Pálnak, bár az orosz tengeri erőnek nagyadmiralja volt, nem volt szabad meglátogatni a' Kronstadtban fekvő hajósereget. 1780 Pál feleségével, nordeni (éjszaki) gróf és grófné névvel, elindult rég-óhajtott útjára, Lengyel-, Német-, Olasz-, Franczia országokon 's Hollandon keresztül. 14 hónap mulva mind ketten megérkeztek közönséges lakhelyekbe, Gatsinába. Itt Pál kénszeritett munkátlanságban élt, mivel annya sem a' török háboruban, sem a' status dolgaiban nem engedett nekie részvételt. Jelen volt ugyan a' III Gustav ellen Finnlandban folyt hadban, de csak hamar megszomorodva jött ebből is haza magánosságába, látván, miként tétetnek itt is akadályok szabad akaratjának. Az azonközben kiütött franczia lázadás kezdé erre a' pétervári cabinétet foglalatoskodtatni 's annyival inkább, mivel igen sok franczia földön-futók szaladtak Oroszországba. Pál a' Franciaország ellen öszveszövetkezett fejedelmekkel tartott 's élte végéig megtartotta a' Jacobinusoktó való eleven félelmét. Katalin halála (17. Nov. 1796) után első uralkodói tettei Pálnak — jótévőségnek munkái, megörülvén, hogy valahára szabadon látja magát. Azon rendetlenségek, mellyeket Katalin nem vett észre, mind a' szárazi, mind a' tengeri erőnél eltöröltettek. A' rajta elkövetett példa ellenére fiának Sándornak részt hagyott venni a' közönséges dolgokban 's attyának, III Péternek, testét Katalinéval együtt a' császári sirboltba pompásan eltakarittatta; parancsolatjára Orloff Eleknek és Baratinskynek kellett a' halottszönyeget tartaniok. Orloff ezentul külföldön lakott; II Katalin legbiztabb szolgái az udvarból elküldettek. Ekkor Pál ismét létre hozta a' birodalomnak azon hajdani törvényét, hogy az asszonyi nem addig uralkodásra ne juthasson, mig férjfiui maradéka van az országló háznak, 's az örökösödést Moskauban (16 April. 1797) koronáztatása alkalmával kiadott ukáza szerént

az elsőszülötségre határozta. Békét szeretvén, végét szakasztá a' persiai hadnak, nyilván kikelvén annyának Lengyelországgal való bánása ellen, az orosz fogságban lévő Lengyeleket szabadon bocsátotta; Kosciuszko mindazáltal az ajánlott penziót nem fogadta el tőle. Azonközben azon nyomásnak, melly alatt Pál csaknem 40 eszt. nyögött, ezentúl is legszomorubb befolyása volt életére 's némely botlásai, mellyekkel vádoltathatik, ezen forrásból veszik nagyobbára léteket. Külföldi könyveknek a' birodalomba vitetése ellen kiadott, idegen utazóknak a' birodalomba menetelt tilalmazó 's átaljában az idő lelke ellen törekedő rendelései, az ő külömbféle megszomorittatások által ingerlett 's komor lelkére mutatnak. Ugyan e' tört ki azon viseletéből, midőn a' Frantziaország ellen öszveszövetkeztekkel kezet fogott. 100,000-nél erősebb serege, melly részént Olaszországban és Svájczban Suworoff és Korsakoff alatt, részént Hollandban csatázott Franciaország ellen, nyert ugyan nehány győzedelmet; de Zürichnél lett megveretésekor felére olvadván le, visszaparancsolta azt. Pál t. i. a' német császár, még inkább pedig Angolország és Pitt ellen bizodalmatlan kezdvén lenni, Bonaparte használta a' jó alkalmat, hizelkedett az orosz császár büszkeségének, 's az elfogott Oroszokat uj ruhában 's fegyveresen küldte vissza Oroszországba. Pál elállott a' szövetségtől 's Dumoriez alkudozási sikeretlenek maradtak. Azt mondják, Pál azt felelte Dumorieznek: „Akár az ur, akár XVIII Lajos, akár Bonaparte, vagy akárki más legyen Franciaországnak királya, nekem mind egy, de királyának kell lenni.“ XVIII Lajosnak, mint minden bevándorlott Franciáknak, el kellett hagynia Oroszországot 's a' szerencsétlen Bourbonnak eddig eszt. fizetett pénz megszünt. Pál characterének nevezetesebb vonási közé tartozik Spanyolország és a' Máltaiak ellen való viselete. Az elsőnek hadat izent, mellynek mindazáltal csak nehány kereskedő hajók elfogatása lett következése. A' Máltaiakban, mint a' nemesség *vitézi egyesületében*, a' *királyi székek gyámolát* nézvén, annyira kiterjeszté azokra védelmét, hogy, midőn báró Hompesch méltóságát letette, a' pápa 's több hatalmasságok ellenmondása mellett is a' rend nagymesterévé tette magát (16 Dec. 1798). Mint nagymester olly dolgot vitt véghez, melly méltán bámulást gerjesztett, u. m. békeegyezést eszközölt ki a' porta 's a' máltai vitézrend közt, melly szerént a' Törökök, régi barátik, a' Franciák ellen, nemzetek 's hitek ellenségeivel az Oroszokkal 's Máltaiakkal egyesültek. 1800 Angolország elleni boszuja leg nagasabb pontra hágott. Már 16 Aug. meghivta Poroszországot, Dániát és Svédországot, az 1780-ki fegyveres neutralitásnak Angolország ellen leendő visszaállitására. Midőn erre Angolország az 5 Sept. 1800 ismét elfoglalt Maltát Pálnak, mint nagymesternek, nem akarta visszaadni, 8 Nov. minden ángol hajóra embargot tett Pál az orosz kikötőkben 's az emlitett neutralitásra nézve Dec. Svédországgal, Jan. 1801 Daniával 's 3 April. Poroszországyal egyezést kötött. Olly nagy volt Angolország ellen haragja, hogy minden királyt kettős viadalra hivott ki, a' ki nem akart az Angoloknak ellensége lenni. A' dán királynak általa kihivattatását a' pétervári ujságba beiktattatta. Külső politikájának ezen hirtelen megváltoztatása magában a' birodalomban is nagy zugást szült. Még kevésbé nyerte meg Pál alattvalóinak szeretetét belső igazgatásával. Itt is látszott ugyan legönkényesebb tetteiben is az igazság szoros kiszolgáltatásában lévő buzgósága; de characterében megrögzött ingerelhető hevessége gyakran annyira eltántoritá azt, hogy alattvalói benne kegyetlen urat láttak, melly nevet Pál éppen nem érdemlett meg, a' ki más környülállások közt bizonyosan jó uralkodó lett volna. Közönséges zugolódást szültek a' katonaságnál tett változtatási (a' hajpor, 's hajfonás bevitele), a' kerek kalap,

pantalon 's a' t. megtiltatása 's azon parancsolatja, hogy az utszán minden szálljon ki előtte kocsijából. Az a' keménysége, mellyel az uralkodás megváltoztatására hajlandó nagyok zabolán tartására élt 's titkos politzájától a' gyanusoknak látszókon elkövetett üldözések, annál inkább nevekedtek, mennél több akadályra talált plánjainak kivetelében. E' miatt a' nagyok öszveesküdtek. Pál szántszándékosan ingereltetett fiai ellen 's ezekkel azt hitették el, hogy attyok őket várba akarja zárni és igy önnön javok kivánja, hogy a' tébolyodásig elmenyavalyás császár fogattassék el. Hosszas ellenállás után 's azon feltétel alatt, hogy jusairól 's hatalmáról attya részére lemond, mihelyt az isten ennek egészségét 's eszét visszaadja, mint irják, elhatározta magát Sándor az országlás átvételére Pál helyett. A' 30 öszveesküdtek közt voltak: herczeg Jaschwill; herczeg Suboff Plato, Katalinnak utolsó kedveltje; gróf Suboff Valerian; Suboff Miklós; Benningsen vezér; Suwaroff vezér (mh. 1824); a' pétervári hadi kormányozó, gróf Pahlen vezér; a' testörzők ezeredeshadnagya Tatischeff 's mások. Ezek közül Suboff Valerian 23 Mart. 1801 estve a' császárnál maradt. A többiek, Suboff Plato vezetése alatt egy rejtett lépcsőn éjjel 11 órakor a' császár előszobájába jöttek, a' Sz. Mihály palotába. Az őrálló testörző kinyitja az ajtót, mivel az öszveesküdtek azt mondák, hogy tűz van 's a' császárt felkölteni akarják; de midőn a' sokaságot berohanni látja, ellene akar állni 's megsebesittetik. Innen az öszveesküdtek Pál hálószobájába mennek, hol őtet egy kárpit megé bujva találják. Herczeg Suboff egy irományt teszen eleibe, mellyben a' császár magát uralkodásra alkalmatlannak vallja 's legidősebb fiának Sándornak adja által azt. Pál olvasás közben felkiált: „*Én császár vagyok 's az akarok maradni!*“ Erre Suboff Miklostól földre terittetik. Halálának környülállási külömbözö módon beszéltetnek. Midőn a' nagyherczegek ezt meghallák, felette nagy leve szomoruságok. Sándor megveté eleinte azt a' koronát, melly attya fejéről olly erőszakosan rántatott le. Végre aláveté magát Sándor a' Pál ellenállása által okozott szükségességnek. (L. „*Notice sur la mort de Paul I*“; „*Europ. Annalen*“, 7 köt.; Bredow „*Chronik des 19 Jahrh.*“ 1 köt. és Carr „*Northern summer etc.*“ Lond. 1805). Pál halála szélütésnek hirdettetett ki. Veszedelmének oka hirtelen haragja volt, melly miatt nem csak alattvalói, hanem gyakran háznépe is rettegett tőle. Máskor szelid, jóakaró, emberbarát volt, igazságtalanságát telyes készséggel igyekezett jóvá tenni, szerető atya és férj volt. Georgel szerént Pál asztalánál 's mulatságaiban mértékletes, öltözködésében együgyü volt; bár nem igen szerette is a' tudományokat 's mesterségeket, szép esmeretekkel birt; egyes embereket helyesen itélt meg 's meghittjei körében igen kellemetes társalkodó volt. Leveleiben lelket, éles látást 's nemes kifejezést lehet találni. Éppen igy itélnek róla Koczebue és Schröder asszony (a' würtembergi herczegné udvari dámája). L. még Ségur „Memoiren“. *L — ú.*

Paladin. Nevök vala hajdan ama' híres kóbori leventáknak, kik hogy vitézségöknek és udvariságoknak bizonyságit adhassák, egész világon szerte csavargának. Mivel t. i. tüneményes esetekre, 's viadalokra alkalmak nem mindég volt, minden előtalált lovagot kinszeritének, hogy kedveseket a' föld legszebbikének esmerje, vagy különben élethalálra küzdjön meg. Ezek először Artus angol király udvarában tünnek fel, leghiresb vala köztök a' szép Lancelot. Későbbi a' galliai Amadis, még későbbiek a' Nagy Károly táborabeliek, kik közt jelesen a' bajnok Roland emlitendő. E' kóbori lovagok történetei épen úgy mesékkel rakvák, mint a' görög hérókéi. A' Paladin nevezet vagy a' Palatinus (pfalzgróf) vagy palus szó-

tól jó, melly karót vagy fa-nyársat tesz, 's e' lovagok közönséges fegyvere is, kardon kivül egy lándzsa volt.

PALAEMON, l. MELICERTES.

PALAEOGRAPHIA, az a' tudomány, melly minden írott vagy rajzolt emlékeztető hagyományok esmeretére vezet; de czélja ne határozódjék csak a' régi irások olvashatásában, hanem tanicsa azokat alkotó részeikre is osztani, kutfejekre a' lehetőségig felvezetni, lefelé részént azon változásokat felkeresni, mellyeket ollyas irás több századok folytával szenvedett, mint annak a' közönséges nyelvtörzsöktől történt eltávozásából eredett külömbféle írásnemeket is; igy határozza ezt meg Kopp, kit Németország első palaeographusnak tart. A' palaeographia köre tehát minden irat 's következésképpen mindég nevekedik az eddig nem esmert tartományok uj felfedeztetései által; külömbözik mindazáltal a' diplomaticától, mellynek tárgyai irt, de nagyobb tekintetű oklevelei az ujabb históriának az 5 száz. olta. Tudományos rendjét a' palaeographia Montfaucon Bernardnak köszöni, ki „*Palaeographia Graeca*-jában az eddig bizonytalan vizsgálatnak rendszabást adott, mellyhez tehát az illyes nyomozásokban ragaszkodni kell. Fájdalom e' munkának azon példánya, melly *d' Anse de Villoissoné* volt, ki azt sok jó ragasztékkal gazdagitotta, ennek halála után csak hamar minden nyom nélkül elveszett. Barthelemy a' „*Reisen des Anacharsis*" nevü munka irója azon alaphoz, a' maga „*Essai d' une paléographie numismatique*" („*Mem. de l' acad. des inscr.*" T. XXIV. 30) munkáját kapcsolván a' semitica nyelvek palaeographiáját olly lábra állitotta, melly az akkori classicus nyelveknek megfelelt. Hegel palaeographiai töredékivel (*Über die Schrift der Hebräer und Griechen*" Berlin 1816.) és Hartman Rostockban „*Untersuchungen über asiatische Denckmäler*" munkájával e' tudományt jelesen gazdagitották. Legnagyobb titok volt mindenütt az öszverángatott irásvonatokban, mellyek a' deák eredeti hagyományokban egészen a' *10* századig divatban voltak. Sok sikeretlen próbák után, midőn már majd minden efféle próbavizsgálatokkal felhagytak vólna, Kopp éles esze által csudálatosan megfejtettek. Prof. Hase Parisban az uj görög irás tanitása közt, mellyeket a' keleti oskolákban gyakorolnak, tanitja a' görög irás és régi hagyományok titkának fejtegetését is, és olly tudományt hozott divatba, melly Francziaországban a' st. mauri Benedictinusok idejétől fogva különös hajlandósággal fogadtatott. A' véle járó interesse Németországgal is elfogadtatta azt, noha egy erre nagy világot vető munka hibázik. *Velasquez* (Madrid. 1752, 4) és Buriel „*Palaeografia espannola*" (Madrid 1758, 4) Joachimnak „*Einleitung zur deutschen Diplomatik*" (Halle 1748. 3 kiad. 1785) továbbá „*Ein alter Beitrag zur praktischen Diplomatik für Slawen*" egyes tárgyakat foglalnak magokban, mellyeknek használását Kopp az ő „*Bilder und Schriften der Vorzeit*"-jában ön példájával tanitotta. Pontosságra és az előadás lelkiesméretes hűségére nézve az olvasás mesterségében ezen irót kevés érheti el. A' görög régiség kőiratira nézve, a' Berlinben Böckh által kijövő „*Corpus inscriptionum*"tól sokat lehet reményleni. *Cs.* — *a*

PALAEPHATUS Homerus előtti költő Athenaeben. Egy másik Palaephatus, hihetőleg a' 4 századból, ki némellyek szerint Athenaeben, mások szerint pedig Parosban, vagy Prieneben született, 5 könyvet irt a' hihetetlen dolgokról, mellyekben a' pogány istenek költeményes történeteit példázólag magyarázza. Közönségesen Aesopussal együtt nyomtatják, magányosan legjobb Fischertől, Lipcs. 1789.

PALAESTINA (Falesthin), a' földközi tengernél eső syriai partot foglalja el, a' Libanustól dél felé Egyiptom határáig 's hajdan a' föld legtermékenyebb tartományi közé tartozott. Termései so,

bor, vadméz, balzsam, olaj-, pálma-, fige-, és pomagránátfa voltak. Legelői sok juhot és szarvas marhát neveltek. Termékenységét egymást felváltó hegyei és térségei, mérséklett levegője, sok patakja, tavaszi és őszi esőzései igen előmozditották. Mostani terméketlenségének oka lakosinak tunyasága, kik a' szarándokoktól vagy rablásból élnek. Lakosinak törzsökattyáról Kanaánnak neveztetett, midőn Abrahám déli tájékára bevándorlott 's temetőhelyet vásárolván, háznépének jusát alapitotta. Ezt vették ürügyül a' Zsidók, midőn Josue alatt K. e. 1450 elfoglalták a' tartományt 's 12 nemzetségeik közt 12 szövetséges státusra osztották. Saul ezeket királysággá egyesitette 's Dávid az uj országot kel. és délen tett foglalásaival nagyobbtotta; hanem Phoenicia a' nyug. part éjsz. része, mellyben a' kiszoritott Kanaániták erősen tarták magokat, független maradt a' Zsidóktól. A' két ország, Izrael (éjsz.) és Juda (délen), mellyekre oszlott Palaestina K. e. 975, öszveséggel véve a' h. 52 — 57° 's a' sz. 31 — 34° közt feküdt. Ezen országok esete után K. e. 754 és 730 Palaestina persiai helytartóság lett 's a' Cyrus és 1 Darius alatt fogságokból Palaestinába vissza vándorlott zsidó gyarmatok politikai és vallási egymástól elszakadása uj osztályt szült, melly Kristus idejében a' Hasmonaeusok alatt is fenállott. E' szerént a' Jordánon (a' tart. fő folyóján, melly a' Libanustól délre a' Genezareth taván keresztül a' sóstengerbe ömlik) innen fekvő rész szélesebb értelemben Judaeának neveztetett 's e' tartományok voltak alkotó részei: Judaea, vagy a' nagyobb déli tájék, mellyben voltak Jerusalem, Betlehem és Jerikó a' Juda hegyénél, a' caesareai és joppei (most Jaffa) kikötők a' földközi tengernél, végre Idumaeának (Edom földjének) egy része; Samaria, vagy a' kisebb középső tájék, Samaria, későbben Sebaste és Sichem (most Nablus) városival és az Ephraim vagy Izrael bérczével, mellyen fekszik Garizim hegye; és Galilaea, az éjsz. és legtermékenyebb tájék, délre a' Karmel fokánál 's a' Samaria határán fekvő, amazzal öszveköttetésben lévő Tábor hegyénél, nyug. Phoeniciától 's éjsz. a' Libanustól határoztatva, Tiberias, melly Jerusalem lerontatása után, mint a' zsidó tudósság honya, hires volt, Kapernaum és Bethsaida (a' Genezareth tavánál), Nain, Nazareth és Kana városaival. A' Jordánon túl fekvő résznek ezen tartományai voltak: Peraea, legnagyobb 's déli tart. Gilead hegyével, Gaulonitis, keletre a' Genezareth tavától, Batanea és Trachonitis, legkissebb éjszakon. Jerusalem (l. e.) külömbféle emlékei, mind annyi időszaki Palaestina históriájának. A' keresztes katonáktól 1099 alkottatott jerusalemi keresztény templom a' szent földnek uj virágzást adott; ez akkor a' Jordánon innen lévő tartományokat foglalta magában, Phoeniciával és Philistaeával együtt 's túl az arabiai pusztákig terjedt. Alkotmánya europai volt: patriarchaság, 4 érsekség, gazdagon megajándékozott klastromok és egyházi intézetek, 3 vitézrend, több grófság és bárság alkottatott benne, a' nemességnek és a' nép harmadik osztályának számára törvényszékek rendeltettek, 12 — 20000 katona tartatott benne, 's a' 637 Omar khalifától a' Salamon templomának helyére épittetett metset pompás főtemplommá változtattatott. Ugy látszott, hogy a' mérséklett adózás mellett Palaestina termékeny földjén naponként nevekedvén a' népesség 's a' tartománynak kereskedésre alkalmatos fekvése lévén, az uj ország' virágzó állapotra jutand 's tartós leend. Bouilloni Gottfried, ki már 1100 megholt, Balduin, Anjou és Lusignan nevű királyi szeliden uralkodtak, de változó szerencsével harczoltak a' Saracenek ellen, kiknek az országló ház belső veszekedései 's az Európából jövendő segitség halasztgattatása útat nyitottak Palaestina visszafoglalására. Igy Saladin 1187 megvette Jerusalemet, a' főtemplomot ismét metsetté változtatta, és csak a' syriai keresztények arannya menté meg a'

szent sir templomát hasonló sorstól. 100 eszt. tartott ingadozó országlások után végre 1291 egészen kiüzettek az utolsó keresztény uralkodók Palaestinából a' Mameluckoktól, 's a' jerusalemi királyság üres tzíme, a' Balduin véréből született Jolanthát II Fridrik feleségül vévén, a' német császári házra 's az Anjou ház justartásainál fogva Sicilia koronájára szállott. Azolta Palaestina, elpusztulva, arab rabló csoportok kóborolván benne, Mohammedánusok járma alatt nyög 's a' damascusi helytartóság (Soristan török tartományban) alá tartozik. Jerusalem, 16-szor pusztittatván el, most csak árnyékát mutatja hajdani nagyságának. A' Törökök, kik a' most oda ritkán menő keresztény szarándokokkal nagy adót fizettetnek, politikája megmentette a' 12 századbeli keresztény uralkodók által megujitott emlékeit a' Jésus históriájának. Chateaubriand (,,*Tagebuch einer Reise von Paris nach Jerusalem*", ford. Müllertől és Lindautól Leipz. 1813; és Eichholztól jegyz. és rézm. 1812) azt irja, hogy még 1806 a' betlehemi igen megerősitett klastromban látott egy római-katholikus, görög és örmény szerzetesek közt elosztott templomot földalatti kápolnájával, melly a' Jésus születésének helyét, jászlát 's az ártatlan gyermekek sírját foglalja magában és szép festésektől díszesittetik. Jerusalem környékén a' Josafát völgye, melly a' Moria és Olajfák hegyei közt éjszakról délnek nyul 's a' Kidron patakától hasittatik, a' jerusalemi lakosok temetője. Az Olajfák hegyének kertjében a' Gecsemanéval, a' szent szűz sirjának kápolnájával, a' keserű pohár barlangjával, most egy kicsiny mecsett áll a' menybemenetel helyén; Sion puszta, sárgás tekintetű halom, mellyen Kajafás háza (most örmény templom), az a' ház, mellyben a' szent vacsora szereztetett 's a' szent lélek az apostolokra kitöltetett (most metset török ispotállyal) és Dávid palotája omladékaikban hevernek; délre e' mellett a' Ben-Hinnon völgyében, a' királyok vérföldjét 's temetőit, a' városon belől a' fájdalom utszáját (*via dolorosa*), mellyen ment Kristus halálra, egy 500 lép. hosszú utszát láthatni Pilatus házától (most omladék) a' szent sír templomáig. Ez a' templom, mellynek kőfalai mind azon helyeket, mellyek Jésus megfeszittetésének, eltemettetésének és feltámadásának leirásából nevezetesek, magokban foglalják, 126 lép. hosszu 's 70 lép. széles. Kereszt formára van épitve, 8 nemzetbeli 's keresztény papok osztoztak meg birtokán 's végzik benne az isteni szolgálatot, mindenik tulajdon szertartása szerént, u. m. katholikusok, kik a' jerusalemi St. Salvator klastromában lakó Sz. Ferencz szerzetesei, görögök, abyssiniaiak, koptok, örmények, nestorianusok és jakobiták, georgiaiak és maroniták. Mindenik felekezet szolgálattevő papjai és szerzetesei rendszerént két hónapig maradnak a' templomban, midőn másoktól váltatnak fel; 200 lámpás ég ezen épület roppant üregében éjjel 's nappal. Falai, mellyeken Gottfriednek és I Balduinnak sirjait láthatni, úgy látszik, Nagy-Konstantin olta állanak, hanem belső kiépittetése a' keresztes hadak idejebeli. Ez a' templom 1808 12 Oct. tűztől megrongáltatott. A' szent sír kápolnája sértetlenül maradt 's ezen tűz alkalmával beomlott ónnal fedett kupja most ismét megujittatott. Palaestina tekintetét E. F. K. Rosenmüller adta ki Mayr Lajos eredeti rajzolati szerént Leipz. 1810. Tanusággal tellyes Mayr ,,*Reise nach Konstantin., Aegypten, Jerusal. etc.*" (St. Gallen 1810) és Röhr ,,*Palaestina etc.*" (Zeitz 1829.) *L — ú.*

PALAESTRA, l. GYMMASIUM.

PALAFOX Y Melzi (*Don Jose*) Saragossa védelmezője, szül. 1780 Előkelő aragoniai familiából származik. Gondos neveltetése, a' közönséges nemzeti character és az akkori komoly idő, ritka hajlandóságait kifejtették. Midőn VII Ferdinándot, kit Bayonnébe kisért, fogva látá, Saragossába szökött, hol mindent elkövetett, hogy a' Fran-

cziáknak Aragoniába való beütését gátolhassa. 1808 azt nyilatkoztatta ki, hogy Napoleon, familiájának mindenik egyes tagja, minden franczia vezér és tiszt VII Ferdinánd bátorságban létéről, valamint nagy báttyáéról is felelni tartoznának. Halhatatlan hirt érdemlett az ezután hamar Saragossa alá szállott Francziák ostromában, melly várost első ízben vitézi bátorsága mentett meg, másod ízben is csak akkor adott által, midőn a' védelmező eszközöknek tökélletes hijjával volna. A' beteg P-vel keményen bántak a' Francziák és csak a' valençayi egyezés végezetével 1813 Dec. 11 szabadult ki, a' hadi fogságból. Azon alkalmatossággal Madridban a' Cortéseknek pótolólag egy pontot hozott azon szerződéshez, melly szerént Cataloniából a' Francziák kitakarodnának és a' hadi foglyok is kicseréltetnének. Egyszersmind VII Ferdinánd tőle küldé parancsolatját az országláshoz, hogy a' tractatust hajtaná végre, megizenvén Spanyolországba való visszatérését. P. a' Cortesek ezután mindjárt történt eloszlásakor a' határtalan királyi hatalom pártjára nyilatkoztatta ki magát. Ferdinánd 1814 aragoniai főkapitányá tette őtet, hol szinte mint másutt is, a' polgári katonaság által okozott minden királyi hatalom ellen való rendetlenségeknek gátott vetett. 1820 olta P. semmi közhivatalban nincs. *Cs.* — *a.*

Palais royal Párisban. Ez a' palota kertjével, udvaraival 'sat. Párisnak 's minden mulatkozásnak és élet örömeivel élésnek középpontja, a' legegyügyübbtől kezdve a' legfinomabbig. 1663 Richelieu cardinális alkotta azt ezen felyűlirással *„Palais Cardinal"*. Halálakor XIII Lajosra hagyta, kinek elhunyása után austriai Anna költözött bele 1642 XIV Lajossal a' Louvreból. Ezolta Palais royal nevet visel. XIV Lajos öccsének engedte 's végre unokájának, a' chartresi herczegnek, ajándékozta. Ez időtől fogva az Orleans familiánál maradt, melly 1791-ig lakott benne 's 1816 olta ismét lakja. Az idősebb Francziák elragadtatással beszélnek azon nagy gesztenyefa sétalóról, melly régenten a' kert oldala mentében *diszlett; délelőtti 11* órától tellyes volt az emberrel, kétfelől székek álltak, mellyek minden rendű 's tartománybeli látogatoktól soha se voltak üresek. Közepén az esmeretes Arbre de Cracovie állott, mellynek árnyéka alatt döntötték el a' politicusok a' világ ügyeit; itt volt eleitől fogva Párisnak legszabadabb szájú pontja. A' fák helyét most kalmárok, könyvkereskedők, czifraságárosok boltjai, játszó- 's kávéházak, játékszínek 's más effélék foglalják el, mellyek a' herczegnek gazdag nyereséget hoznak be. A' sétálók azzal bosszúlták meg a' herczeget a' szép fák kiirtásáért, hogy *„Egorgeur des ombres"* nevet adtak neki. 3 eszt. alatt készen volt nagy szárnyainak ketteje, mellyeknek ivhajtásiban legcsinosabb kalmárboltok álltak egymás mellett; uj sétálóhelyek ültettettek, de a' mellyek hihetőleg a' szünteleni embertolongástól származott por miatt nem tenyészhettek. A' Théâtre français is a' palais royalba jött, hol van még most is. A' revolutio alatt Palais Egalité-nek nevezte ezt a' palotát a' herczeg. 1802 rövid időre *Palais du tribunat* nevet kapott. Fő bemenetel a' palais royalba a' St. Honoré utszáról van. Éleje vagy képoldala a' Château d' eau-ra (egy épületre, mellyben van a' Tuilleriák és Palais royal viztartója) néz. Két jóniai és dorisi oszlopos nyári mulatóház, mellyek közül mindeniket Pajou által készitett képszobrok diszesítik, egy kőfallal köttetik öszve, melly oszlopok közt folytatja menetelét 's 3 bemenetelt formál a' palais royalba. Ha az ember az első udvarba belép, két szárnyat lát, hasonlóul jóniai és dorisi oszlopokkal ékesittetve. Ezen két szárny közt van az előudvar, melly az első udvarból a' másodikba (*la Cour royale*) viszen. Roppant dorisi oszlopok emelkednek fel két oldalán, mellyek közt mindennemű deszkasátrak 's boltocskák olly sürüen állanak

egymás mellett, hogy alig lehet az oszlopok közt menni. Befelé 1786 olta fagaleriák nyultak keresztben, hol könyvkereskedők, módikalmárnék és pántlikaárosok kinálták portékáikat. Ez a' Galérie de bois 1829 leruntatott 's helyére a' pompás Galérie d' Orléans épittetett, mellyből a' fényes ivhajtásokkal körülvett kertbe lép az ember. Hanem az árnyékatlan és száraz, földje keményen levert kavics, fáji kicsinyek és hamar elasznak, a' nap visszavert sugárai miatt; de ki is keresne ezen kertben tiszta természettel élést? Ellenben a' lugasok és mulatóházak, főképpen estve kivilágositattván, pompások 's vakitó fényüek. Két oldalszárnyai 117 öl. nyulnak 's a' szemben lévő 50 öl. széles. Mind a' három egyenlőn magas. Földszint egy boltozatos galeria megyen körüskörül, mellyet 180 bolthajtásos tornácz hasit keresztül; ezek közül kettő közt mindenütt egy nagy lámpás függ. A' galeria mind a' két végén, két 's pompás oszlopokkal ékes bemenő szálákkal végződik. A' tornáczokon felyűl emelkedik fel az első emelet, palotai ablakaival, e' felett a' második emelet alacsonyabb ablakaival 's e' felett a' padszobák ablakai előtt nyul el amaz oszlopokon álló 's körülmenő korlát, mellyen régi edények (*vasa*) állanak, az épület egész kerületének koronagyanánt szolgálván. Az életnek minden természetes és mesterséges szükségeit, 's a' testnek minden durvább és finomabb kivánatit ki lehet itt elégiteni. Akármelly legrégibb vagy legujabb, tudományos vagy hijábanvaló könyvet tudakozzék itt az ember, e' vagy ama könyvkereskedőnél, mindeniket megtalálja. Hires és híretlen irók öszvegyülekeznek nála, 's nyüsögnek körülte a' criticusok. A' fénymívek mellette lévő boltja, melly 3 boltozatos tornáczot foglal el, éppen ugy ad a' szegény menyasszonynak kicsiny gyürüt, mint a' leggazdagabb herczegnének briliantos karkötőt. Ezen ragyogó boltot estve 50 viaszgyertyánál több világositja 's nagy tükrök nevelik a' sugárok *és színek bájoló játékát. Ezt követik* a' legczifrább módiárosnék. A' mit a' képzelődés pántlikából 's pettinetből, virágokból és tollakból teremteni tud, mind azt előállitják az itt dolgozó számos csinos leánykák munkás ujacskái. Ebben a' boltban legfénylőbb selyem mívek, legdrágább merinok, amabban legfinomabb posztók, leglágyabb napkeleti sawlok, itt legcsinosabb fejér-ruha, amott legremekebb kivarások árultatnak. A' külömbféle nemű órák boltjait legszebb izléssel csinált porczelán edények rakhelyei váltják fel; itt wedgewood és gyémántgombok, ott aranylánczak, ragyogó aczél és ezüst kardmarkolatok vannak kitétetve; itt a' legkedvesebb szagú vizek 's olajok illatoznak, amott a' legjobban talált festések 's legszebb rézmetszetek vonják magokra a' nézők szemeit; 's éppen olly csalogató a' czukormívek, mint a' mathematikai eszközök, a' gyermekjátékok, mint a' fegyverek tarkálló külömbfélesége; közben ismét egy nagy boltot, mellyben minden van, a' mit valaki öltözetére nézve legválagattabb izlés szerint kivánhat, amott egy másat lehet látni külömbféle pompás és az élet könnyebbségére 's fénnyére tartozó házi eszközökkel. Sorsjátékosok és pénzváltók, pecsétnyomómetszők és pástétomsütők, vendéglők 's gyümölcsárosok számosan találtatnak mindenik sorban. Halmozva állanak minden tengerek és tartományok legválogattabb nyálánkságai a' híres Boutique au gourmandban, 's a' Café de foiban legjobb jég találtatik, mellynél a' legkikerestebb társaság gyűl öszve. A' Café des aveuglesből csupa vakok legvigabb muzsikája hangzik, midőn a' Café du caveauból és Café du sauvageból legvadabb lárma 's szemtelen pajkosság hallatszik. A' Café du ventriloque éppen annyi vendéget édesget magához tulajdonosának tréfáival, mint a' Café des mille colonnes minden oldalról visszatükröző fénnyével. Egyébiránt a' palais royalban minden félannyi olcsó, mint Párisnak más részeiben. A' lelki, tiszta, szent,

vallásbeli és természeti dolgokról olly könyelméjüséggel 's gunyolódva beszélnek az itt lévők, hogy a' még meg nem romlott erkölcsű idegen csak hamar kikivánkozik a' mulatkozás ezen bódító labyrinthusából. A' galeriáknál még vonzóbbak a' felső szálák. Itt az első emeletben gazdag tárak és fényes vendéglő szálák közt vannak ama veszedelmes játékszobák, mellyekben a' zöld asztalnál, a' golyóbisjáték (*roulette*) és rouge 's noir az okosságnak utolsó szikráját is eloltják. A' padszobákban művészek, sok háznépek, mellyeknek boltjai a' boltozatos tornáczban vannak, 's világ-leányai laknak keritőnéikkel, mindazáltal nem olly számmal 's nem olly pallérozottak, mint gyakran az utazóktól meséltetik. Sétálókat a' napnak akármelly részében lehet a' palais royalban látni. Korán reggel rajta siet keresztül a' komoly tisztviselő, a' munkás művész, hogy még egyszer fris levegőt szivjon, minekelőtte munkához kezdene; a' lakók ekkor még mély álomban vannak. 8 óra után kinyittatnak a' boltok; 9 óra után kezdenek a' kávéházak telni, 's az ujságolvasók gyülekezni. 12-től 2-ig előkelők, 's számos tisztes asszonyok formálják itt az izlés és módi oskoláját. A' padák nem elegek; száz meg száz szalmaszékek, mellyek a' fák alatt állnak, hozatnak elő 's béreltetnek ki 2 sousért. 2 — 5 órakor fogy a' sokaság. Ezt a' rövid szünetet a' dajkák 's anyák használják kisdedeikkel; mig a' játékszínekből ide nem tódulnak a' számtalan nézők. 8 óra felé világ-leányai töltik el a' sétálóhelyeket 's későbben, de csak kevés ideig, még számosabban lepik meg a' galériákat, mellyeket mutat ki nekik sétálóhelyül a' rendőr. A' ragyogó kivilágitás elkezdődik 's az órák 11-ig leglármásabbak 's legvigabbak. 11 óra után vész lassanként a' zsibongás 's 12-kor minden üres és halálos csendesség váltja fel a' lármát. A' sétálóhelyek napjában háromszor öntöztetvén, por nem alkalmatlankodik. Jótevő hivességet eszközöl a' kert közepében lévő nagy viztartó egy szökőkuttal. A' *kertből egy második galerián* keresztül az udvarba mehet az ember, hol közönségesen legpompásabb virágok 's idegen plánták találtatnak. Másik kimenetel a' fényes Rue viviennere viszi ki a' menőt. A' millyen kevéssé lánczolja le a' romlatlan idegent ez a' hely, hol a' könyelméjüség szabadon látszik gunyolni 's kicsufolni minden tisztát, csendességet és szent dolgot; éppen olly oktató az a' tapasztalatlanra, mulatságos és gyönyörködtető az ártatlanra 's vonzó az embereket és erkölcsöket szemlélgetőre nézve; leggazdagabb 's legelevenebb képe az a' hijábanvalóskodásnak 's fénynek és az ujabb idő testi gyönyörüségeinek 's romlotságának.

L — ú.

PALAKÓ vékony egyenes lapokra foszló, elég kemény, légben 's vizben, tüzben 's fagyban elég erős és tartós kő arra, hogy épület-fedelekre, szobapadlatokra, erkélyekre, irótáblákra 's a' t. használtathassék. E' végre ugyan a' palakőnek több nemei is kisebb nagyobb mértékben alkalmasak, de házfedélre, melly az épités egyik fő tárgyát teszi, az agyagpalakó nehány fajtája mindenek közt legjobb, honnan ez fedő-kőnek is neveztetik. A' jó fedő-kőben megkivántatik, hogy könnyen, egyenes, vékony, és nagy lapokra hasadjon, a' vizet nagyon be ne igya, idegen nemü keverékektől, mellyek elporhanyulását siettetik, szabad, elég kemény és merevény, 's tüzálló legyen. A' fedő követ először igen nagy darabokban törik-ki, azután illő apróbbakra elosztják, ekkor széles, de vékony vésővel szükséges vastagságra hasitják, végre éles sarku ülőkön négyszegletüre ütik, a' házfedelezők pedig kifurják. — Iró v. jegyzőtáblákra az agyagpalakőnek kemény és fekete fajtái fordittatnak. E' végre, a' követ vékony táblákra hasitják, vakaró aczéllal megvakarják, tajtékkővel 's szénporral megsimitják, és farámákba foglalják. — Van az agyagpalakőnek egy változatja, melly a' hasitásnál hosszu vékony

darabokra pattan, 's olly lágy, hogy a' jegyzőtáblát fel nem karczolja, ebből készitik az iróvesszőt.

PALAMEDES, egy a' Trója előtt megjelent görög vitézek közt, Nauplius, Euboea királyának 's Klymenenek fia. Midőn más görög követekkel Helenát Priamustól hijában kivánta vissza, 's Ulyssesnek, ki ez által a' Trója ellen inditott hadat kikerülni reményle, tettetett eszelőségét felfedezte, fegyvert fogott a' görög seregben. A' görög vitézek hadi tanátsában ellene szegezte magát Agamemnon önkényességének 's egy ideig fővezérséget viselt helyette. Mindazáltal erről Homerusnál semmi se emlittetik. Életéről, főképpen haláláról sokféle a' tudósitás. Legközönségesebb az, hogy Ulysses Palamedes sátorában kincset ásott el 's költött levéllel ezt gyanussá tette, mintha Priamussal titkon öszveszövetkezett volna, mellyért Palamedes, mint áruló, megköveztetett. A' koczka- és sakkjátékok feltaláltatása, legalább az utolsónak bevitetése, mint a' számolás, mérték és font feltaláltatása is neki tulajdonittatik. Még közönségesebb az a' rege, hogy az először Kádmustól bevitetett régi görög abczéhez, melly 16 betűből állott, 4-et (közönségesen $\vartheta\,\zeta\,\psi\,\chi$) adott. Astronomiai és orvosi esmeretek is tulajdonittatnak neki. Általánosan nevezetes személy Palamedes a' Görögök pallérozotságának történeteiben. *L — ú.*

PALANKIN keletindiai négy lábú hordozó-szék, körül jó magas karfákkal, 's boltozott fedéllel; benne derékallj, és párnák; körül kárpitok, mellyek alvás alatt leereszthetők. Négy terhordó (Kulis) szokta vállan vinni, 's más négy felváltás okáért kiséri. Ezek a' Sudereknek (utólsó néposztály Indiában) különös szakaszát teszik, minden városban és faluban előljáróik vannak, kik az utazókkal alkut kötnek. E' székekben meglehetős gyorsan, alkalmasan, és bátran utazhatni; mert a' hordozók bizonyos kimért lépést tartanak, 's becsületes, szolgálatra kész emberek.

PALAPRAT (*Jean de Vigot*) kedves költő, szül. Toulouseban *1650 jó nemzetségből*; a' *jeux floraux*-ban több izben jutalmat nyert, 's ez vala oka, hogy magát egészen a' költőmivészségnek szentelte. Már 25 évében születése helye consistoriumának tagja volt; még is e' megkülönböztetés sem vala képes őt Toulousehoz lánczolni. Több utazás után 1686 Romába ment, hol Christina svéd királyné megkedvelte; de ő azon ajánlatot, hogy késérőji közé álljon, el nem fogadta, hanem visszatért Franczia-országba, hol mind a' két Vendome herczeg' pártfogója lőn. Raisin szinjátszó rá vette, hogy észtehetségét a' játékszinnek szentelné. Irt is több apró darabokat („*Le concert ridicule*," „*Le ballet extravagant*," „*Le secret révélé*," „*La prude de temps*"), mellyek akkoriban tetszének, de most már a' lajstromból eltüntek. Nevét leginkább nagy elméjű barátjával Bruyes-sel való összeköttetésének köszönheti, kivel közösen több drámai munkákat ada-ki. Ez összeköttetés, melly haszon nem leső és rendülhetlen egyességgel jeleskedett, csak akkor szakadt félben, midőn P. Vendome herczeggel mint pártfogójával Olaszországba a' táborba menni kénytelenittetett; ettől fogva nem is dolgozott a' játékszin számára, Bruyes pedig szinjátékait Montpellierben tovább is folytatta. Megh. P. Párisban Oct. 23, 1721, 71-dik évében. „*Le secret révélé*," „*Le sot toujours sot*," „*Le grondeur*," „*Le muet*," „*Le concert ridicule*," P. és Bruyes közös munkája; „*Hercule et Omphale*", „*Les sifflets*," „*Le ballet extravagant*" és „*La prude de temps*" darabokat pedig P. maga irta. Mind kettőjök munkájinak gyüjteménye kijött 5 köt. 12. — Nem régiben Etienne egy, németre is forditott igen kedves vigjátékban, mind a' két költőileg egyesült barátot felléptete.

PALATINUS, l. NÁDORISPÁN.

PALATINUS COMES, l. PFALZGROF.

PALATINATUSOK, l. PFALZGROFSÁGOK.

PALERMO, a' siciliai királyságnak 's hasonló nevü kormánykerületnek (*intendanza*) fővárosa, egy kicsiny tengeröbölnél, nagy, szépen épült város. Kikötője, mellybe eszt. 500 idegen hajó evez be, két erős várkastély által védetik. Elébbi 200,000 lak. száma 160,000-re apadt le. Legjelesebb épületei: a' vicekirály palotája, az érseké, a' nagy ispotály, Sz. Klára klastroma, a' Jésuiták' épülete, az érseki templom, tanácsház 's több márványból és alabastromból épitett pompás templomok. Két főutszái közepén vágják egymást keresztül 's rendes nyolczszegletet formálnak a' Piazza Villenán, mellyet igen szép épületek diszesitenek. Mind az utszák kirakatása, mind az éji világositás igen jók. 1394 alk. universitásának (*Accademia Reale*) szép könyvtára, csillagvisgáló intézete, pénzgyüjteménye van 's 400 tanulót számlál. Tudományok acad. 'is van Palermoban. Innen küldettetnek külföldre legtöbb siciliai termesztmények, mint: buza, bor, olaj, déli gyümölcs, manna 's a' t. 's ez ad a' szigetnek füszereket és manufacturai miveket. A' palermoi selyem környékén tenyésztetik 's rendszerént készitetlenül küldetik más tartományokba. Palermot számos földindulásai közt csak kettő (1 Sept. 1726 's 5 Mart. 1823.) rázta meg nagyon. VI Henrik és II Fridrik császárok fő templomában feküsznek. Midőn 1781 a' templom javittatásakor porfür koporsóik más helyre vitettek 's felnyittattak, a' testek csaknem telyes épségekben voltak. 1820 a' nemesség pártütése, melly Siciliának tulajdon alkotmányt akart adni, véres lármát okozott Palermoban. *L—ú.*

PALES, pásza mezei istenné, jó legelők adója 's a' nyájaknak dög és ragadozó állatok ellen védője. Némellyek szerént férjfiui nemü 's Jupiter fia. Mint pásztorok istennéje pálczával 's fején lévő koszorúval festetett 's most fák közt, majd tulajdon templomaiban tiszteltetett. Innepe egyszersmind Róma alkottatásának is innepe volt (21 April). Tej és köles pogácsa áldoztatott neki. *L—ú.*

PALESTRINA (Giovanni Pietro Aloisio, vagy Perluigi da) a' régi római muzsika-oskolának leghíresebb mestere, szül. 1529 Palestrinában, vagy a' régieknél Praenesteben, honnan veszi nevét is. A' muzsikát az előtte nagy becsben volt egy franczia-belga oskolából való mestertől, kit némellyek Gaudimelnek neveznek, tanulta. Jeles tehetsége alacsony sorsából csak hamar a' legelső hangászok közé emelte, 's később a' templomi muzsikában nagy ujitást 's javitást tett. A' 16 száz. közepe táján a' muzsika annyira izlés nélkül, és a' mesterkézés által ugy elromlott volt, hogy II Marcellus Pápa azt a' templomokból kitiltani szándékozott, midőn P. ki a' templomi muzsika rendeltetésének lelkével birt és annak rendeltetését tudta, kérte a' Pápát, engedné meg, hogy munkái közül elötte adhatna elő egyet a' templomban. Az ifju művész egy hathangu mise-éneket (a' most is esmeretes „*Missa Papae Marcellit-i*") adott elő 1555 Husvét vasárnapján, melly méltóságával és egyszerü szépségével a' Pápa szándékát meg változtatta. Attól fogva a' muzsika, a' római katholica egyház isteni tiszteletének fontos ága lett. A' Pápa 's követője, IV Pál, hogy hasonló darabokat készitene templomaik számára, megkérték őtet. 1562 P. Santa Maria Maggiore, 1571 pedig St. Péter temploma muzsikai karjának igazgatója lett. Ezen időszakasznak köszönhetjük legremekebb munkáit. Izlése (melly alla Palestrinának neveztetik) felyülmulta a' flandriai oskoláét, melly akkor egész Europa előtt tekintetben állott. P. izléséről l. a' leipzigi muzsika-ujság 1814, 35 lap. P. megholt 2 Febr. 1594 's nagy pompával a' Péter templomában Sz. Simon és Judás oltárának aljánál temettetett el, hol koporsóján illy irás van „*Joannes Petrus Aloysius Palestrina, Musicae Princeps.*" A' harmonia ezen patriarchájának 's a' régi olasz-

oskola fejének munkái még most is gyakran adatnak elő, név szerént Rómában, minden eszt. Sixtus kápolnájában, ezen nyolczhangú éneke „*Fratres ego enim accepi*" valamint „*Stabat mater*-je is." P—a leg több munkái Péter temploma levéltárjában zárva tartatnak. Életét 's munkáit a' pápa muzsika-mestere, Gius. Baini adta ki. (Rom. 1829.)

Cs—a.

Palette (mütábla) vékony, tojáskerek, elefántcsont- vagy fatáblácska, mellyre a' képiró festékeit rakja, 's mellyen a' munka alatt a' szükséges színeket elegyiti, keveri.

Pálfi. Ez a' jeles és előkelő magyarországi nemzetség, Bél Mátyás szerént, eredetét vette ama régi Kont nemzetségtől, a' Hédervári nemzetség egyik ágától. Hédervári Kont Miklósnak t. i. a' ki 1358 körül nádorispány vala, harmadik vagy negyedik izbeli maradéka, Hédervári Kont Pál, ugyan e' nevű fiat nemzett, a' ki az apja keresztnevéről Pálfinak mondatott; melly jelelet fentartatott maradékánál, és ennek előbbi nemzetség-nevét enyészetbe hozta. Ezen első Pálfinak Miklós nevű fia Dercsikáról és Ráróról; ennek fia, Lőrincz, a' ki a' mohácsi csatában 1526 a' posonyi zászlóaljját vezérelte, Cseleszt őről írá magát. Lőrincz fia, Dercsikai 's Rárói Pálfi Pál, Erdődi Judittot vette feleségül, a' kivel Csabrág várát kapta (L. Erdődi); úgy hogy ezen Pál fia, Péter, már Csabrági 's Ráróinak írá magát. Egyébiránt ezen összevekelésnek az a' következése is lön, hogy azontúl (mikor kezdődött e' szokás, nem bizonyos) Erdődről írá magát a' Pálfi nemzetség, és az Erdődiekhez hasonló czímerrel élne. Idő folytában bárói, grófi, 's végre herczegi díszfokra emeltettek a' Pálfiak; melly utólsó méltóság, a' Pálfi birtok tetemes részével együtt, az ágkorelsőség (*majoratus*) rendén ivadozik. Kitüntek e' nemzetségből főképen: 1) Pálfi Miklós, Péter fia, szül. 1550. Minekutána hadesmeret és tapasztalat szerzés végett több kültartományokat bejárt, és ott a' legjelesebb hadvezérek oktatása 's példája által a' hadpályára elkészült vólna, honyában kezdett katonáskodni, 's már 1584-től fogva egymás után komáromi, esztergomi, érsekújvári várnagy vala. Legdicsőbb hadi tettének Győr lön tanúja. Mert értésére esvén Schwarzenberg Adolfnak és neki Rudolf császár és király óhajtása, hogy minél előbb kicsikartatnék Győr vára a' Török kezéből, örömest magokra vállalták a' végrehajtást. Komáromban tehát, 1598 elején, 5150 válogatott katonát gyüjtöttek öszve; melly csapattal kiindulván, szerencsésen elkerülték az elbizottságában gondatlan ellenség észrevételét, és Mart. 28, egy órával éjfél előtt Győr alá értek, a' fejérvári kapuhoz. Minekutána ezt Babacourt és Lamarche nevű franczia pattantyúsok petárdákkal sarkaiból kivették vala: benyomult a' várba a' gyalogság; Schwarzenberg Tököli Sebestyénnel és némelly válogatott fegyveresekkel a' kapu bóltozatja alatt foglalt helyet; Pálfi Miklós pedig a' magyar és német lovassággal a' kapun kivül maradt őrizetűl külmegtámadtatás ellen. De midőn az álmokból felriadt Törökök és Ali basa, a' várnagy, elszánt vitézséggel harczolnának; a' benyomultak nagy része már elhullott volna; a' fenmaradtakba pedig olly rémülést ütött volna az ellenség rontalmas dühe, hogy négy vérengző jancsár előtt egy ötszázas csapat futásra rettenne: parancsot küldött Schwarzenberg Pálfinak, hogy embereit a' lovakról leszállitván, menjen a' szorultak segedelmére. Illy aggodalmas helyezetben vonakodának a' lovasok, teljesiteni a' parancsot. Ekkor Pálfi Miklós, leugorván lováról, egyedűl ment be a' várba; a' minek látására elszégyenedett katonáji is követték példáját és így megújittatván a' viadal, virradóra a' császáriak hatalmában vala a' vár. Schwarzenberget 100 ezer arannyal és Husztopecz nevű Morvaországi helységgel jutalmazta meg a' császár. Pálfit az aus-

triai rendek egy ezer aranyat érő billikommal tisztelték meg; a' császártól semmi jutalmat nem kért, és ekkor nem is nyert. Hanem 1599 az egybegyűlt magyarországi rendek önszántokból és egyértelműleg esedeztek ő felségéhez, hogy a' győri hős érdemét a' posonyi várnagysággal, a' várhoz tartozó jószággal, egyszersmind pedig a' posonyvármegyei fő ispánysággal örökösen jutalmazná meg. Teljesitette Rudolf császár és király a' rendek kérelmét magára Pálfi Miklósra nézve, a' kit azután két fia, István és Pál, és Istvántól való unokája, Miklós, követett ama méltóságban. III Ferdinand pedig diplóma által megörökösitette a' fen nevezett tisztségeket és birtoki jogokat a' Pálfi nemzetségben a' korelsőség (*senioratus*) rende szerént. Pálfi Miklósnak, a' kiről itt vala szó, már 1600 halála történt, midőn Erdélyi kormányzására ki volna nevezve. — 2) Pálfi János, Miklósnak, a' győri hős unokájának, fia, valamint dicső őse, fiatal korától fogva hadi szolgálatra szánta magát. Már 1692 megnyerte I Leopold császártól és királytól azon magyar hadtetem vezérletét, melly addig az ipának, Czobor Ádámnak, katonaparancsa alatt vala. E' tisztségében 1693 vérboszúlatra hívta Würtembergi Fridrik János herczeget, a' ki a' Pálfi hadtetem egyik emberét megölte vala; 's agyon lőtte ellenjét a' gömbölyváltásban. E' miatt Lengyelországba menekedett, és onnan eszközölte ki a' császár bocsánatját, a' ki őt, az előbbi helyett, egy német hadtetem vezérévé tette. Utóbb, 1704, horvátországi bánná lett; a' katonai tisztfokozaton pedig főtábornagyi méltóságra emelkedett vala, midőn legemlékesebb tettét, a' rákóczifféle belhábor lecsilapitását, véghez vitte. A' Romhányi csata után t. i. minekutána Érsekujvár megvétele által nevelte volna érdemét és dicsőségét, a' császári fő hadvezérnek Heisternek, kegyetlenkedése pedig hátráltatni láttatnék az ország megbékülését, ő tétetett 1710 amannak helyébe főhadvezérré I Józseftől, a' ki előtt mind ingadatlan hűsége, mind lelke szelidsége esmeretes vala; egyszersmind pedig békítő lépésekre felhatalmaztatott. Melly rábizatban ő olly ügyességgel és szorgalommal járt el, hogy rövid idő alatt Rákóczi Ferencz pártosainak nagyobb részét, a' pártfő ellenére is, hajlandóvá tenné az ajánlott királyi bocsánat elfogadására, és megkötné velek 1711, Apr. 29. a' szatmári egyezetet (vö. II Rákóczi Ferencz); melly után megvette még Munkács várát az ellenszeges Senngeitől, és jutalmúl a' makoviczai uradalmat nyerte. Később, 1731, országbíróvá neveztetett; 1741 pedig nádorispánnyá választatott; melly méltóságát, életével együtt, 1751, Mart. 24 hagyta el. *Fábri Pál.*

Palimpsesták ujra be-irt kéziratok. Felette sokba kerülvén t. i. a' régieknél az iró-szerek, sokszor megtörtént, hogy ők a' be irt pergamentről az előbbi irást pallérkővel ledörzsölték, 's helyébe ujat irtak. A' régi irat azomban több pergamenten olly látszhatón megmaradt, hogy azt jó formán ki lehet venni. Igy mentődtek meg nevezetesen az örök feledékenységből Phaeton' és Euripides' töredékei és Cicero' köztársaságról (*de republica*) irt munkája. *Sz. E.*

Palindromon, olly vers vagy sor, melly elő és hátra felé olvastatva ugyanazon értelmű, az az rákvers. Illyen p. o. ez, mellyet az ördög mond: *Signa te signa, temere me tangis et angis* (vess csak, vess keresztet, hijában ijesztesz engemet).

Palingenesia, görög szó, ujra születés. Ezen kiváltképpen azok az átváltozások értetnek, mellyeket a' bogarak országában veszünk észre, 's mellyeknél fogva valamelly bogár, p. o. hernyó, légy 's a' t. egészen más és elváltozott formában jelen meg ismét.

Pálinka, szeszes higság, melly külömbféle forrásba hozott lisztes plánta-nemekből, mint gabonából, krumpliból, gyümölcsből, ser és borseprőből, törkölyből 's a' t. sőt borból is, leginkább pe-

dig gabonából, lecsepegtetés, vagy égetés által készittetik. Általjában véve a' pálinka a' viznek és alkoholnak kisebb vagy nagyobb mértékü keveréke. A' véle bánás röviden ez: a' pálinkának rendelt gabona minekutánna már megdaráltatott, lágy meleg vizben jól megkevertetik. Mikor már egy fertály óráig igy állott, jó meleg, de még sem forró vizben mind addig kevertetik, mig lágy meleg lesz. Ekkor seprőt kevernek bele, hogy a' szeszes forrást elősegicse; az edény befedetik 's a' keverék nyugodtan hagyatik, mig forni kezd, 's ekkor a' tésztát a' pálinka-katlanba teszik, melly alá tüzet raknak és a' tésztát mindég keverik. A' szesz gőzben fejlik ki, és a' csőben nedvességgé válik, melly még használhatatlan. A' második szürés egyszerü pálinkát, a' harmadik kettőst, a' negyedik borszeszt (*spiritus vini rectificatus*), az ötödik végre vizrészektől tiszta borszeszt (*spiritus vini rectificatissimus*) vagy alkoholt ad. Nevezetét a' pálinka azon materiától veszi, mellyből főzetik. A' franczia pálinka ugyan ott borból és borseprőből főzetik és készittetése helyéről cognaci vagy coignaci, orleansi, bordeauxi 's a' t. pálinka nevet visel. Gabonapálinka rozsból, buzából, árpából, zabból, vagy mindenikből magából, vagy ezekből keverve főzetik. (*L. Arak, Rum, Taffia*) Ha a' gabona-pálinkához, másodszori lecsepegtetésekor, még füszerszámokat, virágokat, gyökereket, füveket is tesznek, *aqua vitae* lesz belőle, melly alkotó részeihez képest kömény magos, anizsos, szekfű-, vagy czitrom-pálinkának mondatik. Ez, hogy kedves izü légyen, czukorral vegyittetik, 's rozsolisnak neveztetik, melly számtalanféle változtathatik, 's nevezthetik az áros tetszése szerént. Hihetőképpen a' pálinka-égetés feltalálói az Arabok. A' Tatárok tejből is készitnek pálinkát. — (*L. Hermbstädt „Chemische Grundsätze der Kunst, Branntwein zu brennen.*" 2. Kiad. rézmecz. Berlin 1823 2. rész. *Cs — a.*

Palinodia, (főképpen költői) visszahuzása annak, a' mi gyalázót vagy hamisat mondott valaki más ellen. Illyen Stesichorus azon Helenára irt gunyoló versének palinodiája, mellyért vaksággal büntettetett meg 's minden abban foglalt vádolásait helyteleneknek és hamisaknak nyilatkoztatá ki.

Palinurus Aeneasnak Olaszországba evezésekori kormányosa, Jasiusnak fia. Esmeretes az a' költemény, melly szerént az álom istene, Phorbas képében, őtet éppen azon szempillantásban altatja el csalóka hatalmával 's buktatja tengerbe, midőn hajója az óhajtott parthoz már közelget. Aeneas elvesztett útitársának árnyékával az alvilágban találkozván, itt elbeszélte e' neki, miképpen menekedett légyen ki a' vizből? de alsó Olaszország partján a' Lucanoktól agyon verettetett. Midőn később a' Lucanokat döghalál lepte meg, Palinurusnak, hogy lelkét (*manes*) megengeszteljék, tisztességes temetést rendeltek 's egy berket szenteltek neki. Palinurus foka tőle kapta nevét. *L — ú.*

Palisadák, l. Harczkarózat.

Palisot de Beauvais (*Ambroise Marie Francois Joseph*) szül. Arrasban 1752 Jul. 27, természet vizsgáló. Először törvény-tudományra adta magát, 's báttya halála után annak Parisban *Receveur général des domaines* hivatalába jutott. Minthogy ezen hivatal 1777-ben megszünt, P. kedvelt tudományának szentelte magát egészen; e' természet- és füvész-tudomány volt, mellynek hajlandóságának tehetős volta is kedvezett. Ezen tárgyakban első tanitója vala Lastiboudois, kivel több, kivált a' kryptogámiákra nézve hasznos és sikeres füvészi utazásokat tett Flandriában és éjszaki Franciaországban. 1781 a' parisi academiának levelező tagjává lett. Azon feltétele, hogy Niebuhrral Áfrikát és Laperouseval a' világot körül hajózza, mint ezeknek úttársa, nem valósult. Ellenben 1786 alkalmatosságot

nyert azon utazókkal mehetni, kik az áfrikai owarai király fiját, ki akkor Párisban tartózkodott, haza akarták vinni, 's kinek atyjával a' Francziák kereskedési összeköttetésben óhajtottak lenni. Így jutott P. Owarába veszedelmes utazása után, hol a' tartományt vizsgálta, 's igen fontos természet-tudományi felfedezéseket tett. A' vad lakosok közt élete veszedelmével járó bajai mellett is feltette, hogy egész Afrikát kelettől nyugotig átutazná; késéró Négereitől és szolgáitól mindazáltal Guineából, mellynek belsejébe már mélyen benyomult, visszatérni kénszerittetett. Egészségtelensége miatt kéntelen volt Áfrikát elhagyni. Gyüjteményeinek egy részével St. Domingóba hajózott, hol oda érkeztekor legrettenetesebb zendülések voltak. Munkájába került a' fejéreket fenyegető üldözéseket 's veszedelmeket elkerülhetni, az egyesült statusokba menvén, hol élelme keresése végett orchesterben játszani volt kéntelen Philadelphiában. Az owarai parton lévő franczia gyarmatban hátra hagyott gyüjteményei a' gyarmatnak az Angolok által történt elpusztittatásakor elvesztek. Végre Philadelphiában pártfogást lelt, 's kedves tudományát ujra folytathatta. Az Apalach hegyen, Ohio körül, Kentucki belsejében 's a' Koikok és Cherokik (két amerikai vad nemzetség) tartományiban tett tudományos utazásai legörvendetesebb természet-tudományi találmányakkal és felfedezésekkel jutalmaztattak. E' közben nevének a' kivándorlottak sorából való kitörlését eszközlötte az első Consul, és P. háládatosságból, egy Owarából hozott ritka plánta fajt Napoleon Bonapartenak keresztelt, mellynek mindazáltal most P. tiszteletére Belvisia caerulea neve van. P. temérdek becses füvészi munkát irt (néhány kisebb játékszini darabot is). Megholt mint a' parisi institutumnak, philomathiai társaságnak és a' philadelphiai philosophiai társaságnak tagja, Párisban 21 Jan. 1820. *Cs. — a.*

PALISSOT (Charles) de Montenoy, költő és litterator, szül. Nancyban Jan. 13. 1730. Elme-tehetségei jókor kifejlének. Hamar elhagyá az oratorium tudós gyüléseit, 's függetlenül a' litteraturával, kivált a' költészettel foglalatoskodott. Mint mindenben szenvedélyesen gyors, már 19 éves korában férj, atya, 's két szomorújáték szerzője volt. Az első nem jött szinpadra, a'második „Ninus" kevés tetszést nyert. Ekkor a' vigjátékot választá, melly eszével 's indulatjával inkább egyezett. „*Les tuteurs*" azonban fagyos darab maradt, „*Le barbier de Bagdad*" követé ezt, mellynek tárgyát az ezer egy éjszakából kölcsönzé. Első figyelmet „*Le cercle*" vigjátékkal gerjesztett, mellyben egy nevetséges philosophus jő elő, kiben I. I. Rousseau esmerhető volt, mi felett az ugy nevezett philosophok élénk pennaháborut inditottak. P. erre a' „*Petites lettres sur des grands philosophes*" adá ki. A' bosszuság nőtt, 's midőn P. „*Les philosophes*" vigjátékkal elő állott, legmagasb fokra hága. E' darabnak mivészi 's leleményi tekintetben értéke nincs, de csinosan iratott 's gunyvonásokkal tele, a' személyek, kivált a' tudós és bölcselkedő dáma, jól rajzoltattak; több jelenések igen helyesek. Ha P. darabjaiban a' játékszini gunyhatárait álthágta, ugy ellenei még a' szemérem és becsület korlátira sem ügyeltek, a' legalávalóbb gyalázó iratok jelenének meg a' francz. litteratura szégyenére. De P. bár ellenségei mind számokra mind szenvedelmökre nézve rettentők valának, nem hátrált a' csata piaczról, maga Voltaire ellen is kiszállott, ki iránta, mint a' köztök folyt levelezésből megtetszik, szokatlan mérséklettel volt. P. az Encyklopaedisták és Philosophusok ellen tovább is folytatá a' háborút „*Dunciade*" keserü gunnyal rakott költeménye által; melly, noha versezete szép, 's egyes helyei mulattatók, hosszaságával untat. E' miatt ellenségei ismét fegyverre kaptak. „*Memoires pour servir à l' historie de la litterature*" czimü irata (Par. 1769, utójára 1813) kötetlen munkáji közt

legfontosabb. A' dramai mivészség és dramai irókról helyes észrevételek találtatnak benne, de az egész sem uj, sem alapos. Találmányosság 's képzeletgazdagság hibázik P. minden munkájában, de irás módja mindenkor tiszta 's jóizlésü. A' zendülés javai nagyobb részétől megfosztá. Ezentúl Pantin jószágocskáján 's a' Palais des arts épületben élt, hol mint a' Mazarini könyvtár gondviselőjének lakása volt. Nem gyengült lelki erővel, mindenkor élénk, élmés, mulatságban vidám, hosszú kort ért, 's Jun. 15. 1814 holt meg. Munkájának harmadik kiadása 6 köt. Parisb. 1809 jelent meg. *J.*

PALLA, a' római asszonyságoknak hosszú 's lábokra alányuló ruhája, mellyet, mint köpönyeget, többi ruháikon felyül viseltek. Ha hosszu volt, egy részét bal vállokra vetették 's honyok alatt szorosan tartották. Temetéskor fekete szinüt viseltek. A' szomorú szinjátszók is Pallában léptek fel a' játékszinre. *L — ú.*

PALLADIO (Andrea), hires épitő mester szül. 30 Nov. 1518 Vicenzában, szegény sorsban, eleinte kőfaragással foglalatoskodott, de a' hires Trissino észrevévén mathesisi tehetségeit, Vitruvius épitési munkáját magyarázta néki, és magával vitte Rómába. Itt a' régi hagyományok esméretével foglalatoskodott 's régi emlékeket rajzolgatott. Róma régiségeiről irt munkája bármelly tökéletlen is mutatja, hogy a' régiek lelkébe behatott légyen. Épitést tanitó munkáját is becsüli az ahoz értő (legjobb kiadat a' vicenzai 1776 — 83. 4 köt.). Mint a' venecziai köztársaság épitő mestere hazafiaitól tiszteltetve holt meg 1580. Remanza Tommaso életét irásba tette (Veneczia 1762. 4.) P. azon mesterek közé tartozik, kik a' 16 száz. a' római épitésnek, melly nagyobbára omladékaiból hozatott életre, tanitása által uj szakaszt teremtettek az épités mesterségében. (L. ÉPITÉSMIVÉSZET TÖRTÉNETEI) Más pompás épitései közt a' degli olimpici játékszin, melly rajzolatja és utmutatása szerént épült, 's mellyel honyát diszesitette, nagy eszének *fényes* tanuja. Veneczia is *sok legszebb épületet köszön* neki, p. o. a' St. Giorgio Maggiore nagy refectoriumát, mint a' részek egyformasága 's az ékesités egyszerüsége tekintetéből méltán hires h. n. templomot is. Mestrében a' trivesei piaczon álló pompás palota is az ő munkája. Udine, Feltre, Padua és a' körül fekvő vidék több emlékét mutatják mesterségének. A' régiség méltóságos együgyüségét mindég szemei előtt tartotta, mire nézve Algarotti őtet az épitő mesterek közt Rafaelnek nevezi. Oszlop-rendjeinek tulajdoni characterek van, és façadjainak tetszős formát tudott adni. Munkáin igaz némelly tisztálcságtalanságot láthatni, de ezeket inkább az épitőknek, mint neki kell tulajdonitani. Chapuy és Amad. Beugnot Pnak munkájit „*Oeuvres completes*" cz. alatt rézmetszetekkel és jegyzetekkel kiadták, Paris, 1827 olta 20 füzetben. *Cs. — a.*

PALLADIUM, Pallasnak (Minerva) fa-képe, melly égből esett le Troasba, hol Ilostól találtatott meg 's állittatott fel Pallas templomában, az ujonnan épült városban. Azt hitték, hogy a' város megvehetetlen, mig a' kép benne van. Ezen akadály elháritására Ulysses és Diomedes ellopták azt, némellyek szerént éjjel mászván be, mások szerént, mint Trojába küldött követek. A' Rómaiak azt vitatták, hogy a' kép Rómában tartatik Vesta templomában; hanem olly szentnek tartatott az, hogy a' Pontifex Maximusnak se volt szabad látni. Más városok hasonlóúl dicsekedtek vele. Palladiumnak neveztetik tehát minden védőszentség. Wollaston ezen század elején egy általa felfedezett ásványt nevezett igy. (L. MINERÁK). *L — ú.*

PALLAS, l. MINERVA és PLANETÁK.

PALLAS (Péter Simon), orosz csász. statustanácsos, leginkább az orosz birodalomban tett felfedezéseiért híres férjfiu, szül. Berlin-

ben. Attya orvos volt, a' honnan maga is orvosi tudományra adta magát, azon feltétellel, hogy életét egyedül a' természet-tudományinak, főképpen a' természet históriájának, szenteli. Ezen czélra ekkor Holland birt legtöbb eszközzel, u. m. legnagyobb gyüjtemények-kel 's legjelesebb tanitókkal. Meglátogatá tehát Leydát. Volkmannt, ki az örökös helytartó természeti miveinek haagai gyüjteményével 's ennek rendbeszedésével foglalatoskodott, nyomosan segitette 's ezáltal a' természethistóriai museographiában olly nagy esmereteket szerzett, hogy azután Angolországba utazván, hasonló gyüjtemények elrendelésére használtatott 's azon állapotba helyeztetett, hogy „*Elenchus zoophytorum*" (egy maga nemében még most is remek munka) 's „*Miscellanea zoologica*" (1760) czimü munkáit kiadhatta. Azután Berlinbe visszajött, hol hozá kezdett az ő később-ben 14 füzetig folytatott „*Specilegia zoologica*"-jának kiadásához. Katalin császárné éppen természetvizsgálókat keresett, kik roppant birodalmát útazzák be. Pallas meghivatott 1768 Pétervárába, mint academicus és collegiumi assessor 's ekkor tette első felfedezésekkel igen gazdag útját, „*Reise durch verschiedene Provinzen des russ. Reichs*" czim alatt (Petersburg 1771 -- 76), melly csász. kölcségen kiadatott. 1777 azon topographiai kiküldötségnek tagjává nevezteteti ki, mellyre az orosz birodalomnak felméretése és tökéletes helyleirása bizatott. 1782 collegiumi tanácsos lett. Azonközben a' füvészség leve legkedvesebb foglalatossága 's több utat tett a' roppant birodalom különbféle tartományiban. A' pompás „*Flora Russica*" (Pétervár 1785), mellynek folytatása félben szakasztatott, volt ezen füvészi vándorlásoknak első gyümölcse. E' mellett a' természet- és embertudománynak semmi része se maradt tőle elmellőztetve. Ezt bizonyitják „*Sammlungen historischer Nachrichten*" „*Neuen nordischen Beiträge*" jeles „*Icones insectorum*"-a és „*Beiträge zu dem Glossarium aller Sprachen im russ. Reiche*". Pallas ugyan is folytatta II Katalinnak egy öszvehasonlitó glossariumra kezdett gyüjteményét, cssk ugyan a' császárné parancsolatjára, melly munkáját ezen czim alatt adta ki „*Linguarum vocabularia Augustissimae cura collecta*" (Pétervár. 1787 — 89, uj. kiad. 1790). 1785 a' tudományok pétervári csász. akademiájának tagjává 's a' Wladimir- rend vitézévé, 1787 pedig az admiralitas collegiumának történet- irójává neveztetett ki. Mivel Tauriában kivánkozott lakni, a' császárné több jószágot adott neki a' félsziget legtermékenyebb déli részében 's 1796 olta gazdag jövedelmével Sympheropolban élt Pallas. Utolsó utazásának, mellyet Geislerrel Leipzigból tulajdon kölcségén tett, gyümölcse volt „*Bemerkungen auf einer Reise durch die südlichen Statthalterschaften des russischen Reichs*" (Leipzig 1799 és 1801, két köt), mellyek közül egyik kirekesztőleg Krimet tárgyazza, melly mintegy ezen munka által nyittatott fel előttünk. A' „*Species astragalorum*" 14 füz. mellett, mellyek ezen utazás emlékének nézethetnek, emlitést érdemel még vonszó rajzolatiért. „*Observations sur la formation des montagnes et les changemens arrivés au globe, particuliérement à l' egard de l' empire Russe.*" Pallasnak tauriai lakása a' Tatárok zabolátlansági miatt kellemetlen volt. Midőn annakokáért felesége is megholt, semmi se tartá vissza őtet attól, hogy nagy áldozattételek mellett is leánya társaságában báttyához ne útazzék Berlinbe, hol 8 Sept. 1811 holt meg. Becses gyüjteményinek egy részét a' berlini universitásnak hagyta. *L — ú.*

PALLÉRFÖLD, pallérozó eszköznek használtatni szokott, sárgás-barnás, sárga- és fejérszinü, igen lágy, sovány és könnyü agyag. Találtatik Prágánál, Ambergnél (Pfalzban), Derbyshirében, Korfuban, 's másutt. *L — ú.*

Palliativ (palástoló) (pallium, fedezőt, takarót, köpenyeget jelentő szótól) azt teszi, mi valamelly tárgy beburkolására, elrejtésére fordittatik, innen palliativ szer, melly által némi természeti vagy erkölcsi baj nem elhárittatik, csak eltakartatik, 's mások szeme elől elvonatik. Mennyiben már e' szónak jelentése azt mutatja, hogy a' rossz lassanként mindég munkálkodik, 's pusztitó következései utoljára annál nagyobb erővel törnek ki, mennél tovább szaporodának alattomban, annyiban vele többnyire egy gáncsoló v. szemrehányó mellék észfogat is kapcsoltatik öszve, az által, hogy radica-gyökeres szer v. mód, tétetik ellenébe, melly a' roszat gyökerében támadja meg, 's látható nyilatkozásainak táplálékát ugy elveszi, hogy azok apródonként magoktól elenyésznek. Orvosi jelentésben a' palliativ szerek olly gyógyszerek, mellyek által a' betegségnek különösen veszedelmes, a' beteg érzéseire nézve felette terhes, vagy a' beteget 's a' körülállókat megdöbbentő jelenségei gyengittetnek a' nélkül, hogy az ezeket okozó betegségi állapotra gyógyitólag hatnának. Ha bár ezen fedező szerek nem épen legjobb hirben állanak is, vannak még is esetek, mellyekben megengedhetők, söt elkerülhetlenek. Megengedhetők, hol az orvos a' baj valódi okát nem esmeri, 's a' veszedelmes jelenségek legyőzésével megelégedni kénytelen; továbbá, hol a' baj valódi okát ugyan kitanulta, de azt az esmeretes szerekkel el nem hárithatja; nem különben, ho a' betegség egyes jelenségei a' beteget annyira nyugtalanitják, hogy ezek elháritására az orvostól egyenesen kivánja 's ez a' beteg megnyugtatására, 's bizodalmának megnyerésére kár nélkül megeshetik, ha továbbá az illy jelenségek fontosabbak, 's utóbb magánál a' betegség okánál veszedelmesebbek lesznek, ha p. o. élénk fájdalmak a' beteg nyugtát 's álmát egészen elűzik, görcsök 's más hasonlók a' kétséges kifejlést gátolják v. megzavarják, a' vérnek főbe tolulása gutaütéssel fenyeget; végre ha a' beteg gyógyulásához többé reménynincs, p. o. némelly cronicus nyavalyák végső stadiumában, hol már az orvos foglalatossága csak az, hogy mennyire a' gyógytudomány hatalmában áll, a' beteg életét nyujtsa, 's fájdalmait könnyebbitse.

Pallium köpenyeg, felsőruha. Igy hivák különösen azon gyapjuból szőtt köpenyeget, mellyet a' római császárok birodalmaik patriarcháinak és nagyobb püspökeinek a' 4 században ajándékozni kezdének, 's ezek azt mint egyházi hatalmok jelét hordani szokták. Az 5 században császári engedelem mellett magok a' patriárchák kezdének az érseknek, midőn hivatalaikba léptek, palliumot küldeni, mellyet a' megajándékozottak a' nagy misénél viselni köteleztettek. Még is szokás vala a' köpenyeg-adást ugy tekinteni, mint az ujon választott érseknek a' patriarcha által lett megerősitését, 's a' konstanczinápolyi egyházi zsinat 872 törvénybe hozta, hogy minden érsek a' patriarchától vagy kézzel illetés, vagy köpenyeg-küldés által megerősitessék. Utóbb a' pápák vonák magokhoz a' megerősitési just, 's elejénte a' palliummal megtisztelt érsektől csak irásbeli kötelezést kivántak az apostoli szék iránti engedelmességről, a' 10 századtól fogva pedig nevezetes dijt is vesznek. Noha e' dij felette magasra emeltetett, még is a' palliumot, mint a' pápai megerősités zálogát, az érsekekre nézve elkerülhetlennek tarták, 's ezt mai napig is minden érseknek, 's nehány hatalmasabb püspöknek is, valahányszor méltóságaikba lépnek, osztogatják. A' 12 század óta csak egy 3—4 ujjnyi fejér gyapju-gallérból áll ez, melly a' papi ékesség fölibe a' vállra vettetik; ennek egyik szárnya a' hátra, a' másik hosszabb pedig a' mejjre nyulik, 's mindeniket veres koszorú bélyegzi. E' szint' olly egyszerü, mint drága ékességet (néha 37,000

ftot is fizettek érte) Rómában a' Sz. Agnes apáczáji, szentelt juhok gyapjából készitik; 's ez azokkal, kik kapták, eltemettetik. J.

Palm (János Filep) nürnbergi polgár és könyváros, szül. 1766 Schondorfban, Berthier parancsolatjára Braunauban agyon lövetett. 1806, Aug. 26. könyvárosságot Palm Jakab Jánosnál tanult Erlangenben, későbben Stein nürnbergi könyváros leányát feleségül vévén, ennek könyvkereskedésében örökösödött. 1806 tavaszal ezen könyvkereskedés egy munkát küldött Stage könyvkereskedéséheAugsburgba, ezen czim alatt: „*Deutschland in seiner tiefsten Erniedrigung*" (Németországnak legnagyobb megalacsonyittatása), mellynek az egészet tekintve semmi jeles tartalma nem volt, 's Bonaparte és az egész franczia sereg' bajorországi magok viseletét irta le csipősen. Palm mindazáltal végső állitása szerént, mint elötte egészen esméretlen, csak a' könyvkereskedőknél bevett szokás szerént további küldés végett bepakolt csomót, ugy kapta azt. Az augsburgi könyvkereskedéstől egy pap ujságképpen kapott abból, kinél franczia tisztek voltak szálva, kik a' német nyelvet értvén, olvasták, 's bosszankodásokat el nem titkolhatták. Napoleon kémjei, kik mindenféle álképekben kémlelődtek Németországban, csak hamar megtudták, hogy azon értekezés Palm kereskedéséből jutott Augsburgba. Palm a' nürnbergi könyvkereskedő kormánytól maga kérte a' törvényes vizsgáltatást, melly azonban nem történt meg. Ez alatt Münchenben, hol Otto volt franczia követ, a' nyomozás folytattatott. Éppen Münchenben volt Palm is akkor, hol felesége által tudósittatott, hogy házánál 4 idegen a' nevezett folyóirás végett kérdést tett, mindent felkeresvén, 's hogy semmi se találtatott 's a' nyomozók elmentek. Palm megnyugtatta magát 's visszatért Nürnbergbe. Hihető, hogy Palm Münchenben azért nem fogatott el, mivel neve kereskedésének firmájával nem egyezett. Még elég ideje volt volna magát menedékhelyre vonni; de nem tette. Hanem midőn az augsburgi könyváros elfogatását megtudta, Nürnbergből, melly még akkor is Francziákkal volt rakva, a' békesség értelme ellen, Erlangen akkor porosz városba ment. Kevés nap mulva mindazáltal házanépe eránti aggódása miatt visszatért Nürnbergbe, de az utszán magát nem mutatta. Egy szegény gyermek boltjába ment több nevezetes férjfiak bizonyitványival egy katona özvegyének számára alamizsnát kérvén. Pálmal személyesen kivánt szollani. Palm semmitől se tartván, magához ereszté és adott néki valamit. — Alig ment el a' gyermek koldús, két franczia katona boltjában termett, 's innen Palm szobájába nyomult, kit a' franczia vezérhez vezettek. Itt megkérdeztetett az emlitett irásról, de most is egész haláláig azt mondá, hogy a' hozá idegen könyvkereskedőktől jött, a' szokott mód szerént további küldés végett becsinált csomókban. Minthogy honnan kapta légyen? fel nem akarta fedezni, egy szobába zárták; másnap Ansbachba vitték 's Bernadotte marsal eleibe állitották. Itt kihalgattatását kérte, de megtagadtatott. A' marsal segédje azt mondá, hogy elfogattatása Parisból érkezett parancsolatnak következése. Innét Braunauba vitték, (mellyet a' Francziák még sem adtak által az Austriaiaknak). Feleségének Münchenben a' franczia követhez nyujtott esedezése, mellyben megmutatta, hogy az Ausburgba küldött csomón kivül az emlitett folyóirásnak csak egyetlen egy példánya se ment ki a' Stein vagy Palm kereskedéséből, felelet nélkül maradt. Marsal Berthierhez intézett hasonló előadására is csak a' vala a' válasz, hogy már nem volna mit tehetni. A' per olly hamar lefolyt, hogy a' rendkivüli hadi törvény, minekutánna két rendbéli vizsgálatkor is a' Palm ártatlanságát megmutatottnak lenni hinné 's igy a' fogoly szabadulását várná, fejére halált mondott 26 Aug. Palmot senki se védelmezé, mivel a' kit kért, nem jelent meg, a' haditörvény pedig valakit e' czélra

rendelni feleslegesnek tartott. Egy tolmács igazgatta a' vizsgálatot. Palm első állitásánál álhatatos maradt; 's a' vétkül tulajdonitott irásban semmi zendülésre ingerlés vagy gyilkolás nem volt. — Tömlöczének Aug. 26 dél előtt 11 órakor lett megnyittatásakor hát elbocsáttatását reménylette. Ellenben halálos végzést olvastak fel előtte, mellynek még azon nap 2 órakor végre is kellett hajtatnia. A' braunaui asszonyok 's gyermekek hijában kérték siránkozva St. Hilaire vezértől a' dolog halasztatását. Csak a' császár maga kegyelmezhetne meg, ha jelen volna, felele a' vezér. Ő mondá ki a' halálos végzést, 's parancsolá annak halaszthatatlan végrehajtását. Azonban előkelő franczia tisztek mondták, hogy e' halál nem Napoleontól, hanem csak Berthiertől jő. Palm megholt, mint mártir. Britannia szánakozásból segitette a' megöltnek háznépét; Pétervárában a' császár, császárné és annya hasonlóúl gyüjtöttek alamizsnát; egyes városok Berlin, Leipzig, Dresda, Hamburg és Dorpát is követték a' példát. Palm neve a' Németeket véres boszuállásra tüzelte A' szerencsétlennek egy fija beállott az önként katonáskodók közé 1813. *Cs — a.*

Palm (János Henrik), keleti nyelvek tanitója és leydeni predikátor, a' belga oroszlány rend vitéze, szül. 1763 Rotterdamban; szép tudományú és izlésű férjfiu, Hollandiának classicusai közt olly jeles mint prosaicus, mint Bilderdyk a' költők közt. Az 1787-ki zendülés talusi papságából Zeelandba szoritotta; Walchern szigetén egy gazdag földes úr lett pártfogója mig nem 1795 Leydenbe hivatott. Később a' nemzeti nevelő intézet agensévé, azután az ángol poësisnek, és ékes szollásnak tanitójává lett. A' király hollandi Lajos az institutum tagjává, az Unio rend vitézévé és szószollójává tette; beszédje, mellyet a' rend alapitása innepén tartott, remek. Egyéb becses munkái közt jeles „*Historisches Denkmal der Restauration Hollands im Jah.* 1813; e' nyerte el a' van Kingsberger *aladmiral által e' tárgyra tett jutalom pénzt* és Holland litteraturájának legjelesebb szüleményei közé méltán számláltathatik. Charakteristikái élettel és igazsággal telyesek, 's az előadásában annyi az erő, hogy Salustiust, kit vezérül tartott, el érné. Most Palmtól a' bibliának uj forditása jelen meg, jegyzékekkel hollandi nyelven. Előbb Esaias próféta forditását adta ki. *Cs — a.*

Palma (Giacomo), vecchio (öreg) melléknévvel, Titianak tanitványa, egy a' 16 száz. leghiresebb festői közül, Bergamoban szül. 1540, 's Venecziában holt meg 1588. Ez a' város birja ezen jeles festőnek legszebb miveit, p. o. Sz. Borbálát. Kiváltképpen hiresek képezeti. Unokaöttse, ifjabb Jakab, ki Palmettának neveztetett, Rómában tanult Rafael szerint. E' festette Venecziában a' scrutinium szálájában lévő utolsó itéletet. 1624 holt meg 84 eszt. korában. *L — ú.*

Pálmafa, a' növényország legnevezetesb nemzetségeinek egyike. Már az emberi képzés legrégibb emlékei mutatják nyomait e' szép növények esmeretének. Linné a' pálmafákat természetalkotmányában *principes*, a' növényország fejdelmeinek nevezte; de azoknak csak kevés fajtáit esmeré eléggé. A' természeti testek természetes rokonsága iránti érzelme arra vivé, hogy őket mind együtt hagyja, 's igy ezeket mind ő, mind utóbbi irók a' hathimesekhez ragasztották; azonban ujabb füvészek több seregekre osztják, de igy azon köteléket, mellyet a' természet világosan körültök vont, felbontják. — A' pálmafák jókora magasra nyuló növények, de fenséges tekintetök különös idomzatban áll igen kicsiny, csaknem fű- vagy spárganemü virágaikhoz. Az egyszékiek közt, hova á' polyvás-, szittyó-, nyulárnyék-, és liliomnemük, ananász- és banán-növények tartoznak, a' legmagasb csoportokat képzik. Innen a' pálmafák fő

iránya is egész kifejtődésökben csak függőleges, 's rendszerént tulajdon elágazásuk nincsen. Törzsökeik oszlop formán felfelé, 160—180 lábnyira, mint déli Amerikában az Andes hegylánczon a' viaszpálma, *Ceroxylon andicola*, sőt némelly rotang-fajták 500 l. magasságra is felnőnek. A' fiatal pálma egy egyszerü 's fü forma levéllel fejlik-ki magvából. Ezután valamennyire hasábosak következnek, mig a' rendes levélképzés beáll. Ha a' törzsök megjelen, a' külső levelek elhalnak; nyeleiknek hátramaradó részei pedig belől még öszvefüggésben maradnak, 's kivülről az igy képződő törzsökön sebhelyeket vagy forradásokat hagynak, a' fiatal csirák pedig a' közép pontból folyvást kifelé tolakodnak, 's végre a' törzsök kiképződése után annak koronáját formálják, mert a' pálmák teteje, mint más fáknál, elágazni nem szokott. A' törzsök belső szerkezete is különbözik más fákétól, mert ezeknél a' nedvedények nincsenek az évigyürükbe szőve, hanem el vannak szórva, mint a' kövévált pálmafáknál egy keresztvágással tapasztalható. Némelly pálmáknak orsó forma törzsökjök van, az az, derékban legvastagabbak, alól és fölül vékonyak. A' pálmalevelek két fő alkat alatt tünnek-fel: 1) tollagosok, vagy szárnyasok, mellyeket hamisan pálmaágaknak nevezenek, 's mellyeket a' keleti népek a' vallási szertartások mellett használnak. 2) Legyező formájuak, az az, a' levélnyélnek hegyén sok keskeny levélkék mint a' legyező vesszőcskéi állanak, 's a' végpont körül sugár formán terjednek ki. Legtöbb pálmafáknak nagy időt kell elérniök, mig virág- és gyümölcshozásra alkalmasak lesznek. Ha a' hajtás hárshéjj forma tokját v. hüvelyét feirepesztette, nagy számu kis kalász forma ágacskák tünnek-elő, mellyek végtelen sok apró virágokat hoznak; ezek pedig legtöbb pálmáknál egy borsónyira sem nőnek, de 12000, sőt 600000 is van egyetlen egy hajtáson. E' virágocskák vagy mind himek az az nemzők, vagy anyák, az az, tenyészők. Vannak ollyan pálmafajok is, mellyekben egy törzsök csupa him, a' másik csupa nő virágot hoz, 's ez utolsó csak akkor gyümölcsözhet, ha szél vagy bogarak a' himport másik fáról reá hordják; de vannak mind két nemü virágok is ugyan azon egy törzsökön, 's egy virágcsomóban; sőt végre, de ritkábban találtatnak pálmák nős virággal is, t. i. mellyek ön magokat megterhesitik. — A' pálmagyümölcsök nagyobb részint szilva- vagy dió-nemüek, mert némellyiknek lágy és leves- takarójok van, mint a' datolyapálmának, másoknak hárshéjj forma, mint a' kókuspálmának. — A' pálmafa a' legmelegebb tartományokban, különösen a' naptéritők között nő; ezeken kivül kevés faj terem, u. m. éjszaki Amerikában 5, Chinában és Japanban 1, éjszaki Afrikában és déli Európában 3, Port-Jacksonban 1, és Neuseelandban 1. Legtöbb 's legnagyobbak vannak déli Amerikában, hol 46 fajokat számláltak, de mellyeket ujabb utazók mint Neuwied Miksa herczeg, és Martius tanácsnok igen szaporitottak. Azsia forró övében 32, forró Afrikában 15, Ujhollandban 3, Ujirlandban 1 's a' déltengeri szigeteken 4-et találtak. Martius ugy vélekedik, hogy a' pálmák fajtáit legalább ezerre tehetni. A' londoni hires kereskedő kertész Loddiges már régen 100 fajt tenyészt, holott a' német kertészek e' részben felette szegények. — Némelly pálmák társaságban nőnek, mint a' kis legyezős pálma — *Chamaerops humilis*, vagy a' *Mauritia flexuosa*; ellenben többnyire mind magányosan teremnek. A' kókuspálma a' forró égallj minden szigetein és szárazain kiterjed. — Ha már a' pálmáknak csinos növése, igen sajátságos alakja, 's fenséges formája bennünket álmélkodásra indit, valóban figyelmünket még inkább megérdemlik azért, hogy őket a' természet csaknem mind azzal, mivel hazájok lakosai szükölködnek, megáldotta. Magok a' forró égöv alatti lakások majd egészen pálmafákból épittetnek, vagy ezek részeivel fedetnek. A' tör-

zsök oszlopoknak, ajtófeleknek használtatik, mert ezt a' férgek meg nem emésztik; a' sátorok oldalai is pálmafadeszkából készülnek, vagy pálmalevelekből fonatnak. Palisot de Beauvais látott St. Domingon egy sátort, melly talán a' gyarmat első megszállitása idejéből volt. Ennek minden oldalnyilásait káposzta-pálmából (*areca oleracea*) vágott deszkák fedék, mellyek sérelem nélkül valának, sőt még nehézségben és keménységben is annyit nyertek, hogy metsző eszköznek is alig engedének. Legtöbb pálmanemek törzsökeiből egy kedves izü, bornemü italt, p á l m a b o r t készitenek, melly annál szükségesebb, mivel a' forró éghajlat alatt a' lakosok munkásságától több fáradsággal járó italkészitést nem várhatni. A' pálmabort maga önti a' természet, mihelyt a' pálmafa fiatal csirája letöretik. A' kókus és minden pálmadió magva is tejes, és hüsitő italt ad, mig meg nem érik, később dió nemü 's jó izü lesz, de végre csont forma keménységet kap. A' nagyobb pálmadiók héjjából mindenféle edényeket 's eszközöket készitenek. A' pálmák fris levélhajtásai, kivált a' káposzta pálmáéi, igen izletes eledelt, p á l m a k á p o s z t á t (*Chou — Palmiste*) adnak. A' Szerecsenek Guineában 's Afrikának csaknem minden nyugoti partjain p á l m a o l a j a t készitnek az olajpálma, Elais Guineensis, gyümölcseiből, 's európai termesztményeket cserélnek érte. Nem lehet ugyan ezt a' mi olajfa- vagy dió-olajunkhoz hasonlitni; de még is a' Négerek annyira meg tudják tisztitani, hogy türhető izt kap. Ezzel készitik halaikat 's minden étkeiket. Szinte illy hasznos spanyol Amerikában a' v i a s z p á l m a *Ceroxylon andicola*, melly Humboldt és Bonpland szerint viaszat ad. — Továbbá orvosi tekintetben, tápláló és lágyitó tulajdonságáért igen fontos termése a' pálmának a' s a g o. Minden pálmának van t. i. ha bizonyos időt ért, egy édes, és tápláló keményitő lisztje, melly ama név alatt esmeretes. Bergius azt mondja, hogy ezt az Indiaiak hasonló módon készitik, mint nálunk a' krumplikeményitő lisztet szokás. A' fát t. i. hosszában felhasitják, belét kiszedik, felapritják, vizzel megmossák, 's azzal tésztává gyurják, akkor szitán áltnyomják, apró szemekbe formálják, 's elébb napon, azután csendes tüznél megszárogatják. Igy gyakran egyetlen egy pálmából 400 font sagot kapnak. — Nevezetes még a' T o u r l o u r y - P á l m a, *Manicaria saccifera*, *v. Pilophora testicularis*, (déli Amerikában, különösen Surinamban) mellynek virágburokja hársformaszövetü, 's a' lakosok által középen ketté vágva, hegyes sapkának formáltatik, 's hordoztatik. — Azon folyamok partjain, mellyek Oware és Benin királyságokat Afrika belsejében elválasztják, terem a' b o r p á l m a Raphia vinifera. Ennek szép növése, igen sok tündöklő, mintegy fényes mázzal bevont gyümölcse, 's tollagos, tüskés $1\frac{1}{2}$ — 2 meters hosszu levelei vannak. Gyümölcsgerézdei olly nagyok, hogy gyümölcscsel rakva egy ember alig emelheti fel a' földről. Paloták és házak épülnek ezen borpálma fájából, 's fedetnek leveleivel. Gazdagnak, szegénynek kevés szüksége van, mellyet e' drága pálma ki nem elégitne. A' levelek gerinczeiből vagy inaiból halászó horgokat készitenek, mellyekre egy hegyes vasat, vagy halszálkát akasztanak. E' pálmának bora a' közönséges pálmabornál szinesebb és erősebb. A' gyümölcsök meghámoztatnak, 's magvait közönséges pálmaborban forrni hagyják. E' sötét és könnyen részegitő ital habzik mint a' champagnei, és sok ideig eláll. — A' d a t o l y a p á l m a *Phoenix dactylifera* a' forró égövek homokos térein, kivált Azsiában 's Egyiptomban terem; de plántálva találtatik Spanyol-, és déli Francziaországban, Toulonban, a' génuai tengeröbölben, Nizzában 's a' t. Görögországban és Siciliában még csaknem egészen vadon nő. A' datolyapálma, melly közönségesen 30—50 lábra emelkedik, ugyan az, melly a' régiek iratai-

ban pálmafa név alatt jő, 's mellynek levelei hibásan pálmaágaknak neveztetnek. Ennek dereka igen erős és szívós, 's derék tuskókat ad. Levelei alólról kezdve legrövidebbek, 's felfelé mindig hosszabbak. Az elsők majd csupa tövisek, a' többiek keskenyek, mint a' fülevelek, 's hegyök szinte szurós. Gyümölcseit (*datte*, *dactylus*) részint éretlenül, részint félig, részint egészen éretten, még pedig gyakorta ugyan azon egy időben szedik, mert a' harmadnapi szedésidő elég a' még éretlenek megérlelésére. A' leszedett datolyát gyékényekre teritik, hol csak hamar lágyak 's kásások lesznek, azután feldagadnak, 's többé a' rothadástól nem félthetők. Ha megszáradtak, czukros nedvök sajtó által kinyomatik; azután kecske- vagy borjubőrbe, vagy pálmalevélből font kosarakba rakatnak. E kinyomottakat eszi a' köznép; vagy pedig mielőtt elküldetnének, még egyszer saját nedvökkel leöntetnek, vagy végezetre ki nem nyomva, méz-nedv közt korsókban állani eltétetnek. Azon datolyák, mellyek Syriából és Egyiptomból jőnek, vagy magán a' fán száradnak-meg, vagy megérésök előtt kevéssel leszedetnek, 's fonalra aggatva szárittatnak. Ezekből is szoktak sürü és édes nedvet nyomni, mellyel étkek kész készitésére vaj helyett élnek. Áfrikának 's Indiának több népei csaknem egyedül e' gyümölcsökkel tengődnek. Orvosi tekintetben a' datolya czukros nedve által lágyit és táplál, de van egy kevés összehuzó ereje is, honnan magva nélkül, mértékletesen lözve, a' mejj és lehelet eszközeinek gyuladási ingerléseinél, egy kellemes, lágyitó, és nyugtató italra használtatik. Gyöngén szoritó tulajdonságánál fogva továbbá, haszonnal fordittatik a' gyomorgyöngeség, 's általányosan a' belek ellankadásából következett, valamint a' vese- és vizhólyagbeli betegségek gyógyitására is. — A' datolyapálmának egyik elfajzása *Phoenix declinata*, a' jó reménység fokán izetlen 's bőrforma héjjú gyümölcsöket terem, mellyet ott vad kávénak neveznek, 's a' Hottentoták megpörkölik, 's vele kávé gyanánt élnek. — Korunkban a' pálmafák a' növényházakbeli fényüzés fő ágát teszik. — Déli Amerika pálmáiról Martius tanácsnoknak egy pompás mive jelent meg Münch. 1823, melly által e' szép növények esmerete igen előmozdittatott.

PÁLMAREND, l. GYÜMÖLCS-TENYÉSZTŐ TÁRSASÁG.

PALME (a' palmától, tenyértől) hosszmérték alsó Németországban, melly szerént a' hajókon lévő kerek fák vastagsága határoztatik meg. Hamburgban kerülete $42\frac{1}{2}$, átmérője $12\frac{1}{2}$ párisi vonás. Hollandban és Norvégiában csak $39\frac{5}{10}$ párisi vonást foglal magában és 3 palma ott 10 dániai hüvelyket és 2 lineát tesz. Olaszországban a' palma (palmo) egy arasz. *L—ú.*

PALMELLA (*Don Pedro de Sousa-Holstein Gróf*, azután *Marquis*) portugalliai királyi minister. Azon erős characterével esmértette meg magát elsőben is, mellyel (1808) Bayonneban Napoleonnak ezen kérdésére „Hát ti Portugaliak akartok e' Spanyolok lenni?" büszkén igy felelt: „Nem, — Király." Ezután P. Europa meghatalmazottjai közé lépett a' bécsi congreszben 1814 mint portugali teljes hatalmú követ, és a' 8 hatalmasság fő egyesületének tagja, mellyek a' parisi békét aláirták, későbben 1815 jelen volt a' parisi congreszben is. Midőn 1815 Febr. Bécsben Castlereagh Lord a' Négerekkel való kereskedés tüsténti eltöröltetését kérné, P. azt felelte, hogy Portugallia csak 8 esztendő mulva egyezhetnék meg abban, midőn t. i. Anglia az 1810 Febr. 10 Portugallal tett eggyezésének némelly pontjaitól elállana. 1815 Mart. 13. alá irta Napoleon számkivetetése végzését, ekkor a' nagybritanniai udvarhoz ment következőképpen, de már 1816 Brasiliában a' külső ügyek igazgatása dolgában status titoknokká lett. 1818 Febr. Párisba ment, hogy a' Spanyol követtel, gróf Fernan-Nunezzel, a' Monte Videoból való kitakarodásról ér-

tekezhessék. Hogy Portugalban a' zendülés kiütött, engedelmet nyert a' Cortesektől utazásra. A' constitutio megbuktával 1823 Maj. 27, a' király külső dolgok igazgatását bizta reá; a' ministerium elölülője és Marquis lett. A' király parancsolatjából egy egyesület P. elölülése alatt constitutionalis chartát dolgozott ki. Ez azzal, mellyet D. Pedro 1826 Aprilis 23 a' Portugaliaknak adott, majd mindenben egyező. Mire nézve ezen világos és mérsékelt gondolkozású nagy ember, a' királyné, a' tábor' *fővezére*, Don Miguel kir. herczeg, mint a' Spanyol absolutisták előtt is gyülöletes lett. A' király tehát a' munkát félre-tette. Mivel pedig az uj franczia minister *Hyde de Neuville* báró, szinte mint a' britanniai Thornton is, a' lissaboni cabinet politicum systemaját mindenik maga udvara hasznára kivánná hajtani, P. felette nehéz helyezetbe jött, még inkább Brasiliának Portugaltól elszakadásakor. 1824 30 April. D. Miguel infans elfogatta őtet; de VI János kormányra léptével előbbi szabadságát hivatalával együtt visszanyerte. Most már Subserra (Pamplona) gróf hadi minister jutott a' cabinet kormányára. A' portugali udvar még is tétovázott, a' britanniai systema, mellyet P. követett és a' száraz földi hatalmasságok, főképpen Franczia-ország systemája között, mellyhez Subserra is ragaszkodott. Végtére 1825 Jan. 15 az eddigi ministerium eloszlott. Marquis P. status ministeri rangra lépett, 1,600,000 reis (mintegy 2721 tallér) esztendei fizetéssel; egyszersmind a' nagybritanniai udvarnál követ lett. Midőn VI János halálával a' D. Pedro által adott constitutio felett az europai pártvita elkezdődött, 's a' britanniai udvartól Lissabonba segitő sereg is küldetett, a' constitutio mellett lévők lelke szerént ministeriumi változás történt. P. marquis külső dolgokra ügyelő minister lett. Ki azomban e' hivatalába nem lépett be; mert a' királyné pártjának ismét nagy befolyása lett és D. Miguel nyerte el az *országlást*. *Midőn ez a' constitutiot* megsemmisité, P. Donna Máriához hiv maradt 's ő vezérelte ennek pártosit Oportoban; azután az országlást áltvette az ifju királyné nevében Londonban, hol él most is. 1829 mint hazaáruló, halálra itéltetett 's jószágai elfoglaltattak.

Palmyra a' régi világnak hires városa Syriában, Palmyrene tartományában, melly rövid időre hatalmas statust formált. Elébb Thamarnak vagy Thadmornak, pálmák városának neveztetett. Római neve ennek leforditása. Eredete felette régi. Részint mint Zsidóországnak az Euphrates és kóborló csapatok elleni védő fala, részint mint a' kel- és nyug-ázsiai kereskedésnek fő piacza, igen nevezetes hely volt 's kereskedés által, főképpen Trajanus olta, ki az egész tartományt római felsőség alá hajtotta, gazdaggá és hatalmassá lett. Egy dél felé téres völgyben feküdt a' pusztának közepette lévő szép pálma erdőcskében. Legpompásabb palotáktól ékesittetett, mellyeknek omladékai kétizbeli lerontatások után is csudálkozást gerjesztettek, mig az idő vas foga egészen meg nem emésztette azokat. Palmyra először a' hires Zenobia uralkodása alatt rontatott le' Aurelianus császár által (275) 's ujra felépittetvén, másodszor a' Saracenek által pusztittatott el 744. A' 18 száz. közepén omladékai Wood és Dawkins Angoloktól fedeztettek fel 's irattak le Woodk nak pompás munkájában („*The ruins of Palmyra*“) Ezen töredékeközt sok legszebb oszlopot, márványból csudálatosan épitett temploi mok és tornyok omladékait; sok görög és palmyrenei, sőt róma-felyülirásokat is találtak. Legszebb emléke, a' nap temploma, minden épületei közt legépebben maradt meg. Palmyra, régi Thadmor neve alatt, most falu a' syriai pusztában 's omladékai közt szegény familiák kunyhói állanak. L. Saint-Martin „*Hist. de Palmyre*“

(Paris 1823) és Irby 's Mangle „*Travels in Egypt, Nubia, Syria, and Asia minor* 1817" (Lond. 1823). *L—ú.*

PALNATOCKE, éjszaki tengeri király a' 10 száz., vagy inkább tengerirabló, mint most neveztetik, kinek tetteit a' közné p dalljaiban beszéli. P. hihetőleg Fünen szigetéből származott, az islandi Jomskiringasaga szerént igazi neve Palner, attyáé pedig Tocke volt; honnan éjszaki szokásként öszvehuzatva Palnertocke v. Palnatocke lett. Egy gothai gazdag előkelő embernek vévén leányát feleségül, tengeri hatalma nevekedett, és sok csatája volt a' dán, norvégiai 's más kisebb királyokkal. Az idejebeli bátor tengeri hajósok közt, kik akkor mind rablásból éltek, bizonyos rendet, öszveköttetést alkotott, mellynek a' ki tagja volt, másikát veszedelmében, 's szükségében segiteni köteleztetett. Tengeri száguldozásaikat kezet fogva tették, és prédán közösen osztoztak. Mint mondják a' régiek, P. lakását és a' társaság gyüléseit Jomsburgban, Wollin szigetén tartotta, mellyet némellyek az elsülyedt Julinnak tartanak. Hasonló monda szerént Fünen szigetén nyugosznak P. tetemei (l. Wedel Simonsons abhandlung im 2 Bande „*der Archeologischen Annalen Dänemarks.*" Saxo grammaticus emlékezik ugyan bizonyos Tocco v. Tocke nevű tengeri vitézről, de az emlitett jomsburgi vitézi egyesületről semmit se szoll. Azomban, hogy ezen Tocco éppen azt tette volna az almával, a' mit Svajczban Tell, emliti. P. nevét Öhlenschläger dramai versezetében megujitotta. A' füneni köznép és halászok még most is azt állitják, hogy ezen hajdani rettenetes tengeri rablónak lelkét holdvilág alkalmával a' hullámokon látni lehet.

PALOMINO de VELASCO (Acisclo Antonio), egy a' legelső spanyol képirók közül, szül. 1653. Bajalenceben, Cordovához közel. Mivészi tehetségét Valdes alatt képzé. 1678 Madridba ment, hol IV Fülöp uralkodása alatt sok jeles müvész élt. Itt a' hires Coëllo a' királynak bemutatá, 's ez azt bizá rá, hogy a' szarvas képtárban (a' Pradoban) fresco-festeményeket készicsen. Psyche történeteit festé itt, 's a' király tetszését ugy megnyerte, hogy jeles fizetés mellett udvari képirónak nevezné. Hire majd nőttön nőtt; Valenciában, Salamancában, Granadában, 's Cordovában, olly munkákat készite, mellyek legnagyobb kedvezéssel dicsekedhettek. — Fija is hasonlólag képirásra szentelé magát, 's vele gyakor együtt dolgozott. Nem ok nélkül vetik ellene, hogy a' figurákat (emberalakokat) legnagyobb nemü festményeiben is, mint p. o. mellyeket a' valenciai főtemplom, 's a' cordovai székes egyház számára készitett, gyakran a' közönséges valóságból igen nagy hüséggel kölcsönözte, ellenben perspectivában 's szinadásban jeleskedett. Mgh. Madridban Apr. 13. 1726. A' spanyol képirók történeteiről irta „*El Museo pictorico, y escala optica*" czimü munkáját (3 köt. Madr.) mellynek ketteje a' képirói mivészséget, a' harmadik pedig a' leghiresb spanyol mivészek életét tárgyazza. A' harmadik kötet forditása „*Histoire abregée des plus fameaux peintres espagnols par Palomino*" kijött, Parisban 1742 's ezt Quilliet a' benne találtató hibák mellett is az 1816 kiadott „*Dictionaire des peintres espagnols*" könyvéhez alapul használta.

PÁLTEMPLOMAI: Rómában Sz. Pál temploma a' város falain kivül S. Paolo fuori le mura, 15 Jul. 1823 leégett, 's a' londoni, Wrennek hires remeke az 1666-ki nagy égéskor, hamuvá lett pompás goth templom helyett, mellyet Dugdale és Hollar leirtak. A' római az Ostia országút mellett a' várostól egy órányira egészségtelen helyen álló Páltemploma, Rómának 4 basilicai közt egy volt, és a' régi keresztény épités legfontosabb maradványi közé számláltatik. Mint tartják, Konstantin kezdette épittetését, még pedig Sylvester pápa kivánságára, Sz. Pál apostol sirja helyén. Theodosius

tágítva újra felépittetéséhez kezdett (első elpusztulásának okát nem tudni) 's az azutáni Pápák végeztették el, ékesitették, és tartották fen. Már a' külsején lévő görög mosaikok, mint az egész külső ékesség is, Görögökre mutat, kik hihetőleg a' képrontás idejében elkergettetvén, Rómát választották menedékhelyül. A' legpompásabb márványoszlopok sokasága, mellyek ezen basilica-formára épitett templomnak belseit különválasztották, a' falakon lévő sok kép, a' főboltozat mosaikjai, a' szemnek szabadon álló fedélfa (mint mondják libánusi czédrusból), a' sokféle márványból özszverakott padlat, melly a' rajta lévő külömbféle irásoknál fogva az archeologusoknak nagy fontosságú, 's az épitőkre nézve azon körért nevezetes, melly szerént csináltatta M. Angelo a' Sz. Péter templomának kupját, továbbá nagy kiterjedése és 1070 Konstánczinápolyban öntetett ajtaja, olly tulajdonságúvá teszik, mellyel Rómának egy temploma sem bir. És mind ezt egy éji gyuladás, melly egy a' torony tetejét jobbitgató bádogos vigyázatlanságából eredt, megemésztette. A' márvány oszlopok is csak mésszé válva állottak, és ugy megrongáltattak, hogy a' későbbi építéshez csak kevessé használtathattak. Egy darab időre a' szent esztendőben e' templomnak jussát S. Maria in Trastevere templom birta. Azon emlékezetek, mellyek e' templommal a' kereszténység első ideje olta öszveköttettek, 's mellyekért a' mivészség minden barátitól vetélkedve vizsgáltatott, nem pótoltathatnak ki. Monsignore Nicola del Nicolai munkája „*Della Bas. di S. Paolo*" (Rom. 1815) volt legpontosabb leirása ezen épületnek, mellynek utolsó sorsát Uggeri („*Sulla Bas. di S. Paolo sulla via ostiense*") az Effem. letter. di Roma-ban (1823, 37 füzet) legkielégitőbben előadta. — Sz. Pál temploma Londonban, a' Themse éjszaki részén egy dombon. A' régi 1666 megégett goth épülethez hasonlót kivánván állitani, kéntelenek voltak az Angolok a' réginek minden nyomát lerontani, *és ugy tenni le az épitendőnek uj talpkövét.* 1675 21 *Jun. tették le az első követ.* 10 eszt. alatt a' kar és az oldalak elkészültek, nem számlálván az oszlop-tornáczokat éjszaki és déli oldalain. 1710 tétetett reá az utolsó 's legfelső kő, midőn csak hamar benne tartották a' király és a' két parlament az isteni tiszteletet. Igy tehát az egész épités 35 eszt. alatt készittetett, Sir Christoph Wren egyetlen-egy épitő mester által, egy mivmester, Thomas Strong és egyetlen-egy praelatus D. Henry Crompton alatt. Az épület Portlandkőből keresztformában áll. Lutgatestreet felől legpompásabb tekintete van, hol a' nagy oszlop-tornácz 12 kupos korinthusi oszloppal 's a' második oszlop-tornácz 8 hasonló oszloppal a' szemet felette gyönyörködtetik. Szép itt Sz. Pál megtérése is, melly Francis Bird munkája. Éjszaki és délnyugoti szegleteit két tornyocskák ékesitik. De belső ékesitése nem egyez külsejének pompájával. Padlatja fejér és fekete márványból van öszverakva ostábla módjára, de a' nagy üresség, melly ezen roppant épületben minden kép nélkül van, különös benyomást szül az emberben. Zászlókkal és az Angolok győzedelem-jeleivel kezdték ékesiteni. Legkedvezőbb tekintete, a' susogó úton (the whispering gallery), a' kup-fedél legalsó kerületén, hol legjobban lehet James Thornhillnek Pál életéből vett rajzolatit is felfogni, melly a' kupfedél simáján van. A' nagy haranggal csak a' királyi familiának valamellyik tagja, a' Lordmayor, londoni püspök, és a' templom dékánja halálakor harangoznak. 616 lépcsőn kell felmenni a' templom kupjához. Hogy a' templom belseje egyformaságát változtassák, 1790 olta nagy halottak emlékeit, képeit és szobrait állitják fel benne. Legelső volt John Howard emléke 1796. Nelsonnak, mint Sir W. Jonesnek, grof Howenek, Sir Josua Reynoldsnak is jeles emlékei diszlenek itt. A' Nelsoné Flaxmannak gyönyörű munkája. Nelsonnak tetemei az épület kö-

zepében lévő kriptában nyugosznak. A' karhoz menetel felett egy szép márvány lapon illy forma értelmű római nyelven lévő felyülirat van „Itt nyugszik Wren Kristof, ezen városnak és templomnak épitője, ki 90 esztendőnél tovább élt, nem annyira magának, mint a' közjónak. Olvasó! emlékét keresed? nézd körül magadat!" (L. Wren). Ezen templom épitésének kölcségét $1\frac{1}{2}$ mill. fontra teszik. Mint iró és épitő mester hires I. Gwilt leirta a' londoni Sz. Pál temploma történetét. Az „*Illustrations of the public buildings of London*"ban (tört. és leirási tudósitásokkal azon épületről, kiadták I. Britton és A. Pugin épitő mesterek) az 1 szám alatt (London 1823) Sz. Páltemploma rajzát és leirását láthatni. *Cs. — a.*

Pampák, az az, térségek, Perunak kel. felföldje a' Platáig, sűrü erdőktől megszakasztott Savanna (l. e.) melly telyes természeti állapotban van, patakoktól, folyoktól és mocsároktól (Fontanas) hasittatik, 's egyes, egymástól 3 — 4 német mf. lévő kunyhók tartatnak rajta, mellyek a' buenos-ayresi országlástól utazók számára épittettek. Itt 's ott vannak missiok a' kóborló Indiaiak, kik hasonlóúl Pampáknak neveztetnek, megtéritésére. Ejsz. határát ezen térségnek pálmaberkek diszesitik, délit ellenben csak nem örökös jég fedi. Megjegyzésre méltók az elvadult kutyák gyarmati, mellyek társaságosan laknak barlangjaikban. Head kapit. „*Journey* (1824) *across the Pampas am among the Andes*" (London 1826) helyesen irja le ezen füves és vizes pusztát, 's azon különös módot, melly szerént vad lovakkal keresztül nyargalnak rajta. *L. — ú.*

Pamutfonó machinák, l. Fonómachinák.

Pamutszövet. A' sokféle pamutszövetek Európában lett elterjedésének okai, részint azoknak olcsósága, (5 — 9 garas egy font) részint a' fonó machinák feltaláltatása, melly által azok egy részről olcsóbbak lettek, más részről a' különbféle pamutszövetek sokféleképpen készittethetvén, a' különböző izlést kielégithették. Ez a' környülállás a' gyapju és len használatját még az éjszaki részeken is alább szállitotta. Azonközben délszaki Amerika a' német len nélkül éppen ugy nem lehet el, mint a' német könnyű pamutportékák nélkül, mellyeket egyszersmind olcsóságok is ajánl; de sajnálni lehet, hogy Anglia kereskedési egyezései által, a' len-, pamut- és gyapju készitmények behozására utat nyitott magának. Semmiben se tökéletesült a' franczia és angol mechanika és szorgalom annyira, mint a' fonó és pamut készitő machinák használásában, mellyek legfinomabb fonalat adnak. De sikeretlenek minden chemiai és mechanikai eddig tett próbáik arra, hogy a' pamutot csak legkevésbé is használják finom papiros készitésére. Midőn ez előtt 40 esztendővel Angliában a' pamutmanufakturák divatba jöttek, a' fabrikások, az emberi kezeknek machinájok általi minden megkiméllése mellett, sem találtak elég embert manufakturáikba, innen kapva kaptak a' fabrikások a' jó munkásokon, ezeket nagyon fizették. Azután hogy a' napbérben gazdálkodhassanak, elsőben asszonyokat, azután gyermekeket is állitottak munkába. E' dolog a' fabrikákban dolgozókat valamivel jobb állapotba helyezte 's fényüzést szült, mellyet előbb nem esmertek. De midőn a' pamutszövő és pamutfonó machinák napról napra szaporodtak, a' fabrikások gazdag nyeresége csökkent, a' munkások heti bére is alább szállott 's az előbbi jó állapotot nyomorúság váltotta fel, noha az egyházi községek pénztárai azoknak, kiknek gyermekeik voltak, bizonyos segedelmet adtak. Most sok fabrika nyomorog, munkásságának kicsiny haszna mellett, mivel mindég reménylik a' fabrikások műveik jobb árrát, a' pamutot olcsóbban veszik és az emberi kezek nélkül való ellehetést machinájok tökélletesebbitése által eszközlik, és főképpen mivel az angol pamutművek Keletindiában is nagyon kelnek. A' pamutszövésben a' takácsok egész-

ségére nézve igen jó az, hogy a' vetélő a' takács hozá nyulása nélkül is jár. A' szövő most naponként többet készithet, és foglalatoságát egyenesen ülve végezheti és szélesebb szöveteket is készithet, minden alkalmatlanság nélkül. Francziaországban a' pamutszövés minden külső pamutmivek kirekesztése által tartja fen magát. L. Becker (Chemniczben), Köchlin, Oberkampf és Widmer. A' pamut szövésről Bernoulli 1825 Baselben jeles munkát adott ki. *Cs.* — *a*

Pán. Arkadiai mezei Isten, Hermesnek és egy Nymphának vagy Penelopének fija, öreges, görbeorrú, kecske-szakállú, két szarvú, hegyes-fülü, kecske-farkú, és szinte ollyan lábu, 's közönségesen sipot (L. Syrinx), görbe pásztorbotot hordoz. — Athenaeben csak a' marathoni ütközettől fogva, mellyben ezeket segitette, lett isteni tisztelet tárgyává. Később é' pásztor-istent minden hatalmú természet-istenné tették; megszemélyesitett mindenséggé (το παν, Vö. Servius Virgilius-hoz II Eclog. 31). Jelessé tette magát a' fogadásbéli dallokban és sipolásával, mellyet ő talált fel, 's Apollóval fogadásból versent muzsikált azon. (L. Syrinx). Némellyek a' nádsípot is neki tulajdonitják. Pán a' legelső állatok, vadak, partmelyéki halak védője, ki gondoskodik a' méhekről, mellyért a' mezei gazdák néki téjjel és mézzel áldoztak. — Tiszteltetését Olaszországba Evander vitte be. Itt Pán Faunussal hasonlittatott öszve, tiszteletére több innepek tartottak, ugymint a' Lupercaliák, Lupercus Pan, Farkas ellen védelmező Pan tiszteletére. — Tőle származik ez a' mondás páni ijedség. Plutarchus szerént t. i. Chemno körül lakó Pánok és Satyrusok voltak, kik hirdették Osyris' halálát elsőben, melly által olly nagy ijedést okoztak, hogy azolta minden hirtelen 's alaptalan ijedség páni ijedésnek mondatik. Polyänus szerént Pán mentette meg Bacchus seregét a' hegyeken és erdőkön keresztül százszorosan visszavert lármájával. Pan rettenté meg az ellenséget a' Titanok csatájakor is tengeri csiga fuvásával. Az a' régi babona, hogy nagy sereget is könnyen hirtelen nagy ijedség lep meg éjenként, minek oka valamelly istennek vagy gonosz léleknek tulajdonittatott, ki t. i. az emberek nagy feltételeinek ellenek dolgozott, hihetőleg egyé olvadt a' pásztori életben megtörténő ijedséggel, mellynek okainak Pan és a' Faunusok tartattak, kik sokszor mint igazi erdei ördögök, a' pásztorokat 's favágókat csupa ijesztgetésekkel megölték. *Cs.* — *a*

Panacea, Aesculapiusnak leánya és a' gyógyitás istenaszszonya. Mint későbbi példázat, a' költők és mivészek teremtménye. Nevét (πανακεια) mindent gyógyitót, 's innen Panacee közönséges orvosságot teszen. *L* — *ú.*

Panamai vagy darieni földszoros, hasonló nevü öbölnél, öszveköti Délszakamerikát Éjszakamerikával; 12 mf. széles. Plánok tétettek az Andesek lánczának itteni átvágatására; hanem az ide rendelt biztosság 1829, bár a' csendes és atlasi ocean egyenlő magasan feküsznek, igen nehéznek találta a' csatorna-ásást 's azt javallotta, hogy inkább a' Chagres folyójára épittessenek gőzhajók 's a' Cruzestől Panamába csinált út, melly 7 mf. hosszu, tétessék szekerezhetővé minden nemü szekérre nézve. Panama Portobelloval vasútnál fogva köttetik öszve. Panama tart. (1640 nsz. mf.), hajdan a' guatemalai spanyol főkapitányság intendanturája, most Veragua tartományával az istmoi megyét (depart) alkotja a' colombiai köztársaságban. Megerősitett fővárosa Panama (25000 lak. egy kikötővel a' csendes tengernél) egészségtelen tájékon, püspöki lakhely 's fő rakhelye a' délszakamerikai portékáknak. A' 22 Jun. 1826 itt felnyitott kongreszre nézve l. Délszakamerikai revolutio. *L* — *ú.*

Panard (Charles François) költő, szül. 1690. Courvilleben Chartres mellett; az erkölcsös népdalok' apjának tekintik. Marmontel a' népdal (*Vaudeville*) Lafontainejének nevezi, kihez haszon nem

leső, egyszerü, 's szelid charakterében is hasonlitott. Elménczsége nyilait a' vétek, nem a' vétkes ellen repitgeté. Közönségesen becsülve halt meg 1765. Megjelent tőle "*Théatre et oeuvres diverses*" (4. köt.) 1763; mellyben 5 vig játék, 13 tréfás opera, 's több apró versezetek foglaltatnak. Mindenikben könnyüség, természet, belsőség, találós ész, de restelkedés, untatás, és nyelv 's költés-mivészség elleni hibák is találhatók. P. a' bor mellett elszenderedett; 's ha felkölték és verset kivántak tőle, nehéz nyelvvel, de nyomban dadogá a' leggyönyörübb couplettéket; mig az álom újra elnyomtá. Más napról soha sem gondolkozott; idegenek ruházák; étellel itallal baráti tarták. Munkáji javát Armand Gouffé „*Oeuvres choisies de Panard*" 3. kötetben adá-ki.

Panathenaeák az Athenaiaktól Minerva védistenasszony tiszteletére szentelt innep. Erichtonius, ki alapitá, Athenaeáknak nevezte (némellyek Orpheustól származtatják); de midőn Theseus a' 12 kerület lakosait a' városba hivá, hogy azt öregbicse, Panathenaeáknak kezdék hivni, mivel most az egész athenai nép részt vett benne. Ez ünnepek kétfélék valának, t. i. nagyobbak és kisebbek; amazokat csak minden ötödik, ezeket pedig rendesen minden évben megülék. Mindenikben háromféle játék volt, mellyet a' 10 Athlotetesek igazgattak; első nap fáklya-verseny a' Ceramikusban, másodikon testgyakorlatok, 's hajó-csaták, harmadikon muzsika, declamatio, 's drámai előadások. Olajág-koszoru, 's egy legdrágább olajjal töltött edény vala a' győztes jutalma. Ekkor az áldozatok, 's áldozattor következett. A' nagyobb panathenaeák a' kisebbektől nem csak nagyobb fénnyel, 's huzamosabb ideig tartással, hanem jelesen azon ünnepélyes menetellel különböztek, melly alatt a' szent Peplos, egy szüzektől szentelt, fejér gyapjuból készült, 's arany himzéssel a' gigantomachiát ábrázaló szőnyeg vagy takaró az istenasszony templomába vitetett, 's azzal elefántcsont-állóképe betakartatott. E' takarót ünnep alkalmával vitorla gyanánt egy olly hajóra is fesziték, melly elrejtett hajtómiv által az utszákon magától mozgott, 's ünnepélyesen kisértetett. Ez ünnep oly szent vala, hogy azon még a' fogolyokat is szabadon bocsáták, 's az érdemes férfiaknak jutalmul arany koronákat osztogattak. J.

Panckoucke, könyvkereskedő familia Parisban. A' még most is élő könyvkereskedő Charles P. atyjának neve András József volt, 's 1700 szül. Lillében, ugyan ott holt is meg 1753; nem csak könyveket árult, de maga is irt, még pedig szabadabb gondolkozással, mint gyóntató papja akarta, mellyért az halotti tiszteséges eltakarittatását ellenezte is. Fija József Károly 1736 Lillében szül. eleven, eszes ember, hazájában látta, hogy nagy feltételeit nem telyesithetné. Párisba ment tehát, hol nehány kisebb irományai által magának olly nagy hirt szerzett, hogy háza 1760 a' legjelesebb emberek által látogattatott, kiknek összejövetel-helyül szolgált az. A' „*Mercure de France*" kezére bizatott, mellynek olly kedvességet tudott adni, hogy 15,000 hágna az azt járatók száma. — Ez időtől fogva P. a' franczia könyv-kereskedés sok nagy 's merész foglalatosságaiban részt vett. Ő adta ki: Buffon munkáit; „*Le grand vocabulaire français*:" Laharpe utazás-gyüjteményeit; „az Encyclopédie méthodique-t." A' revolutio kiütésekor a' Moniteurnek is ő adott ideát, melly mai napig is leányának, Agasse asszonynak tulajdona. P. megholt élete 62 eszt. 1798. Fia Charles Parisban született 26 Dec. 1780, hasonlóul a' parisi első, legmunkásabb és kezdett dolgai kivitelében legszerencsésebb könyvkereskedők közé tartozik. Legfontosabb irományai: a' „*Dictionaire des sciences médicales*" 60 kötetben, melly 1810—22 jelene meg, és most toldalékok adatnak hozá; továbbá a' „*Victoires et conquetes des armées fran-*

çaises," és főképpen azon Egyiptomról irt nagy jeles munkája, mellyet Napoleon a' status költségén kezdett kiadni 's XVIII Lajos végeztetett el. *Cs—a.*

PANCRATIUM (minden viadal), a' régi Görögök versent-viaskodása, mellyben a' viaskodásnak mind a' négy neme (Pentathlon, l. GYMNÁSIUM) használtatott; és így olly versentviaskodás, mellyben semmi eszköz se maradt használatlanul a' győzedelem elnyerésére, mellyben birkoztak, 's egyszersmind öklöződtek is a' viaskodók, végre életre 's halálra viaskodás is. *L—ú.*

PÁNCSOVA, megerősitett mező-város a' német-bánáti határszéli ezered vidékén, a' Temes mellett közel a' Dunához, 1219 ház. 9925 lak. (ezek közt 2781 Kath. 6911 Ohitü, 83 Prot. és 50 Zsidó) Hajdan csekély falu volt, mellyet a' keresztények akkor kerítettek körül árokkal és töltéssel legelőször, midőn Belgrádnak a' Törökök által lett elfoglaltását meghallották. A' Töröktől visszavétetvén, Mercy még erősebbé tette Pancsovát, hogy a' kereszténység megesküdt ellenségei ellen védfalul szolgáljon. Most helyet ad a' hadi kormánynak, hadi biztosságnak, posta-, só- és harminczad-tisztségeknek, a' kath. és ohitüek tudományos intézeteinek, veszteghéznak és egy jó normalis oskolának. Vásárai hiresek. A' lakosok pamutot és sok eperfát termesztenek a' selyembogarak, mellyek szorgalmatosan neveltetnek, számára és a' Törökökkel eleven kereskedést üznek. *L—ú.*

PÁNCZÉL, nyil, 's minden vágó és szúró fegyver ellen mentő érez öltözet, mellyel a' régi vitézek a' puskapor feltalálta előtt magokat védelmezték, fedezték. Az egész öltözet sisakból, vagy fejfedezetből, hát- és mejjfedezetből, melly utolsók kürasse név alatt még most is használtatnak, végre kar és szárak fedezetéből állott. Illy teljes páncél rendesen több száz fontot nyomott. A' mejj páncélnak béllése bőr vagy vászon vagy pamut-darócz, külseje érez volt, rendesen apró hal pikkelyü egymásra rakott szeletecskékből, némellykor egymásba font láncz acskákból is állott; azomban a' régi Persák mejjvasa, mint a' középkori vitézeké is, hasonló volt a' mostani kürassehoz, csak egyetlen-egy darab vasból kovácsoltatott, mint a' hátvas. Mindazáltal páncélt nem mindég csak érezből készitettek; hanem len és kender fonalból is, melly vagy megszövetett, vagy több illyen fonal-szálból apró kötelekké fonatván, ezek egymással többszörösen egyesittettek, vagy a' szövött vászon eczetsavanyas borból és sóból álló higságba áztattatott 's azután vászonból béllés tétetett alá; melly eképpen tizszerte vastagabb lett, mint az egy rétü vászon. A' páncél feltalálta tása a' legrégibb időre esik.

PANDAEMONIUM, az istenek és félistenek közönséges temploma a' régieknél; a' Daemonok gyülése. Így nevezték az 1828 Londonban a' St. James utszájában épitett 's pompásan bútorozott játékház is, melly az azt meglátogató asszonyságok fülének megkimélésére állittatott fel. Hajdan az Angolok' a' játékházat Hellnek nevezték.

PANDECTÁK πᾶν (minden), és δέχεσθαι (egybefoglalni) szóktól; a' Corpus juris civilis (l. e.) egy része; foglalatjok a' római törvénytudósok munkáinak rendszeres gyüjteménye, mellynek Justinianus császár, kinek parancsolatjából öszveszedettek 533 e. törvényes erőt adott, az előbbi divatban volt törvény gyüjteményeket, 's törvénytudósok' irományait eltörölvén. Digestáknak is nevezék (digerere szótól) mivel ama' munkákban elszórt törvények rendbeszedettek. (Vö. POLGÁRI TÖRVÉNY).

PANDEMOS (gör.) Vénus' mellék neve. Némellyek szerint Theseus akkor alapitá Athenában a' Venus Pandemos tiszteletét, midőn

e' tartomány különféle törzsöknépeit, vagy helyeit (δημοί) legelőször egy egészbe egyesité. Mások szerint e' név onnan származott, mert a' Venus temploma az egész nép gyülekező piaczán (παντος δήμον) állott; mások szerint végre onnan, mert Solon e' templomot az örömleányok által fizetett pénzből épitette. Azonban Venus más helyeken e' név alatt már legrégibb időktől tiszteltetett. Emlékezetes volt Elisben a' Venus Pandemosnak egy bakon lovagló képe, a' Venus Urania szobra mellett; itt Venus Pandemos a' mennyei szerelemmel ellenkezőleg, mint az aljas szerelem, 's magát mindennek oda engedő testiség jelképe ábrázoltatik; a' Venus Pandemos kifejezés még most is ez értelemben vétetik, ha az ember magát a' dolgot világosabban kijelelni nem akarja.

PANDORA a' mindennel megajándékozott, azért nevezteték igy, mert az Olymp minden lakója valamelly tehetséggel ajándékozá-meg. Prometheus az égből Zeus által kitaszittatván, embereket faragott, 's azokat az orozva elcsent tüzzel megelevenité. Boszankodva határozá-el az istenek apja, e' gonoszság megbüntetését. Vulcannak azt parancsolá, formálna földből egy asszonyt, az istennékhez szépségre, kecsre hasonlót, 's lehelne életet és szóllást belé. Az isten teljesité e' parancsot, (más monda szerint azonban Prometheus teremtménye vala az asszony, mellynek látására az istenek földre szállának 's azt megajándékozák); de Minerva oktatá a' képet mesterséges asszonyi munkákra, Venus szépséggel és kecscsel ruházá-fel, Mercur. tetszni vágyásra, hizelkedő és nyájas beszédre tanitá. Igy felékesitve Minerva az istenek' gyülekezetébe vezeté, 's mindnyájan elcsodálkozának a' remekmiven. Ezután Zeus, egy kis börbönczével vagy hordócskával, mellyben minden emberi nyomoruságok bezárva valának, megajándékozván, Mercuriust Epimetheushoz, Prometheus öccséhez küldé, hogy Pandorát ajándékul vezesse hozzá. Prometheus inté ezt, hogy Jupitertől ajándékot soha el ne fogadjon, de a' leány kecsei elcsábiták. Eddig az emberek baj, nehéz munka, és betegség nélkül éltek. De Pandora minden nyomoruságok seregét magával hozta; 's miután Epimetheus vagy mások szerint maga Pandora, az edény fedelét, mellyet levenni isteni végzés tiltott, zabolátlan ujságvágyból felnyitotta, ezek legott kitódultak, 's az egész földön elterjedtek. Csak a' remény maradt hátra az edény fenekén, mivel rémültében E. vagy P. fedelét hirtelen becsapá; 's igy csupán a' remény az, melly a' bajt és nyomoruságot az embernek türhetővé teszi. *J.*

PANDUROKNAK neveztettek egy Bács vármegyében lévő Pandur nevü falutól, mellynek szomszédságában a' hegyek közt szétszórva laktak, azon serbus és rátz gyalogkatonák, kik tulajdon Harunbasa nevü kapitánnyok alatt voltak. Köpenyeget, hosszu nadrágot és süveget viseltek, övökben pistolt, magyar kardot és két török kést hordoztak. 1741 's a' köv. esztendőkben igen hiresek voltak Trenk kegyetlen vezérek alatt. 1750 olta rendes lábra állittattak; most a' határszéli katonák közé tartoznak. *L—ú.*

PANEGYRICUS dicsérő beszéd vagy irat, mellynek czélja valamelly személynek vagy tettnek nemes ábrázolása és előadása. Itt a' történeti igazság, a' mennyiben az előadó, felvett tárgyát felemelni, 's az iránti nézetét és szeretetét közönségessé tenni igyekszik, alá van rendelve. Illy nemü beszédek már a' szabad Görögöknél is kedvet találtak, 's Isocrates „*Panegyricusa*" ha bár a' nagyon szembetünő mesterkélés miatt nagy nemüségre számot nem tarthat is, a' gondos irásmódnak mindenkor remeke marad. A' római litteraturában, mennyire azt még birjuk, az iffjabb Plinius Trajanusra készitett Panegyricusa mind remek irásmódra, mind szónoki tehetségre nézve legkitünőbb. A' 3 és 4 századbeli későbbi római

panegyricusok csak a' történetbuvárt érdekelhetik. — Az ujabb nemzetek közt a' Franczia'knak van hason nemü dicséröjök. (Eloge l. e.) Egyes, derék magasztaló beszédek, más nemzeteknél is találtatnak.

Panharmonikon, l. Mälzl.

Panier vagy Banner, l. Banderium.

Panin (Nikita Iwanowits, Gróf) statusminister, 1718 szül. Familiája Luccából (Olaszországban) származott. Attya I. Péter alatt vezérhadnagy volt. Az ifjú Panin eleinte Erzsébet császárné testörzői közt szolgált; kamarássá lévén 1747, mint meghatalmazott minister Kopenhagába, azután két eszt. Stokholmba ment. Visszaérkezésekor Petrowits Pál nagyherczegnek nevelőjévé tétetett és midőn 1762 II. Katalin vette által az országlást, statusministerré nevezteteti ki. A' Törökökkel folyt had, mellyet a' lengyelországi nyugtalanságok okoztak; a' holsteini herczegségnek Oldenburgért és Delmenhorstért a' holsteingottorpi ház ifjabb ágának használával lett elcseréltetése; a' portával 1774 kötött béke; a' tescheni békekötéskori eszközlése Oroszországnak; végre a' fegyveres neutralitas, nagyobbára az ő előterjesztései által jöttek létre 's általa hajtattak végre. Ő tett fel minden rendszabást a' vezérek és külső ministerek számára 's ő levelezett a' külső udvarokkal. Ő volt a' porosz pártnak fő oszlopa az orosz kabinétben; hanem Katalinra való befolyása utobbi eszt. igen fogyott, ellenben ellenségeié nevekedett. Azon alappontok, mellyek szerént a' köz dolgokat intézte, ezek voltak: a' status önnön méltóságát, más statusok kára nélkül, tartsa fen, 's egy hatalmas statushoz nem illik, hogy álnoksághoz és tettetéshez folyamodjék, hanem a' ministeriumot mindég legnyiltabb egyenesség lelkesitse. Foglalatosságit szelidséggel és kellemetes könnyüséggel intézte el, mellyek nemes lelkének fő vonásai. Mindenben állhatatos és erős lelkü volt. Ha a' status java forgott fen, se fényegetés, se igéretek nem tántoríthatták el őtet. Tsak azt tanátsolta, a' *miről meggyőződve volt*, hogy legjobb 's ebben az esetben tsászárnéjának is ellene mondott. Helyes és éles itélő tehetséggel, mély emberesmérettel és győző ékes szollással birt. Meghalt 11 April. 1783. *L—ú.*

Pannonia, régenten a' Pannonoktól, egy thraciai néptől lakott tartomány, az Illyrek és Celták közt a' kel. Alpesek éjsz. lejtőjén feküdt. Augustus császár az Illyreket és Dalmatákat meghódítván, a' Pannonok hegyei közé is benyomult 's hatalma alá hajtá őket (K. u. 10). A' Pannonoknak Rómaiak ellen való veszedelmes összeesküvetkezéseket Tiberius elnyomta. Azután ugy látszik a' Rómaiak kedvezése alatt a' Dunánál telepedtek meg; de hihetőleg tsak Claudius alatt kapott földjek római tartományi alkotmányt. — Pannonia mostani földképek szerént Austriának és Steiermarknak kel. részét, Magyarországnak, melly innen Pannoniának neveztetett, a' Duna déli oldalán eső részét, Krainnak és Horvátországnak egy részét, egész Slavoniát (Tótorsz.) 's Bosniának a' Száva mentében fekvő részét foglalta magában. Hihetőleg Hadrianus osztotta Pannonia superiorra vagy occidentalisra (később primára) és Pannonia interiorra vagy orientalisra (azután secundára). A' markomanni had olta Pannoniát gyakran prédálták a' barbarok. Még többet szenvedett a' népvándorlás alkalmával. A' Rómaiaktól egy részét a' 4 száz. előbb a' Vandalok, azután a' Gothok foglalták el. Attila egészen elvette tőlök Pannoniát. Ezen hóditónak halála után (453) a' Hunnusok országa elpusztulván, Pannonia hegyei közt azon Sarmaták telepedtek meg, kik a' mai Slavoniták elei, a' többi Pannoniában pedig a' napkeleti tsászárok engedelmével, a' Gepidák és kel. Gothok fészkelték meg magokat. Az utolsók Olaszországba költözvén, a' Longobárdok nyomultak be Pannoniába, kik a' Gepidákat meg-

hóditották, de midőn 568 Narses hivására ezek is Olaszországba mentek, az Avaroknak (l. e.) engedték Pannoniát. Ezek Nagy-Károlytól meggyőzettek és a' kereszténység bevételére kénszerittettek. Végre a' Magyarok (l. e.) foglalták el Pannoniát K. u. 900 körül. *L.—ú.*

PANORAMA kerek festemény (a' gör. Orama - átnézet - szótól), egy városnak vagy tájnak perspectivai vizarányos ábrázolatja, a' szines és világitott perspectivai ábrázolásnak legcsalókább neme, mellyet — mint mondják — Angliában Panker Robert talált, 's legelőször Edinburgban 1787 állitott fel. A' panorámát méltán a' perspectiva diadalának nevezhetni. Toronyból vagy hegyről kell a' művésznek a' tájat körüskörül, mennyire csak szeme a' láthatárra terjed, pontosan felvenni; igazság és meglepő csalatás fő czélja az illy ábrázolatoknak, mit csak e' festemények felállitása és megvilágitása módja által lehet teljesen elérni. Ha t. i. a' panoramának minden része elkészült, az egy e' végre alkotott kerekfestményben ugy állittatik össze 's ugy függesztetik fel, hogy a' néző középben egy folyosóval körülvéve ugy áll, mintha épen azon ponton volna, honnan az egész rajzoltatott. A' világosság körüskörül csak felülről esik rá, a' nélkül, hogy a' néző szemét vakitaná, 's mivel ez a' festemények végét sehol sem találja, hanem az egésznek minden részét képpestséges (*relativ*) idomzatban 's a' valóságtól kölcsönzött szinmértékben szemléli, azt hiszi, hogy valóban az ábrázolt tájba állittatott. Londonban és Párisban vannak épületek, mellyek az illy festemények felállitására mindig készen állanak. Franciaországba legelőször az amerikai Fulton Robert vitt panoramát. Egymás után csodálák itt London, Páris, Toulon, Nápoly, Florencz, Boulogne kikötője, Róma, Amsterdam 's több városk ábrázolatait. Németországon is tetszéssel nézék Bécs, Páris, Toulon, Nápoly, Gibráltár, Pétervára, Moszkau, 's (a' Siegert prof. rajzolta) Aetna-hegy panorámájit. E' festeményekben az országutakon mutatkozó elevenséget szinte olly csalokán lehet utánazni, mint a' gőzben elenyésző távolt. — Van Stereorama is, (L. KUMMER K. w.) és Myriorama (l. e.) továbbá Diorama, melly a' panoramától abban különbözik, hogy nem kerek, hanem lapos festés, 's igy nem általányos körnézetet, csak — mint minden közönséges festemény — meghatározott tekintetet mutat. Világitásának módja a' panorámáétól nem sokban különbözik. Párisban a' Bouton-biorámáji esmeretesek. — Georamának nevezé feltalálója Delanglard azon 40 láb áltmérőjü üres golyóbist, melly a' földabroszát gömbölyeg formában ábrázolta. — Cosmoramának nevezik Párisban azon 1808-tól felállitott világnéző teremet, mellyben a' legnevezetesebb jelenetek több száz képekben ábrázoltatnak, 's nagyitó üvegek által természeti nagyságra emeltetnek. — Ehez némiképen hasonlit a' Hamburgban Suhr testvérektől felállitott Europorama is.

PAN SIPJA, L. SYRINX.

PANTALON v. PANTALEON, egy a' 18. száz. közepén, Hebenstreit Pantaleon, eislebeni hires hegedüs találta, most már feledékenységbe ment, czimbalom forma muzsika szerszám. — Pantalonnak nevezik az ollyan billentőkkel készült muzsikaszerszámokat is, mellyeknél a' kalapácsok ütése a' hurokra felülről esik, vagy mellyeknél ércz kalapácsok, vagy horogba hajtott drótok érintik a' hurokat, 's a' szárny forma test egyenesen felálll. — *Pantalon*ok a' szokásban lévő hokáig érő bő nadrágok is, az olasz *Pantalone* maszktól. (l. e.)

PANTHEISMUS, olly szó, mellyel kivált a' theologusok nagyon viszszaélnek a' philosophiai észfogatok hijánya miatt. Az istenségnek, vagy a' feltétlenül szükséges tökéletes valóságnak kép-

zete, a' fejlődő emberi értelemnek mindenütt tulajdona, 's szüksége; mert értelem által felemelkedik az ember a' dolgok tünetei felett egész azoknak végső okáig. Ezt, mivelődésének lépcsőjéhez képest, majd mint egyszerűt, 's a' világtól különválttat (monotheismus); majd mint többest (polytheismus); majd mint az egész világ egyetemségét képzeli az ember. Ez utolsó képzeletmódot, vagy (ha az tudományosan felállíttatik, 's kifejtetik) e' philosophiai rendszert nevezik tulajdon értelemben pantheismusnak. Ez tehát ebben áll, hogy a' dolgok mindensége (*το παν*), vagy bővebb értelemben maga a' világ istennek tartatik, és semmi tőle különvált lény annak alapokául el nem fogadtatik, 's egyszóval Isten és világ azonosittatik. Egy illy állitás a' philosophiában közönségesen következménye az okoskodás szabáljai szerint felállitott materialismusnak (lélektagadásnak), vagy azon nézetnek, melly a' materiát minden lények alapokának tekinti. De mivel e' tekintet az ember legbelsőbb eszméletével, melly általa meg nem magyaráztathatik, 's erkölcsi természete legszentebb érdekeivel egyenesen megütközik, — mert akkor csak egy természeti szükség uralkodnék, 's minden szabadság, melly által az emberi szellem végtelen tökélyesülésre képes, megszünnék; mert továbbá e' tekintet szükségképen fatalismusra válnék, e' pedig az istenségnek mint mindentudó szent teremtőnek tiszta, 's az erkölcsi magatudatnak egyedül kedvező ideáját azonnal megsemmisitné: — a' pantheismus ez értelemben méltán kárhoztatható, 's az atheismussal, melly a' teremtőt tagadja, egy karba helyezhető. — Szó szerint pantheismusnak nevezhető másodszor azon nézet is, melly azt tartja, hogy *minden a' mi való, istenség*, — minden dolgok létele benne nyugszik, és semmi sem való, mi Istenben nem alapul; (ezt a' dolgok Istenben maradása, — immanentia — tudományának is nevezték); de e' nézet az elsőtől vallási és erkölcsi tekintetben úgy különbözik, *és olly sokféle eltéréseket szenved meg, hogy Schelling helyes állitása szerént, minden okossági*, sőt minden vallási nézet is, valamelly értelemben e' tudományra huzható. Mert minden attól függ: mi értetik az istenség alatt, 's mi idomzatban állittatnak hozzá a' dolgok? ha t. i. fatum, vagy egy természeti képző erő neveztetik-e istennek, 's az istenből származó dolgoknak isteni természet adatik-e, olly értelemben, mint az, az istennek tulajdonittatik, t. i. hogy az istenével mértékére és valóságára egészen hasonló legyen. Mert csak ezen értelemben lehetne e' tekintetet az előbbivel egyenlőleg roszallani. De ha Isten a' fenebbi értelemben mint a' legtökélyesebb valóság, a' világ, mint ennek megfelelő mív, melly által öröktől nyilatkozott, 's a' szabadság mint embernek ő általa adatott, tekintetik; úgy ez szinte a' keresztény vallásnak tanusága, (vö. Apost. dolg. 17. 27. Ephes 4, 6.) melly által a' különség Isten és ember közt el nem töröltetik, sőt az erkölcsiség nagyobb szentséget nyer. — Egyébiránt a' fenebb emlitett, vagy tulajdonképeni pantheismust az ifjabb philosophusok közt közönségesen Giord. Brunonak és Spinozának tulajdonitják; innen spinozismus és pantheismus gyakorta, de hibásan egy értelemben vétetnek. L. Ritter „Die Halbkantianer und der Pantheismus" (verseny irat Jäsche „Pantheismusa" ellen), Berl. 1827. A' pogány hajdan kor vallásai mind amaz értelemben pantheismuson épültek, 's legtöbb görög bölcsek philosophemáji is ezen alapulnak.

Pantheon, (görög szó) a' régi világban olly templom, melly egy átaljában minden, de főképpen a' hatalmasabb isteneknek volt közösen szentelve. Legnevezetesebb a' római pantheon, mellyet Agrippa, Augustusnak kedveltje Márs mezején épittetett, minden isten számára. Most is fenáll és IV Bonifacius pápától 607 Szűz Máriának és összvesen minden mártiroknak szenteltetett, a' honnan

most St. Maria ad Martyres templomának, kerek formájáért pedig gyakran Rotundának is neveztetik Fedele kő 's bolthajtásos és a' világosság egy tetején lévő nagy nyiláson hat be. Jó karban lévő tornácza, melly 16 napkeleti gránitból készült és 15 láb. vastagságú oszlopon áll, későbbi épittetésre mutat. A' templom belsejét az istenek legszebb szobrai ékesitették, mellyek közül a' legjelesebbeket Constantinus Konstanczinápolyba vitette. Most 8 igen szép oszlopot láthatni benne, mellyeket Hadrianus császár állittatott fel. A' templom magassága és tágassága egyenlő, t. i. 137 láb. A' tetején lévő nyilás átmérője 27 l. Padlatja porphyrral van kirakva. Ezen roppant, merész épület csudálatos benyomást gerjeszt a' nézőkben. Mindazáltal sokat vesztettek már remek mivei a' kegyetlen rablók, némelly császárok és pápák által. — Ezen kivül egy kisebb pantheon is van Rómában, melly Montfaucon szerént Minerva medica pantheonjának tartatik. (L. ennek leirását Hirttől, a' „Museum der Alterthumswissenschaft" 1. Heft.) — A' Hadrianus császár által Athenaeben 120 márvány oszlopra épitett pompás pantheonnak épen maradt maradványit is lehet még látni. *Cs—a.*

PANTOMIMA. A' mimicai müvészség (l. e.) legillőbb helyén van ott, hol az ember belső élete a' tagjártatásra hatni, 's azt közvetetlen szülni látszik. De a' belsőnek tagjártatás által nyilatkozása és közlése, (mi alatt itt szint ugy az egész testnek és részeinek mozdulatit p. o. az arczjátékot, mint az állásokat értjük), valóságban természetesnek, 's a' nyelv általi nyilatkozással összekapcsoltnak tetszik; és igy világos, hogy a' mimica és declamatio eredetileg együve tartoznak, valamint ezeknek legmagasb és legkiterjedőbb gyakorlása együtt véve a' szinjátszó mivészséget teszi. Ez ugyan mindenik, elválasztva is a' képzés legmagasb fokára emeltethetnék, mennyiben a' mivész az egyesre nagyobb figyelmet 's szorgalmasabb gyakorlást fordithatna; de más részről a' szemlélet és éldelet mesterséges elvonást (abstractio) kivánnak, *mellynél fogva* azt, *hogy* ezek az emberi belsőnek tökéletes nyilatkozásánál természetesen együve tartoznak, még is itt nem párosulva tünnek-fel, el kell nézni. Ez elvonás különösen akkor pártoltatik, ha a' mivész a' tagjártatás vagy szóbeli előadást annyira kiképzette, hogy e' mivészi segéd-eszközök használatával a' másikat egészen kipótolni látszik; sőt maga ez elvonás arra serkenti őt, hogy szóbeli előadásának lehetségig élénk kifejezést adjon, 's a' tagjártatást mintegy nyelvvé emelje; hasonlólag ez utósó a' nézőt és hallgatót arra hirja, hogy a' mindeniket egyesitő képzelő erő által a' látható vagy hallható kifejezést kipótolván, a' mivésznek mintegy segedelmére legyen. Mi már magát amaz elválasztást illeti, ebben a' declamatiót soha sem látjuk annyira menni, mint a' mimicát. Mert ha helyesen állitható is, hogy a' declamatornak setétben, tehát tagjártatás és általjában látható személyessége nélkül is hatni, mivészsége erejét bizonyitni, 's annak foganatját tökéletesen megmutatni tudnia kell, még sem látunk soha egy declamatort is, ki magát tagjártatástól egészen megtartóztatná, ha bár ennek a' declamatio mellett különféle lépcsők szerint alárendeltnek kell is lenni. Ennek oka az, hogy elébb lehet egész sor tagjártatást nyelv nélkül gondolnunk, mint belsőnknek a' nyelvben fekvő élénk kifejezését a' test teljes merevültsége mellett neheztelés nélkül eltürnünk. Ha ellenben a' tagjártatás mesterségét uralkodóvá tenni, 's a' nyelvet egészen alárendelni akarnók, ez épen ugy a' mivészet szelleme, mint a' nyelv természete ellen volna. Mert akkor az előadásnál a' tagjártatást csak imitt amott kellene egy két szóval kisérni 's magyarázni. De mivel a' nyelv nem csupán érzelmek, hanem főképen a' gondolatok kifejezése, azért szorosabb és folyvást tartó összefüggést kiván, mellyet csak akkor lehet megszakasztani, ha a'

hallgatás némi ok miatt szükséggé válik, vagy legalább illőbbnek tetszik; sőt egyes szóknak és tételeknek a' tagjártatás-nyelvbe keverése, ennek mint önálló mivészetnek czélját egészen is tönkre tenné, mivel vagy a' mivészségnek vagy a' mivésznek tehetetlenségére figyelmeztetne. Innen a' mimicus az utósó esetben csak ollyan tárgyat választ, melly tagjártatással különösen kifejezhető, 's teljesen kimondható; 's mennyiben csak tagjártatás által ábrázol *Pantomimus*, néma játékos,— maga az előadás, melly a' különvált tagjártatás használata által származik, *Pantomima*, némajáték, 's a' mivészség *Pantomimica* nevet visel. Egy olly előadás pedig, melly minden előadandót csupa tagjártatás által (szó nélkül) ábrázol, vagy csendes és merőntartott mozdulatra szorittathatik, 's ez akkor pantomimai állás, hova szoros értelemben az Attitude (l. e.) és az ugy nevezett élő képek (L. Tableaux) tartoznak; vagy pedig mind mozgásban, mind csendben tagjártatás' változtatásával élhet. Ez utósó esetben vagy csak egyes helyzet, egy cselekvő vagy szenvedő érzéki állapot, egy határozott character fejtetik-ki tökélyesen egész sor tagjártatás által, 's ez lyrico-pantomimai előadás, vagy pedig egy cselekvés ábrázoltatik, 's itt az előadás tulajdon értelemben Pantomima, vagy dramatico-pantomimai elő adás. Mert a' mimica, legmagasb körében, midőn egy emberi nyilatkozások egésze némi cselekvés alakjában ábrázoltatik, ott hat leginkább, hol több charakterek, több játszók által adatva, együvehatásokban ez egészet képzik. Ez értelemben nevezték a' Pantomimát néma nézőjátéknak. De a' mimica legnagyobb belső tökélye is megkivántatik itt; mert csak a' tagjártatás nagy világossága, meghatározottsága, élénksége, és egybefüggése mellett lehet az ábrázolandó cselekvést, az egyes részek összefüggése és jelentése után elejétől végig könnyen felfogni és megérteni. Valamint már a' mimica tárgyának, vagy annak, mit a' mimus előadni kiván, költőinek 's magában elvégzettnek kell lenni, ha a' mimica mint szép mivészség (L. Mivészség) állani akar: ugy a' Pantomima tárgyának különösen egy olly cselekvésnek kell lenni, melly látható jelenésben lép-fel, 's egyszersmind határozottsággal és sokféle kifejezésekkel mint egy látható egész ábrázoltathatik. Egyébiránt történeti vagy mythologiai, vagy valóban költői, p. o. példázgató lehet; továbbá azon indulathoz képest, mellyet a' cselekvés kifejez, vagy okoz, lehet komoly vagy tréfás, természetes, együgyü, vagy érzékenykedő, — a' bánásmódra nézve majd szorosabban megkötött, majd csodálatos és képzelősködő. Különben pedig a' pantomima tulajdonképeni szomor játék szinte olly kevéssé lehet, mint polgári nézőjáték. A' tagjártatásoknak t. i. soha sem lehet az a' szoros egybefüggésök, millyet az első kiván, de inkább is az élénk érzés, mint az indulat és gondolatok országa kifejezései. Innen a' pantomimák cselekvései egy részről inkább lyrai neműek, más részről inkább külsők, az az, szemnek szánttak; ellenben az indulatnak egy fenebbi szükséggel küzdése, mi a' tragaedia alapjának látszik, sem külsőképen nem látható, sem csupa tagjártatással ki nem fejezhető. A' polgári élet viszonyait pedig csak tréfásan lehet pantomima által felfogni, 's ezek tagjártatással nem akarva is kicsufoltatnak, minthogy nyelv nélkül jelentésöket és kecsőket csaknem egészen elvesztik. Innen némajátékhoz legalkalmasabbak a' példázgató, pásztori, és képzelősködő tárgyak. Mi pedig ennek előadó eszközét, magát a' tagjártatást illeti; ennek, hogy aesthetikai formát nyerjen, nem csak beszélőnek, világosnak, sokfélének, az ábrázolandó dologgal teljesen egyezőnek, hanem változatiban és folyamatiban is az összeillő 's tetsző mozdulatok törvényéhez mértnek kell lenni. Részint e' rhythmusos mozgások kisérete, részint a' tagjártatás kifejezésének pőtlása, 's erősitése, 's a' fülnek a' szemmel együtt foglalatoskodtatása vé-

gett, csaknem mindenütt szükségesnek találák a' néma játéknak muzsikával párositását. De ez esetben a' muzsikának nem igen hosszunak, hanem tömöttnek és charakteresnek kell lenni. — De a' tagjártatás nyelvének eurhythmiája, v. szép idomzata, még nem szoros rhythmusos testmozgás, mi a' lábak által történik. Ez utósó a' T á n c z, melly változó tagjártatás nélkül nem is képzelhető. Ha mimai táncz által bizonyos cselekvés ábrázoltatik, az B a l l e t lesz. A' Ballet tehát mindenkor pantomimai, (néma), ha bár a' rhythmusos mozgás a' tagjártatást megszoritja is; de némajáték táncz nélkül is lehet, 's ekkor legszorosb értelemben pantomima, mert itt mindent legszükebb értelmü tagjártatással fejez-ki. A' pantomima czélja élő emberalakokat általjában charakteres fontosságukban mutatni, a' balleté pedig a' változó testalkotok' ingerlő fontosságát és teljét harmoniai kimért mozgásban, poétai sokféleségben, és drámai kifejlésben előállitni. Innen e' kitétel p a n t o m i m a i b a l l e t, vagy csupa szószaporitás, vagy olly balletet tesz, mellyben szoros rhythmusos testmozgás (táncz) a' tagjártatási előadással változtatva uralkodik. Illyenek a' legtöbb ballétek. Ellenben a' szoros értelmü pantomimák sokkal ritkábbak; mert a' költői leleményesség e' körben épen ugy, mint a' mimai észtehetség, melly a' tánczban hátrább áll, mai időben igen megritkult; a' táncz pedig csak az által is, mivel társas mulatság, több alkalmat nyert kiképzetésére. — A' Pantomima theoriáját bővebben magyarázza Seidel „*Charimomos*" czimü munkája első kötetében (Magdeb. 1825.), hol e' részben vázlatok is közöltetnek. — A' Görögöknél sem volt esmeretlen a' mimicának a' declamatiótól elválasztása, min a' pantomima alapul, ha bár a' név később támadt, 's a' partomima mint különálló mivészség a' szinpadon meg nem jelent is. Az is található nálok, hogy egy személy némi charaktert tagjártatás és muzsika szerénti mesterséges mozgás által ábrázolt, (ez a' Görögöknél ορχησις, a' Rómaiaknál s a l t a t i o volt) 's az alatt a' másik mellette declamált; és ez a' régi szinek nagy köre, 's a' nézőknek a' játszóktól távolysága miatt, 's a' rhythmusos mozdulatok mellett, mellyeket declamatio és actio együtt követett, alig vala észrevehető vagy szembetünő. Szokás vala továbbá nálok p. o. vendégségeknél, egyes helyzeteket és embereket, kivált nevecséges jeleneteket, pantomimai módon előadni, de a' tulajdon értelmü pantomima előttök idegen volt. — A' pantomima nevet Olaszországban találták-ki, 's vele általjában olly mivészt jelentettek, ki mindent tagjártatással utánaz, jelesen pedig olly szinjátszót, ki szerepét egyszersmind nem declamálja. Más értelmet vőn e' szó, mióta szinészeti ábrázolatok csupa tagjártatás nyelven adatnak; saltatio pantomimorum. E' szinészi előadás neme különösen az első római császárok alatt miveltetett-ki; olly időkorban, midőn a' népszabadság enyésztével a' szinészi költés is némulni kezdett. De már ennek alapja Romában jókorabb vala megvetve a' H i s t r i ó k (l. e.) v. alakosok által, kik mimai tánczokat adtak, noha ugy látszik, hogy később e' név minden szinjátszók köz nevévé vált. Hihetőleg a' pantomimai mivészség hires szinjátékok egyes jeleneteinek pantomimai előadásából indult-ki, 's egy játszó több szerepeket vitt. Csak később találhatók egész pantomim-társaságok nyomai. De ugy látszik, a' némajátékosok előadásaiknál nem csupán természetes, hanem önkényes tagjártatásokat is használtak; legalább már korán szükségesnek látták, hogy a' némajátékkal előadandó tárgy tartalmát a' nép előtt kikiáltsák, mi helyett ujabb időkben a' szinczéduláik jöttek szokásba. Azonban egy régi latin epigrammából, mellyben az mondatik, „a' némajátszónak annyi nyelve, mennyi tagja" megtetszik, mennyire ki lehetett képezve a' régieknél e' mivészség. A' némajátékosokról volt mondva „*fabulam saltant*" (a' fennem-

lített saltatio tágabb értelmében), 's játékak dactyli sipokkal kisértetett. Ez előadásoknál arczjátéknak szinte olly kevéssé vala helye, mint a' régiek nézőjátékainál, mivel a' játszók mind itt mind ott álarczát viseltek. Bathyllus és Pylades e' mivészségben két legnagyobb versenytárs, 's az első Maecenas pártfogottja a' tréfásban, a' második inkább a' szemorúban jeleskedő, — tovább Hylas és mások, Augustus alatt időszakot csináltak, 's mozgásra többször okot adtak a' nép közt, melly egyiket a' másik ellen védelmezé. Köz vélemény szerint, hibásan ezek tartatnak egy ugy nevezett olasz táncz első feltalálójinak. De a' némajátszók előadásai, kivált később időkben mind inkább hódolának a' fajtalanságnak és erkölcstelenségnek, 's noha a' nép előtt nagy kedvességben valának, kicsapongásaik miatt, Rómából és Olaszországból gyakran számüzettek. Ezek iffjontan többnyire kiheréltettek, mert azt hivék, hogy ez által testök nagyobb hajlékonyságot kap. Ez okokból a' pantomima feltalálását 's kiképzését, mellyben a' Romaiak valóban szenvedélyesm részt vettek, több régi irók a' romai nép és birodalom erkölcsi romlásának okai közé számlálják. A' régi játékszini pantomimák hihetőleg a' romai játékszin enyésztével az 5. és 6. században lassanként eltüntek. De az Olaszoknál, kik mint minden déli népek tagjártatásaikban az éjszakiaknál elevenebbek, e' mivészség mindenkor gyakorlatban 's nagy kedvben maradt. Nyomaik az olasz maszkjátékokban láthatók. — A' fennérintett legszükebb értelmü pantomima (mint egy cselekvésnek több alakosok által csupa tagjártatással 's tánczmértékü mozgás nélkül ábrázolása) csak az ujabb időkben találtatott fel. A' magasabb tánczczal pedig az Olaszoktól és Francziáktól leginkább kimiveltetett. Noverre, ki mint az uj franczia tánczmivészség apja is hires, Voltaire „*Semiramis*“ — ából pantomimát csinált. Jelenleg ugy tetszik, azon részvét, melly előbb a' pantomima iránt divatozott, részint a' ballethoz, részint képek utáni *egyes helyzeteknek pantomimai ábrázolásához* inkább hajlik.— Végre itt említhető, hogy sok keleti népeknél, mint Persáknál, 's Chinaiaknál a' pantomimai jeleneteknek muzsika melletti előadása, fő mulatságok közé tartozik. *J.*

Panzer (Farkas, György) egy a' legelső német bibliai irók közt, szül. 16 Maj. 1729 Sulzbachban, Etzelwangban falusi prédikátor volt, innen Nürnbergbe hivatott, hol diaconus és a' St. Sebald főtemplomnak első papja lett 1773. Már falusi csendességét apróbb jó izlésü, főképpen pénzgyüjteményeivel, mellyeket maga öntögetett czinből, édesitette; mennyivel tágasabb mező nyilt fel erre nézve vizsgálódó lelke előtt a' literatura és mivészség kincseivel gazdag városban. Először a' biblia kiadatjainak históriája foglalatoskodtatta őtet, mely foglalatosságának nem csak sok jeles munkákat köszönhetünk, (név szerént *Geschichte der deutschen Bibelübersetzung Luthers*“ 1783), hanem ez által, jeles biblia-gyüjtemény alkotására is alkalmatosságot nyert, mellyet 1780 a' würtembergi herczegnek adott. E' mellett a' nürnbergi familiak mejjképeit gyüjtögette, mellyeknek a' nürnbergi familiákra 's mivészi historiára nézve fontos lajstomát kiadta (1790 's told. 1801) Végtére azon gondolatra jött, mel ynek állhatatos végrehajtása által a' bibliographia egy legfontosabb ágának előmozditójává lett. Maittaire az ő „*Typograph. Annalen*“ nevü munkájában a' legrégibb német nyomtatványokat egészen elmellőzte. E' P. arra határozta, hogy különös munkában adná ki azokat (*Annalen der ältern deutschen Literatur*), melly eleinte csak 1520-ig terjedt, de később folytatta (Nürnb. 1788 azut. Leipzig 1802, Nürnberg 1805 4) Ez a' munka telyességénél és pontosságánál fogva a' német literatura historiájának legbecsesebb kútfeje lett. Ezt alig végezte el, midőn azt a' nagy plánt tette, hogy minden

nyomtatványt, melly a' nyomtatás mesterségének feltaláltatása olta 1536 világra jött, lajstromozzon „*Annales typographici*“ (Nürnb. 1793—1803, 11 köt.), olly munka, mellyel mint az elébb emlittettel is, a' német nemzet minden külső országi bibliographusok elött méltán dicsekedhetik. Minden ország nyomtatványai és nyelvei betü és esztendő rend szerént adatnak elő röviden, de pontosan characterizálva, hozá adatván azon könyvtároknak vagy munkáknak, mellyekben azon munkák tartatnak vagy leiratnak, nevei. Elmellőzzük becses literaturai és bibliographiai munkáinak czimjét. A' város számos könyvtárain kivül, (a' városének ő volt érdemes könyvtárnokja) munkájában önnön drága 's minden nemű ritkaságokkal gazdag gyüjteménye volt segédje, melly árrveréskor öszveiratván, halála után, 3 nagy kötetet tett. Hivatalában a' közönséges isten-tiszteletnek okos javitásai 's a' közönséges gyonásnak 's uj énekes-könyvnek bevitele által tette magát nevezetessé. Megholt 1805 Jul. 9. *Cs—a.*

Paoli (Pascal) Corsica törvényadója, 's bátor védelmezője, jeles corsicai nemzetségből származott. Atyja, egy érdemes general, ki a' genuai kormánytól üldöztetve (1739) Nápolyba futott, 29 éves korában 1755 a' Corsicaiakhoz küldé, kik a' sziget főkapitányának választák. Mint illyen, egy népuralkodás feje, királyi tekintetben állott, de a' királyi czimet megveté. Munkássága 's ereje, mellyel az elvadult nép állapotjának javitására egy hathatós és értelmes tervet végrehajtott, Corsicára nézve igen jótékony volt. P. mindent legnagyobb rendetlenségben talált; nem volt hadi fenyiték, sem pénz, sem fegyver; a' nép pártokra oszlott. Ő rendbe hozta az igazgatást, rendes hadi sereget állitott, 's tudományos egyetemet alapitott, hogy honfiainak a' szellemi mivelődésre kedvet adjon. Eltörlötte a' vérhoszu vad szokását, 's törvényes igazságszolgáltatást hozott-be. Midőn igy a' rendet 's egyességet belől helyre állitotta, a' Genuaiakat egész a' partokig visszaverte, hol azok csak négy helyet tarthatának meg, 's Francziaországhoz folyamodni kénytelenittettek. A' Francziák 1764 őrizetet rakának e' helyekre, Genua pedig Corsica többi részei ellen folytatá a' háborut. De P. és öccse ugy ellenállának a' genuai erőnek, hogy végre a' tanács 1768 a' szigetről Francziaország részére lemondott. P. befolyása mind azon pénzáldozatokat, mellyekkel e' köztársaság a' makacs szigeti lakosok engedelmességét meg vásárolni igyekezett, semmivé tette; de maga is szinte olly állhatatosan veté vissza mind azon legfényesebb igéreteket, mellyekkel francz. minister Choiseul megkinálta, sőt hazafiait ellenállásra még inkább bátoritá. Egy évig állott még ellen Marbois markgrófnak, és Vaux grófnak, 's végre baráttól ellenségtől tisztéltetve, 1769 Angliába vonult, hol vele nagy becsülettel bántak. — Husz év mulva a' francz. zendülés ismét hazájába szólitá, hol még mindig nagy befolyással birt. Mint szabad köztársaság buzgó barátja, a' zendülési párt bizodalmát hamar megnyerte. Erre 1790 Párisba ment, hogy a' nemzeti gyülés előtt, melly Corsicát a' francz. tartományok sorába felvette, a' hüség esküjét letegye. Lafayette a' királynak bemutatá, és ez Bastia hadi kormányozójának nevezé. A' szigetbe visszatérte után a' nemzeti őrség parancsolójának 's a' departament elölülőjének választatott. Mint illyen, 1791—92 a' zendülés elveit követte, de Francziaországban a' kormánytalanságot nőni látván, elhatározta, hogy Corsicát független országgá teszi; e' végre Maj. 1793 egy gyülést (*Consulta*) hivott össze, melly elölülőnek, 's fő vezérnek nevezé. A' national convent sorompóji elibe idézé, de mivel meg nem jelent, Maj. 17. hazaárulónak kiáltá, mintha a' Sardinia ellen tett próba rosz kimenetelének oka volt volna, 's Anglia védelme alatt magát Corsica határtalan urává tenni vágyakodnék. Ez időpontig P. a' Bonaparte házzal legjobb egyetértésben élt; ez most a' jacobinus párthoz álla,

's a' két ház egymástól örökre elvált. Angliával szövetkezett tehát össze 's Feb. 1794 segité az angol seregek kiszállását, mellyekkel egyesülve a' Franciákat a' szigetről elkergette. De Anglia hadi foglalás gyanánt tekinté Corsicát, 's a' nagyravágyó P. nem volt megelégedve a' hatalom nála hagyott részével; e' mellett az Angolokkal szövetkezése miatt honfiai bizodalmokat is többnyire elveszté. Ehez járult Elliot angol vicekirállyal volt ellenségeskedése; ki neki kevesebb befolyást engede, mint kivánta. Innen jobbnak látta a' kormányról lemondani, 's egy meghivás következésében 1796 Londonba ment, mellynek szomszédságában az uralkodástól nyert 2000 f. St. évenkénti fizetésből megvonulva élt. Mgh. Febr. 5 1807 London mellett, 81 éves korában. — Honfijainak azt tanácslá, hogy Franciaországtól soha el ne váljanak; 's vég rendeletében egy tud. egyetemnek Corte városában alapitására nevezetes sommát hagyott. — Azt mondják, Napoleon dicsősége irigykedő boszonkodással tölté-el magányában. — P. tagadhatlanul azon szerencsétlen férfiak közé tartozik, kiknek legnagyobb fájdalmak az, hogy egy egész élet terveit füstbe menni látják, 's egy elhibázott létel bánatjával halnak-meg. Nagy Fridrik legelső tábornoknak nevezi, Boswell pedig (*Historisch-geogr. Beschreib. von Corsica*) igen érdekletesen rajzolá. Még többet mond róla Napoleon saját emlékiratiban. („*Memoires*" 4. K. Lond. 1824. 38. l.) J. Pap, l. Papok.

Pápa a' kath. egyháznak feje. Szükséges volt az anyaszentegyháznak az egység középpontja, melly mint legfelsőbb itélőszék a' hitnek és annak, a' mi azzal öszveköttetésben van, fentartásáról gondoskodjék. Krisztus az egységnek ezen pontját igen méltó módon rendelte el azon alkalommal, midőn apostolai közül egy, ki mindnyájok közt első volt, az úrnak istenségét hivőleg megesmerte. Ugyanis apostolaival utazván, kérdé Jezus tanitványit: kinek véltek engemet? felelvén Simon Péter monda: Te vagy Krisztus, az élő istennek fija! 's Jezus felele és monda neki: Boldog vagy te Simon, Jonának fija, mert ezt nem a' hus és vér jelentették ki neked, hanem az én atyám, ki menyekben vagyon. De én is mondom neked: te Péter vagy és ezen a' kősziklán épitem fel az én anyaszentegyházamat, 's a' pokol kapui nem vehetnek azon diadalmat. És néked adom a' mennyek országának kultsait. Minden, a' mit meg kötözéndesz e' földön, a' menyekben is kötözve lészen és valamit megoldándasz a' földön, a' menyekben is oldozva lészen. (Máté XVI 15—19) — Bármelly világos is ez a' hely, még is voltak eltévelyedett magyarázók, kik ezen szavak értelmének ellenére azt vitatták, hogy ezeket mondván: „Ezen kősziklán", Krisztus ujjával magára mutatott. Tudós Michaelis nehány protestans hitsorsosinak ezen magyarázatját helyesen czáfolja meg, midőn azt mondja: „Ez az uj nem Krisztus ujja, hanem a' kocződó magyarázóé." — A' kötő és oldó hatalom, mint Krisztus prédikáltatásának hivatala is, később minden apostoloknak adatott ugyan, de egyik se neveztetett kősziklának, mellyre az anyaszentegyháznak épittetnie kellett volna; ez a' kőszikla csupán Simon, Jonának fija volt. — Feltámadása után Krisztus harmadszor jelent meg öszvegyült tanitványinak Tiberias tavánál vagy tengerénél. Minekutána ebédlettek volna, monda Jezus: Simon Péternek fija, szeretsz é engemet ezeknél inkább? Monda nekie: Igen, Uram, te tudod, hogy szeretlek tégedet! Monda neki: Legeltesd az én bárányimat. Monda neki ismét másodszor is: Simon, Jonának fija, szeretsz e' engemet? monda neki: Uram, te tudod hogy szeretlek tégedet! Monda neki Jesus: Legeltesd az én juhaimat! Monda neki harmadszor is: Simon, Jonának fija, szeretsz e' engemet? Megszomorodék Péter, hogy harmadszor is mondotta volna nékie; szeretsz e' engemet? és monda nekie: Uram te mindeneket tudsz, te tudod, hogy szeretlek tégedet!

Monda neki Jezus: Legeltesd az én juhaimat! Bizony, mondom neked, mikor ifjabb volnál, beövedzed vala magadat és oda mégy vala, a' hova akarod vala; mikor pedig megvénhészel, a' te kezeidet kiterjeszted és más övedz be tégedet és oda viszen, a' hova nem akarnád. Ezt pedig mondá, jelentvén, micsoda halállal dicsőítené meg az istent. És mikor azt mondotta volna, monda neki: Kövess engemet! (Ján. XXI, 1—19) — Hogy a' szeretetnek ezen ismételt bizonyitási, 's ezen ismételt parancsolatok „Legeltesd juhaimat," valami különöst foglalnak magokban, hogy azok Máté XVI 15—19 felhozott szavaival Péternek elsőségét jelentik, eleitől fogva tanitották az egyházi atyák. Másutt is tétetik Péter elsőségéről említés a' szent irásban. Több szentirásbeli hely, mint „Simon 's a' kik vele voltak" (Márk I, 36), „Péter elő állván a' 11 apostolokkal" (Apost. csel. II, 14), „Péter felkelvén a' tanitványok között" (Apost. csel. I, 15) a' már említett helyeken leirt elsőségre mutatnak. Az apostolok jeruzsálemi első gyülésében hasonlóul lehet látni Péternek elsőségét (Apost. csel. XV, 17). — Ezen elsőség nem csupa becsület volt, hanem alapjául az anyaszentegyház egységének czélja szolgált: valóságos hivatalbeli hatalom volt az. — Az a' hatalom, mellyet Krisztus apostolainak adott, halálokkal nem szünt meg, hanem követőikre is által ment; igy adta ezt által nekünk az egész kereszténvi régiség 's igy kivánta azt az anyaszentegyháznak czélja. Az apostolok elsejének hivatalos hatalmával valósággal élt is követője, ki, mint az egész régiség bizonyitja, nem más volt, mint a' római püspök. A' római püspöknek ezen elsősége ugyan idővel mindég inkább terjedt, 's néha visszaélés is történt vele; de először Pétertől gyakoroltatott, 's olly régi, mint a' kereszténység, tehát nem későbbi időben származott. Már az első században vannak nyomai, hogy Kelemen római püspök, Péternek követője, ezen elsőséggel élt. Ő igazitotta el a' nyugtalan és részint segitséget kereső Korinthusiak visszavonásit: hozzá folyamodtak ezek, jollehet más egyházak, mint a' smyrnai, ephesusi 's mások, közelebb estek, melyeknek hasonlóul apostoli tanitványok voltak előljárói, sőt jollehet hihetőleg János apostol még élt. Kelemen a' Korinthusiakat nem csak kemény szavakkal dorgálta meg; még azt is mondá nekik, hogy, ha rendelésének nem engedelmeskednek, engedetleneknek fognak tekintetni. Ez a' levél sok egyházban felolvastatott Eusebius idejéig. (Euseb. „*Historia eccles. L. III. c.* 12"). Az 1 száz. végén ugyan Kelementől bizonyos Dionysius Galliába küldetett. A' 2 száz. Marcion Pontusból Rómába utazott, hogy ott magát az anyaszentegyház községébe ismét felvétesse, mellyből püspökjétől kirekesztetett. Cerdo Rómában nyerte meg visszahelyheztetését, melly azután itt ismét megsemmisittetett 's a' t. Sz. Irenaeus azt mondá: szükséges, hogy az egész anyaszentegyház, az az minden, ki hivő, ezen (a' római) anyaszentegyházhoz tarcsa magát, nagyobb elsőségéért, mint a' melly római anyaszentegyházban tartatott meg az apostoli traditio, 's más helyen ugyanaz azt mondja, hogy előtte azok, kik Péternek egyházi fejedelmi örökösödését tagadják, akárhol legyenek, mint eretnekek, elszakadtak (schismatici) és véleményeknek kevély védelmezői, gyanusak lesznek. A' 3 száz. Origenes, Cyprian 's mások Rómába vitték feljebb ügyeket. Igy tehát sok adatak vannak az őskereszténység idejéből, mellyek a' római pápa elsőséget bizonyitják. — Az anyaszentegyház, alkotmánya szerént, szövetséges status, mellynek feje a' pápa. Uralkodását nem lehet monarchiának nevezni, hanem inkább császárság formájához közelit. De mint hasonló több tartományokból öszvetett status-alkotmányokban közönségesen megtörténik, ugy az egyházi alkotmányban is meg kellett történni, hogy a' középponti hatalom rendes magasságán most felyül emelkedett, majd alább szállott. A' pá-

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYV-TÁR

pának magában törvényes hatalma mindég feljebb hágott 's lassanként elfogadtatott az a' principium, hogy az anyaszentegyház püspökjei neki csak segédül adattak: olly nézet, mellyből származtak a' 9 száz. Isidorusnak hamis decretalisai is. — Felette nevekedett a' pápaság fénye azáltal is, hogy a' császársággal a' közép időben öszveköttetésben volt. A' millyen jótévő volt ezen öszveköttetés Europa pallérozotságára és nyugodalmára nézve, épen olly hasznosnak kellett annak lenni a' pápa egyházi hatalmának emelésére is. Hogy ezen öszveköttetés lassanként a' pápát világon uralkodásra segítette, már feljebb meg van mutatva. (L. Katholicismus IV). — A' mi időben származik, az idő meg is emésztheti azt. A' pápa a' világi uralkodókkal meghasonlván, e' nem csak az europai statusokra való világi befolyásának enyésztét húzta maga után, hanem a' lett vége, hogy a' statusok felettébbi nagy befolyást nyertek az anyaszentegyházra. — A' pápa egyházi hatalma is határa közé visszahozatott. A' hatalom birtokában könnyen származható visszaélések közönséges kivánattá tették, hogy az egyháznak mind fejére, mind tagjaira nézve javitás tétessék. A' konstanzi zsinat (1414) munkába is vette ezen változást és ujitást, 's két ellenpápát tett le méltóságából. Mélyebben kapkodtak a' pápa jusaiba a' baseli zsinat végzeti. Az ujabb idővel felébredő történet-tudomány, Isidorus hamis decretalisainak felfedeztetése a' magdeburgi centuriatoroktól, 's a' reformatio által forgásba hozott ideák is sokat tettek arra, hogy a' pápának egyházi hatalma rendes határiba szorittassék. A' 18 száz. kiváltképpen a' Febronius (trieri felszentelt püspök) által megindított vizsgálatok voltak azok, mellyek némelly történetes jusokat megreszkedtettek. — Itt éppen helye van a' kath. kanonisták pápa hatalmáról szólló rendszere előadatásának. Először a' pápának a' világiakra való befolyásáról. A' középkor kanonistái VII Gergelynek 's másoknak *tetteiből hozták le a' pápa világiakra való közvetetlen befolyásának jusát. Okoskodások* igen együgyü volt: az anyaszentegyház t. i. az idvességnek legfőbb intézete, mellynek minden más csupán világi intézeteknek aláretve kell lenniek; ezen intézetnek feje, Krisztus helytartója, isteni rendelés szerént Péter és követői; mint Péter, úgy tehát a' pápák is kettős fegyvert kaptak, mint egyházi és világi hatalomnak ábrázolatját 's ezzel hatalmát arra, hogy az anyaszentegyház, mint legfelsőbb erkölcsi intézet czéljának, mindent alá rendeljenek és hajcsanak. Később Bellarmin ugy változtatá ezen véleményt, hogy a' pápának hatalma és jusa van arra, hogy a' világi hatalommali visszaélést a' lélek idvességére határok közé szoritsa. Azonközben az idő a' pápa világiakan való hatalmát nem hiszi, és senki se védi többé ezen véleményeket. — De a' mi a' pápa egyházi hatalmát illeti, erre nézve minden igaz kath. kanonista megegyezik, hogy Péternek és követőinek nem csak tiszteletbeli, hanem törvényhatói elsősége is isten munkája 's rendelése. Hogy a' pápának lakhelye Róma, történetes, mindazáltal nem mondatik ezzel az, hogy másként, mint az egész anyaszentegyháznak megegyezésével, tétethetnék el máshova Rómából. A' pápa elsősége isten rendelése lévén, bizonyos jusok vannak azzal öszveköttetve, mellyek nélkül czélja, az anyaszentegyháznak egysége, nem érethetnék el. Más jusok ellenben történetesen szereztettek idővel. Amazok tehát belső és valóságos, ezek történetes (*adventitia*) jusoknak neveztetnek. — Valóságos jusa I az egész anyaszentegyházra való főfelvigyázás. Ide tartoznak *a*) az a' jus, hogy minden püspöktől tudósitást kivánjon az anyaszentegyház állapotjáról (*jus relationum*). Mind a' napkeleti, mind a' napnyugoti egyháztól, a' legelső időktől kezdve, meg lehet mutatni ezen jusnak megesmertetését. Az anyaszentegyház azt rendelte a' trienti conciliumban, hogy a' püspökök minden 5 eszt.

tudósitsák a' pápát megyéik állapotjáról (*relatio de statu*); szélesebb jus *b*) az: hogy a' kereszténység tartományiba követeket (*legati*) küldhet, kik a' pápához hasonlóul tudósitásokat tesznek. *c*) Közönséges zsinatokat hivhat öszve, ezeknek előlülője 's végzetit megerősiti. *d*) A' peres hitbeli ügyekben ideigi határozatokat tehet. Más osztálya a' pápa valóságos jusainak II az, hogy az egyházi törvények megtartására ügyel. Ide tartoznak: *a*) az, hogy uj törvényeket adhat 's a' fenállók megtartását parancsolhatja. Az uj törvényekre nézve mindazáltal a' püspökök észrevételeket tehetnek 's csak akkor kapnak kötelező erőt, ha az egész anyaszentegyháztól elfogadtattak. *b*) A' fenálló törvények alól egyes személyeket felmenthet. *c*) A' püspöki hivatalok helytelen rendeléseit megsemmisitheti (*jus devolutionis*). Ezen széles kiterjedésü jus az ujabb időkben illó határai közé szoritttatott. — Történetes jusai következők: 1) Legfőbb vizsgálója a' kath. anyaszentegyház vallás-czikelyeit tárgyazó munkáknak. 2) A' közönséges liturgiában rendeléseket tehet. 3) A' szenté-tevés vagy nevezés jusa, egyszersmind ő hoz itéletet a' szentek ereklyéinek igaziságára és tiszteltetésére nézve. 4) Innepeket rendelhet és eltörölhet. 5) Az egész anyaszentegyházra nézve bőjti és bűnbánó napokat rendelhet. 6) Fogadástételektől és kénszeritett vagy megtartani nem szükséges esküvésektől akárkit feloldozhat. 7) Az egyház javainak elidegenitésében jóvá-hagyását adhatja. 8) A' papságra adót vethet vagy más segedelmet kivánhat attól (*jus decimandi*), olly jus, mellynek gyakorlását a' világi felsőség kétségkivül megnehezitné. 9) Bizonyos taxákat (annatákat) kivánhat maga 's széke fentartására (az ujabb időben nem igen jövedelmes). 10) Az a' jus, hogy az egyházi jövedelmek kiosztását magának fentarthatja (*per mandata de providendo, per exspectativas* vagy *per reservationes*). 11) Vallásos szerzeteket behozhat vagy eltörölhet. A' püspököket (és coadjutorokat) megerősiti és (igazságos módon) leteheti. 13) Exemtiokat és 14) Palliumot oszthat ki. Ezek a' pápának történetes jusai, mellyek idővel elenyészhetnek ('s már részént el is enyésztek), mint származtak. Mindazáltal nem mondatik az ezzel, hogy a' pápától önkényesen elvétethetnek. Kérdéses jusai közé tartozik csalhatatlansága 's conciliumokon lévő felsősége, melly just most kevés kanonista vitat. — A' pápa egyszersmind világi monarcha, ki birtokát, mint minden középkori uralkodó, lassanként szerezte. Hogy a' pápa világi monarcha legyen, igen szükséges, 's az is, hogy a' tronusoktól független legyen, mint az anyaszentegyháznak szószollója. Némelly íróknak nagy idea-szegénységére mutat az, ha a' világra nézve hasznosnak tartják, hogy a' pápa valamely status világi felsősége alatt legyen; Müller János más nézeteket ad elő, midőn „*Reisen der Päbste*" cz. munk. azt mondja: „GERGELY, SÁNDOR, INNOCENTIUS gántot vontak azon folyó ellen, melly a' föld kerekségét elboritással fenyegette, itt atyai kezeik hierarchiát 's mellette minden statusoknak szabadságot épitettek. E' nélkül Róma egyetlen egynek rescriptumai által megbukhatott volna, ama nélkül lehetetlen volt minden népnek egyféle gondolatot adni. Pápa nélkül hasonló volt az anyaszentegyház olly sereghez, mellynek vezére elesett. Hierarchia nélkül nem volt Európának társasága, mellynek a' közönséges haszonra kellett vigyáznia. Azolta a' hatalmasságok haragja ellen menedékül szolgált az oltár; a' papi hatalommal visszaélés ellen pedig a' tronus volt menedék; 's a' hatalom egyarányusága köz jót szült." A' hármas korona alatt is ember marad az ember. Nem kell tehát csudálkoznunk, hogy elfajult pápák voltak. Egyébiránt egy országló nemzetség se volt Európában, mellynek annyi egymás után következett szeplőtelen 's fedhetetlen életű tagjai voltak volna, mint Rómának. A' pápasággal öszvekötött intézetek azonközben gondos-

kodnak arról, hogy a' pápa kevésbé cselekedhetik önkényesen, mint akármelyik más europai uralkodó. A' pápa állapotja mostani időben sulyos; nagy bölcseség kivántatik arra, hogy azt, a' mi az idő hajótöréséből kimentetett, megőrizze. Alig lehet gondolni, hogy a' pápa despotismusa Európát többé fenyegesse. A' lefolyt századok nem jőnek többé vissza. Európára nézve pedig, ugy látszik inkább szükséges az egyházi kötelek visszahozatása, mint a' pápai jusok megtartása feletti értekezések. Hogy a' protestansok a' kath. anyaszentegyház egységének pontjától idegenek, azt kiki helyesnek esmeri; de bámulni kell azon, ha Katholikusokat hallunk a' kath. anyaszentegyházról szólni egység pontja nélkül, ha azt vitatják azok, hogy most a' pápai hatalomnak felettébbisége az a' rossz, mellyben nyavalyog Európának egyházi élete. Méltó berekesztésül Müllernek szavait ide iktatni: „Azt mondják: A' pápa csak püspök! éppen ugy, mint Maria Therézia csak habsburgi grófné, a' roszbachi hős csak egy a' Zollernek közül; tudjuk, mellyik pápa koronázta Nagy Károlyt első császárrá; de ki tette az első pápát? Püspök volt a' pápa, 's ő volt az a' szent atya, legfőbb pap, minden országok és fejedelemségek, minden uradalmak és városok nagy khalifája (igy nevezte őtet Ibn Abulfeda, hamathi fejedelem) napnyugoton, ki a' mi statusaink vad ifjuságát isteni félelem által megszeliditette. Minden félelmességtől távol, csak áldás által hatalmas lévén, még most is szent ő sok milliomok szivében, nagy a' népet tisztelő hatalmasságoknál, olly hatalomnak birtokosa, melly előtt 1700 eszt. alatt, Caesar házától a' habsburgi házig, sok nemzet 's ezeknek minden hősei eltüntek a' világ nagy játék színéről". Ez a' pápa!

Kath — tól.

Papa (görögül pappas, atya). Pápának hivatá magát a' római püspök, minekelőtte mostani méltóságával öszveköttetett tekintetére eljuta. Ő a' negyedik század végétől fogva a' keresztyénség négy patriárchái vagy főpüspökjei között elsőnek tartaték; mert azon környülállás, hogy Róma a' birodalom régi fővárosa 's a' traditio szerént Péter apostol utolsó tartozkodási helye, neki, mint Péter követőjének, a' többiek felett már régen nagyobb tekintetet, de azért még is az idegen egyházi megyék felett semmi valódi felsőbbségi just nem ada. E' felsőbbséget el tudta ő azomban a' majd minden egyéb más püspöki megyékben jószágokat biró római anyaszentegyháznak gazdagsága, a' vallásos viszálkodások birói elintézése, 's a' hatása-köre nagyobbításának kedvező környülállások okos használása által érni. Megesmeré ugyan a' 344-ben Sardikában tartatott tartományi zsinat és III Valentnian 445-ben költ császári levele a' római püspököt Primásnak 's a' püspökök utolsó instántiájának; de még magán napnyúgoton is, hol egyedül lehete ezen rendeléseknek divatozniok, a' római püspök e' beli felemelkedése egész a' nyolczadik századig kemény ellentállásra talált. Ez időtájban azomban több kedvező környülállások utat nyitának neki az általányos egyházi uralkodásra. Ide tartozik Németországban több anyaszentegyházak alapitása, mellyek, mint elébb a' britanniaiak, az ő küldöttjei által alapitódván, neki mindjárt eleinten alája vetve valának; továbbá Olasz- és Franciaországokban az uralkodásoknak politikai zavarodások és változások; a' keleti és nyugoti anyaszentegyházak közti viszálkodás, melly az utóbbit az ő szószollójához 's ügyvivőjéhez, a' pápához, mind inkább szorosabban kapcsolá; az egyházi méltóságoknak még a' patriárchák által behozatott lépcsőnkénti felosztása, melly már magában is, mint egy piramis, egy legfőbb papi fejedelem megtételére czéloza; végre több pápáknak egy koru társaiknál személyes többségök. Igy nevezetesen Nagy Leo az 5dik, Nagy Gergely a' 6dik, és III Leo, ki Nagy Károlyt megkoronázá, a' 8dik században a' pápa névnek olly nagy

tekintetet szerzének, melly ellen a' keleti patriárchák fel nem állhattak, 's a' fejedelmek keveset tehettek. Johanna asszony-pápa története, ki előladólag $2\frac{1}{2}$ esztendei pápasága után hirtelen lebetegülése által nemét elárulta volna, csupa mese és satyra. Voltak ugyan a' középkor századiban több méltatlan pápák; de azon fényes győzedelem után, mellyet I Miklós (ki legelőször koronáztatá meg forma szerént magát) Lothár lotharingiai király házassági váló-ügyében (865) ezen, 's a' tellyes pápai hatalommal letett trieri és koloniai érsekeken vett, — 's azon példa után, mellyel VIII János (875) a' császári koronát Kopasz Károlyra ruházta, többé az idő közben becsúszott némelly visszaélések ('s nevezetesen a' hires Theodora és Marozia markgrofnéknak szembetünő befolyások) is a' római felsőbbségnek nem árthattak. — Az időkor homálya elfedé ezen fesletségeket, mellyeknek közepette II Sylvester valódi tudós pápa 999—1003-igi uralkodása tiszteletet gerjesztve sugárza-ki. A' carolingi ház enyésztével Német- és Franciaországokban elterjedt zavarodás a' római pápák nevekedő hatalmoknak mind inkább nagyobb pályatért nyita, — sőt a' római nemességtől és néptől való függetlenségét is kivivé a' szent szék azon szerkeztetés által, melly szerént II Miklós 1059-ben a' pápa választást a' Cardinálisok kezibe tevé, 's azt a' világiak bele-egyeledésétől megmenté. Mostantól fogva nagy eszű 's szent magaviseletű pápák következének: VII Gergely, ki energiájával mindenkit felyűl mult, 's az általányos világ-uralkodás tervét csudálkozásra méltó következtetéssel kezdette kivinni; II Orbán, ki III Clemens ellen-pápa által nyughatatlanittatván, 's Rómából többször ki üzettetvén még is ritka erővel uralkodott, III Sándor, ki uralkodása alatt két ellen-pápát élt-által, 's a' 3ikat levetette, 's az ángol és scot királynét az egyházi dolgokban határtalan engedelmességre birta, — I Fridrik császár által lóra-ültekor magának a' kengyelvasát tartatta, 's a' pápa választás szerkezetét szorosan meghatározta; végre III Innoczentz, kinek *1198tól 1216-ig* uralkodása a' pápaságot a' hatalom' és méltóság' legmagasb fokára emelte. — A' mit az előbbi századok pápáji alig akarának 's csak egyes esetekben merészlének tenni, azt ezen nagy 's egykoru társaikat felyülmúló férfiak bátor elkezdés 's álhatatos továbbfolytatás által mintegy egy lélekkel tették regulává. Ők a' nyugoti 's közép-europai papságot egy uj hitformája behozásával, melly ezt a' pápa iránt határtalan engedelmességre kötelezé, — a' nőtelenségre való kénszerités, melly őt a' nemzetségi 's nemzeti érdekektől elszakasztá, 's a' papi hivatalok megerősitési jussának magoknak tulajdonitása által, melly a' püspököket fejedelmeikkel való feudalis öszvekötetésöktől feloldozta, — mint vasalljaikat 's tulajdon tisztviselőiket az ő (pápai) székökhez lánczolák. Az egész anyaszentegyházat végre egészen magoknak alája vetették a' pápák azon jussoknál fogva, hogy conciliumokat 's nemzeti synodusokat egyedűl ők hirdethettek, 's azoknak határozatit szinte egyedűl ők erősithették meg, — valamint az egyházi, 's kivált a' kolduló rendek okos használása által bizonyos lelki őr-sereget alkotának magoknak, mellyek minthogy az inquisitio, a' gyónás, prédikálás, 's az oskolákon és fő-oskolákban való nyilvános tanitás ezeknek kezeibe került, a' pápák politikájok leghathatósabb eszközévé 's hatalmok legerősebb támaszává lettek. — Ezen határtalan lelki uralkodásban tapasztalt boldogulások arra birták a' pápákat, hogy egyszersmind a' világi felsőbbség után is törekedjenek. Azomban a' pápák világi fejedelmi jussaik később eredetűek, mint azt a' római udvari irók állitották. Nagy Konstantin adományának nem tartomány-birtok vala tárgya, hanem csupán egyes épületek és jószágok Romában 's körüle; Pipin adománya által a' pápa csak a' reá bizott tartományok hasz-

nálhatását (*dominium utile*) nyerte meg, de ez által a' franczia királyok 's később a' német császárok vasallusa lőn, kik minden ellenmondás nélkül gyakorolták fejedelmi jussaikat a' pápa birtokában 's egész a' 12dik századig egy pápa-választást se hagytak helyben az ő megerősitésök nélkül. Még III Innoczentz vihette csak azt véghez, hogy Róma, a' markgrófságok 's a' mathildi örökös-jószágok neki, mint fejedelemnek 1198ban hódolnának, melly által a' császári hatalomnak árnyéka is elenyészett Róma 's a' pápák felett. Ugyan III Innoczentz már szabadon tett meg és le királyokat és egész világot bátran fenyegethette egyházi-átkával, — IV Otto császár magát az Isten és pápa kegyelméből nevezte császárnak, — a' királyok a' pápák fiainak neveztettek, 's egyházi átkaik minden világi hatalomra nézve ellen-álhatatlanok voltak. — Franczia-ország emelte fel magát legelőször ezen óriási hatalom ellen: VIII Bonifácz a' legbátrabb 's fenhéjázóbb pápák egyike szép Fülöpben vetélkedőjére talált, 's követői Avignonbani tartózkodások alatt 1309től 1376ig (melly időszak babyloniai fogságoknak is hivattatik) franczia hatalom alatt éltek. Szembetünőleg csonkult a' pápák tekintete az által, hogy ezek most egy bizonyos politikai párthoz voltak lekötve, jollehet ők azonban székök erővel szerzett jussait a' nyugoti tartományokban folyvást gyakorolták. De még alább szállott tekintetök, midőn 1378-ban VI Orbán olasz pápa mellé a' franczia cardinálisok bizonyos genfi grófot VII Clemens név alatt szinte pápának választottak, 's e' kettő közül nem csak mindegyik az ő pártjának hódoló nemzetekre, az olasz t. i. Olasz-Német-Angoly 's éjszaki országokra, — a' franczia ellenben Franczia-, Spanyol-országra, Sabaudiára, Lotharingiára és Scotiára befolyását fentartotta, hanem ez szinte engesztelhetlen követőjikre is általszállott. A' costnitzi egyházi gyűlés ezen nagy szakadásnak mind a' két pápa letétele által véget vetett ugyan, de az 1417-ben azoknak helyébe választatott egyedüli pápa V Márton elődjei *jusainak birtokába juta a' nélkül*, hogy az idő közben becsúszott visszaéléseket eltörlené. Már a' 15dik században annyira mentek a' pápák, hogy a' nyugoti papi jövedelmek fele része különbféle név alatt az ő kincstárokba folyna. A' Törökök ellen való segitség volt szokás szerént az ürügy és szin, mellyre azonban csak ritkán fordittatott valami ezen szörnyű summákból. Mert részszerént a' pártoknak Rómában magok részére hóditása — mellyek között a' Colonna és Ursini régi nemzetségek már több idő ólta egymás közt vetélkedtek, — részszerént onokájik szükségei annyit megemésztének, hogy a' keresztyénség közjavára majd semmi sem marada. VI Sándor (1491—1503) atyjafiaira, 's követője II Gyula (1503—1513) politikai fondorkodásokra legtöbbet költöttek, 's ez utolsó Franczia-országgal való háborújában hadait lovagként maga vezérlé, de minden ágyúji mellett is Bayard előtt megfutamoda. Utóbb X Leó Franczia országgal barátságos lábon állott, midőn az idő szelleme, egy olly történetet szült, melly által a' nagyravágyó római status-politica hajótörést szenvede. Luther, Zwingli és Kálvin csupán előpostáji és előküzdői voltak azon oppositiónak, melly nyugotnak fele részét a' pápától formaszerént elszakitá, míg őt Nagy Károly' politikája mind inkább hátrább helyhezteté. — A' mit a' homályosabb első századok a' pápának megengedtek, azt a' tridenti egyházi-gyűlés most ugyan megerősitette, 's a' Jesus (Jesuiták) társasága védőrként álla thrónja mellé, hogy a' reformátió magvait a' még Katholikusnak megmaradt országokban kiirtsa, 's az Európában szenvedett veszteséget missiók által a' pogányok között helyre hozza. De se ezen uj támaszpont, se több fortélyos pápáknak státus-politikája, millyenek voltak: VII Medicis Clemens 1552—1534, kit a' császár generálja, Bourbon Károly, 1527ben az angyalvárba szoritott, — III Farnese Pál, 1534—

1549, ki nemzetségének Pármát és Piaczenczát megszerzette, IV Caraffa Pál 1555—1559, ki barátos egyházi-alkotmányt alkotott, — IV Medicis Pius 1559—1566, ki a' hussita Cseheknél a' kehely megengedéséig leereszkedett, — V Pius 1566—72, kinek úr-vacsoráji (*in Coena Domini*) bullája a' fejedelmeket és népeket felláziotta, — XIII Gergely 1572—85, ki a' világot az uj (*Gregorianum*) kalendariommal megajándékozta, — a' nagy 's bölcs fejedelem V Sixtus 1585—90, — VIII Aldobrandini Cleméns, 1592—1605, ki Ferrárát 1597ben a' pápai birtokhoz csatolta, — VIII Barberini Orbán 1623—1644, ki Urbinót is hozzá-adá, 's a' földnek nap körüli forgását Galilaei által eskűvel megczáfoltatá — nem vala többé képes a' szent szék elébbi tekintetét helyre állitani. Hijában újittatott meg Rómában VII Gergely és III Innoczentz szava, — 's a' katholikus országokban is az egyházi dolgok a' politikaiaktól eléggé megkülömböztettek. A' 16dik század közepétől kezdve egy német császár se koronáztatott meg többé a' pápa által, — a' fejedelmek kihúzák magokat ennek gyámsága alól, 's a' vestfáliai békesség, mellyet a' szent szék ugyan soha meg nem esmert, a' tolerantzia azon okfőit, mellyek a' papismus alap-tanitásival egyenes ellenmondásban állanak, nyilvános, 's minden európai hatalmak által bátorságositott divatba hozta. — Illy környülállások közt nem lehetett többé szó a' római hatalom terjesztéséről, hanem egyedül azon intézetekről, mellyek azt a' vég-enyészettől megmentsék, — 's a' Krisztus helytartójának, ki akkor, midőn magát szolgák szolgájának nevezé — urak urává lőn, most egy elnyomatottnak szerepjét kellett felvállalni, ki inkább szánakodást, mint engedelmességet gerjesztett maga ránt. — A' Jansenismus Németalföld nagy részét tőle elragadá, — az ő bulláji a' pápai birtokon kivül a' fejedelmek helybehagyása nélkül semmit sem értek, — az idegen országokbóli adók, minthogy az országok még csak concordatumok által voltak Rómával egybeköttetésben, mind inkább kevesedve folytak be, — 's azon derék férfiak, kik a' szent széket a' 18ik században ékesiték — p. o. a' tudós Lambertini (XIV Benedek) 1740—1758 's a' felvilágosodott Ganganelli (XIV Kelemen) 1769—74 elődjeik hibájikért lakoltak, 's kéntelenek voltak azon tiszteletet, mellyet ezek daczczal szerzettek, béketűrés, engedékenység és személyes érdemeik által feltartani. Még rosszabbul ment dolgok az ő követőjiknek VI Piusnak 1775—1799 és VII Piusnak 1800 óta. Az első tanúja volt a' franczia anyaszentegyházat tőle elszakitó revolutiónak, melly őtet egyszersmind tartományitól is megfosztá. A' másodiknak mind személyes bátorságát, mind megkissebbitett egyházi birtokát az 1801ben Bonapartéval kötött kétértelmű concordatum 's maga megalázása által kellett megvásárolnia, hogy 1809ben mind a' kettőt ismét elveszitse. Soha se volt a' pápa papi méltósága nagyobb veszélyben, mint ezen szerencsétlenség következései által, — 's bár Pius abból 1814 két eretnek (az ángol és porosz) 's egy schismaticus (az oroszi fejedelem) coalitiojának köszönheti, még is ujra bevitte az eretnek-nyomozást és Jesuiták 's más szerzetesek rendjeit és olly kivánatokat 's okfőket ujitott meg, mellyek szabaditójinak ideájival 's határozatival általjában ellenkezésben vannak. *Sz. E.*

PÁPA BIRTOKA, egyházi státus, vagy birodalom, Olaszországban. Ezen státusnak lételt azon Pipintől, a' Franczia királyától, 754 II István római püspöknek ajándékoztatott birtokok adtak, mellyeket a' Longobardok az Exarchatusból (l. e.) elfoglaltak, hanem Pipin, kit a' megszorult II István segitségül hivott, visszavett 's a' püspöknek adott. Nagy Károly 774 megujitotta az ajándékozást, mellyért III Leotól 800 római császári méltóságot kapott. Azonközben a' kegyes Lajostól, I Ottotól 's II Henriktől lévő felette kétséges, és a' 12 száz. végén Cenciotól, a' pápa kamarásától,

lemásoltatott oklevelek, mellyeknek okleveli igaziságát a' pápa titkos kamarása Marino Marini (Rom. 1822) históriai belső bizonytalanságok ellenére is ismét igyekezett megmutogatni, csupán azon ingadozó alapok, mellyeken épülnek Pipinnek és Nagy Károlynak ajándékozásai, az az, a' római udvar világi uraságának jusai vagy a' Sz. Péter öröksége (*Patrimonium S. Petri*). — A' pápák, helyes következésü politikájoknál fogva az Alsóolaszországba beütő Normannoknak kedvezvén, ezekben hatalmoknak igen erős védőire találtak. A' pápai hatalom legmagasabb pontjára VII Gergely alatt jutott el 1075. A' keresztes hadak (1096 olta) nyomosan segitették, főképpen kezdetekben, a' római szék nézeteit 's feltételeit. Mathilde (l. e.) grófné öröksége igen nevelte a' pápák hatalmát, kik ezt a' német császárok több izbeli fegyverre kelései 's jusaiknak nyomos vitatása ellenére is megtartották kezeik közt. A' pápai, szék az által szabaditotta meg magát a' hohenstaufeni házból lévő veszedelmes szomszédjaitól (mivel akkor a' Hohenstaufenek ültek Alsóország királyi székében), hogy 1265 az Anjou familiát hivta meg Nápoly koronájának elfogadására. Végre a' pápák uralkodásra vágyása, párosodván rendetlen életekkel, békétlenséget szült a' Rómaiakban 's a' pápák kéntelenittettek 1305 — 76 Avignont (Francziaország városa) tenni lakhelyekké, mellyet VI Kelemen vett meg 1348 Johannától, Nápoly királynéjától és provincei grófnétól. A' pápák Rómából lett eltávozása, nagy szakadást huzott maga után; mert a' franczia király befolyása alatt lévő pápák ritkán, vagy soha se nyervén meg a' Rómaiak és Németek megegyezését, ebből a' lett, hogy több ellenpápák választattak egyszerre, kiknek egymással való ellenségeskedései mind az anyaszentegyház, mind a' státus javát veszedelmeztették. A' pápáknak Olaszországba lett visszatérése, jollehet a' német egyházi zsinatok nyomosan ellenmondottak is, igen kedvező volt a' pápai birtokok nagyobbodásának. II Julius 1513 Bolognával 's 1532 Anconával nagyobbitotta azt. A' Venecziaiaknak le kellett mondaniok Ravennáról; Ferrara 1598 elszakasztatott a' módenai örökségtől 's Urbinot, utolsó herczege, a' roverei házból lévő Ferencz Mária, 1626 a' római udvarnak hagyta utolsó rendelésében. Azonközben a' pápák világi 's lelki befolyásoknak nagy részét elvesztették, a' minek sarkalatos oka a' reformatio volt (1517). Ismét helyre állitotta ugyan V Sixtusnak bölcs kormánya a' 16 száz. vége felé a' belső rendet; hanem az utána következett pápák pazérlása 's familiájok gazdagitása (*nepotismus*) ujonnan megzavarták azt. XIV Kelemen kéntelenittetett 1773 a' Jésuiták rendjét eltörölni. Az ujabb időben (1783) felszabaditotta magát Nápoly a' pápai szék eránt való feudalis köteleztetései alól, 's VI Piusnak 1782 Bécsbe való útazása se tarthatta vissza II József császárt azon nagy változtatásoktól, mellyeket ez a' nagy fejedelem az egyházi dolgokban tett. A' Franczia fegyvereinek Olaszországban szerencsés előmenetele által kénszerittetett a' pápa a' tolentinoi békekötésben, 13 Febr. 1797, Avignont Francziaországnak, Romagnát, Bolognát, Ferrarát pedig a' cisalpina köztársaságnak engedni. Rómában 28 Dec. 1797 a' Franczia ellen zendülés ütvén ki, ennek az a' következése lett, hogy 10 Febr. 1798 Róma megvétetett 's az egyházi státus római köztársaságnak hirdettetett ki. VI Pius Francziaországban holt meg. Az orosz 's austriai seregek olaszországi győzedelmei segitették VII Piusnak pápává választatását 14 Mart. 1800, a' ki az austriai fegyverek védelme alatt birtokába is vette Rómát. Azon concordátumnál fogva, mellyet VII Pius 1801 a' franczia köztársaság első konzulával kötött, a' pápai szék ismét nagy részét elvesztette még kezében lévő világi hatalmának. E' még nem volt elég; 1807 azt kivánta a' franczia országlás a' szent atyától, hogy a' Code Napoleont vigye be, 's Angol-

országnak hadat izenjen. A' pápa vonogatta magát. Erre 3 April. a' Francziák hadat izentek, a' római udvarnak 's az anconai, urbinoi, maceratai és camerinoi tartományok az olasz királysághoz kapcsoltattak. A' pápa kezében csak az Apennineken túl lévő egyházi státus maradt. (L. VII *Piusnak Napoleonnal való levelezéseit*, *Stäudlin kirchenhistorisches archivjában*, 1 köt. 1815). 2 Febr. 1808 egy 8000 főből álló franczia sereg ütött be Rómába; az egyházi státus maradványa Francziaországhoz kapcsoltatott 's a' pápának, kinél az egyházi hatalom továbbra is meghagyatott, 2 milliom frank eszt. fizetés rendeltetett. Egy 17 Maj. 1809 kö t végzés végre egészen semmivé tette az egyházi státust. A' pápának Francziaországban kellett lakhelyet választani, 's maradni, mig az 1814-ki történetek útat nem nyitottak arra, hogy az egyházi státust 24 Maj. ismét birtokába vegye. (L. VII Piust). Azolta VII Pius, XII Leo (27 Sept-től 1823 10 Febr-ig 1829) 's az ezt követő VIII Pius, iparkodtak a' pápai tekintetet mind kin, mind ben ismét visszaszerezni 's megerősiteni; de mind e' mellett is kemény rendeléseket kellett még 1829 is a' carbonarismus ellen tenniek. 1831 az Európában harapodzó nyughatatlan lélektől az Olaszok is elcsábittatván, felzendültek a' pápa ellen. A' zendülés fő helye Bologna volt, 's utóbb magában Rómában is jelenették magokat mozgások. Austria a' csendességet helyreállitni akarván, bele avatkozott az olaszországi dolgokba, a' miért, az az, a' közbe-nem-szollás principiumának megsértetéséért, a' Francziák Olaszországba eveztek 's az anconai erős várat, letétetvén a' pápa katonáival fegyvereiket, megvették. A' csendességet mindazáltal az Olaszok nyakán lévő austriai seregek visszaállitották.

Az egyházi státus (*Stato della Chiese*) 811 nsz. mf. 2,480,000 lak. 90 vár. 206 mezővár. 's 3863 fal. Olaszország közepén fekszik Lombardia, Toscana, Nápoly 's a' toscanai és adriai tengerek közt. E.nyug-tól d.kel-nek az Apenninektől (Somma 6800, Velino 7872 l. magas) hasittatik keresztül. A' Po kivül, melly éjszaki határát mossa 's ágaival a' commachioi posványokat formálja, csak parti folyói vannak az egyházi státusnak. Legnagyobb ezek közt a' Perugiától kezdve hajózható Tiberis (l. e.). A' pontini posványokat l. ezen cz. alatt. — A' pápa (1831 2. Febr. olta XVI Gergely) határtalan hatalommal uralkodik. Jövedelme 12 mil. a' státus adósága 200 milra tétetik. Hadi ereje 9000 főből áll. A' ferrarai és commachioi fellegvárakban az austriai császárnak van jussa őrsereget tartani. A' belső bátorság még most sincs helyre állittatva. 1816 olta az egyházi státus, a' római, tivolii és subiacoi kerületeken kivül, mellyeknek közbevetetlenül a' pápa alatt lévén, tulajdon polgári igazgattatások van, 17 delegatiora osztatik, mellyek, ha a' kormány feje cardinalis, legatioknak neveztetnek. A' Protestánsok, Görögök és 'Sidók megszenvedtetnek. A' szerzetesek és Jésuiták ismét visszaállittattak. — Földje termékeny, de nem miveltetik kivánt következéssel. Megterem az ugyan minden nemű gabonát, jóféle gyümölcsöt, narancsot, czitromot, figét, egyiptomi szilvát 's a' t. sok olajat, jó bort ad, eperfái, erdőkkel diszlő hegyei, szép márványa vannak, 's több helyeken ásványok nyomai is mutogatják magokat; de mind ezen hasznokkal nem élnek ugy, mint kellene, az egyházi státus lakosai. A' szorosan vett bányászság nem is esmeretes előttök; földmivelés csak kevés tájékokon üzettetik szorgalmatosan; a' barom- 's juhtartásra mindazáltal több gondjok van. Fábrikái csaknem csupán Rómában, Bolognában, Anconában vannak. Öt kikötőibe, u. m. a' rómaiba, civita vecchiaiba, ancioiba, terracinaiba és anconaiba, 1824-ben 3630 (ezek közt 1052 pápa státusabeli 's 2267 Olaszország többi részeiből való) hajó evezett be. Hires és népes a' sinigagliai vásár L.

Neigebaur „*Handbuch für Reisende in Italien*“ (Leipzig 1826). Daunon „*Sur la puissance temporelle des Papes*“ (Paris 1828).
L—ú.

Papagáj (*Psittacus*) madár-nem, könyü orrnakhoz tartozó, ezen ismertető jegyekkel: felső orrkávája horgas, viaszhártyás, nyelve husos épszélü, lábai kúszók. A' papagájoknak majdnem egy hazájok van a' majmokkal, tehát csak a' meleg tartományokban honolnak. Némellyek bizonyos vidékre, szigetre látszanak lekötve lenni, ugy hogy fajok a' közel szigeteken sem tanyáz. Nagyságok igen különböző; némelly faj a' tyukkal vetekedik nagyságban, más a' verébnél nem nagyobb. Minden faj vig, csacsogó, játékos; az emberi hangokat utánozza, és pedig húsos nyelvétől segittetve jobban minden más madárnál. A' fogásban is ügyesek, lábaikat kézgyanánt használják 's kivált megszeliditve mind azt megeszik, a' mit az ember. Méreg nekik a' petrezselyem zöldje és magva, valamint a' keserü mondola. Ezen 141 fajjal biró nemből Földi 6 esmeretesb és kellemetes fajt ira le, mint 1) a' Makaó P. melly hosszú farku, veres, evezői felül kékes, alól fakók, pofája csupasz, ránczos; gyönyörü nagy madár déli Amerikának sürü erdeiben. 2) Nyakravaló P. (Alexandri), hoszú farku, zöld, nyakravalója és melle veres, torka fekete; Keletindiában honol. 3) Búbos v. Kakadu P. rövid farku, fejér, bubját lehajthatja, lakik Molucca körül. 4) Hamuszin, Amazon és Törpe P. melly utolsó egy pintynél nem nagyobb.
—j—a.

Papenburg, lápgyarmat és csatorna az Emsnél, a' hanoveri királyságban, a' hajdani kölni választóságnak éjszaki megyéjében Münsterben és pedig az alsó megyében, melly a' meppeni, vechtei és kloppenburgi tisztségeket (kerületeket) foglalta magában. Ezen sok pataktól öntöztetett láp- és homokföld minden szomszéd tartományokétól külömbözik. Szász és frisiai eredetü szorgalmatos lakosi *harisnyakötéssel*, *törfásass* 's *kereskedéssel* és méhészséggel a' külföldet *adózójokká* tették. A' puszta Huimlingtől éjsz. esik. Papenburg igen nevezetes hely. 30—40 eszt. előtt még éppen esmeretlen volt a' töldleirásban. Egy mástól mf. hosszú 's az Emsbe menő csatorna, mellyel több mások vannak öszveköttetésben, a' gyarmat munkásságának fő kútfeje. Papenburg mvárosának 2 kath. temploma, 400 ház. 's 3700 lak. van, kik 19 hajóépitő mühelyben (ezekben eszt. 60 hajó épittetik), több vitorla-vászonszövésben 's a' t. foglalatoskodnak. A' háború alatt több száz német hajó evezett papenburgi vitorlával, a' honnan néha minden hajósok Frieslandtól a' Weser torkolatjáig papenburgi hajósoknak neveztetnek. Papenburgnak 1817 100 tulajdon hajója (80 — 90 tonnás) volt. A' mire a' kevéssel megelégedő Meppeninek szüksége van, gabonát, gyümölcsöt, épitésre szükséges fát, sót, bort 's a' t. nagyobbára a' munkás papenburgi hajós viszi be az emsi tartományba. A' meppeni püspöki megyével Papenburg 1802 az arembergi (l. e.) herezegi házé 's 1810 Franczia országé lett. Meppennek mediatizáltatása olta, 1815, ez a' hely az aschendorfi tartományi törvényszékhez (Hanovernek meppeni kerületében) tartozik.
L—ú.

Paphos. Cyprusban két illyen nevü város volt: Ópaphos, a' nyug. parttól 10 stadiumnyira, egy halmon 's Ujpaphos a' tenger partján. Az első város Venusnak (a' ki innen Paphiának, Cypriának neveztetett) ottani különös tiszteltetéséért, a' régi világban, igen hires hely volt; azt irják, hogy itt lépett ki Venus a' tengerből szárazra. Itt állott Venusnak régi képe, melly csak egy fejér 's felyül hegyesen felnyuló kő volt, 's itt állott a' szigetnek legrégibb temploma, mellyben Venusnak (Astarte, Aphrodite) véretlen áldozatok, tömjén és virágkoszorúk nyujtattak 's melly legnagyobb kincsekkel

birt. Mind Venusnak említett képe, mind más tudósítások azt látszanak bizonyítani, hogy Venus itt hajdani phoeniciai-syriai módon tiszteltetett. (L. Lenz „*Die Göttin von Paphos aus alten Bildwerken*“, Gotha 1808, és „*Der Tempel der Göttin zu Paphos*“, D. Müntertől, kép. Kopenh. 1824). — Ujpaphos mint kereskedő város és tengeri kikötő volt híres; földindulások miatt sokat szenvedett 's Augustus alatt csaknem öszveomlott. Itt hirdette Pál apostol Sergius római tisztartónak az evangyéliomot. Helyén most Baffo nevü városocska áll. *L — ú.*

Papin (Dienes) a' 17 század közepe táján szül. Bloisban Huygens tanitványa, Kalvinista lévén, a' nantesi edictum eltöröltetését követett vallásbeli üldözés miatt, elhagyta Franciaországot marburgi professor lett, hol meg is halt 1710. Több hasznos machinákat talált fel, mellyek a' „*Nouvelles de la république des lettres par Bayle*“-ben (1685—87) vannak leirva. Legfontosabbak azok közt egy machina a' viz felszivatására, 's a' digestor vagy róla papini (vagy papiniani) edénynek neveztetett fazék. E' henger formájú, réz, czinezett edény, melly fedele által, széle körül bepépeztetvén, erős vas srófnál fogva igen szorosan bezáródhatik, ugy, hogy a' vizet benne nagy mértékig felforralni lehet, a' nélkül, hogy a' gőz kirepülhetne belőle. Az ezen machinában forró vizben olly testek, mellyek a' közönséges forrást nem is érzik, mint csontok, elefánt-csontok 's a' t. kevés minutum alatt kocsonyává vagy péppé főnek öszve, 's azáltal erős leves is készül. Ezen hasznos machinák az ujabb időben tökéletesittettek. (Vö. Gőzrőzés). Azután P. az ő „*Recueil de diverses pieces touchant quelques nouvelles machines*“-ében (Kassel 1695) már a' leipzigi „*Actis Erudit.*“-ben 1688 és 1690 közölt ideáját fejtette ki, melly szerént a' bélyegek emelkedését és esését hideg vizzel eszközölni lehet, a' min alapul a' gőzmachina.

Papinianus (Aemilius) idejebéli legnagyobb törvénytudó, K. u. 140 eszt. Antoninus Pius alatt; Beneventből Olaszországban vagy Syriából veszi származását. A' görög és római litteraturát kedvelte, mint a' philosophiát és törvényt. Széles tudománya és rettenthetetlen igazság-szeretete csak hamar nagy tekintetet és hatalmas befolyást szereztek neki, az elsőbb státus hivatalokat viselte 's végre praefectus praetorio lett. Severus császár halálakor fijait, Caracallát és Gétát, neki ajánlotta. P. mindent elkövetett, hogy a' két testvér közt az egyességet fentarthassa. De előterjesztései Caracallának olly sulyosak lettek, hogy őtet hivatalából kitenné, bár külsőképpen mint barátjával 's méghittjével bánt is. Midőn Caracalla testvérét megölette, Papinianust kénszeritette, hogy e' cselekedetét igazolná, de azt a' feleletet kapta tőle: sokkal könyebb testvér-gyilkosságot elkövetni, mint azt menteni, és második gyilkosság lenne, az ártatlannak emlékezetét igy bemocskolni. — Caracalla belső bosszuságát eltitkolta: de midőn később, hihető a' gyalázatos Caracalla ingerléséből, a' praetorianusok Papinianus' fejét kivánták, dühöknek engedett és kivégeztette őtet K. u. 212 eszt. — P. több munkát irt és sok jeles tanitványokat formált. Törvényes tekintete olly nagy lett, hogy III Valentinianus olly esetekben, midőn valami dolog megitélésében a' birák véleménye külömböző volna, P. mondana végső itéletet egyedül. Otto Everardus róla minden jelest, a' mi a' pandektákban foglaltatik és életét is leirta. (Bremen 1743).

Papiros, plánta-materiákból vékony levél formákra készitett massza, mellyet kiváltképen irásra és nyomtatásra használunk. Legrégibb esmeretes neme, az egyiptomi papiros, egyiptomi papiros plántából (cyperus papyrus) készült. Ez a' füvek közé tartozik, szára elváló levelekkel van körülvéve, tetején virágos ernyeje van. Plinius szerint a' Nilus vizénél, és Syrakusánál álló vizek körül nő.

A' hozánk érkezett tudósítások szerint, a' papiros-plánta száráról a' bőrt, vagy hártyát vékony szeletenként lehuzták, Nilus vizével megnedvesitett táblára teritették, és ragadós tulajdonságu forró Nilus-vizzel leöntötték. Egy illyen hártyára másikat boritottak, öszvenyomták, nap melegénél megszárasztották. A' feltalálás ideje bizonytalan. Későbbi időkben a' Rómaiak nagy szorgalmat forditottak, papirosaik készitésére; voltak enyvezőik (Glutinatores), kalapácsosaik (Malleatores) 's a' t. és több nemű papirost készitettek. Legtöbb papiros Alexandriában készült, melly város ezáltal nagyon meggazdagodott. Az 5 száz. a' nagy vámok miatt nagyon megdrágult. A' 8 száz. a' pamutpapirostól szorittatott ki. Olaszországban még is a' 11 századig megmaradt. A' Mexicoiak is hasonló módon készitették papirosaikat a' Spanyolok hoditásai előtt. Az Agave leveleiből minden nedvességet kinyomtak, ugy hogy csak annak száraz szálai maradnának meg; ezen száraz szöveteket egymásra rakták, bizonyos föld nemü sárral bevonták, melly az egésznek erősséget és elasticitást adott. Az egyptomi papiroson kivül volt még más papiros is, t. i. mellyet a' fának hársos héjából készitettek; de e' merevénysége és töredékenysége miatt nem volt olly közönséges. Ezen kivül irtak a' 11 és 12 századokban hártyákra (membranakra). Az Arabok 704 a' pamutpapirost Buchariában esmerték meg, 's azután magok is kezdték készíteni és e' mesterséget a' 11 száz. Spanyolországba bevitték. Itt, hol már a' vizi malmokat esmérték, állottak fel az első papiros malmok, mellyek később (1300) Olasz-, Francziа- és Németországokba is átmentek és már pamut rongy-darabokból kezdték a' papiros-készitést üzni. Ezen pamutból készült papirosok, *charta serica*, *cottonea*, *gosypina*, *xylina*, *damascena* és *Parxamena graeca* nevek alatt voltak esmeretesek. A' vászon-papirostól kisebb öszvetartósága és nagyobb töredékenysége által külömbözik. De a' 12 száz. több spanyol papiros-maradvány tekintete szerént itélvén, *ugy látszik*, *hogy már* akkor próbálták a' pamutot vászon rongyokkal keverni, a' mi később a' vászon-papiros készitése feltalálására utat nyitott. Tulajdonképeni vászon-papiros 1318 eszt. előtt nehezen volt, de ezen esztendőről a' kaufbeuerni korház levéltára vászon-papirosra irt oklevelet mutathat, mint magában a' város levéltárában is több 1324, 1326, 1331 eszt-ről szólló régi oklevél van, mellyre nézve e' papiros-nemnek első készitése hihetőleg Németországban történt. Spanyol- és Olaszországok levél- és könyvtáraiban 1367 előtt vászonpiroson semmi irományt se találhatni. A' találmány nem Chinából származik, mert a' Chinaiak papirosokat még most is töretlen kenderből, bambusz- vagy eperfa-héjból készitik. A' vászon papiros erősségéért, és használhatóságáért legjobbnak tartatik. A' papiros készitők első gondja a' rongy kiválasztása, mert csak vászonból lesz jó papiros. Minden pamut-, gyapju-, selyem-félét külön kell szedni, mellyek csak alsóbb rendü papiros készitésre használtathatnak pótlékul. A' vászon-rongyokat a' papiros készitő másodszor is külön-válogatja, finomsága, jósága, szine szerént, és portól, fácskáktól, homoktól, föld-részektől, kirázás, porzás, mosás és más erre szolgáló készületek által kitisztitja. Az igy kitisztitott rongy-darabok szét daraboltatnak, vagy valamelly machina által, melly rongy-vágó machinának neveztetik, széttépetik, és vagy edényben széttöretik, vagy a' Hollánderben (l. alább) megőröltetik. Az edény, zuzó-malom, kalapács-malom, több fa- vagy kö-tekenőkből áll, mellyeknek feneke vas plehekkel van kirakva; ezekben a' rongyok folyvást folyó tiszta vizbe áztattatnak 's zuzó kölyűk által nagy darabokra szétzuzatnak. A' tisztátalan viz az alól lévő rosta lyukain lefoly. Nehány óra mulva a' rongyok félig meddig kifoszlottak, mellyek azután bizonyos négyszegű ráma által rakásra szedetnek,

ezen állapotjokban több hétig állanak 's önkényes felmelegedések által forrásba jőnek, a' mi a' vászonnak festő materiáját megemészti, és eczetsavannyá változtatja. Az illyes tökélletesebbitett materia ismét leginkább Hollánderbe vagy edénybe is, finomitó tekenőkbe rakatik, és tökélletes matériává zuzatik. — Ezen Holländer, hollandi találmány, nemzeti nyelven Roerback nevet visel 's nehéz tölgyfa henger, mellyet a' fogkerek szaporán hajt; vizerányosan (vizszinesen) fekszik és körös-körül mintegy 30 érczpántokkal van kirakva hosszában, melly a' félig elkészült materiát az alatta lévő rovátkos réz pléhen tökéletességig zuzza. A' machina bezárt kádban van, hogy a' sebes forgás által semmi el ne szóródjék. A' bele folyó viz kötelességét végezvén, alólról ismét kifoly. A' hollandi malmokon mind a' két rendbeli materia ezzel őröltetik szét, miáltal az idő harmadrésze, nagy hely, mellyet a' nagy tekenő foglal el, megkiméltetik és a' készitmény tisztább lesz. Némellykor még a' tökélletes materiát is munkába veszik nagy habtekenőkben. Most fa puttonba teszik és vizzel elegyitik 's keverik és a' puttonban lévő réz kemencze által melegittetik, 's keverés által egyforma állapotban tartatik. Ebből a' pépből a' merő legény, erre rendelt edényével, annyit merit ki, mennyit a' készitendő papiros minemüségéhez képpest egy ivre elegendőnek tart, a' vizet leereszti és a' pépet rázás 's a' t. által egyformán önti formára. Ez a' környülálláshoz képest széles vagy keskenyebb fa rámába csinált drót rostély, melly valamivel nagyobb a' készitendő ivnél, mellyre egy másik üres, éppen az árkus nagyságával egyező ráma nyomatik a' meritès alatt. Meritès után a' legény a' rámát leveszi, és a' formát egy rézsutos deszkán segédjéhez taszitja, ki az ivet egy kóczos lapra boritja ki, az üres formát visszanyujtja, és folytatja a' papirost és koczot egymásra halmozni. Az illyen rakásokból a' vizet kinyomják. Az iv a' kócztól külön szedetik, és még egyszer maga a' papiros sajtó alá vétetik, 's a' finom papiros több izben is, mert ebben áll jósága. — Ezt követi a' száritás, legjobb nádszálakan, levegő-huzás nélkül; száritás után enyvezés jő. Több ivnek timsós enyves lébe mártásából áll az enyvezés, melly levet réz tálban tartanak. Az enyvezett papiros ujra megszárittatik, az öszveragadt ivek külön rakatnak, a' hibásak kiszedetnek; 's a' kész jó konczokba (iro papiros 24, nyomtató 25 ivjével) rakatik. Ezt egy nagy széles sájtóba öszvenyomják, megsimitják, öszvecsinálják, 20 konczonként (rizmánként), mellyek ismét megnyomatnak és 10 rizmánként — bálokba tsinálva — áruba bocsátják. Didot 1801 kitalálta, miképpen kelljen papirost akármelly tetszős, hosszú, széles és erős formában készitени, a' nélkül, hogy egyenként kellene ivenként meritgetni; ezt a' találmányt egy Ángol tökélletesitette, 's most Berlinbe bevitetett. Egy illyen papiros-fábrikát, melly actiákra állott fel, Corty József igazgat. Iró-, rajzoló-, czukor-papiros olly masszákból készül, mellyeknek források nem ment rothadásig. Ez a' papiros tömött, kemény és rugó erejü. Nyomtatni, rézzel metszeni, 's kártyának való papiros rothadt pépből készül. Tarka papiros vagy szines rongyokból, vagy festett masszából készül, vagy száritás után festetik, 's nyomatik; ide tartoznak a' török (hihetőképpen német találmány) márványos papiros, és több e'félék. A' fejér papiros nagyságánál fogva király-papirosra, melly legnagyobb, median-papirosra, közönséges, és gavallér-papirosra, melly legkissebb, és levélirásra van határozva, osztatik. Különböző rendeltetésénél fogva osztják a' papirost, iró-, nyomtató-, vastag, és itató-papirosra. A' nyomtató-papiros enyvezetlen, nagyon megrothadt papiros. Az itató enyvezetlen szürke. Az iró-papiros ismét kóta-papiros (melly vastag), továbbá finom, alább és legalábbvaló irópapiros; hozá tartozik a' cancellaria- és concept-papiros, melly az iró

papirosok alábbvaló neme. Az aranyos és ezüstös papiros egyik oldalán ércz levelkékkel borittatik. A' maroquin-papiros veres bőr szinü. Kőpapiros föld vagy vas keverékkel készült éghetetlen papiros. A' Grand Colombier d' Annonay földabroszoknak való papiros nevét az annonayi (az ardéchei dep.) fabrikától kapta. Velinpapiros, szivós, egyforma masszából készül, külömben svájczi, ángol és franczia papirosnak is mondatik; a' közönséges papirostól abban külömbözik, hogy egészen sima, és nem drótrostélyos formában készittetik, mellyre nézve semmi karikák nincsenek benne, és a' finom iró-papiroshoz vagy a' szüzek pergamentjéhez (francz. velinhez) hasonló. Némellyek ennek feltalálását Didot franczia könyvnyomtatónak tulajdonitják (1782); mások a' levegő-hajó feltalálójának Mongolfiernek (1785). A' rongyokon kivül még sok plánta-matériák is alkalmatosok papiros-készitésre. Dr. Schäffer regensburgi superintendens 1765 eszt. tett próbáinál fogva meg esmertette, hogy papirosok a' nyárfa gyapatjából, darázs-fészkekből, gyalu-forgacsokból, fa darabokból, mohból, tüskéből, nád-szárból, és diófa-levelekből is készittethetnek. Senger annak zöld nyálkahinárt, confervát, Loschge gyapjas rongyú csert ajánl pakoló papirosnak. A' Chinaiak bambuszt, eperfa-kérget, selymet, a' Japaniak papirosfahéjat, Morus papyriferát, használnak annak, mellyet riskása-enyvel készitenek. A' vékony rostos asbest éghetetlen papirost ad. Sok ideig Franczia-ország és Génua adták jó papirost az Europaiaknak; később Holland keritette azt kezére, természetes akadályai (rongya és jó vize nem lévén) mellett is és máig napig is megtartja elsőségét, kivévén az ángol velint, melly rajzolásra az övéinél jobb. A' németországi papiros általánosan alábbvaló a' külső országiaknál. A' papier machéből, öszvezuzott papiros masszából, készitenek némelly szép izlésü apróságokat is, mint szelenczéket, almáriomocskákat, 's a' t. A' kereskedők a' váltó-leveleket is papirosnak mondják.

Papirospénz, ha egy darab papirosnak hasonló érték, hasonló folyamat, 's hasonló erő adatik, mint millyen a' vert pénznek van, ugy ebből papirospénz lesz. De ez csak ugy eshetik, ha a' papiroson egy felirat arról biztosit, hogy tulajdonosának a' rajta kitett somma mindenütt ércz, vagy vert pénzzel vonogatás nélkül kifizettetik, vagy a' papiros a' kongó pénzzel egyenlő értékben elfogadtatik. De az illy biztositásnak olly hatalomtól, vagy felsőségtől kell eredni, melly teljes bizodalommal bir, 's adott szavának sérthetlenül, minden pillanatban, és hijány nélkül betöltésére mind akaratja, mind módja van. Más papirosokban is lehet hasonló biztositás, millyenek a' kötelező, váltó, záloglevelek, bankrészvények, 's t. ef. de ezeknek nincs pénz-charakterök, az az: ezek nem közönséges csere-eszközök, értéköket nem mingyárt, nem minden perczben kaphatják-meg, nincsenek közforgásra, 's kereskedésre rendelve; értékké tételök meghatározott időtől, gyakran olly környülállásoktól függ, mellyek elköltésöket megszoritják, vagy megnehezitik. — Azon hatóságok, mellyek a' fenebbi feltételek mellett papiros-pénzt adhatnak-ki, lehetnek 1) magányos személyek (*privat papiergeld*), kik naponként vagy hetenként sokat fizetnek-ki; de sokat is vésznek-be, mint p. o. a' gyárbirtokosok, kik egyszersmind élénk kereskedést üznek. Ezek munkásaikat, 's mind azokat, kik velök a' városban, vagy a' környékben kereskedésben állanak, saját hitelökre papirospénzzel fizethetik-ki, ha iróboltjokban olly rendszabás van, hogy az illy papirospénzt mindenki tüstént kongó pénzre válthassa, vagy a' tulajdonosnak árukért 's a' t. vissza adhassa. Mennyire már a' kiadónak hitele 's kereskedése kiterjed, annyira papirospénze is forgásban marad, sőt némelly könnyebbségek okáért még a' kongó pénznél is fölebb becsültetik; neki pedig azon haszna van mel-

lette, hogy mennyi papirospénzt kiadott, annyival kevesebb, 's általjában csak annyi kész pénzt kell tartania, mennyi az itt ott kivántatható felváltásra elégséges. 2) Társaságok, mellyek belés külföldön kiterjesztett kereskedést üznek, p. o. a' Bankok (Banknoták l. e.) Ezek a' papirospénz hitele alapfeltételei mellett annak még nagyobb kiterjedést adhatnak, 's mennél tökéletesb és közönségesb hitelök van, annál nevezetesb sommákban adhatják azt ki. Mivel pedig a' papirospénz hordozhatóbb, 's vele nagy fizetések hamarább és könnyebben mennek, azért a' banknoták 's t. el. közönségesen sokáig forganak, mig felváltás végett beadatnak, 's a' társaságnak hasonló és arányos nyereséget hajtanak, mint az egyes embernek. 3) Az Ország, v. Kormány. Az eddig mondottak a' kormány papirospénzére is alkalmazhatók, de sokkal nagyobb idomzatban. A' kormány hitele közönségesebb, jövedelmei tetemesebbek; a' a' kormány parancsolhatja pénztárainak, hogy papirosait kész pénz helyett fogadják, és sokkal több módok állanak hatalmában a' papirospénznek élénk forgásban tartására, ugy hogy sokszor még váltásbért is (agio) fizetnek tőle. — Minthogy a' papirospénz, szerét tekintve semmit sem ér, 's becsét csak az általa ábrázolt massától veszi, igy soha sem érhet többet, mint a' mennyit ezen ábrázolt massa mennyisége tesz. Ha tehát akarnok tudni, mit ér egy papiros tallér, papiros rubel, egy font sterlingnota? azt kell kitudni, mennyit nyom ezüstben vagy aranyban egy igazi vert tallér, rubel, vagy ft. sterling, 's e' nehézségből minden pillantatban mennyit lehet kapni a' kérdéses papirosért? — Valamint már a' papirospénz hasznai a' kiadó hitelén alapulnak, ezzel nőnek vagy csökkennek, de egyszersmind azon környülményen is, hogy a' papirospénzért mindig épen annyi kész pénz váltathassék-be, mennyi a' papirosan névszerint áll; ugy annak kárai is e' feltételek be nem töltésétől függenek; 's valóban ezek igen nagyok lehetnek, 's magok után a' legszomorubb következéseket huzhatják. Ha p. o. a' kormány, papirospénzét névszerinti értékén alól esni engedi, akkor legelőbb azok vesztenek, kik azt teljes értékökben kapták, 's többé ugy el nem költhetik; illyenkor közönségesen a' papirospénz becse mindenik kézben lejebb száll. Még nagyobb a' zavar, ha, mint a' magára hagyott papirosnál mindenkor megesik, annak becse ingadoz, majd emelkedik, majd csik. Illyenkor a' nemzet értéke mintegy a' történetre 's szerencsejátékra hagyatik, 's ki ma egy somma papirospénzt kapott, egy éjszaka, tette nélkül, sok kamattal gazdagabb vagy szegényebb lehet, a' szerint, mint a' környülmények a' papirospénz hitelét emelték vagy szállitották. Vagyonáról többé senki sem bizonyos, az hirtelen felére vagy kevesebbre is apadhat; 's minden nyereség csak mások kárával lehetséges, e' kárt pedig egy kormány sem pótolhatja-ki, mert mennyiségét igazán kitanulni soha sem lehet. Milly bizonytalan illy esetben minden vállalat, minden számolás, 's mennyire visszahat ez az ország minden egyes lakosára? magából foly. Legtöbb esetben az ingó papirospénz okozta veszteség vagy nyereség egymáson ugy keresztül kosul gázol, hogy azt többé emberi okosság kifürkészni nem képes, sőt maga az uralkodás sem tudja kiszámolni, mennyit nyert vagy vesztett annak kiadásával? P. o. első évben forgásba tett 100 milliót; az első áltvevők szinte azon értékben adják-ki, mellyben kapták; talán a' második, harmadik, 's a' t. is, de a' tizedik már $\frac{1}{2}$ pctet veszt, a' tizenegyedik ismét megnyeri, mert a' folyamat ez alatt nőtt. Most tegyük fel, hogy illy utakon a' papirospénz, mielőtt az ország kincstárába vissza térne, 5 pctet vesztett. Minthogy a' kormány ezt névszerinti értékében elfogadni köteles, de többé abban, nehány fizetéseket talán kivéve, ki nem adhatja, igy már 5 pct. vesztett, 's azok, kikre azt mint egész értékűeket tolja, (a'

fizetettek) a' veszteséget szinte viselni kénytelenek. A' portéka v. eleségszállitók, és egyezkedők, kik a' papirospénz becsére figyelemmel lehetnek, semmit sem vesztenek mellette, hanem portékájik árát a' papirospénz folyamatjához szabják. Ha igy huzamosabb ideig a' papirospénz értéke folyvást csökken, akkor a' veszteség ugy eloszlik, hogy többé egyesek kárát meghatározni lehetetlen. Csak annyi bizonyos, hogy a' közönség azon egész mennyiséget, mellyel a' papirospénz becse leszállott, elvesztette; 's hogy ez illy formán az egyesek megfosztása; de mit több esetekben magok azok sem vesznek észre, kik szenvedik; 's ez az oka, hogy a' népek olly békével türik. — E' szerint a' papirospénz káros következései fontosabbaknak tetszenek, mint hasznai; de még sem lehet tagadni, hogy ez a' kormánynak valódi hasznot tesz azzal, hogy más czélokra nevezetes kész pénz sommákat kap. Csak szükség és háboru idején, hol a' papirospénz mindenkor esik, nem lehet azt nyereséggel használni, mert ekkor a' kormánynak nincsenek hatalmában az ennek fentartására vezető eszközök, sőt maga az ellenség is, ha az országban van, minden kész pénznek kezére keritéséhez alkalmat nyerhet. A' példák, mellyek szerint az uralkodások, hasonló kétes időpontokban még is papirospénzzel akarának magokon segiteni, az illy munkálatoknak szomoru kimenetelét bizonyitják. — Emlékezzünk Franczia-ország assignataira. — Schlötzer szerint a' Mongolok találák-fel a' papirospénzt a' 13 száz. Klaprot pedig azt állitja, hogy először Chinában jöttek szokásba Kr. u. 807 's ettől 1455-ig külön formáju pénzczédulák (máskép röpülő pénzek) forgottak. *J.*

Papok születés vagy választás által a' vallás fentartására 's gondviselésére hivott személyek, kik az istenit képezve ábrázolják, 's az isteni tiszteletet igazgatják. Minden, mi nagy és méltóságos, mi tiszteletet 's engedelmességet parancsol, mi az istenihez a' nép sokaságánál közelebb áll, a' papság ideájában egyesült Krisztus előtti időkben a' *pogányoknál*; *mert* az ó világban minden háznép atyja király 's pap volt egyszersmind háznépe közt, 's midőn a' háznépek egyesültéből ország lett, a' királyi hatalom a' papi méltósággal sokáig párosulva maradt. (Vö. Melchisedek) Ellenben az első elvált az utóbbitól a' hajdan kor olly birodalmaiban, mellyek lételöket egyes vitézek, vagy hóditó csordák szerencséjének 's erejének köszönték, 's a' fejdelmek hatalma és felsőségek mellett majd választás és hivatal, majd öröklő származás utján egy olly elzárt papi kar képződék, mellynek egy fenebbi bölcsesség, 's az istenekkel titkos társalkodás, (honnan a' papokat mint varázslókat és orvosokat tisztelék) az elméket alája veté. (L. Hüllmann „Staatsrecht des alterthums") Igy Ásia némelly tartományiban, szinte mint az Egyiptomiaknál, Görögöknél és Romaiaknál, a' papokat mint tanácsadókat, miután pedig a' régi istenek vallásából politikai szemvényvesztés lett, mint az uralkodásnak a' nép igazgatásában segitőjit szemléljük. Azonban eredeti foglalatosságuk abban állott, hogy az istenit az embereknek láthatóvá tegyék, (innen az ő magyarázatjaikból származtak a' legtöbb mythusok) 's a' nemzeti istentiszteletet áldozatok, imádságok, 's titkos tudomány által kifejezzék. E' magyarázások és tanitások azonban megszüntek a' papok foglalatosságai lenni, midőn a' költők, szónokok, és bölcsek a' vallást tanitó tárgyakat magokéivá tevék, 's a' papoknak nem maradt egyéb, mint a' szent szokások fentartása. Ez álló pontra helyezé őket a' mosaismus is, melly noha kezökbe nagy hatalmat adott (Vö. Főpap) a' lelki hivatalt még is a' profétáknak tartotta fenn. Aaron maradékainál a' papi méltóság örökös lévén, a' mindennap előkerülő templomi szolgálat végre mechanismusra aljasodott, 's formájinak szelleme eltünt. Az első keresztyén községeknek tanitóji az isteni titkoknak ugyan magyará-

zóji, 's tanitványaiknak atyai baráti valának, de sem az isteni tisztelet pompájával hatni, sem a' lelkiesméreten uralkodni nem vágytak. Ezen tanitók némellyikét Presbytereknek (l. e.) öregeknek hivták; de ezeket akkori foglalatosságaik szerént, mostani értelemben papoknak nevezni nem lehet. Most a' papi nevezet csak azon egyházak férjfiaira illik, mellyek az istenit érzékileg látható jelképekbe 's képekbe öltöztetik. Ez értelemben nevezi a' kath. anyaszentegyház azon egyházi férjfiakat papoknak, kik misét szolgáltatnak. (L. Ordinatio.) — A' Lama és Mohamed vallása is alapitottak papi országlást a' Dalai-Lama és Khalifák személyében. (Vö. Hierarchia, Prédikátor).

Pappenheim (Gottfried Heinrich gróf), a' harmincz esztendős háborúban császári vezér, szül. 1594, régi birodalom-grófi sváb nemzecségből, melly 600 eszt. tovább viselte a' birodalom örökös marsalli, 's a' birodalom erdő- és vadász-mesteri hivatalait Nordgauban, 's egy kath. és egy evang. ágon most is virágzik. Tüzes lelke, a' kath. vallás és császár eránti buzgósága, 's fáradhatatlan munkássága, a' csata-piaczra hivták őtet. A' prágai csata, hol mint ezeredes volt jelen, vitézségének mezőt nyitott. Dühös elszáncsággal verte vissza kevés népével az ellenséges ezeredet; több óráig feküdt, nehéz sebet kapván, az elestek között, rajta fekvő lovától nyomatva, mig az övéitől a' csata-mezőn zsákmányolásokkor meg nem találtatott. A' Bajorok segicségével 1626 eszt. 40,000 paraszton győzedelmeskedett Felső-Austriában, kik vallások szabadsága megnyerése végett fogtak fegyvert: azután éjszaki Németországon keresztől vonult, 1630 egyesült Tillyvel Magdeburg vivására, mellyet megvevén, még Tillyt is meghaladta a' kegyetlenségben. Ezután Leipzighoz követte Tillyt, hogy annak vezérlése alatt az egyesült Svédeket és Szászokat megalázza. Bátorságának vad tüze, melly a' legbizonyosabb veszélytől sem rettegett, és majd a' lehetetlenséget is kénszeritette, a' fővezér rettentő jobb kezévé; de egyszersmind seregvezérlésre alkalmatlanná tette őtet. Ha, mint Tilly mondja, a' csata P. féketlen tüze által veszett is el, igaz marad még is, hogy P. csudálatos vitézi tetteket vitt véghez. Az elszaladtakat egybeszedvén, felmentette a' Baner által ostromlott Magdeburgot és szerencsésen harczolt a' Svédek és Szászok ellen: innen Wallensteintól Lützenbe (l. e.) hivatott, hogy a' következő csatában részes lenne. P. a' csata-mezőre csak a' lovasságával juthatott. Megjelenése a' császár részén lévők bátorságát élesztette, 's a' győzedelem már részekre látszott hajlani. Egyén azon kivánságtól, hogy Gustav Adolfal szemben-száljon a' csatában, a' legsürübb ütközet-tolongásba nyomult be. Két puska-golyóbistól találtatott mejjén, ugy hogy az övéi kéntelenek voltak az ütközetből kihozni. Hallván nemes ellenségének elestét, vidámabb lett. Adják tudtára a' friedlandi herczegnek, igy szolla: hogy éltem reménysége nélkül fekszem, még is örömmel halok meg, tudván, hogy vallásom megengesztelhetetlen nagy ellensége vélem együtt esett el. A' csata utáni nap meghalt. A' Pappenheim grófi familia, melly az örökös marsalli hivatalt csaknem 9 század alatt birta 's most luth. valláson van, a' pappenheimi főrangú uradalmat birja Bajorországnak reczati kerületében; az uradalom $3\frac{1}{2}$ nsz. mf. 7120 lak. és 50,000 for. jövedelemmel; ezenkivül bir nehány más uradalmat is. A' főrangú ur és birodalmi tanácsos lakhelye Pappenheim városa, az Altmühlnél.

Papszentelés, l. Ordinatio.

Papyrographia, Sennefeldertől nem régen feltalált mesterség, melly szerént kőtáblák helyett nyomtatásra carton (l. e.) használtatik, melly felyül agyagmész nemű masszával kenetik meg 's

lithographiai papirosnak neveztetik. L. Sennefeldernek papirographiai gyüjteményét.

Papyrus, l. Papiros.

Pára. Ha hig, vagy kemény testek természetekkel megegyező meleggel köttetnek öszve, láthatatlan elasticus nedvekké változnak, mellyek párának hivatnak. Ha ismét ezen párától ugyan annyi melegség vétetik el, ugy hogy látszató köd származik, ez a' megsürüdött pára gőznek (l. e.) mondatik, melly külömbséget azomban csak nagyobb megkülömböztetés végett használ a' közönséges beszéd. A' gázoktól (l. e.) végre abban küiömbözik a' pára, hogy amazok állandó elasticitásúak; ez pedig kiterjedhető erejét, őszveszoritás és hütés által ismét elveszti. L. Gőzölgés és Gőz. Párakör minden párával tölt kör, melly valamelly testet körülveszen, főképpen az athmospherának, levegőkörnek (l. e.) azon része, melly annyira hat, mennyire a' földből feloldozott párák felemelkednek, 's maga a' levegőkör is. *Cs.* — *a.*

Parabasis, (gör.) áltmenetel, botlás, kicsapongás; jelesen a' régi comaediának egy része, hol a' költő a' közönséghez ön személyében a' karvezér által szól. —

Parabola (*παραβολγ*) gyakran hasonlitás, kivált hasonlitások egész sora, egész beszéd vagy elbeszéllet; innen mondatik parabolice, hasonlitólag. Az utolsó ugy áll az együgyű hasonlitáshoz, mint az allegoria a' metaphorához, mellynél fogva sem az allegoriával, sem a' paroemiával (vagy példabeszédekkel) nem cseréltethetik fel, mellyekhez gyakran közel jár. Az allegoriában az eredeti dolog egészen elrejtetik 's helyébe a' képezet áll. A' parabolában az eredeti kép megmarad a' hasonlitásban. De az eredeti képet nem szorithatni egy közönséges igazságra; gyakran egyetlen egy tárgy vagy eset az, melly hasonlóval magyaráztatik és igazi értelemben adatik elő. *Mesétől szoros értelemben (szélesben* ugyan is a' parabola is mese) *abban külömbözik, hogy* a' való köréből ered, a' mennyiben hihető esetet ad elő. A' parabola, mint a' hasonlitás, mivel valamelly ideát minden oldalról felfogni 's egy nemü képekkel és ábrázolatokkal valósitani akar, csendes indulatot tesz fel, melly bennünket valamelly tárgy szemlélésénél tovább késni enged. Tehát a' tanitói előadásokban, 's az illyen nemü költésben is használtatik, kevésbé az eposban, legkevésbé a' lyricában és dramában. Legjelesebb parabolákat 's hasonlitó beszédeket találunk az ó és uj testamentomban, mivel főképpen a' napkeletieknél voltak szokásban. — Illyenek p. o. Nathánnak Dávidhoz intézett beszéde, Jézuséi a' tékozló fiuról, a' szőllő-munkásokról, a' hűségtelen gazdáról. A' Németek közt Herder és Krummacher szereztek e' tekintetben magoknak érdemet.

Parabola, bizonyos görbe linea a' mennyiségek tudományában. Nevezetesen, ha egy kupot dűlt oldalával párhuzomosan ketté vágunk, az igy származott metszés határai teszik a' parabolát. Fejpontnak neveztetik azon pont a' kup oldalán, honnan a' metszés alá felé indult. Mind azon párhúzomos egyenes líneák, mellyek egy a' fejpontról, a' szelet közepén a' kúp talpáig lehúzott tengelyen keresztül, a' szelet egész szélességében igaz szeglet alatt vonatnak, bordáknak, rendszáloknak, vagy rendeseknek, a' tengely által felezve félbordáknak, félrendeseknek, azon részei pedig a' tengelynek, mellyeket abból a' bordák a' fejpontig elvágnak, darabkáknak (*abscissae*), együtt a' rendes a' hozzá tartozó darabkával, összrendeseknek, magának a' görbületnek két ágai, mellyekre azt a' fejpont külömbözteti, száraknak neveztetnek. Mennél közelebb történik a' metszés a' kup csucsához, annál szükebb, szorultabb lessz a' görbület, 's a' fejpontnak a' kuptetejétőli távolsága adja meg a' parabola egész formáját, görbeségét. — Egy már történt metszésnél a' fejpontnak

a' kup csucsától bizónyos megállapitott távolsága van; mint szintén ugyan azon kupon az oldal hossza, 's a' fenék áltmérője is meg vagynak határozva. Ennélfogva azon linea is, melly ugy van a' fejpontnak a' kup csucstóli távolságához, mint az emlitett áltmérő másodhatalma (*quadratum*) az oldal hossza másodhatalmához, egy azon parabolába tökéletes határozattal bir. Ezt hivják parameternek. Ha a' kup oldal-hossza annyi, mint talpának áltmérője, következésképp' másodhatalmaik is egyenlők, akkor a' fejpontnak a' kup tetejétőli távolsága lesz egyenlő a' parameterrel. Átaljában minden parabolának természetére tartozik, hogy a' félrendes másodhatalma, annyi, mint egy szorzat (*factum*) az ezen félrendhez tartozó darabkából és az azon parabolához tartozó parameterből. — Azon pont a' parabola tengelyén, hol az abscissa egyenlő a' parameterrel, neveztetik gyújtó-pontnak (*focus*), mivel ennek fő tulajdonságain alapul a' parabola formáju völgyes tükrök tudományos titka. Kivált fontosak a' parabolához kapcsolt esmeretek a' pantantyúzásra nézve. Minden kilőtt, vagy elhajitott testen, ha az nem egyenesen lefelé megy, két erőnek ellen dolgozását tapasztalhatni, t. i. a' lökő erőét és a' nehézségét. Már a' parabola tulajdonságainál fogva, mind a' két erőt egybevetvén, lehet az egész görbe útat egy üres tér közön földmérői pontossággal kiszámolni. Ha elgondoljuk innen a' levegőt, meg lehet mutatni, hogy ezen út szükségeskép parabola lesz, 's annak fejpontja a' tetejének a' föld nehézkelő pontjátóli távolsága. Ha pedig a' lökés vizszin erányban történt, akkor a' fejpont, a' szabad út kezdetinél van, p. o. a' puska végin, 's ekkor a' test egy parabolaszáron fut. A' hajitó erőnek a' golyó nehézségéhezi mint léte szabja ki ezen parabola parameterét, következésképp görbületét; 's ki lehet számitani, hogy a' golyó akármelly adott távolságában mennyire fog a' puskacső vizszerénti állásától hanyatlani. Ha a' csőnek felfelé dűlt erányt adunk, az az, ollyat, *melly* a' *horizonnal* 90-nél kevesebb gradust formál, akkor a' golyó a' parabola egyik szárán felfelé, a' másikon lefelé szalad; 's azt is hasonlóul mathematicai pontossággal fel lehet vetni, millyen távol fog a' golyó a' horizonba leesni. Viszont, ha adva vagy felszámolva van azon tárgynak messzesége, hová a' golyónak esni kell, (t. i. a' csőnek végétől és horizonjától) továbbá ha a' lökőerőt, 's a' golyó sulyját esmérjük, ezen adatokból meg lehet a' csőnek adandó dűlést, az az, a' szegletet is, melly alatt azt erányozni kell, határozni. A' levegőnek ellent-állása, annak a' golyóbissali zsúrolódása változtat ugyan valamit a' parabolán; de apró fegyvereknél a' golyó kicsinységénél fogva azon rendetlenség felette csekély, annyira, hogy észre sem lehet venni; a' nagyobb fegyvereknél pedig, p. o. bombáknál, maga ez a' hijány is szorosan számittatik; mert a' levegőnek ellent-állása a' golyó nagyságához és sebességéhez képest a' pontosság bizonyos lépcsőjéig más elhajitott testekeni próbatételekből kieszközölhető. Meg lehet mérni magát a' lég tömötségét is, mellynek az ellent-állásra befolyása van, noha még a' pattantyúzás tudománya olly pontos kiszámolásba, a' végre-hajtásnál nem ereszkedett. A' felyebb emlitett szemléletek még több hasznos igazságokat is szolgáltatnak az apró fegyverekkel, főképpen (Lásd Balistica) puskákkal lövöldözőkre nézve. *T.*

Paraboltükör, l. Gyujtótükör.

Paracelsus (Philippus Aureolus Theophrastus Paracelsus Bombastus de Hohenheim), mint közönségesen vélik, 1493 Marien Einsiedelnben a' schwyzi cantonban szül., Haller pedig azt állitja, hogy az appenzelli cantonban Gaiszban szül., és a' még most is ott élő Hochener familiának tagja volt. Attyától, ki orvos és chemicus volt, vette e' tudományban első oktatásait, 's azután tudós Tri-

themius spanheimi apátnak adta által. Ez és Fugger Zsigmond, híres sebész, sok titkot fedeztek fel neki, és az alchymiába is beavattatott. Az oskolai tudománnyal nem elégedvén meg, Europa nagy részét megjárta, és tudomány végett nem csak minden legnagyobb universitást és leghiresebb férjfiakat meglátogatott, hanem minden sebészt, borbélyt, kuruzsolót 's gyógyitó-asszonyt is megkérdezett. Utazásában nem csekély chemiai esmereteket szerzett, és noha utazásának fő czéljai a' bölcsek köve és közönséges gyógyszer feltalálása voltak, még is sok becses orvosságokat fedezett fel. Vándorlásaiban, mint orvos és sebész, a' gyógyitásban nagy gyakorlást szerzett, sőt több ostromban 's csatában jelen volt. Nehány szokás szerént nagyittatni szokott szerencsés gyógyitásai, nevét Németországban csak hamar nevezetessé tették, és Froben hires könyvnyomtatónak köszvény által okozott fájdalmát kevés időre laudanuma által enyhitvén, a' baseli tanács őtet az ott lévő orvosi tanitó székbe nagy fizetéssel meghivta. 1527, és 1528 naponként tanitott, gyakran barbar római, közönségesen pedig német nyelven, midőn főképpen maga homályos értelmü munkáit világositotta. Galenus és Avicenna munkáit nyilván megégette, kiket a' physicai tudományok rontóinak mondott; Hippocrates eránt ellenben tartozó tisztelettel viseltetni látszott. Nevetséges büszkeséggel kezde az orvosi tudományban elsőséget magának tulajdonitani. Noha számos követői (Paracelsisták) voltak, még is képtelen tanitási sok halgatót elidegenitettek tőle. A' tanácsal összeveszvén, mivel neki bizonyos ügyében nem legjobb választ adott, Baselt még 1528 elhagyta, 's Elsaszban és Németországban vándorlott, hol napokat, éjszakákat töltött legalábbvaló társaságokban, 's korcsmákban. Hirét nehány jeles szereivel tett szerencsés gyógyitásai által még is tudta fentartani. Végre noha olly mesterséggel dicsekedett, mellyel életét tetszése szerént hosszabbitni tudná, megholt 1541 Sept. 24. Salzburgban hideglelésben és a' St. Sebastian ispotályban temettetett el, mellynek hagyta kevés vagyonát. Az orvosi tudományban érdeme a' volt, hogy az életről lelkesebb véleményt ő mondott ki nyilván legelőször, 's ezzel a' régen ingadozó Galenismus tökéletes buktát siettette; az addig használt szirupok és növények helyett nagy erejű chemiai szereket talált fel. A' rationalis physiologiában 's boncztudományban járatlan lévén, nem lehetett neki theoriai jobbitásba vágnia; ezenkivül nem csak alchymista, de astrologus, theosophus, és a' magiának, geomantiának 's más titkos csalásoknak is barátja volt, mellyeket az orvosi-tudományra igyekezett alkalmaztatni. Az opium szerei közt első volt, piskolczból és kénesőből hirtelen munkálatu szereket készitett, mellyeket foganattal használt a' szerelem-nyavalyákban. Hitel felett sokat irt, de keves ment sajtó alá. Halála után temérdek jelent meg neve alatt (*Vollst. Ausg. zu Genf* 1658, 3 rész. vagy két köt.). Életét és tudományos nézeteit láthatni Rixnernél és Sibernél „*Leben und Lehrmeinungen berühmter Physiker*“ (1 füzet, Salzb. 1819).

PARACLET, l. SZENTLÉLEK.

PARADIES (Maria Theresia) szül. Bécsben 1759. 3 eszt. korától fogva köszvény nemü szélütés által látását elvesztette. A' muzsikához hajlandósága lévén, atyja 8 eszt. korától fogva fortepiánora és éneklésre tanittatta. 3 eszt. mulva Bécsben már Pergolese; „*Stabat mater*“-ét énekelte, mint soprano énekesné, és mellette orgonán is játszott. Az ott jelen volt császárné Maria Therézia tüstént esztendei fizetést rendelt számára. Az ifju mivészné csak hamar annyira vitte a' muzsikát Kozeluch tanitása után, hogy mintegy 60 klavir concertet tudott legnagyobb készséggel játszani. 1784 musikai útat tett és Londonban 1785 csudáltatással és részvétellel hallgattatott, kiváltképpen megindítólag tudta sorsát a' hasonlóul vak Pfeffelről

készitett cantatejében, mellyet muzsikára Kozeluch tett, előadni. — Földleirásban és számvetésben is jártas, e' mellett vidám, mulattató, elmés és magához vonszó volt. Megholt Bécsben, mint egy igen jeles muzsikai nevelő intézetnek igazgatója 1 Febr. 1824.

PARADICSOM (παραδεισος, a' szónak görög ford. szerint Eden) nagy szép kert. A' szent irás két paradicsomot emlit; földit, mellyben az első pár ember ártatlanságának (l. e.) állapotjában élt teremtetése után, mig ezen boldog lakhelyéből engedetlensége miatt ki nem üzetett (Mózses leirása szerint déli Azsiában a' mai Persia tájékán feküdt) 's menyeit, melly ugy iratik le, mint az idvezültek lakhelye halálok után (L. ARIA). Azon előterjesztést, hogy az ember, mint igazságosan vagy igazságtalanúl élt, halála után öröm vagy szomoruság helyére fog áttétetni, a' földnek csaknem minden népeinél találjuk, hanem legkülömbözőbb eltávozásokkal. Mennél durvább és testibb valamelly népnek megfogása, annál durvább és testibb azon helyről való képzete, mellyben a' lélek a' test halála után élni fog, mivel a' földit a' föld felettire ruházza. Ennek paradicsomában semmi sincs abból, a' mi itt fájdalmat vagy bút okoz, ellenben mind abban részesül, a' mi itt neki legbecsesebb és legkivánatosabb. A' hadakozó German (Német) az ő paradicsomában (Walhalla) az előidő vitézeivel vendégeskedett 's legjobb sert ivott levert ellenségeinek koponyáiból; a' testi gyönyörüségekbe merült Muhamedanus jó illat közt dobzódik a' legszebb leányok karjai közt 's a' t. A' keresztény vallás a' jövő élet paradicsomát minden földi előterjesztésektől megtisztitotta 's az igazak halál-utáni paradicsomi állapotját abban találja, hogy, mennél inkább szerették azok az erkölcsiséget, annál alkalmatosabbakká lettek azt mindég nagyobb tökéletességre vinni. Joh. Schulthesz ezen munk. „*das Paradies*" (az ugy nev. leipz. 1821 ugyan az, melly a' zürichi 1816-ról), historiai, mythologiai és mysticai tekintetben tanuságosan leirta azt, mindazáltal a' fő dologban csak hypothesiseket adott elő, mellyeket Rosenmüllernek „*Handbuch der bibl. Alterthumskunde*-jével" kell öszvehasonlitani. *L — ú.*

PARADICSOM-MADÁR. Ez Uj-Guineában 's a' szomszéd keletindiai szigeteken honnos madár, mellynek ma már több fajtái esmeretesek, minden mások felett tollainak utánazhatlan felséges szinével tündöklik. Hajdan azt regélték róla, hogy láb nélkül jő világra, egész éltében a' levegőben lebeg, csupa harmattal él 's a' t. Sajátságos bánással, kereskedésre kikészitve, asszonyi fejékességnek is használják; 's akkor ára 50 aranyra is felmegy. *J.*

PARADOXUM (gör.) azt teszi, mi a' véleménnyel és várakozással (para doxan) megütközik, hihetlen, váratlan. Paradoxia a' vélemények különködése. A' tudományok vagy a' szellem országában igy nevezik mind azt, mi az uralkodó 's valónak esmert nézetekkel ellenkezik; egy olly állitás v. tétel, melly elmés, merész, és vaktában formált következtetéssel, az elhagyott megelőző tételekből származik. Nyilván van, hogy e' szónak értelme magában csak rávitelesen igaz, 's egyik oskola a' másik állitását paradoxumnak találhatja, mivel egymástól eltérnek de még azért nincs meghatározva, ha amaz azért megvetendő-e? Illy időkorban, melly a' tudományokban serényen halad, sok paradoxumnak látszik, mert előbbi, szükebb körü nézetekbe ütközik, noha ugyan az, magában, a' rendszeresen épitett szemléletek és észfogatok során egészen természetes, és korán sem váratlan vagy hamis.

PARAGUAY, D. Francia tartománya, 7000 nsz. mf. nagy, 600,000 lak. Peru, Chile, Brasilia és a' platai köztársaság közt, a' Paranánál, Uraguaynál és Paraguaynál fekszik. A' Parana Corrientesnél a' Paraguayval, 's nem messze Buenos-Ayrestől az Uraguayval egyesülvén,

Plata- vagy Ezüstfolyó nevet kap. Hajdan Paraguayhoz tartozott még a) Banda oriental Monte-Videoval 's b) kel. Paraguayban a' Missiok tartománya. Az a' föld, melly a' tenger, a' Plata, Uraguay, a' Missiok és rio grandei kapitányság közt fekszik, Platán-inneni (Cisplatana) tartomány névvel (fővárosa Monte-Video), a' 15 Jun. 1822 összevegyült követek végzése által a' brasiliai császársághoz (l. e.) kapcsoltatott. Hanem had ütött ki felette a' platai köztársasággal, 's a' császárnak a' 27 Aug. 1828 kötött békében le kellett Cisplatanáról mondania. Kel. Paraguaynak az a' része, melly az Uraguay bal partján a' Guaranik közt lévő még 7 missiot foglalja magában, 1801 a' Brasiliaiak által elfoglaltatott. — A' Platánál lévő földet Diaz de Solis, castiliai nagykormányos fedezte fel 1516, ki életét a' vadakkal való csatázásában elvesztette. 1526 erőséget épitettek ugyan a' Spanyolok a' Paraguay kifolyásánál, de mind ez a' gyarmat, mind a' később alkotott Buenos-Ayres üresen maradtak a' hadakozó lakosok szünteleni háborgatásai miatt. Azután az Europaiak a' Paraguaynál 150 mf-re beljebb, Assuncionban, telepedtek meg; mivel itt nem voltak a' lakosok olly hadakozók. Idővel mindazáltal a' gyarmatlakóknak egy része, a' spanyol országlás parancsolatjára, az anyaországgal leendő szorosabb összeköttetés végett, Juan Ortis de Zarate által ismét Buenos-Ayresbe tétetett által. Maga Paraguay, la Assuncion nevü fővárosával, 1776 az ekkor alkotott rio de la platai vicekirálysággal egyesittetett. Előbb a' Jesuiták telepitettek itt gyarmatot, a' mi volt 1759 Portugalból 's 1767 Spanyolországból lett kikergettetéseknek legközlebbi oka. Már ugyan is a' 17 száz. magoknak engedtetni kértek egy termékeny tájékot Paraguayban, mellyben 50 pásztorfamiliát telepitettek meg, kiket földmiveléshez szoktattak 's mesterségekre oktattak. De mivel az uj jövevények erkölcstelensége téritési foglalatosságokat hátrálta, azt a' javallatot tették a' spanyol országlásnak, hogy a' téritès Paraguayban kirekesztőleg (az az, minden Spanyolok kirekesztésével) nekik engedtessék által, egyszersmind azt igérvén, hogy ott a' spanyol nyelvet honnositják 's minden férjfiui lakostól eszt. egy piastert fizetnek 's ha a' szükség kivánja, katonákat állitnak a' spanyol király szolgálatjára. Az országlás elfogadta az ajánlást 's ez által mintegy urokká tette azon tartománynak a' Jesuitákat, kik 1760 körül 40 missiokerületben, mellyek többnyire az Uraguay mellett feküdtek, 100,000 lak. uralkodtak. Egy Spanyol se szenvedtetett meg ezen kerületekben, sőt tápláltatott a' lakosokban a' Spanyolok és Portugaliak ellen való gyülölség. Fegyveres erőt is alkottak a' Jesuiták, használván a' Portugaliaknak Spanyolországtól lett elszakadását (1640, midőn Brasilia Portugalhoz pártolt) 's az országlástól fegyvereket kérvén, az ellenségnek a' határoktól leendő visszatartására. A' szomszéd vad népek beütései ellen várakat is épitettek 's valóságos hadi statust alkottak. Ezen theocraticus status a' 18 száz. Paraguayt, Tucumant, Rio de la Platát és Tarját foglalta magában; az igazgató Provincialisnak és 4 Consultatorinak lakhelye Cordova volt, mellyben egy fő oskola is alkottatott. A' Jesuiták birták az egész kereskedést 's a' tartomány becses terméseit; a' benszülettek személyekkel, keresetekkel, 's vagyonokkal nem voltak szabadok; egy se dolgozott magáért, hanem közösen a' statusért, 's a' status pénztára gondoskodott szükségeikről. A' dolgot hamisan terjesztvén elő, csaknem 150 eszt. vakitották a' spanyol országlást. A' csekély földadót azonközben pontosan fizették. Hanem a' Spanyolország és Portugal közt 1752 kötött egyezés, melly szerint a' Jesuiták 7 missiokerülete Portugalnak engedtetett, okot szolgáltatott a' Jesuiták plánjának kivilágosodására. Midőn t. i. ezek az egyezés végrehajtatásának hátrálására, a' határok elintéztetése felett, a' Spanyolok és Portugaliak közt, alattomos fortélyaik által

egyenetlenséget akartak támasztani, sőt végre a' lakosokat felültették, hogy az osztály elintéztetésére rendelt spanyol és portugali biztosoknak erővel is ellenek álljanak, átlátták Madridban és Lissabonban, melly veszedelmes hatalom legyen ezen fortélyos térítők kezében. Mind a' két udvar egyesült tehát hatalmok megtörésére. A' Jesuiták jól készült serege megveretett 1756 az egyesült spanyol- és portugali seregtől 's a' rend Paraguayból kikergettetett. A' Guaranik a' Jesuiták theocratiai hatalma alatt, Montesquieu, Raynal 's m. szerint szerencsések voltak. Miolta ismét Portugaliak és Spanyolok uralkodnak itt, a' Guaranik olly sanyaru életet élnek, hogy az Uraguay bal partján lévő 7 portug. missiohelységben a' népesség, melly 1768 még 30,000-et tett, 1801 14,000-re szállott le 's 1821 nem tett többet 3000-nél. Csak ez a' 7 portug. helység (az ugy nev. missiok tartománya) van még meg a' 30 missiohelyekből; a' többi 23, mellyek a' Parana és Uraguay közt feküdtek, az Artigas (l. e.) és Portugaliak közt 1820 olta folyt had alkalmával egészen hamuvá lettek. Paraguay tér tartomány; éghajlatja egészséges, de gyakori az égi háború benne. Csupa rétekből áll, a' honnan számos folyóktól öntöztetvén, igen alkalmatos baromtartásra. Félig 's egészen vad szarvas marhák 's lovak fedik térségeit 's némelly major többet nevel 10,000 juhnál. Délszakamerikának legszebb szavú 's tollu madarai feltaláltatnak Paraguayban. Nagyságával 's tollával kitetsző a' Cassowari vagy amerikai strutz. A' kigyók 20-nál több nemei közt számos a' csörgős kigyó 's Boa constrictor (óriás kigyó). Bányamivelés esmeretlen benne. Paraguaynak Chilevel való kereskedéséből 's termesztményiből (mellyek: dohány, czukor, indigo, selyem, pamut, bőr, viasz, fa és paraguay-plánta vagy inkább a' kanfa levelei, mellyek tea gyanánt használtatnak, 's mellyekért Chile eszt. 1 mil. tall. veszen be) hajdan sok kincs jött Europába. 50 nemzetségi közt legszebb növésüek az Abiponok (l. e.). La Assuncion, a' tartomány fővárosa, a' Paraguay folyójánál, 9000 lak. püspök és collegium helye. 1810 olta a' tartománynak Spanyolországtól és Buenos-Ayrestől független kormányozója D. José Gaspar Rodriguez de Francia, ki mellett egy 42 választott képviselőből álló statustanács van, hanem a' végrehajtó hatalommal egyedül maga bir. A' szerzetesek rendjeit 1825 eltörölte. Pénztára jó állapotban van. Idegenekkel keményen 's gyanusan és mint foglyokkal bánik. (L. Bonpland). A' hadi erő 30,000 katonából 's 8000 önként vállalkozottból áll, kik europai mód szerint tanittattak. A' Paranát 3 hadi hajó védi. D. Francia délszakamerikai Kreole, most 67 eszt. előitélettől üres 's egy félig pallérozott népnek fejévé született. Ő hirdette ki Paraguayt függetlennek 's a' brasiliai császárral April. 1827 kötött egyezésben, melly által San-Sacramento gyarmatot Paraguay szabad kikötőjévé tétette, Don Pedro D. Franciának statusát függetlennek megesmerte. L. Funes „*Ensaijo de la historia civil del Paraguay*," és „*Essai historiq. sur la révolut. de Parag. et le gouvernem. dictator du D. Francia*," J. R. Renggertől (egy svajczi orvostól) és D. Longchampstól (Parisban Cottanál, ném. is Parag. földkép. 1827). A' szerzők 1819-től kezdve 6 eszt-ig laktak Paraguayban. *L — ú.*

Párakör, l. Pára.

Paralipsis (elmellőzés) olly beszédbeli figura, v. fordulat, melly által azt nyilatkoztatjuk, hogy e' vagy ama tárgyat említeni nem akarjuk, 's még is azt épen ez által, legalább gyöngén érintjük: p. o. elmellőzöm a' rágalmazásokat, — hallgatok a' hibákról, — csak azt mondom, hogy 's a' t.

Parallaxis, l. Irányszeglet (a' tsillagban).

Parallel-lineák, l. Egyenlőközű 's a' t.

Paralogismus, l. Következtetés és Sophisma.

PARALYSIS, (bénultság, feloldatás), azon állapot, ha a' test vagy annak része az önkényes mozgástól, néha egyszersmind az érzéstől, meg van fosztva. A' bénultság teljes, ha a' mozgás és érzés hibázik a' részen, különben nem teljesnek (hijányosnak) mondatik. Minden érzés az idegektől, minden mozgás áz izmoktól (az idegek hatása mellett, l. MOZGÁS) okoztatván, hijányuk szinte az idegek és izmok beteg, rendetlen állapotjában alapodik. Az izmok szokatlan gyengesége, sorvadtsága szinte ugy okozhat bénultságot, mint az idegek, gerinczagy és agy hibája vagy betegsége. Ha az idegmunkálat az agy egész kiterjedésében elnyomatik, akkor általanos bénultság támad, mellyet gutaütésnek (l. e.) is mondunk; ha pedig az agynak csak egy részében vagy csak egy idegben töröltetik el, akkor részinti bénultság támad, egy oldalon a' kép, mell, kar bénultsága, a' száj elferdülése, a' kart vagy lábot nem mozdithatás, szóláshijány; a' zárizmok nem munkálódhatván, tehetetlenség támad a' kiürületek megtartására. Oka a' bénultságnak mind az lehet, a' mi az idegek munkálatira folyvást hatva, azokat zavarja vagy megszünteti. Leggyakoribb okok azok, mellyek az agyvelőre nyomást okoznak, az idegeket szétválasztják, valamelly idegtörzsököt vagy annak több ágait nyomják, szoritják, táplálódását gátolják. Bénulást szül p. o. az agynak vérrel, savóval, gennyel való megtelése, köszvény vagy rheumatismus összegyülése, valamelly nagy ideg körül, a' nagy ideg átvágása, csomótól, daganattól való nyomatása; esés vagy ütés okozta megrendülés, ficzamodás, melly néha a' hátgerinczen történik és az alsó végtagok 's a' hugyhólyag esik bénult állapotba. —*j*—*a*.

PARAMARIBO, főváros Surinamban (l. e.). *L*—*ú*.

PÁRAMÉRŐ, atmometrum, olly eszköz, mellyel a' viznek kigőzölgése méretik meg 's mellynek főrészében, a' viz bizonyos grádusig felforraltatik. Nehéz illyen eszközökkel helyes tapasztalatokat szerezni. *Halley* próbatételei szerént meleg nyári napon két óra alatt 233 gran viz gőzölög ki, melly az ő számolatja szerént $\frac{1}{55}$ ang. kubik hüvelyknyi kört foglal el. De Saussure más eszközzel élt, melly rámában feszitett vászonból állott; ő ezzel ugy tapasztalta, hogy a' thermometrum és hygrometrum ugyanazon gradusánál, a' hegyeken lévő kigőzölgés, a' levegőnek háromszorta kisebb tömötségénél, kétszerte több, mint völgyben. L. de SAUSSURE „*Versuch über die Hygrometrie*" francziából (l. D. Titiustól), Leipzig 1784. *L*—*ú*.

PARAMYTHIÁK apró elbeszélő mulattató és oktató költemények, tárgyok mythus.

PARANYMPHOS. Olly közönséges tisztviselők a' Görögöknél, kik a' lakadalmi innepiségre 's főképpen a' menyegzői ágyra ügyeltek; a' Rómaiaknál három ifjak, kik a' menyasszonyt a' vőlegény házába kisérték, vőfények; a' Zsidóknál a' vőlegény barátja, a' ki volt a' lakadalmi vendégségnek előlülője (násznagy) 's vezette a' menyasszonyt a' vőlegényhez.

PARAPHERNUM, l. HOZAMÁNY.

PARAPHRASIS, l. KÖRÜLIRÁS.

PÁRDUCZ az emlősök között a' ragadozók rendjében a' vérszopók csapatjához tartozik. Macskafaj. Fölül sárga, alól fejér, hat vagy hét fekete folt-sorral rózsaidomban, melly foltsor öt vagy hat egyszerü apró folt egyesüléséből készül mindenik oldalon, farka ollyan hoszu, mint az egész teste, fejét kivévén. Ezen faj el van terjedve egész Afrikában, Azsia meleg részén 's az indiai szigeteken. Vagynak egyének (individuumok), mellyeknek szőre fekete alapu, még sötétebb feketeségü foltokkal. Péron Ferencz ezt „*Felis Melas*"

név alatt irja le. Látták nem egyszer, hogy ugyan azon anya sárga és fekete kölkeket szoptatott. *j—a.*

Paré, (Ambroise) atyja a' franczia sebészségnek, szül. a' 16 század elején, Lavalban, a' mayennei depart., egy káplánnál tanulta a' deák nyelvet, az érvágást egy lavali sebésznei. Egy beteggel való sebészi munkálat (ki kövecsekben szenvedett) látásakor, elhatározta magát a' felsőbb sebész tudomány tanulására, 's Párisba ment, a' hires tanitók halgatására. — Goupil, a' collège de Franceban tanitó, csekélyebb sebészi esetekben használta őtet, és sokat tett arra, hogy benne a' tudomány nyomos tanulását felébressze. P. 1536 René de Mont Jeant olaszországi táborozásában elkisérte, honnan visszatérvén, sebész doctori rangra emeltetett és 1552 II Henrik udvari sebészévé tette, melly hivatalban volt II Ferentz, IX Károly és III Henrik alatt is. Midőn V Károly Metzet meg szállotta, megengedte neki a' király, a' gyenge őrizet kivánságára, hogy oda menjen, mivel majd minden sebbe esett meghalt 's megfelelt a' bizodalomnak, mellyet az ostromlottak benne helyeztek. A' mennyi barátja volt az udvarnál, annyi ellensége volt az orvosok között; sőt azzal vádolták, hogy II Ferenczet megétette; de Medici Katalin a' vádolókat elutasitotta, és midőn P. IX Károlyt veszedelmes betegségéből kigyógyitotta, annyira megerősödött az udvar kegyelmében, hogy a' király a' párisi lakodalomkor, midőn protestáns alattvalóit mind egyig kiirtani akarta, neki önnön szobájában adott menedéket. Más idegen fejedelemnek szolgálatjába nagy ajánlásokkal hivatván, nem fogadta el azt, és midőn spanyol fogságba esett, más ruhába öltözött, hogy a' királyt a' nagy válcság-pénz fizetésétől megkimélje, mellyet hihetőleg kivántak volna érte a' Spanyolok. Megholt 1590 Párisban. — Néki köszönhetni a' lövés által esett sebek helyesebb gyógyitását, mint más fontos sebészi munkálatokat is. Munkái franczia nyelven jelentek meg Parisban 1561; deákul Parisban 1582.

Parenthesis, l. Zárjel.

Parere, részre-hajlatlan és ahoz értő kereskedőknek valamelly peres kereskedői ügy felett, mellyre nézve a' perlő felek azoknak itéletét tudni kivánják, irásba tett véleménye. Természetes, hogy a' tárgy pontosan terjesztessék elő.

Parfum, Odeurs, (szagos szerek.) E' fényüzés ellen, melly valódi hasznot tenni alig képes, orvosi tekintetben sokat lehet ellenvetni. Ez csak árthat, ha valamellyik érzésünk ugyan azon egy éldeletben szüntelen ugy dorbézol, hogy az iránt eltompulni kénytelen; ez eltompulásban már betegnek nevezhető, 's e' természet elleni állapotot a' velőre 's inakra általviszi. Ekkor azután a' szaglás érzése is alkalmatlan lesz rendeltetésére; pedig ki akarná érzését kész akarva veszteni? De az orr, mellyet folyvást jó illatu gőz vesz körül, melly mindenütt kiséri, ez esetben épen ugy van, mint az a' szem, melly előtt szüntelen veres üveg tartatik. A' szaglás különösen azért van adva, hogy általa észrevegyük, ha a' bennünket környülvett levegő tiszta 's lehelhető-e, vagy nem? a' szagos szerekkel bekent csak akkor sejt ebből valamit, ha a' levegő, mellyet szivnia kell, ugy megfertőztetett, hogy az illatok erejét is felülmulja. Ezen kivül az illatos szer a' könnyen ingerelhető személyeknél a' vért a' főre tolhatja, főfájást okozhat, 's az inrendszer érzékenységét rendkivül magosra emelheti. Maga a' bekent pedig másoknak, kikhez közelit, nagy terhökre lehet; tudva van, hogy a' hysteriában szenvedő asszonyok semmi erős illatot, mint moschus, ambra, szegfü-, és levendula-olaj 's a' t. nem türhetnek, vagy legalább beteges érzékenységök ezek által legkinosb szorongásra 's elfogódásra emeltetik. Egyébiránt eldönthetetlen alaptétel, hogy semmi szagos szer sem

javíthatja a' levegőt igazán meg, hanem annak rosz tulajdonságit csak elrejti, 's azt még jobban elrontja. (Vö. Rózsaolaj.)

Parga, tengeri kikötő Albania partján, Korfunak déli csucsával szemben. Ez a' város a' római birodalom elpusztulásakor épittetett egy kősziklán, mellyet három felől tenger mos 's háttal egy meredek kőszálhoz támaszkodik, mellynek csucsán egy csaknem megvehetetlen fellegvár ül. A' város egy folyónak torkolatjánál (a' régiek Acheronjánál) fekszik, falakkal vétetik körül 's kettős kikötője van, mellyet egy kicsiny sziget formál 's ágyusántz véd. A' fellegvárból való kilátás felséges, a' környék termékeny 's a' városhoz tartozó kerület Albania határától magos hegyek által választatik el. Pargáról alig tétetik említés a' históriában 1401-ig, midőn Venecziával szövetséget kötött, melly 1797-ig, Veneczia hatalmának elenyészéséig tartott. Parga, Ali basától, Epirusnak tiránjától független lévén, ez idő tájban mind azoknak, kik Ali üldözéseitől megmenekedni akartak, menedékhelyűl szolgált; 's ezáltal egyszersmind sok szakadásnak 's fortélyoskodásnak műhelyévé lett, mellyek uralkodása ellen koholtattak. Innen tehát több izben tett próbát Ali basa Pargának elfoglalására. 1798 Prevesát, 's a' más megerősitett helyeket hatalma alá hajtotta, a' közel fekvő parton. Csak Parga állott ellent fegyvereinek. A' Pargaiak 1811-ig visszaverték ostromló seregét, hanem ekkor az Angolokhoz folyamadtak Korfuban 's a' joniai szigetek köztársaságához kivántak kapcsoltatni. Az Angolok őrsereget tettek ugyan Pargába, hanem a' nagybritanniai országlás nem fogadta el az ajánlott hódolást. Jól esmerte ugyan ez azon fontosságot, mellyel Parga Korfura nézve bir; hanem az attól való félelem, hogy a' rabló Albaniaiakkal szünteleni perlekedésben fog lenni, alkuba ereszkedett Alival, mellynek következésében Ali Pargának urává lett, azon kötelezetetéssel mindazáltal, hogy minden lakosnak (akkor mintegy 5000 albaniai Görögnek), ki kimenni akar, kárát kész pénzel téritendi meg. A' vár Alinak 1819 adatott által 's a' lakosok csaknem mindnyájan a' joniai szigetekre költöztek. *L—ú.*

Pariák, a' Suták, Vaidehák és Chandalák osztályiból lévő Hinduk, kik a' tisztátalanokhoz és megutáltakhoz tartoznak; fájdalom! olly számos néposztály, hogy Menu a' 10 czik. nem is akart fáradni felszámlálásával. Tudva van, hogy már a' Sudrak 4dik osztálya széles határlinea által vá asztatik el a' 3 kedvezettől; de még nagyobb köz van az emlitett 4dik osztály és a' mindennapi élet több alacsonyabb élelemkeresés módjaiból, mellyeknek száma némellyek szerint 84re megyen, élő elegyes tisztátalan Hinduk közt. Mindazáltal csak a' három elől emlitett osztályok (Kasztok) neveztetnek Menu törvénye (X, 26) szerént Pariáknak, kiktől, mint bélpoklosoktól, minden, a' mi hozájok ér 's velek társalkodik, azonnal tisztátalanná lesz. (L. Hinduk) Heeren ezen Pariák szinének a' felsőbb osztálybeliekétől való külömbözéséből azt véli, hogy azok megháditott ősi lakosok, Indiának Helotái, kiket a' győzedelmesek büszkesége minden társasági jusoktól megfosztott. A' lelkes Casimir Delavigne ezen szomorú játékában „*A' Paria*“ (5 felv. karokkal, frantziából ford. Mosel, Leipz. 1823), melly Dec. 1821 a' párisi játékszinen hihetetlen tetszéssel adatott, ezen szerentsétlen emberosztálynak sorsát vonzólag rajzolja le.

Parini (Giuseppe) az ujabb időbeli leghiresebb olasz költők egyike szül. 1729 Mailandban, Busisio faluban, hol atyja kis jószágocskát birt. A' szép mesterségeket és philosophiát Mailandban tanulta, és akaratja ellen atyja kivánságára a' hittudományt választá magának. — Egészségtelen és szegény volta mellett is törekedett mivelődésére, korán fellépett a' költői pályába. Sorsa javitására néhány válogatott fiatalkori munkáit, közre bocsátá Ripano Eupilino cz.

a. 1752. — Megtetszvén, a' római académia tagjává neveztetett ki, a' mit Dariolo Elidonio névvel fogadott el. Azután az előkelő Borromeo és Serbelloni familiák udvari tanitójává lett, 's igy alkalmatosságot nyert hajlandóságát szabadabban követni. Ekkor irt a' többek közt Onofrio Brandának „*Dialogo della lingva toscana*-ja" ellen, a' mi tüzes versengést szült. Elkezdett halászrománját félbenhagyta, látván, hogy eredetiséggel nem bir. A' nagyok erkölcseit és a' palotákbani életet, mellyeket esmert és megvetni tanult, gunyolólag leirni 's az előadásban az oktatót 's a' dramaticumot a' satyricummal öszveszőni szándékozott. Igy lett ő az ő „Napjá-ban" a' költés uj nemének teremtője. 1763 jelent meg, „Reggel-e" 's két eszt. később „Del-e." Ezen jeles költemények által az austriai Minister Firmián kegyelmébe jutott, ki őtet 1769 a' mailandi palatini oskolában szép tudományok tanitójává nevezte. P. egészen elenyésztéig tanitott a' Canobianában; azután a' brerai gymnasiumban ékes szollás tanitója lett. Később szép mesterségek tanitását is megnyerte. Több tanitási plánokat tett, és sok programmát készitett. Ferdinánd austriai főherczegnek megérkezését 's estei Maria Beatrice herczegnével öszvekelését, „*Ascanio in Alba*" jeles muzsikai dramajával innepelte, mellyet más dramai próbák, név szerint szép cantaték követtek. Éppen illy jelesek voltak lantos költeményei. Azonközben „Napjá-nak" elkészitésével foglalatoskodott, 's az „Est" és „Éj" plánján dolgozott. De az akkori idő nagy félelmei 's nyugtalanságai sokszor félben szakasztatták vele munkáját. A' Francziák megérkezte a' köztársasághoz huzó P-be reménységet öntött Olaszország boldogságára nézve; a' municipalitásnak tagja lett Mailandban. Az Austriaiak 1799 történt visszatérte munkásságának véget vetett; ehez járult meg mind a' két szemére lett megvakulása. Noha a' szerencsés gyógyitás látását ismét visszaadta, de uj nyavalyája láb-vizkorsága 15 Aug. 1799 halálát okozta. Parininek mély 's gyengéded érzése, jó izlése, éles itélete volt; csekély tárgynak is költői szint tudott ő adni. Nyelve együgyü, válogatott és szép. Agostinoval és Paradisivel ő vitt be jobb szellemet az Olaszok költésébe, melly a' régiek együgyüségét az olasz nyelv tulajdoniságával 's az idő charakterével egyesiteni igyekszik. P. munkái 1801 — 4, hat kötetben jelentek meg. Életét láthatni Orellinél, „*Beitr. zur Gesch. der ital. Poesie.*" (1 füz. 1810). *Cs — a.*

Paris (másképpen Alexandros) Priamus és Hekuba fija, ki Helena elcsábitása által, a' trojai háborút és hazájának elpusztulását okozta. Hekuba viselős korában álmodta, hogy ő méhében fáklyát hordozott volna, melly az egész várost lángba boritotta, 's a' magyarázás végett megkeresett jövendölő igy szolla: olly fijuval vagy terhben ki 30 esztendős kora előtt a' hazának romlást okoz. Mit hogy akadályoztasson, Priamus őtet egy rabszolga Archelaus által Ida hegyére vitette. Ez azomban 5 nap mulva is épen találta a' gyermeket, kit egy medve szoptatott 's házához vitte. Paris nevet adván néki, pásztorok közt nevelte fel. Az ifju esze és vitézsége által figyelmet vont magára. Midőn Minerva, Juno és Venus egymás közt a' szépség diadalmán czivakodtak, őtet választották bírónak (L. Eris) Juno, hogy részére birhassa, a' leggazdagabb királyságot; Minerva a' halandók közt a' legnagyobb észt és bölcsességet igérte néki; Venus pedig legnagyobb boldogságot, t. i. szeretetet és legszebb feleséget ajánlott. P. az istennéket mezitelen akarta látni. E' megtörtént; csak Venus tartotta meg az övet testén, és a' diadalmat néki itélte. Noha már akkor Önone nympha felesége volt, még is ez időtől fogva csak Venus igérete zavarta belsejét. Ez időben esmert reá attya. Midőn t. i. Priamus egy trojai temetési pompakor, a' győzedelmes számára egy bikát vezettetne, történetből Páris kedves bika-

ját választották. Ez hát maga is el ment a' bikával, érte maga is harczolt és győzött. Deiphobos, mások szerint Hektor, boszonkodva fogta ellene fegyverét; Páris Zeus Oltárához folyamodott, hol Kassandrától felfedeztetett 's attyától megesmertetett. Ekkor egy hajósereget szedett rendbe és Lacedemonba indult, hol Menelaus király udvaránál szivesen fogadtatott. A' király éppen Krétában lévén, otthon maradt feleségét, ki akkor legelső szépségnek tartatott, kincse nagyobb részével együtt elragadta. A' trojai háborúban P. sokszor vitézül 's győztesen harczolt; ha szinte nem dicsőség, hanem szerelme és á lati ösztöne inditásából is. Apollóval kezet fogva lőtte agyon Achillest. Midőn végtére Philoctet megmérgesitett nyilaival megtalálta, megemlékezett a' hiv Önonéről, ki azt mondta neki, hogy ha valaha megsebesittetnék, keresné meg őtet, mivel sebeit csak ő tudná gyógyitani. Mire nézve az Idára vitette magát Önonéhez, ki ott attyánál élt, de a' megvettetett megtagadta segedelmét. Visszavitték Trójába, hol megholt. Önone megbánván keménységét, Trojába ment orvoslása végett, de késő volt, 's kécségbe esvén, magát felakasztotta. *Cs — a.*

Paris, Francziaországnak fő városa (a' h. 20° 's a' sz. 48° 50' 15''), 28,000 ház. 890,000 lak., ezek közt közönségesen 80,000 idegenekkel, a' seinei departamentben fekszik a' Seine két partján, tér tájékon, 120 láb. a' tenger felett. Környéke nem ajánl olly külömbféleséget, a' millyen Londont körülveszi. Azon kertek, mulató erdők 's mezei házak helyett, mellyek a' Themsenél fekvő fővárost körülkeritik, Parisnál több felé nyúló nagy 's még tsak be se keritett gabonaföldek találtatnak. Az országútak elevensége, a' jövő és menő szekerek, fuvarosok és lovasak tolongása se olly nagy, mint Nagybritannia fővárosának szomszédságában. Legpompásabb tekintete van Parisnak St. Germain felől. A' neuillyi hidtól széles, magas fákkal beültetett országút viszi az utast egyenes irányban a' városhoz, *hol a' kilátás a' még el nem készült arc de l'étoile*-vel végződik. Ez a' diadalmi boltozat egy halmon áll, honnan a' pompás magas szilfákból álló, két felől szép kertekkel és házakkal diszlő, másfél órányi hosszú főtáló, egy bájoló mulató erdőhez (Champs-Elysées) visz. Azután XV Lajos piaczára jő az ember; innen a' Tuileriákhoz, 's ennek Le Notretól alkotott kertjéhez és szobraihoz, a' Seinehez 's ennek kőfalas partjaihoz és hidjaihoz, a' Vendomepiaczhoz, 's ennek diadalmi oszlopához, végre a' Bourbon palotához, mellybe gyül öszve a' követek kamarája, érkezik: röviden Parisban van.

I. Historiája. Egy galliai-celta nemzetség, a' Parisiak, már K. sz. előtt alkották a' régi Lutetiát a' Seine mocsáros szigetén, mellynek mocsáros földje miatt a' város Sárváros nevet kapott; ezt a' várost midőn a' Rómaiak Galliában táboroztak, a' lakók felgyujtották. A' Rómaiak ismét felépitették Lutetiat 's megerősitették, vizvivést ásattak és meleg ferdőket épitettek benne. Hanem Lutetia csekély maradt, mig Julianus császár 360 téli szállásává magának benne palotát nem épittetett. 486 a' Frankok által foglaltatott el 's 508-ban az uj ország' fővárosává tétetett. Chlodowig bevette a' keresztény hitet és á' ferdők azon palotájában lakott, mellyeknek omladékit még most is lehet látni a' Laharpe utszában. Clotilde, a' felesége, elvégezte a' Ste-Génévieve templomának épitését, mellynek talpkövét Chlodowig tette le. 550 körül kezdé el Childebert a' Notre-Damák templomának épitését; 100 eszt. későbben alkotta St. Landry a' Hôtel-Dieut. A' 8 száz. vége felé adott lételet N. Károly azon oskoláknak, mellyekből lett későbben az universitás. 845 a' Normannok vivták a' várost 's 857 körül leégették. Miolta Capet Hugo, parisi gróf a' harmadik királyi háznak első királya, 987 uralkodóvá lett;

XIV Lajosig, ki a' Fronde által 1649 a' fővárosból kikergettetvén Versaillest emelte királyi lakhelyé, Parisban laktak a' franczia királyok. Capet Hugo a' mostani törvénypalotában lakott. A' város nagyobbodott 's 4 fertályra osztatott. Akkor még elég volt 10 ember minden adó beszedésére; Vastag Károly alatt az éjszak felé eső kapunál, a' mostani Sz. Márton utszájának szomszédságában, csak mintegy 12 frank vétetett be. 1163 állitotta fel Sully Móritz, püspök, a' Notre-Dámák épületét mint most is lehet látni. Ugyan-ezen száz. épitették a' Templariusok palotájokat, azon helyen, mellyen most Le Marché du temple van. 1190 Filep August, a' ki Parist kövekkel kirakatta, harmadik bővitést rendelt 's a' várost 8 fertályra osztotta. Addig Párisnak csak 3 kapuja volt, most 15 kapott. A' 13 században Sz. Lajos a' vakok quinze vingts ispotályát és sok klastromokat épittetett. A' Templariusok rendjének eltöröltetése után, 1312, Szép Filep 1314 a' nagymestert Molayt sok vitézekkel együtt azon piaczon égettette meg, melly most Place Dauphine-nek neveztetik. Valois Filep alatt a' város 150,000 lak. számlált. A' fekete dög, melly a' 14 száz. közepe tájón Európát meglátogatta, felét elragadta a' lakosoknak. Ez idő tájban kezdett a' Hôtel de ville épittetni a' Grevepiaczon. 1367 negyed izben is nagyobbittatott a' város V Károly alatt, midőn 16 fertályra osztatott. 20 eszt. később kezdődött a' Bastille épittetése. Éddig Parisnak 2 hidja volt: egyik éjsz. le pont au change; a' másik délen, le petit pont. 1378 épittetett a' harmadik, le pont St. Michel, a' mostani Laharpe utszával szemben. A' 4-dik hid, pont notrê Dame kevéssel azután épittetett. 1418 Parist éhség és döghalál látogatták meg. A' halálnak 3 hónap alatt 100,000 ember lett áldozatja. 1420 Angol kézre került Francziaországnak fővárosa. VII Károly mindazáltal kiűzte azokat innen 1436. Először 1465 kezdtek gondolkozni a' Párisiak utszáik kivilágositásáról. XI Lajos alatt Parisban már 300,000 lak. volt. A' Jesuiták 1563 fészkelték meg magokat benne. I Ferencz alatt ötödizben nagyobbodott Paris. 1590 IV Henrik ostrom alá vette; 1594 megadta magát a' város és Henrik diadalmi bemenetelt tartott. A' pont neuf III Henriktől kezdett épittetni 1578; IV Henriktől végeztetett el 1604. IV Henrik lovon ülő szobra (legelső Francziaországban) 1614 állittatott fel a' pont neufen. A' Luxembourg palota épittetése 1615, a' Palais royalé (régi formájában) 1629 és a' plántakert alkottatása 1635 történt. XIV Lajos megbővité a' várost és sokat teve szépitésére, 1664 készen lettek a' Tuileriak, mellyeket Medici Katalin kezdett épitni. 1665 épité Perrault a' Louvret 's csaknem egy időben a' korkatonák ispotályát, a' csillagvizsgálást és St. Denis kapuját. XV Lajos alatt épült fel a' katona-oskola (*Ecole militaire*) és a' még egészen el nem készült *Ste. Génévièvе* temploma. 1763 XV Lajosnak szobrot emelt a' város a' Lajos piaczán és sok pompás épületek állottak elő. A' zendülés félben-szakasztá Parisnak szépittetését. Napoleon azon plánját, hogy Parist, mint a' világ fővárosát, legjobb izlésü épületekkel diszesicse, csak részint vihette ki.

II Kerülete 3 német mf. legnagyobb átmérője $1\frac{1}{2}$ óra, területe 34,996,800 nsz. meter. A' közepén lévő magos helyekről (mint p. o. a' Notre-Dámák vagy a' Pantheon tornyából) nézetve, Parisnak külső városival csaknem körformája van, és mivel tüzelésre kőszén nem használtatik, templomainak 's közönséges épületinek csucsai és tornyai telyes fényben jelennek meg, sőt a' messze fekvőket és ezeknek környékét is pontosan ki lehet venni. 1785 olta a' lopó kereskedésnek meggátlására kőfalakkal van a' város körülvéve. 3 részei ezek: *La ville*, *la cité* és *l' université*. Kel. fekvő részei, u. m. a' St. Antoine külső városa, az au Marais fertály, és cité, rosszul épültek. A' citétől kezdve az utszák éjszaknak a' templom.'s délnek a' Pan-

theon felé huzattak; de illő szélesség és ékesség nélkül, mig később ben az utszák iránya délen St. Germain külső városa és éjsz. a' Tuileriák felé nem vitetett. Leghosszabb és legszebb utsza a' 13,860 láb. hosszú villa Trocaderoé. Ataljában többnyire a' párisi utszák, mellyeknek száma (a' vak zugokon kivül) 1094, szűkek. A' mocsok kiváltképpen azáltal mozdittatik elő, hogy az esővíz az utsza közepén foly le 's nem két felől. Csak nehány ujabb utszái vannak utóbbi módon kővel kirakva. Szép utszái: a' *Rue de Rivoli*, *Rue de Castiglione*, *Rue de la Paix*. Ezek Nápoleon idejében jöttek létre 's éppen ezért igen elmellőztettek a' királyi uralkodás alatt. A' külső városok a' várossal egy bástyák (*Boulevard*) által öszvekötött egészet tesznek. Minden utszák öszveséggel 5035 nagy lámpásokkal világositattnak. A' házak minden utszában különösen megszámlálva vannak. Paris eszt. 81 mil. fr. adót fizet (fél annyit, mint az egész németalföldi királyság); ebből 28 mil. földadó, 6 mil. a' lotteriából jő be, 5½ mil. a' játékházak haszonbére, 4 mil. levélposta. — A' 22 Boulevard széles, két felől fákkal beültetett széles utszák, ugy mindazáltal, hogy a' fák és házak közt széles gyalogut nyúl el; ezek foglalják el azon közt, mellyen elébbi időben, midőn a' város kerülete sokkal csekélyebb volt, sánczok és falak állottak. Ezen Boulevardok Parisnak legszebb sétálói közé tartoznak. Kéziv formájuak és hosszak, 's a' külső és belső városnak sok utszái nyúlnak beléjek. A' Boulevardok középső fő utszája mindég telyes kocsikkal, lovaglókkal és gyalogokkal. Nem kevésbé vonzók a' számos és legjobb izléssel czifrázott kalmárboltok, a' külömbféle játékszinek, paloták, vendéglők és kávéházak, nyáron a' nap hévsége ellen vászonykárpit által védett számos látogatóikkal, kik jó időben azok, főképpen a' Tortoni kávéház előtt hosszú sort formálván, több óráig mulatják magokat az alá 's fel tolongó embereken. Ez a' pont Coblence vagy Gand nevet is visel, az ezen két városba való kivándorlások emlékezetére. 3 piaczai közt a' legszebbek közé tartozik a' Vendomepiacz (nyolczszeglet) a' nemzeti emlékkel, az ugy nev. Colonneval és a' Place du Caroussel, melly választja el a' Tuileriákat a' Louvretól 's déli oldalán a' nagy képgaleria áll mellette. Napoleon szemben lévő oldalán is hasonló galeriát akart épittetni 's már el is kezdette. Ha ez a' galeria elkészült 's a' Louvre általa a' Tuileriákkal öszveköttetett volna, a' Carousselpiacz legszebb lett volna Európában. Most nehány keskeny utszák és részént egyenként álló házak által csufittatik. A' Tuileriák előtt lévő piaczat, mellyen tartatnak a' katonai vizsgálatok, egy vas rostély és diadalmi kapu választják el a' szorosan vett Carousselpiacztól. XV Lajos piacza (a' zendülés alatt Place de la révolution), mellyen végeztetett ki XVI Lajos és a' guillotine en permanence volt, azután Place de la Concorde nevet viselt, a' Tuileriak kertje és a' Champs-Elysées közt, hasonlóul legszebb piaczi közé tartozik Parisnak. Ezeken kivül emlittethetnek még: Champ de Mars, Place de Louis XVI, Place de victoires XIV Lajosnak ujonnan felállitott szobrával, a' Place royale, Place de Grève a' Hôtel de ville előtt, Place Dauphine, Place du Chatelêt, Place des Vosges Hautpoultnak szobrával.

III. A' Seine (16 hidjával) csaknem közepén follya keresztül Parist kel-től nyug-nak. Alig lévén valamivel szélesebb, mint a' Themsének fele 's hajózás által sokkal kevésbé lévén eleven, tekintete nem egyenlőül bájoló, a' Tuileriák fertályán kivül. A' folyónak egyik oldalán a' Louvre galeriáját, a' Tuileriákat 's ennek kertjét, szemben lévő oldalán a' Palais Bourbontól a' Pont neufig menő szép épületek sorát láthatni itt, mellyek annyival pompásabb tekintetüek, mivel a' vizig nyuló köz meglehetős széles. — A' régibb párisi hidak azon pontokon voltak épitve, mellyeken szigetei

voltak a' viznek. A' Pont neuf közép pontja még most is egy sziget csucson áll. Ez a' hid 12 boltozaton nyugszik és 1020 láb. hosszú. Az 5 boltozaton álló P. royal XIV Lajos alatt épült; a' Pont de Louis XVI hasonlóul 5 boltozaton, 1790 lett kész. Lejjebb a' vizen és a' Márs mezejével szemben a' Pont de Jéna (P. des Invalides), és feljebb a' plántakertel szemben, a' Pont d' Austerlitz (P. du Jardin du Roi), egy szép vas hid áll. A' Pont des arts, a' Louvrével szemben, csinos vas, csak gyalogoknak való hid. Az utolsó 3 hid Napoleon alatt épült, mint a' partfalak is (mellyeknek számok 33); a' folyónak faragott kövekkel való rendes kirakása is csaknem kétszer annyira nyujtatott. A' királyi uralkodás alatt épült Pont de l' Archevêché az Ile du Palaisra visz; az actiák által épitett Pont de l' hôtel de Ville nevü lánczhid gyalogoknak való.

IV. Közönséges épületei közt emlittethetnek a' Louvre és a' Tuileriák (l. e.), továbbá a' Luxembourg palota St. Germain külső városában lévő kertjeivel, elébb a' directoriumnak, azután, a' tanácsnak, most a' pairek kamarájának helye. Nagy lépcsője mint remek, csudáltatik. A' Luxembourg képgaleriája az ujjabb festők és képfaragók miveit foglalja magában; a' többek közt David, Girodet, Gerard, Lefevre, Drouais, Vernet festők miveit. Többi jelesebb pompás épületek: a' Bourbon palota, a' Seine bal oldalán, most a' követek kamarája üléseinek helye; a' Garde meubles, XV Lajos piaczán, mellyben tartatnak a' korona drágaságai; a' korkatonák palotája; a' katona oskola; a' becsület-rend palotája; a' pénzverőház; a' hôtel de ville; a' törvénypalota; a' gabonatár (*Grenier d' abondance*, 1077 l. hosszú); és a' Brongniart (megholt 1414) plánja szerint 1826 elkészült börze, egy szabadon álló oszlopoktól körülvett, 212 l. hosszú és 126 l. széles oblongum. Szebb templomai: a' Notre-Dame, Ste-Génévieve, St. Sulpice, St. Eustache és St. Roch. 2 ispotályaira az ujjabb időben igen jó gond van. A' hôtel Dieunak Merciertől 's másoktól készitett rajzolatjai éppen nem hasonlitanak az eredetihez. Az ispotály leirását lehet olvasni Caspernek „*Charakteristik der franc. Medicin.*“ (Leipz. 1822) czimü munk. A' szorosan vett ispotályoktól meg kell különböztetni az ugy nev. hospiceseket, vagy azon intézeteket, mellyekben öreg, elgyengült személyek 's tébolyodtak ápoltatnak. Az orvosolhatatlan tébolyodtak épülete, a' Salpetrière; Bicêtre büntető 's fenyitő ház. A' temetőkre nézve l. Lachaise, a' siketnémák és vakok intézetére nézve l. Sicard és Hauy 's vakok intézetei.

V. Emlékei: 1) legszebb közönséges emlék Párisban a' Vendomepiaczon álló oszlop (Colonne), az 1805-ki táborozás alkalmával nyert győzedelmek emlékezetére; Denon ügyelése alatt állittatott fel. Az oszlop hasonló Trajanuséhoz Rómában, 134 l. magas és átmérője 12 l. Erczből van 's az Austriaiaktól és Oroszoktól ezen táborozásban elvett 425 ágyuból öntetett. 2 mil. fr. került. Körülte remekül kidolgozott jelenéseit lehet az 1805 ki táborozásnak látni. Tetején galeriája és kupja van. Alatta ál ott 1814-ig Napoleonnak mejjképe. A' szövecségesek ezen eszt. megvévén Parist, Napoleon képét levétették, ellenben maga a' pompás emlék sértetlenül maradt. 2) A' Carousselpiaczon lévő diadalmi kapu (sokkal csekélyebb mivbecsü a' vendómei oszlopnál) az 1806-iki had után emeltetett fel 's 45 l. magas. 1815 a' tetején álló venecziai lovak az Austriaiak által visszakivántattak 's Venecziába vitettek. 3) A' de l' étoile diadalmi kapu, Napoleontól 15 Aug. 1806 állittatott fel, a' spanyolországi 1823-iki táborozás emlékezetére. Most lett tökéletesen kész; 133 l. magas és 138 l. széles. 4) St.-Denis kapuja, ez is diadalmi jel, XIV Lajostól kapta létét, részeinek szép öszveegyezéséért 's épittetése módjáért csudáltatik. 5) IV Henriknek a' Pont Neufen lovan ülő,

ércz, 's a' revolutiokor öszverontott szobra 1818 ujra felállittatott. 6) XIV Lajos szobra a' Place de victoiresen, hasonlóúl lovan és ércből. 7) A' város Villa Trocadero nevü uj fertályában, a' chailloti halmokon álló 120 l. magas obelisk, a' spanyolországi 1823-ki táborozás emlékezetére. Közönséges szökő-kútjainak száma 80. Legszebbek közül való: a' Place Dauphinen lévő 's Desaix nevét viselő, a' des innocens piaczon, a' Bondy Boulevardon, a' Bastille piaczán (óriási elefánt formáju), és a' Palais royalban álló.

VI Párisnak 39 könyvtára van, 1,516,000 könyvvel, 129,000 kézirattal. A' bemenetel mindenikbe szabad. A' Richelieu utszában lévő királyi könyvtár, melly első Európában, 450,000 könyvet, 80,000 kéziratot foglal magában, más literaturai kincsekkel, gazdag pénz és emlékpénz gyüjteményel. A' nemzeti intézet 91,000 kötetből álló könyvtára kicsiny, de válogatott. Emlittethetnek még: a' Bibliothèque Mazarine 100,000 köt. 4000 kézir. a' de l' arsenal 170,000 köt. 5000 kéz. a' Ste-Génévière 112,000 köt. 20,000 kéz. az Ecole des minesé, a' Cour de cassationé. A' követek 's pairek kamaráinak is jeles könyv-gyüjteményeik vannak. A' Louvreban lévő mivészi muzeumra nézve l. Louvre és Museum. A' természethistóriai museum, leggazdagabb a' maga nemében Európában, a' plántakert épületjében van felállitva. Az itt lévő igen jól megtartatott természet-miveknek ritkasága és gazdagsága, az egésznek igen czélerányos elrendeltetése, különös dicséretet érdemlenek, mint maga a' plántakert is, és az ebben lévő állatház. A' franczia emlékek muzeumának, melly származását Le Noirnak köszöni, a' volt czélja, hogy a' franczia mivészség emlékeit, mellyek klastromokban, templomokban és közönséges épületekben voltak, a' felzendültek dühe ellen megmencse. Ezek itt időszak szerént voltak fe állitva, következésképen a' mivészség előhaladását is mutatták. Hanem XVIII Lajosnak uralkodásra visszajutása után a' templomok és Francziaországnak hajdani historiai familiáji közül sokan visszavették a' hozájok tartozó (nagyobbára familiai környülállásokat ábrázoló) emlékeket. A' mivészségek 's mesterségek conservatoriuma, modellek nagy gyüjteménye, minden technicusra nézve igen tanuságos.

VII. Paris a' litteraturában is hasonlóul fővárosa Francziaországnak. A' közönséges litteraturai intézetek közt első a' Nemzeti-intézet (l. e.). A' Bureau des longitudes-nél a' legkitetszőbb csillagvizsgálók és földmérők dolgoznak. Sok tudós egyesületek foglalatoskodnak egyes tudományok tökélletesitésével p. o. az orvosi, seborvosi, gazdasági tudományokkal, szép mesterségekkel 's a' t. A' párisi universitás, igen régi intézet, a' revolutiokor eltöröltetett. A' Napoleon alatt császári, most királyi universitas Francziaország 26 academiáinak felügyelő kormányszéke. Ez alatt áll a' parisi academia, melly 5 kart foglal magában: u. m. a' theologiait (l. Sorbonne), a' törvénytudományit, orvosit, philologiait és a' természeti tudományokét. A' tanitás ingyen megy; 1827 10,354 tanuló volt beirva. l. Eug. Dubarle „*Hist. de l' Université, dep. son orig. jusqu' à nos jours*“ (Paris 1829). Ezenkivül van Parisnak 4 lyceuma, colleges névvel, u. m. XIV Lajosé, IV Henriké, a' Collège Bourbon és Nagy Károlyé. A' Collège royal de Franceban mathesis, astronomia, chemia, história, törvényhozás, napkeleti nyelvek 's a' t. tanittatnak. Az orvosi és seborvosi tudományok különös oskolája igen jó rendben lévő intézet. A' plántakertben 's a' természet-história museumánál, arra rendelt professoroktól zoologiai, mineralogiai, geologiai, botanikai 's a' t. órák tartatnak. Ide lehet még számlálni a' szép mesterségek különös oskoláját. A' normalis oskolának czélja az egész ország alsó (*secondair*) oskoláinak számára tanitókat nevelni. A' katona-oskolában 500 ollyan ifju ember neveltetik, kiknek attyai

a' haza szolgálatjában holtak meg. A' polytechnica oskolára nézve (l. e.). Oct. 1829 a' régi polytechnica oskola plánja szerént, Chaptal 's más jeles férjfiak felvigyázása alatt egy Ecole Centrale des arts et manufact. destinée à former des ingenieurs civils, des chefs de manuf. etc. nyittatott fel. Az alforti baromorvos ó oskolát is ide kell számlálni. Több privat egyesületek is vannak Párisban, p. o. a' Luteranusoknak és Reformatusoknak 4 vallási és philanthrop. társaságai, a' fő bibliai társaság 120 leány egyesületivel, a' keresztény hitterjesztés társasága, a' keresztényi erköltsiség 's több litteraturai társaságok. A' Société des bonnes lettres a' tiszta monarchia partján van, az Athénée de Paris az alkotmányi és szabad ideákat védi. 1829 Párisban 160 nem politikai folyó irás (ezek közt 13 naponként) jelent meg.

VIII. Kereskedés és mesterségek. A' párisi manufakturák főképpen fénymiveket adnak, mellyekben a' tökélletességnek olly magas pontjára jutottak és olly olcsók, hogy Európának minden részeiben és minden világrészekben igen nagyon kelnek. A' legfontosabbak közé tartoznak a' gyöngy-, arany-és ezüstmivek, mellyek jó izléssel, csinos munkával 's csekély árrokkal kitetszők. Órákra és bronczmivekre, főképpen ezen utolsókra nézve senki se mérközhetik meg a' parisi fabrikásokkal. Porczellánban a' párisi fabrikák legszebb formájokkal, legjobb izlésü czifraságaikkal, festésekkel 's legolcsóbságokkal minden más fábrikát felyül mulnak. Ezeken kivül finom pléh (mint lámpások), fénymázos mivek, mesterséges virágok, mathematikai eszközök, finom üveg és kristály (függő gyertyatartók), lapitott és bőrmivek, mint lószerszámok, legtsinosabb asztalos-munkák is készittetnek benne; mint lábszőnyegek, a' Gobelinektől (l. e.), mellyeket csak herczegek szobáiban lehet látni, mint a' franczia országlás ajándékit, a' legközönségesebbekig. Számos karton manufacturái közt Oberkampfé (l. e.) Jouyban a' mivek szinének tartóságára és jó izlésre nézve felyülmulja az ángolországiakat. Fő része a' parisi kereskedésnek az asszonyok czifrasága. Több 1 századnál, miolta Paris szab Europa elibe módi törvényeket, és ha az ujjabb időben London elragadni láttatott is Páristól az elsőséget, utóbb is ismét minden az utóbbinak hódolt, Paris rendszabásinak adván ismét magát alá. Másik fontos ága a' szorgalomnak a' könyvkereskedés és könyvnyomtatás (600 sajtóval). Londont se vevén ki, sehol se nyomtatnak szebben, mint Didot, Crapelet 's más parisi könyvnyomtató intézetek tulajdonosi. A' kivitetni szokott portékák összeséges becse 46 mil. fr. több; ezek közt legszámosabbak: selyemmivek 6,457,000, kalmárportékák 3,400,000, könyv 2,771,000 fr. Egy Paristól Rouenbe ásandó csatornára 1829 egyesület állott össze. Torkolatja Grenellenél lesz. Ekkor Paris megnyeri a' külföld gyarmati 's más miveinek lerakó jusát.

IX Közönséges mulacságok. A' nép erkölcse. Nagyon hibázik az, a' ki Parist átalánosan hijábanvalóskodás és kicsapongás tolongó helyének képzeli. Hogy 890,000 ember közt, kik közt 80,000 idegen, mulacság végett él, sok romlottnak kell lenni, kiknek a' jó erkölcsökre káros befolyások van, tagadhatatlan; de azért ki itélné meg Paris erkölcseit a' Palais royali világ-leányainak a' rendőrtől arra rendelt kevés estvéli órákban való sétálásai szerént? magok a' Parisiak kevésbé fogatnak meg ezen goromba hálókban, mint az idegenek, kik az illyen nemü mulacságot gyakran inkább keresik, mint kerülik. A' legfőbb rangúak közt éppen ollyan a' társalkodás, mint egész Európában; a' külsőnek felettébbi finomsága 's csínossága, az illőre való szoros figyelmezés, mind annak, a' mit valaki tenni akar akar, eszes és ügyes elpalástolása 's a' t. annak fő törvényei. A' tehetős közép rangú Parisiak közt, mint egész Franciaországban,

a' háznépeknél nagyobbára szoros rend és nemes erkölcsök uralkodnak. A' nép alsó és szolgáló osztályában is éppen nem lehet azon vadságot találni, millyenre a' revolutiokori kicsapongások vihetnének bennünket. Vïdám, könnyü érzés, elmésség, pallérozott ép emberi ész, 's eszesség characterizálják átalánosan a' Francziát, főképpen a' Parisit, kiváltképpen a' felsőbb és közepső karbau lévőt finomság 's megjelenésében és a' társaságban kellemeteség 's kedvesség, egyszersmind az itéletnek és izlésnek közönségesebb pallérozocsága. A' párisi asszonyok az élet foglalatosságaiban nagy részt vesznek; egyszersmind az anyai gondokat is könnyen elháritják magokról, gyermekeiket többnyire, mihelyt világra jőnek, falura küldvén nevelni, hogy testiképpen inkább erősödjenek, mint othon. Az először Sartines policzáj-elölülőtől 1775 privilegizált játékházak 1778 eltöröltettek, de nem sokára ismét bevitettek (l. PALAIS ROYAL, PARISI JÁTÉKSZINEK).

X Parist legjobban leirták: Dulaure „*Histoire civile, physique et morale de Paris*" (Paris 1825 rézm. XV Lajos haláláig), ugyan az „*Description de Paris*;" Mercier „*Tableau de Paris*;" Jouy „*Moeurs de Paris (ezen cz. a. L' Hermite de la Chaussée d' Antin*;" „*Le franc parleur etc*"); Landon „*Description de Paris*;" Lachaise „*Topographie médicale de Paris*" (Paris 1822); gróf Chabrol praefectusnak „*Recherches statistiq. sur la ville de Paris etc.*" (1823; szerz. Fourier), munk. mint az eszt. mindég uj formákban kijövő Itinéraires, útmutatók, panoramák 's a' t. Német irók Parisra nézve: Friedrich Schulz „*Über Paris und die Pariser*" (1 köt. fájdalom, nints elvégezve); Reichardt „*Briefe aus Paris*;" Kotzebue „*Erinnerungen aus Paris*;" Meyer kanonok „*Fragmente aus Paris*;" ugyanez „*Briefe aus der Hauptstadt Frankreichs*;" „*Paris wie es ist.*" Sok vonszót találhatni Jäcknél „*Reise durch Frankreich, England und die Niederlande* 1824" (Weimar 1826).

PARIS MEGVÉTETÉSE 31 Mart. 1814, a' szövecségesek táborozásplánjának 's a' 9 és 10 Mart. olta és a' chatilloni congresz (l. e. cz. melly ezen táborozás második részének átnézetét, a' briennei ütközettől kezdve, foglalja magában) szétoszlása után a' párisi (30 Mart. 1814) ütközetig előállott hadi történeteknek végkövetkezése. — A' laoni ütközet elvesztése után Napoleon Mortier és Marmont marsallokat Soissonshoz rendelte, hogy a' Blücher alatt lévő schlesiai sereget tarcsák szemmel, mig maga mintegy 20000 főből álló hadi népével 4 osztályban az Aube felé fordult, hogy Schwarzenbergnek Senstől Sezanneig 30 órányi hosszan szétszórva álló hadi erejét egyenként támadja 's verje meg. E' czélból az első osztállyal sietve Rheimson keresztül, mellyet 13ki szerentsés tsatázása után, az orosz és porosz seregek vezére, grof St. Priest halálosan megsebesittetvén, 14ben megvett, Chalons felé nyomult, hol Macdonald egyesült vele; azután Epernainál átment a' Marnen 's 19 Mart. Plancynál az Auben, hogy a' fő sereg jobb szárnyát támadja meg, Schwarzenbergnek az Aubenél állását keresztül-törje, ettől a' Seinenél álló többi hadi erejét elvágja 's ezáltal a' fő sereget Champagnenak elhagyására kénszericse. Ha ezen támadó plán helyett a' Seine és Marne közt fekvő földnek védésére forditotta volna Napoleon figyelmét, Provinson keresztül a' Yonne felé vonulván, itt minden erejét egyesithette volna; de mig Blücher ellen fordult 's ezt Soissons felé visszanyomta, a' Schwarzenberg alatt lévő fősereg azonnal ismét előnyomult. Schwarzenberg ugyan is Bar sur Aubenál Oudinotra rárohanván, 27 Febr. kivivta az Auben való átmenetelt. 15ben végre Macdonald is, nyomatván a' Würtembergiektől 's Gyulaytól, Nogenten és Brayon keresztül kéntelenittetett a' Seine jobb partjára visszavonulni. Ugyan ekkor Schwarzenberg megvévén Senset,

közlebb volt Parishoz Blüchernél. Hogy mindazáltal Napoleont a' fő várostól távoztassa, nem ment tovább, hanem egész erejével a' Seinehoz vonult, honnan mind Napoleont megtámadhatta a' jobb parton, mind Blüchert segithette. Midőn 14 estve Blüchernek laoni győzedelmét hallotta, megtámadtatta ugyan 15ben a' Seine jobb partján lévő erdőkben az ellenséget, de hirtelen lefelé fordult az Aube mellett, mivel Tettenborn lovasai értésére adták neki, hogy az ellenséges fő erő Rheimstól a' Marnehoz vonulna. Egyesité tehát seregeit Troyesnél 's midőn Napoleon 19ben az Auben is átment, ezen folyó bal 's a' Seine jobb partján öszvehuzta azokat. Igy történt az, hogy 20ben 90,000 emberével Arcis sur Aubenál Napoleonnal találkozott. Schwarzenberg megtámadta Napoleont; déltől éjfélig tartott a' viaskodás 's a' szövecségesek tarták meg a' csatamezőt. Napoleon nem merte 21ben a' tsatázást megujitani, hanem a' fősereget öszvekötő lineát szándékozott megtámadni, hogy megkerüléssel az ellenséget visszavonulásra kénszerithesse. Igy a' lothringeni és elsaszi várak őrseregeit magával egyesithette 's a' 6 Mart. olta már mindenütt felfegyverkezve lévő polgárkatonaság által az ellenséget legveszedelmesebb állapotba helyezte volna. Ezen feltétellel 21ben délben, az ellenség szeme-láttára, megindult Vitryn keresztül az ellenség háta megé; hanem midőn ennek a' helynek, mellyben 5000 Orosz és Porosz volt 40 ágyúval, elszánt igazgatója, Schwichoff ezeredes, nem adta meg a' várat, Frignicourtnál a' Marnen keresztül-menvén, St. Dizier felé nyomult. Az Oudinot és Sebastiani által vezetett utócsapat, melly az utána nyomuló ellenségtől meggyőzettetvén, 21ben Arcisból véres tsata után kitakarodni kéntelenittetett, nem csekély veszteséggel követte Napoleont 22 és 23 közt eső éjel 's érte el 24 Doulevent, a' hol a' felkelt lothringeni 's felsőburgundi nép egyesült vele, mig maga Napoleon, kinek serege most 60000ből állott, Chaumont felé ment 's utjában a' szövecségesek élelmét és hirmondóit elfogta. Schwarzenberg azomban eltalálta a' franczia császár czélját 's a' pougyi fő hadi szálláson, hol Sándor és Fridrik Wilhelm is jelen voltak, az a' plán tétetett, hogy a' szövecséges sereg Vitryhez közeledjen, hol Blücherrel egyesülvén, minekelőtte Napoleon visszajöhetne, Páris felé nyomuljon. Berthiernek Macdonaldhoz küldött levelei, mellyekben Napoleon plánja leirva volt, a' szövecségesek kezébe került 's a' franczia császárnak feleségéhez irt és Tettenborn vezér által felfogott levele, melly a' plánt még inkább felvilágositotta, megerősitette Schwarzenberget feltételében. Jollehet a' fősereg a' Felsőrajnával való öszveköttetés lineáján már megkerülve volt, még is, Hessen-Homburg hertzegnek serege 19ben Lyont megvévén 's e' szerént a' fő sereg hátulját Svájcz felől bátorságba helyezvén, jóvá-hagyatott 23ban a' szövecséges fejedelmek hadi tanácsában Schwarzenbergnek plánja, mellynek végrehajtását a' fővezér már elkezdette. Schwarzenberg t. i. megmutatta 's Dibitsch vezér is azon vélekedésben volt, hogy Napoleonnak éppen olly merész, mint okos utja (hasonló ahoz, mellyet Trientből Bassanoba tett 1796) az akkori környülállásokhoz képest politikai botlás, mellyet használni kell, mivel minden hirek szerént Párisban hatalmas öszveszövetkezés állott fel Napoleon ellen, melly a' szövetségesek plánját nyomosan fogja segiteni. Ezen felyül 200,000 ember az ezen fordulást tevő 60000től nem félhetne. Ferencz császár mindazáltal Bar sur Aubetól Chatillonon keresztül Dijonba ment, hogy a' déli armadához közlebb legyen. Azonközben a' schlesiai armada is megérkezett Blücher alatt Rheimson keresztül a' Marnehoz, és Schwarzenberg a' sommepuisi dombokon, 24ben reggeli 10 órakor, megtette a' táborozást eldöntendő plánt 's a' Franczia-országnak fővárosa felé nyomulásra szükséges rendeléseket, mel-

lyek szerint Blücher Chalonstól Montmirailon keresztül leglehetősebb siecséggel Meaux felé ment, Schwarzenberg pedig Vitrytől Sezannen keresztül vette magának ugyanazon irányt. Wintzingerode 8000 lóval 's 46 ágyuval Czernicseff és Tettenborn alatt a' császár után küldetett, hogy ez azt higyje, mintha az egész armada sarkában volna. Későn vette észre Napoleon azon reménységében lett megcsalattatását, hogy a' szövecségesek utána vonulnak 's a' felkelő néptől és szükségtől semmivé tétetnek; most már fővárosától 's egészitő seregétől, mint a' Seine és Marne közt álló hadi erőtől is elvágva volt; mert Marmont és Mortier seregosztályi, mellyek mintegy 28000 embert tettek, Chateau Thierrynél 22 a' Marnen átmenvén, 's most, hogy Napoleonnal találkozhassanak, Fere Champenoisetól Vitry felé nyomulván, 25ben a' fősereg előcsapatjára akadtak, 's minden oldalról megtámadtatván, telyesen megyerettek, a' honnan nagy rendetlenséggel vonultak vissza Paris felé, hol Compans vezér népével szaporodván 's erősödvén, a' bellevillei és montmartrei tetőket foglalták el. Két osztály, Pactodé és Ameyé, mellyek 6000 főből álltak 's Vertustól Montmirailon keresztül Vitry felé hadi eszközöket vitték Napoleonnak, hasonlóúl 25 Mart. Blüchertől Fere Champenoise felé nyomattak 's bekerittetvén, midőn áttörni akartak, legvitézebb ellenállás után részént elestek, részént elfogattak. (L. Wieland ezeredeshad. tudósitását az „*Übertieferungen*-"ben, 1822 Maj.). A' Francziák a' fere-champenoisei ütközetben 5000-en estek, 10000 fogattak, 's 60 ágyut vesztettek el. Ekkor a' szövetségesek apró egyes tsatázásoktól nem tartatván fel, Páris felé mentek. Blücher, kinek előcsapatja Claye falvánál 28-ban kemény csatázásba ereszkedett Compansal, még ezen nap elérte Meauxt; más nap a' fejedelmek és Schwarzenberg fő hadi szállása Clichy 's Blücheré Villepinte volt. Ugyanezen 29 Mart. elhagyta a' franczia uralkodó császárné fiával Párist 's Toursba ment; József király pedig, mint a' császárnak vezérhadnagya 's a' nemzeti gárdának fő vezére, a' városnak legtüzesebb védésére szolitotta a' Párisiakat, mivel a' császár mentésére siet. Egyszersmind Napoleon rendelésére a' Párishoz vivő utak megrakattak katonákkal. Schwarzenberg ellenben hirdetést szórt szélyel, hogy Páris maga is hajlandó Európa köz békéjére. Hanem fegyvernek kellett mégis a' dolgot eldöntenie. Mortier, Marmont és Compans alatt 30000 védte 150 ágyuval a' Páris előtt lévő sánczos tetőket, Charentontól és Nogenttől (a' Marnenál) Neuillyig (a' Seinenál) félkört formálván. Ezek ellen lassanként 120,000 ember nyomult. A' Bajorok Wrede alatt 's egy seregosztály Sackentől, utócsapatul maradtak Meauxnál és Trilportnál, az egyesült sereg hátuljának védésére. 30-ban nap feljöttével kezdődött az utolsó csata. A' Francziák elakarták venni az Oroszoktól Pantint és Romainvillet (két falut); hanem kemény viaskodás után csak ugyan elfoglalta a' herczeg a' bellevillei tetőket és Barclay de Tolly megverte a' Compans vezér alatt Lavillette falvánál, mellyet végre Wilhelm porosz herczeg és Woronzoff rohanással megvettek, álló közép seregrendet, míg a' Würtembergiek és Gyulay Neuillyn keresztül a' Marnehoz és Nogent sur Marnen keresztül Vincennes felé vonultak, hol Hohenlohe hertzeg vezérstrázsamester osztálya a' charentoni hidat megvette, mellynek állhatatos védésében az alforti baromorvosló oskolának 150 nevendékei holtak meg hazájokért. Ugyanez időben közelgetett a' schlesiai armada (Kleist, York és Langeron) Blücher alatt St. Denisen keresztül; azonnal részt vett a' csatázásban 's Langeron vezérhadnagy délutáni 3 ór. megvette Montmartret. Azonközben a' Schwarzenbergtől Bellevillénél (Paris alatt) visszanyomatott Marmont fegyvernyugvást ajánlott, melly 3 órakor meglett. Erre esti 6 órakor Nesselrode, Orloff és Paar Parisba mentek, hol a' város

31-ben reggeli 2 órakor leendő általadatásának feltételei megállapíttattak. Marmont és Mortier csapatjainak 7 órakor kikellett Parisból takarodniok, hanem az ellenségeskedéseknek 9 óra előtt nem volt szabad megujíttatniok; a' város a' fejedelmek nagylelküségébe ajánltatott. Igy esett legelőször ellenség kezébe Paris, melly 1420 olta, midőn V Henrik angol király, ipát, VI Károly franczia királyt visszavitte, falai közt idegen katonaságot nem látott. 31 Mart. 11 órakor mentek be Sándor császár és a' porosz király 36,000 emberrel Parisba, a' sokaságnak örömkiáltási közt. Egyszersmind hallották ezen kiáltást: „Éljenek a' Bourbonok." Még azon nap délután 3 órakor kihirdettette Sándor császár, hogy a' szövecséges fejedelmek Napoleonnal nem alkudoznak, hogy Francziaországnak régi határait meghagyják és azon alkotmányt, mellyet a' franczia nemzet magának adni fog, megesmerik. — A' győzedelmes sereg Parisban legkeményebb fenyiték alatt tartatott. A' lakosok csendessége és bátorsága semmi által se zavartatott meg, jóllehet a' benyomult seregek csak éjjel kaptak kenyeret 's élelmet. Ezen parisi győzedelem a' szövecségeseknek 9000 holtba (ezek közt 187 tiszt.) került; a' Francziák 4000-et (foglyokon kivül) és 109 ágyut vesztettek! — Azonközben Napoleon Douleventtől 26ban hirtelen St. Dizier felé visszament, hogy a' szövecséges sereggel, mellytől magát kergettetni vélte, megütközzék. Oudinot 26-ban Wintzingerodenek Tettenborn alatt lévő előcsapatjára akadt 's ezt Vitrybe, azt Bar le Ducba nyomta vissza. 27-ben Napoleon bezárta Vitryt; itt tudta meg Marmontnak és Mortiernek megveretését és a' szövecségeseknek Paris felé nyomulását, de az utolsót nem hihette, hanem Wintzingerodenek osztályát oldalseregnek vélte. Amey vezér t. i. nem adott vagy nem adhatott neki hirt a' szövecségesek utjáról; és Napoleonnak akkori vezérkarja nem állott munkás és szemes férjfiakból. A' helyett tehát, hogy a' sezannei legrövidebb uton a' szövecségesek után sietett volna, St. Dizieren keresztül Vassyba tért vissza és 29-ben Douleventen keresztül Doulancourt sur l' Aubeig ment, midőn végre hirt hallott Parisból. Azonnal elküldötte Dejean vezért a' fővárosba, azon parancsolattal, hogy Parist nyakas védéssel ne veszedelmeztessék. De alig ért megkettőzött lépésekkel Bar sur Auben keresztül Troyesbe, innen azt a' parancsolatot küldte Parisba, hogy a' város magát mig csak lehet védje. Nyilsebességgel vonult ekkor 30-ban 70,000-re nőtt seregével a' Seine bal partján Sensen keresztül Fontainebláuba. 31-ben elérte la Cour de Francet és Juvissyt, 4 ór. Paristól; de meghallván a' főváros maga megadását, visszatért Fontainebleauba, hol 1só April. utolsó bulletinjét kiadta, melly szerént a' had folytatását elhatározta, Marmont és Mortier Parisból kiköltözött osztályi essonnei állásokban kezet nyujtván neki. Hanem Paris elfoglaltatása más erányt adott Francziaország akaratjának 's hadi erejét elgyengité. Már 2dik April. letevé a' tanács méltóságából Napoleont. Erre 4-ben Marmont (l. e.) aláveté magát seregével az ideigi országlásnak. Végre 11-ben aláirta Napoleon a' lemondási egyezést. Ezt a' 23-ki közönséges fegyvernyugvás követte, melly a' várakból és Francziaországból leendő kölcsönös kitakarodást tárgyazta 's XVIII Lajosnak 3 Maj. visszatérését és a' 30 Mart. 1814 kötött parisi békét huzta maga után. Ellenben mi történt volna, ha Páris kétszer 24 óráig védte volna magát? A' szövecségesek táborozásának plánja 's a' táborozás menetele sokképpen gyaláztatott. Mindazáltal az egész 1814-ki táborozás plánját 's a' fő czél elérésére forditott eszközök választását csak az itélheti meg helyesen, a' ki a' titkos és abba befolyó rugókat esmervén, ezáltal azon pontra emelkedik, mellyen a' történetek lépcsőnként következett kifejlésekor a' fő vezér állott. Más oldalról annyi bizonyos, hogy Napoleon, — jollehet tá-

borozási plánjában némelly pont azon rendkivülvaló helyeztetés miatt, mellyben kellett azt végrehajtania, nem egészen kielégitőnek mondathatik is, — vezéri tálentomát 's azon mesterséget, hogy kicsiny seregével középponti állását erősen tartván 's az ellenség kettős hadi rendje közt belső lineát huzván (a' mi által a' hatszorta számosabb ellenségen győzedelmeskedett, a' mennyiben ezt seregének szinével most itt, majd amott támadta meg) magát támadólag védje, hogy mondom Napoleon vezéri tálentomát soha se mutatta ki olly dicsőségesen és fényesen, mint 1814-ki táborozásában. L. „*Beiträge zu der Geschichte des Feldzugs in Frankreich* 1814 (*unter dem Kronpr. von Würtemberg*) *von d. Offiziren d. kön. würtemb. Gen. Q. Stabs*" (*Stuttgard*); Prokesch „*Denkwürdigkeiten a. d. Leben des Feldmarschalls Schwarzenberg*" Wien 1823); és Koch „*Mém. p. serv. à l' hist. de la camp. de* 1814" (Par. 1819).

Paris megvétetése 1815. A' Bourbonok számos botlásai 's a' hadi népnek előbbi vezéréhez való ragaszkodása, a' csak egy eszt. az előtt kiüzött Napoleont ismét beültették Franciaországnak királyi székébe, a' nélkül, hogy alig talált volna emlittetést érdemlő ellenállást. A' waterlooi (l. o.) ütközet után Davoust marsallra bizatott azon mintegy 60000 főből álló seregnek vezérlése, melly Páris védelmére rendeltetett. A' várost éjsz. és kel. oldala felől megtámadni nehéz volt, mivel nem csak Montmartre 's a' bellevillei halmok, hanem az előttök lévő faluk térsége is bátorságositva volt ágyukkal megrakott sánczok által 's ezen nagy besánczolt állásra rohanásnak kivánt következése kécséges, temérdek emberveszteség ellenben bizonyos volt. A' porosz armada 29 Jun. ért ezen lineák elibe; 30-ban Blücher és Wellington vezérek Gonesseben értekezvén, azt végezték, hogy az ángol armada a' lineák előtt maradjon, a' porosz a' városon alól a' Seinen átmenjen 's Versailles felől támadja meg a' várost. Ezáltal az emlitett erősités sikeretlenné tétetett, mivel Paris vagy leggyengébb oldalán támadtathatott meg, vagy a' Normandiából szállittatni szokott élelem utjának elvágatása által maga megadására kénszeritteték. Ezen végzéshez képest estve 30-ban az 1 és 3 porosz seregosztály jobbra St. Germain felé megindult, a' 4dik pedig az Angolok megérkezéséig eddigi állásában maradt. 2 Jul. a' 3 osztály Versaillesen keresztül Plessis Piquetbe, az 1 Vaucressonon és Sevresen keresztül Meudonba, a' 4, mint tartalék, Versaillesbe ment. Az ellenség Sevresnél és Plessis Piquetnél Vaugirardig és Montrougeig visszanyomatott 's Issy elfoglaltatott. Egy Parisban tartatott hadi tanácsban csaknem minden vezér megegyezett abban, hogy a' várost nem lehet megtartani. Hogy azonközben az utolsó lépést tegye, 3-ban reggel Vandamme még 10000 emberével előnyomult 's elkezdé Issynek ostromát; de több órai véres csatázás után visszaveretett 's a' város feladatása azonnal elvégeztetett. St. Cloudban még azon nap elkészült a' szerződés (vagy Blüchernek és Wellingtonnak Eckmühllel kötött katonai egyezése), melly szerént a' franczia seregnek 3 nap alatt Párisból kitakarodnia 's 8 nap alatt a' Loire megé vonulnia, 5 Jul. Montmartret 's 6 minden tábori eszközeit átadnia kellett. 7 Jul. a' porosz sereg 's az Angoloknak egy része, más nap XVIII Lajos is ismét bement a' fővárosba. Az orosz császár és porosz király 10-ben érkeztek meg, kiket a' többi előnyomuló seregek is nem sokára követtek 's a' megalázott Franciaország másodszor látta Europa győzedelmes seregét fővárosa keblében.

Párisi békekötések: 1) a' Franczia-és Spanyolországok közt Nagybritanniával és Portugallal 10 Febr. 1763 kötött 's a' hétesztendős hadat elaltató béke. Franciaország lemondott ebben Acadiáról (Ujscotországról) és egész Canadát 's Cap Bretont Angolországnak engedte; megtartotta mindazáltal a' Terreneuvenél való halászás jusát.

Nagybritannia visszaadta Guadeloupet, Martiniquet és St. Luciet Francziaországnak; megtartotta ellenben Grenadát, Dominiquet és Tabagot, mint a' Senegalnál lévő gyarmatot és Minorcát is. Spanyolországnak visszaadta Angolország Havanát, ellenben egész spanyol Floridát megtartotta. Ezen kárát Spanyolországnak Franczia-ország Luisianával térité meg. — 2) Angolországnak Franczia-, Spanyolországokkal 's Ejszakamerikával 3 Sept. 1783, 's egyesült Belgiummal 20 Maj. 1784 kötött békéje. Nagybritannia megesmerte független statusoknak Ejszakamerika 13 egyesült tartományit; Franczia-ország St. Lucieval együtt többi gyarmatit visszakapta, Tabagot és Senegalt megtartotta; Spanyolország megtartotta Minorcát 's visszakapta Floridát; a' Belgák Negapatnamot az Angoloknak hagyták. — 3) Az első párisi béke 30 Maj. 1814, Francziaországnak Austriával, Porosz és Angolországokkal kötött 4 különös egyezéseiből állott (l. Francziaország 1814 olta). Németország statusi szövecséges öszvekötttetés által egyesittettek; Svajcz függetlennek esmertetett, Németalföld koronája 's Belgium az orániai háznak adattak 's a' t. 4) A' második párisi béke 20 Nov. 1815 (l. Francziaország 1814 olta). Az említett napon megujitották Austria, Oroszország, Nagybritannia és Poroszország a' chaumonti (l. e.) egyezést 's egyesültek a' második párisi békekötés fentartására. *L — ú.*

Párisi Játékszinek. A' franczia szinmüvészség történeteiről l. Franczia játékszin. Charakteréről itt általányosan csak annyit emlitünk, hogy az a' fentebbi vigjátékban, lyrai vigjátékban (az ugy nevezett tréfás operában), és a' könnyű csiny- (Intrigue) darabokban utólérhetetlen; de a' magasb szomorújátékokban is, noha indulatoskodásuk (pathos) gyakran természet elleni, 's mimicai és recitaló előadás módjok feszes és kimért formásság, létalapos és követésre méltó elsőségekkel bir a' német felett. A' külföldi mindenben, mi a' játékszinhez tartozik, hamar is észreveszi a' Párisiak jobb izlését. Azon egyszerüséggel és méltósággal, melly egy franczia szomoru-, és magasabb vigjáték előadásánál mulhatlan feltétel, Németországon egy közönség sem lenne soká megelégült. A' Parisi pedig, első játékszinében, noha ott classicus költőinek mind untalan visszatérő előadatásán kivül mást nehezen lát, mindenkor az, csak magok a' szinjátszók legyenek tetszésére. De itt itélete szoros, és birálata éles. A' franczia játékszinen minden időben virágzott nagy elmék emléke megmaradt a' közönségnél; ezek előadása módját hagyományból tudja, 's több ivadéknak kell kihalni, mig az iffjabb, csak most képződő mivészeknél az elődeikkel összehasonlitgatás végkép megszünik. Nem is találhatni semmi fővárosban annyi rendes és mindennapi játékszin-látogatót, mint Parisban; 's ez által a' közönség izlése olly biztosságot, olly finom és helyes tapintást nyert, hogy itéletének hódolni minden dramai költő kénytelen, 's egy kétszer nem tetszett darab a' lajstromból örökre el szokott tünni. Azon ravaszságok 's magaunszolások, mellyekkel a' német drama irók magoknak és munkájoknak (ön birálgatás, koholt tudósitások 's t. e. által) tekintetet szerezni törekednek, Parisban esmeretlenek, 's foganat nélkül maradnának. Egy párisi játékszin sem nyul csalóka édesgető módokhoz a' játék tartalma kikürtölése 's a' t. által. Magában a' játékszini czédulák egyszerüségében is valami nagy van; nincs ezeken a' darab czimén kivül semmi, mint a' játszók neve, de szerepeik épen nem emlittetnek. Hasztalan pompát egy jó franczia játékszinnél sem találhatni. Csak tartalma 's dramai érdeme teheti a' darabot szerencséssé. A' közönség kimivelt izlése mind a' költőnek, mind a' játékszini igazgatónak jó foganatot biztosit, ha a' drámai költemény tetszést érdemel. Egy szép oldala érdemes még 's különös figyelemre méltó a' francz. játékszinnek, melly,

hez képest mind német, mind angol hátra van: a' közönség magasabb erkölcsi iránya és tapintása, mellynél fogva minden közönségest, durvát, vagy alacsonyt nyomon észrevesz, 's szorosan ócsárol. Kotzebue darabjai közül csak némellyiket lehetne francz. játékszinre vinni, szinte olly kevéssé az ollyakat is, mint Müllertől „*die Schuld, Albaneserin*" t. e. f. A' párisi játékszineken dicsérhető még azon nagy illendőség, mellyre a' szép nem körül, 's az ez iránti viseletben ügyelni szoktak. Még csak a' közönséges leányoknak sem szabad hálójokat nagyon nyilván kivetni, ha csak magokat policziai feddésnek kitenni nem akarják. Egyébiránt a' francz. főváros minden játékszinein nagy figyelmetesség uralkodik. Az aljas lárma, melly a' német és angol szineken olly igen divatos, itt esmeretlen, 's a' jeles darabokban csak egy hangot sem veszthet el a' hallgató. A' külső rendre a' policzia szorosan ügyel, a' bejárásnál olly szokás jött be, melly minden tolongást eltávoztat; minden ujonnan érkezett, 's bemenni szándékozó, a' már hason czélból összegyülttekhez *à la queue* szegűl, az az: egyik a' másik után áll, és senkinek sem lenne tanácsos az igy képzett sorokat, mellyek gyakran többen vannak, 's egymás mellett állanak, vaktában elhagyni. Legszorosabb rend van a' kocsikra nézve a' kimenetelnél, senki után sem szabad kiáltani, mig a' tulajdonos az ajtónál beszállani készen nem áll. — A' párisi szinek belsője nincs ugy felpiperézve, mint az Angoloké, nincs is olly fényesen megvilágitva, mint ezek. A' hajlékok (Loge) elosztásában a' francz. épitő mesterek igen ügyesek; ezekben sokkal alkalmasabban ülhetni és láthatni, mint legtöbb német szinekéiben. Ellenben a' Parterre (földszinti) és Parquet (különös) nézőhelyek nem annyira tetszhetők az idegennek, mint Németországban, hol alkalmas és jó helyzetű zártszékeket előre szerezhetni. Ezt azonban már némelly párisi szineknél is utánazták. Az első 's legkedvesebb művészek felléptekkor közönségesen élénk tapssal köszöntetnek. *Ezért hálálkodni* a' szokás tiltja őket. De ha valamelly jelenés végén tapsolnak, ezt a' közönségnek megköszönik. Ha uj darab tetszéssel fogadtatik, a' költőt vagy szerzőt kivánják, bizonyosnak tartván, hogy az jelen van. Ekkor ezt kivezetik, örömrivadal fogadja, mit szemérmesen megértvén, visszavonul. — A' párisi játékszinek száma gyakori változás alá van vetve. Zendülés alatt harminczig nevekedett, később nyolczra leszállott. 1823 volt 14, 1825 10, mellyek' jelentéseit a' fellépendő személyekkel együtt a' *Courier des Spectacles*, és *Miroir* naponként közli. — A' párisi főbb játékszinek a' kormánytól nevezetes segedelmeket kapnak. De a' másod rendüek a' Vaudeville-n kezdve, nem. Ezek többnyire részvényeken alapulnak. Az első szinjátszók (egyes szinek oszlopai) fizetése tetemes, 's mivészi utazásaik jövedelmével gyakran 100,000 frankra, sőt többre is felmegy. — Az egyes szinek illy ranggal következnek:

1) A' nagy opera (Academie royale de musique). E' szin a' legélesebb ellentételét mutatja annak, mit előbb a' francz. játékszini előadás egyszerüségéről mondánk. Ennél legdrágább kárpitok, bájoló táncz, legfényesb öltözetek, legmeglepőbb erőmüvi jelenetek, 's egy 200 hangászból álló orchestrum által minden el van követve, mi az érzéseket örömre ragadhatja. A' komoly és nagy franczia ének, soha sem fog az olasz vagy német muzsikához szokott fülnek tetszeni, kivált hol az, mint itt, illy nagy körre számolva, gyakran az elégen tul megy. Azonban a' rhythmica declamatio, 's az éneklő karok mindenkor megkapólag hatnak. Gluck és Sacchini operáji e' szinen honnosok; 's azokat olly tökéletesen előadva 's szinre alkalmazva egész Európában nem találhatni. A' nagy operákba szőtt tánczok, 's a' nagy pantomimai ballettek, mellyek még minden Opera után

adatnak, 's mi miatt az előadás közönségesen éjfél utánig tart, tökélyre, gazdagságra és szépségre minden hasonlót felül mulnak, az egy londoni nagy olasz operát az utólsó években kivéve. Mindazáltal a' párisi nagy opera balletei a' játékszini táncz legmagasb tökélye mustrájául tekintetnek, 's akármennyi nagy hangmivészek volnának Europa többi szinein, azok rendszerént mind itt nyerék képződésöket; 's ha más szineken egyes jeles tánczosok és tánczosnék találtatnak is, oliy egészet, mint a' párisi nagy opera balletje, sehol sem láthatni. — A' szép operaház Richelieu utszában Berry herczeg meggyilkoltatása után (l.e.) Feb. 13. 1820 bezáratott 's lerontatott. Mig egy ideigleni operaház épült, azalatt az előadások Favart utszában egy nem igen nagy játékszinben történtek. — Az e' szin évkönyveiben elhiresedett ének- és tánczmüvészek közül emlitendők: Guimard, St. Huberty, Arnauld, Armand, Branchu, Mad. Gardel asszonyok, — és Lais, Lainez, Vestris, Gardel, Milon és Duport urak. 1823 az opera első mivészei: Nourrit, Derivis, Dabadie, Bonel, Prevost urak, 's Grassari, Dabadie, Sainville asszonyok; tánczban pedig: Bigottini, Hulin, Anatole, Albert, Marinette, Fanny Bias, Elie, Noblet asszonyok, 's Paul, Albert, Noblet, Milon, Montjoie, Capelle, Coulon, Gosselin urak valának. Helyek ára: erkély 10 fr.; első és második hajlék (Loge) 7 fr. 10 s.; földszint (parterre) 4 fr.

2) Théâtre français (másként Prémier Théâtre français.) Richelieu utszában a' palais royal-lal összeragasztva. E' szin eredete 1518 eszt. esik, midőn az a' Hôtel Bourgogne-ban állittatott fel. Molière szövetkezett vele 1650. — 1689 a' Fossés St. Germain utszába, 1770 a' Tuilleriákba, 1782 az Odeonba, 's midőn ez 1799 leégett, a' mostani épületbe vitetett, mellyet Louis épitőmester épitett. A' ház belől circust formál, a' folyosót 26 dóriai oszlop tartja, 's ezek a' parterre körül egy szakadatlan fél körben mennek. Ezek közt vannak a' hajlékok. E' játékszin 1787 — 89 épült, 's 1822 Percier és Fontaine igazgatása alatt belsejében nagyon megváltoztatott. Az oszlopok nagyobb részét, melly a' szinre láthatást akadályozá, öntött vas-rudak válták fel, 's a' hely elosztása által is belsője mind szépségben, mind alkalmasságban sokat nyert. Az épület mellett köröskörül egy fedett tornácz van, mellyben mindenféle könyv- és apróárosok találtatnak. — E' szin lajstroma kizárólag a' franczia drámai mestermüvek remekeiből áll, mind a' szomoru, mind a' magasb vigjátékra nézve. Szinte e' két fő osztályra szakadnak a' szinjátszók is, és ritkán mer valamelly fiatal ész mind a' kettőben egyszerre próbát tenni. Itt lehet hát Corneille, Racine, Voltaire, Crébillon, Molière mestermiveiket, még pedig ugy előadva látni, mint azt a' hagyomány a' francz. szin sajátságos charaktere szerint kivánja. — A' francz. szomorujáték előadásán az idegen, kivált a' német, megbotránkozik, 's szoknia kell előbb, mig annak valódi jelességeit megismeri; de annyival inkább vonzandja a' magasabb vigjáték, ugy, mint az e' szinen honos. Itt a' legnagyobb valódiság, a' legfinomabb pallérozoccsággal, 's egyszerüséggel párosul. Ezek a' mult és jelen időknek legcsalókább természeti ábrázolatjai, ha a' költő azoknak vonásit csak valamennyire helyesen felfogta is, mert e' szin mivészei játéka alatt minden kép nemesedni, 's a' mivészi képzés magasabb characterét felvenni látszik. A' régiebbek közül nehányat emlitünk, kiknek neve mai napiglan is mint remekeké, fenmaradt: Baron, Brizard, Lekain, Clairval, Molé, Larive, Fleury, Aufresne, Dufresne, Grandmenil, Grandval, Monvel, St-Phal, Preville, St. Prix, Vanhove urak; Lecouvreur, Gauszin, Dumesnil, Clairon, Devienne, Contat, Raucourt asszonyok. Ujabb időben a' szomorú osztály jelesen Lafont ur, 's Duchesnois és Paradol asszonyok, — a' tréfás pedig Damas, Faure, Granville, Miche-

lot, Baptiste, Michot és Armand urak, nem különben Mars (egyik legnagyobb fr. szinjátszóné), Bourgoing, Leverd, Hervey, Dupuis, és Mante asszonyok keze közt volt.

3) A' tréfás francz. Opera, mellynek Comédie lyrique, 's köz életben az utszától, hol van, Théâtre Feydeau is a' neve, egyik legkecsesb párisi játékszin. Ha bár nehány kitünő mivészek, kik e' század elején észtehetségök virágában valának, (Ellevion, Martin, Gavaudan, Mad. St-Aubin, Mad. Gavaudan, 's mások), most egy részben visszahuzák is magokat: még is elég ingere maradt, az estéknek itt vigan tölthetésére. Az itt honnos darabok Németországon is ugy megtetszettek, hogy a' német tréfás operák lajstroma csaknem egyedül azon darabok fordításaiból állanak, mellyek e' szin számára irattak, és szereztettek. Ide tartoznak: *Joconde*, *La folie*, *Aschenbrödel*, *Ein Haus ist zu verkaufen*, *L' opera comique*, *Adolf und Clara*, *Rothkäppchen*; 's előbb Grétry szerzeményei, mint *Zemire und Azor*, 'sa,t. Legjelesebb muzsika szerzők, kik e' szin számára dolgoztak: Nicolo, Méhul, Berton, Grétry, Dalayrac, Monsigny, Boyeldieu, Blangini, Solié, Dezedes és mások. A' legkedvelttebb darabok' költői: Etienne és Hoffmann, Bouilly, Nanteuil, Sedaine, Duval, Dupaty, Scribe 's a' t. Legkedvesebb előadó mivészek itt: Martin, maga nemében első énekes, 's az elmés inasok szerepében utólérhetetlen; Chenard, Juliet, Ponchard, Huet, Darancourt, Castel urak, ugy Boulanger, Ponchard, Paul, Pradher, Rigaud 's más asszonyok.

4) Odéon, vagy second Théâtre français, St. Germain külvárosban, a' Luxemburg mellett. Ez 1791 Peyre és Wailly rajzaik szerént épült: akkor Théâtre français volt a' neve, mivel az első szinjátszó társaság, melly e' czimet viseli, itt adá darabjait. Mart. 20 1799 leégett; ujra felépiték, 's most más társaság költöze belé, mellynek az elsővel verseny pályára lépni kellete. Ettől fogva Théâtre de l' Odéon nevet kapott. 1818 ugyan csak Mart. 20 ismét hamuvá lett, de már Oct. 2 1819 megint felnyiták. Mind külső épitése, mind belső készülete gazdag, és jó izlésü; a' mellett különösen alkalmas. Az itt előkerülő darabok ugyan azok, mellyeket a' premier Théâtre français adni szokott, 's egymással mind a' ketten vetélkednek. A' régibb francz. remek irók munkájit mindenik adhatja; de az élő költőkre nézve mindeniknek különös lajstroma van. E' szin' legjelesebb gyámola Mad. Georges; 's valóban e' mivésznė mint Medea, Semiramis, Phaedra, Merope, Agrippine, Salome (a' Machabeusokban Soumettől) bámulatot érdemel. Dicséretesen emlitendők még a' szomoru szerepekben Joanny, Lafargue, és David, a' vigakban Faure 's az iffjabb George. Ha bár e' játékszint a' fő szin' buzditására, 's a' végre, hogy mivészei elbizoccságának ellensuly gyanánt szolgáljon, 's a' dramai költőknek tágasabb mezőt nyisson, hasznosnak tartják is; még is csak nehezen, 's csak az uralkodás tetemes segedelmei mellet állhat fenn.

5) Az olasz opera. E' szin a' párisi legelső társaságok, 's a' nagy világ gyülő helye. Belső készülete szinte olly alkalmas, mint jó izlésü. A' hangászkart maga nemében legtökélyesbnek tartják. Az uralkodás ugy pártolja e' szint, mint a' helyes ének oskoláját, és az igazgatás mindenkor teljes számu 's jó színész társaság tartására ügyel. Utóbbi időkben itt jeleskedtek: Mad. Fodor, Galli, Pasta, és Cinti, kik a' közönséget énekökkel, 's játékaikkal egyaránt bájolák. Legkitünőbb mivészek e' szinpadon Dongelli, Garcia, Graciani, Pellegrini, Levasseur, Bordogui, Zuchelli. — Ez öt szinház után a' három kisebb köznépi szinpad jő.

6) Théâtre du vaudeville, Chartres utszában.

7) Gymnase dramatique — és

8) Théâtre des variétés, mind a' két utólsó a' boulevardon, vagy bástyákon. E' szineken különösen a' Francziák kimerithetetlen vigsága, elménczsége, 's minden csekélységből nevetség- és tréfa üzése egész fényében mutatkozik. Az itt divatozó számtalan apró darabok rajzát nehány merész vonással elvégezhetni: nincs itt bebonyolódott csiny, pompás szinfalak; nem hizelkednek itt az érzéseknek, nem figyelnek szivre, érzeményre, képzelődésre; minden csak az elménczségért van irva, 's azért látszik teremtve lenni, hogy a' nemzetnek azon vele született tapintását, melly szerint minden nevecséget azonnal észrevesz, még inkább élesitse; a' gunykorbács örökös mozgásban van itt, de inkább kaczajvágyból, mint roszaságból. Az apró dalok, mellyek mint valódi népdalok minden utszában hangzanak, különös éles nemzeti bélyegüek, és azt mutatják, hogy a' hangnyelv nem csak érzéseket, de elmés ötleteket is tolmácsolhat. Gyorsan 's röviden kisérik itt a' hangok a' szót; egy illy Vaudevilledalocska a' beszélgetést félbe sem szakasztja, csak annak eleveuségét emeli. Gyakran igen mulattató, ezen magasabb népdalokban olly tárgyakat személyesitve látni, mellyeket különben a' képzelődés nehezen alkothatna. Ritkán esik valami nevezetes a' nagyobb szineken, mi itt azonnal tréfára nem változtatnék. Gyakran Harlekinek is mulattatnak itt. E' három szin közül darabig a' Gymnase legtöbb nézővel dicsekedett, ugy hogy bevétele az első franczia színét is haladná. A' Vaudeville jelenleg csökkenőben van. A' Variétés legjelesb 's magok szerepeiben felülmulhatlan mivészei Potier, Brunet, Lepeintre. A' Vaudeville Philippe, a' Gymnase Perlet, Gonthier, Leontine Fay mivészekkel büszke. Számos költők dolgoznak e' három szin részére; köztök Scribe egyik legkedveltebb 's legtermékenyebb.

9) Théâtre de la Porte St. Martin.

10) Théâtre de la gaieté.

11) Ambigu comique; mind a' bástyán. Mindnyájokon főkép Melodrama, Némajáték, 's Ballet adatik. A' két végső leginkább az alsó rendű néphez van szabva. Az első feladásit illendőséggel viszi; itt gyakran legszebb szinfalakat, pompás meneteleket, fényes némajátékokat, jól rendelt Balletteket 's a' t. láthatni. Lovag- haramia- lélek- és tündérregék lakoznak itt; mennél borzasztóbbak, annál kedvesebbek. Sok fiatal elme nyer itt mivelődést, 's később a' nagyobb szinekhez megy által. — E' szint 1781 Louis épitőmester 75 nap alatt állitotta fel; mi, ha az ember e' szép, sőt pompás épületet látja, alig hihető. Ez épitkezés czélja csak az volt hogy a' régi szinház leégvén, a' nagy operának hely szereztessék.

12) Az 1821 Nov. 10 megnyitott Panorama dramatique szinben csak olly darabokat vala szabad adni, mellyekben két játszó és beszélő személynél több elő nem jő. E' kis nyájas szinházat szorgalmasan látogaták.

13) A' Franconi 1817 megnyitotta Cirque Olympique néző helyen, lovak játszák a' főszerepeket. Belső készületének szépsége bámulást érdemel. A' lovaglói mesterségek, mellyekben a' Franconi nemzetség nagyapától unokáig olly kitünöleg ügyes, a' kihirdetett nézőjátékot mindenkor megelőzik. Ez aztán egy történeti vagy képzeleti feladás kiviteléből, — lovas meneteleket, csoportozatokat, tánczokat, hadi fordulatokat ábrázoló némajátékokból áll; 's mind ezek nagy fényüzéssel, 's ritka mesterséggel adatnak. Machbeth, Blaubart, Cain, Atala, a' dühös Roland, egy a' spanyol Guerillák által megtámadott Convoy, teszik az illy egyes némajátékokat, mellyeken a' nézni szerető Párisi, 's a' kiváncsi idegen nem győz eleget nézni.

14) Nézőjáték még La soirée de Mr. Comte, 's általányosan a' Panorámák (Théâtre de magie.) Ezekben lélekvarázslatok, kisértetek, physicai mutatványok, hasból-beszélők 's a' t. találtatnak.

Park. kőfallal vagy karózattal olly czélból bekeritett térföld, hogy abban valamit tartani lehessen, p. o. háborúban a' tábori podgyászt, fegyvereket 's ekkor pattantyus-parknak neveztetik. A' herczegek palotái körül parknak nagy fákkal beültetett, egymást felváltó sétáló-helyekkel 's erdőkkel diszlő, bekeritett és vadtartásra használt darab föld neveztetik. Már a' régi Rómaiak tartották villáikban (majorjaikban) illyen parkokat, hogy vadászati gyönyörűségekkel annál zavaratlanabbul élhessenek. Midőn még csak nyulakat tartottak, kicsinyek voltak a' parkok 's nevek leporaria, nyulaskert volt, midőn pedig nagyobb vadakat is kezdtek befogni, a' park köre is tágult. Leghiresebb volt Pompejus és Hortensius párkja. Ujabb időkben az Angolok parkjaik igen hiresek. Egy nevetlen iró helyesen szól: Az országlás alkotmánya adott első okot 's alkalmatosságot az angol parkok lételére, még pedig azáltal, hogy nyilvános törvény ereje szerént semmiféle vad sem szenvedtetik meg szabadon, mivel a' szomszéd kárt szenvedhetne, a' kinek hát kedve volna vadat tartani, bezárnia kell azt; a' gazdag birtokosok erdejeknek egy részét tehát illyenre fordították, 's benne tartották vadaikat. Mivel ezen kertek falusi lakásaikhoz közel csináltattak, és az Angolok nagy gazdagságával jó izlés párosodik, innen a' vadas kert vagy párk alkalmatosságot szolgáltatott nékik, azokban különbféle rendelkezéseket tenni. „Azután az ujabb kertészség Angolországból egész Europára elhatván, következett, hogy igen gyakran a' park és mezei kertek, mulató erdők, mulató helyek, ángol kertek, egy jelentésüeknek vétettek, és a' párk név alatt ollyan nagy darab föld értetett, melly szélesebb terjedésü használatra együgyü mesterség által szépittetett. A' park vagy emberi kéz által ültettetett, vagy erdő volt elébb, 's mesterség által tétetett azzá. Megkivántatik, hogy a' fák szép rendel álljanak, mellyet a' vad természetben hijában keresünk; a' füves térségek a' hozá tartozókkal nagyságokra, formájokra és elosztatásokra nézve kellemetes visszásságban álljanak egymással; továbbá, hogy a' benne lévő egyes fák szép növésüek, ékesek és a' legegyenesebb állásúak legyenek; hogy semmi gyermekes munka se sércse a' szemet, minden vad, buján növő cserje kiirtassék odáig, hol a' sürü erdőztetés, fák öszveborulása, vagy csalóka határvég szükséges. Kölcséges ékesités nem kivántatik. Templomok, chinai hidak, 's más illyes idegen tárgyak ellenkező tekintetet adnak a' parknak. Ha valahol hid kell; csinos, de együgyü izléssel készüljön; a' kunyhó, erdő-ügyelő lakása czéljához legyen alkalmaztatva. Ékességül megengedhető volna szép kapu, a' bemenetelnél, a' mellynek a' fő épület gazdagságával, ékességével és épités módjával egyezni kellene. Igy áll a' dolog a' párkon keresztül vivő kocsi-utra nézve is. Lehet keskenyebb, szélesebb, a' főépülethez képest, mellyhez viszen az, t. i. az út. Tekergős lehet, de soha se elég ok nélkül. A' bemenetel és kocsi-út mellett kétfelől, mint a' legkedveltebb sétáló-helyeknél is, mindent kell kerülni, a' mi a' szemet korlátolhatná. Karózatok egyes esetekben ugyan kedves tekintetet adnak a' párknak, de ellene vannak alkottatása rendszabásinak. Ha természetes folyó hasitja a' párkot, vagy valami igazi omladék van benne, lehet e' szerencsés esetet használni; ellenben a' mesterségesek kellemetlen benyomást okoznak. Szarvasok és dám vadak a' parkok legközönségesebb lakosi, mellyek azt igen diszesitik; de a' szarvas marha és juhok szépek is, hasznosak is. *Cs. — a.*

Parkák (gör. Möres), megkérlelhetetlen testvér-leányok, kiknek foglalatossága az emberek életének fonalát fonni. Neveikről és számokról Homerus nem szoll. Á' Klotho név (fonóleány) eleinte hihetőleg egészen közönséges volt. De midőn számok háromra szaporodott, és a' költés mestersége nekik is uj nevet adott, Klotho különös név lett, Atropos és Lachesis mellett, de a' nélkül, hogy valamellyik közülök különös foglalatosságot jelentene. Ez a' másik két nevezetben nem is foglaltatik; mert Atropos változhatatlan sorsot, Lachesis történetet jelent; következőleg, mind a' három a' sorsot jelenti különböző oldalról. Homerusnál és Hesiodusnál ugy jelennek meg, mint a' sorsnak és egyes történeteknek istennéi, halálos befolyás nélkül. A' lantosoknál a' történetek széles körében általánosan lépnek fel, és mindenütt jelen vannak, a' hol csak valami osztani való van (a partiendo, a' gör. *Μειρειν*). Legszorosabb értelemben halált hozó sors-istennék; halálnak, közönséges és véghetetlen sorsnak istennéi. Mint halál istennéi a' pokolhoz tartoznak 's Erebusnak és az éjnek leányai. Mint sors istennéi Zeusnak szolgálói, ki nemzette őket Themissel. — Az első származtatás bizonyosan későbbi. Mint Zeusnak leányai, részt vesznek a' sors meghatározásában és Jupitertől elküldetnek parancsolatjainak végre hajtására. Az embernek jövendő sorsát egy szálczérnában fonják, tudják hát a' jövendőt és megjövendőlik azt; éneklik a' halandók sorsát, midőn egyszersmind orsójokat megindítják, mellyeket azután nem lehet visszaforditni. Mindeniknek bizonyos foglalatossága is meghatároztatott. Egyik irt, másik beszélt, harmadik a' fonal-szálat nyujtotta, vagy Atropos mult, Lachesis jövendő, Klotho jelen idő volt; ennél fogva az élet kezdetét, folytát vagy közepét és végét jelentik. Lachesis orsót, Klotho rokkát és Atropos fonalat elvágó ollót tartva festetik. *Cs—a.*

Park (Mungo) scot seborvos, Afrikai utazásairól esmeretes. Éppen indiai utjából tért vissza, midőn az African association névvel Afrika belsejének kinyomozására 1768 egyesült londoni társaság a' kölcségén Afrikába utazott Houghton major haláláról tudositást vett. — P. ajánlotta magát hasonló utazásra, melly elfogadtatván, 1795 Maj. 22, a' Gambián lévő pisaniai sáfárságba elindult, hol néhány hónapokig útjához készült, és a' Mandingo nyelvet tanulta. Kelettől nyugotig megjárta Mulli, Bondu, Kädschaga, Kasson, Kaarta és Ludumár királyságokat, melly utolsóban, hol az előtte utazott Houghtont megölték, 1796 Mart. ő is a' Maurok királyának Alinak fogságába esett, hol a' durva bánás és élete nyilvános veszedelme azon merész elhatározásra ösztönözték Parkot, hogy onnan elillancson, és a' vad szárazon befelé szaladjon, utazásának czéljához-képest. Merész feltétele olly szerencsésen sült el, hogy szökése 3-ik hetében 1796 Jul. 20 útja főczélját, a' Nigert megláthatta, mellynek folyását mind addig követte, mig meggyőzhetlen akadályok miatt, visszatérnie nem kellett. Utját a' Niger folyásától nyugotnak vette, Sept. Kamiliába (a' mandingi királyságban) érkezett, hol betegsége és szükséges bátorságban léte miatt 7 hónapot töltött. — Egy rabszolgákkal kereskedő, kivel megegyezett, onnan az Angol szerződés szerént Gambiába vitte 1797 Jun. 10, honnan azelőtt 18 hónappal indult ki. 15 Jun. Antiguán keresztül Londonba indult, hova 25 Dec. 2 esztendei és 7 hónapi utazása után megérkezett. Szoros igazság szeretettel, és igen kedves izléssel irott utazása megjelent Londonban 1798 angol nyelven. Németül (szükségtelen jegyzékekkel) Hamb. 1799 (*See und Landreisen* 12 Th.) Berlin 1799; Erfurt 1807. P. 1805 kezdetével Afrikába ujra elindult; utolsó tudósításai 1811 Sansandingból, a' Niger mellől jöttek, honnan a' haoussai királyságba utazott. Itt a' Királyt megajándé-

kozni elmulasztván, megsértette, ki őtet egy folyó keskeny utján, mellyen a' Niger torkolatja keresése végett evezett, fegyveresek által megtámadtatta. A' feketék kövezése, nyilazásai által üldöztetvén, midőn már embereit egyetlen-egyen kivül mind elvesztené, az uszásban kereste menedékét, de elfulladt. Ezen későbbi utazásáról való jelentése, mint élete leirása 1815 jelent meg (angolból Büttner ford. Sondersh. 1821). Fija, ki róla tudósitást akart szerezni, Aquambában holt meg 31 Oct. 1821. *Cs—a.*

Párkány, érseki mváros a' Duna bal partján, Esztergomnak irányában, 159 ház. 's 1076 lak. Mint jeles erőség, hajdan több izben ostromoltatott. 1683 a' Törökök igen megverettek mellette 's 8000 embert vesztettek el. Régen Kakadnak hivták, hanem ez a' neve, Rákóczy zendülésének elnyomatása után megszünt. *L—ü.*

Parlament, Francziaország 's nehány más tartományok legfőbb törvényszékeinek neve. A' parlamentek a' királyok hajdani udvari törvényszékeiből és országgyülésekből származtak, mellyek, főképpen ha szokott időn kivül tartattak, parlamentnek neveztettek. Ezekben a' bárók, magok mellé vévén a' papokat, mágnásokat és kanczellárt, törvényes ügyeket is döntöttek el. Hanem a' franczia királyok későbben azon panaszokra és ügyekre nézve, mellyek, örökös tartományaik lakositól az udvarhoz feljebb-vitettek, törvénytudó tanácsokat nevezett ki 's a' feudalis fejedelmek, a' normandiai, guiennei, burgundi, bretagnei, mint a' champagnei, toulousei, provencei 's más fejedelmesitett grófok is, ugyanazt tették. Ezen térjfiak először tulajdonképpen nem birák, hanem csak tudósitók, jelentők voltak, 's mindég követték a' királyt és udvart. De a' mit Angolországnak királya, János, a' magna chartában 1215 megigérni kénytelenittetett, hogy t. i. állandó 's egy helyben maradandó törvényszéket állit fel, lassanként minden tartományban felébredő szükség volt. IV (Szép) Filep, franczia király 1294 állandó törvényszéket állitott fel Parisban, a' királynak közvetetlen tartományihoz tartozó provinciák számára, mellyek négy fő tiszcségre osztattak el. 1305 ez a' rendelés kiszélesittetett. Eleinte ez a' törvényszék eszt. csak kétszer (u. m. husvétkor és minden szentek napján) tarta ülést, melly hetekig, sőt hónapokig nyult; de midőn foglalatossági sokasodtak, 1422 olta ülési állandók lettek. A' királyi örökös tartományok vazalljai kaptak ugyan ülést és szavat a' parlamentben, a' mi később Francziaország pairjeire is átment, mindazáltal a' tulajdonképpen vett foglalatosságok a' tudós tanácsokra bizattak. A' parisi parlamentnek a' zendülés előtt 5 kamarája volt; u. m. a' Grand' chambre 10 előlülőjével, 25 világi 's 12 papi tanácsossal; a' des enquêtes 3 kamarája, mindenik 2 elölülővel 's 23 tanácsossal; és a' chambre des requêtes, 2 előlülővel és 14 tanácsossal. A' criminalis tárgyak a' Chambre de la Tournelleben vétettek fel, mellyben minden kamarából lévő tagok dolgoztak sor szerént. A' parlamenthez tartoztak a' többek közt a' királyi ügyvédők, 's 500-nál több prokátor. A' feudalis fejedelemségeknek már a' koronával lett egyesittetések előtt voltak részint hasonló alkotmányaik; a' toulousei grófságnak t. i. parlamentje, Normandiának nagy feudalis törvényszéke (Scaccarium, vagy echiquier) Rouenben. Koronával lett egyesittetések után a' többiek számára is alkottattak parlamentek, Toulousebau, Grenobleban Dauphiné, Bourdeauxban Guienne, Dijonban Burgund, Besançonban Franche Comté, Aixban Provence, Pauban Bearn, Rennesben Bretagne, Meczben a' meczi, touli és verduni 3 püspökség, Douayban Flandern és Nancyban Lotharingia számára. A' királyi végzetek kihirdettetésének formája, melly abban állott, hogy azok a' parlamentekhez küldettek, a' jegyző könyvekbe beiktattattak 's azután küldettek ki általok az alsóbb

törvényhatóságokhoz, az említett törvényszékeknek tulajdon politikai befolyást adott. Azt vitatták, hogy nekik van jusok a' királynak előterjesztést benyujtani a' rendelések ellen és hogy nekik kellene e' részben az ország rendjeinek képét viselniek. Korábban az udvar engedett nékik néha; XIV Lajos olta ellenben ez a' jus nem adatott többé a' parlamentnek 's rendszerént királyi ülések, mellyekben a' király személyesen jelent meg a' parlamentben 's nem volt szabad értekezni, léptek annak helyébe, a' nyakas parlament pedig Toursba, Compiegnebe, Orleansba tétetett által. De e' nem juttatta mindég czélra az országlást. A' parlamentek, mellyeknek tagjai helyeket vásárolták és pedig csak betsületért, nagy átalkodocságot mutattak és végre itt 's amott kéntelen volt engedni az országlás. Innen XV Lajos uralkodásának vége felé keményebb módokat vett elő; 1771 minden régi parlamenteket eltörlött, a' vevőpénz a' helyekért visszafizettetett, az uj helyek a' király által töltettek be 's a' régi tagok csekély 's messze lévő helyekre számkivettettek, részént fogságba tétettek. Sokáig nem találkozott prokátor, ki az uj törvényszékeken megjelenni akart volna 's midőn végre a' törvénykezés ismét folyamatba jött volna, megholt a' király és XVI Lajos a' régi parlamenteket visszaállitotta, 's öszvehivta. Ezek azonnal elkezdettek az udvarral, ministeriummal és fő papsággal ismét ellenkezni, mindent, akár igazságos, akár igazságtalan volt, a' mit csak az udvar akart, megtagadván. A' sensi érsek 1788 ismét eltörölte tehát a' parlamenteket, hanem az általa ezek helyébe bevitt törvényszékek senkitől se esmertettek meg. Végre azt nyilatkoztatá ki a' parlament, hogy alkotmány szerént csak a' rendek gyülésének van jusa azt jóvá hagyni, a' mit az országlás kivánt 's egyszersmind jelt adott azzal a' zendülésre, mellyben maga is elenyészett, mint az azt követő áldozatok egyike. A' nagybritanniai parlamentre nézve l. Nagybritanniát és Acta. *L—ú.*

Parlamentairnak (szószollónak) neveztetik háború idején azon követ, ki valamelly tárgynak szóval leendő elintézésére vagy valamelly tudósitásnak közlésére küldetik a' hadakozó felek egyikétől a' másikhoz valamelly városnak ostromoltatásakor vagy csatamezőn. Közönségesen trombitástól vagy dobostól kisértetik, hogy az őröknek menetele czéljáról jelt adhasson. Ekkor semmi ellenségeskedés se történik vele, mindazáltal az első őrállástól rendeltetése helyére őrizet alatt vitetik 's ugy kisértetik vissza is; de néha az előlátás különös rendeléseket is teszen szükségesekké, t. i. a' parlamentair szeme beköttetik. Tengeren a' parlamentair-hajó tulajdon vitorlazászlót viszen. *L—u.*

Parlamenti választás, l. Angolország és Septennalität. *L—ú.*

Parma, herczegség Felsőolaszországban, a' Po jobb partján. Határai: éjsz. 's nyug. Mailand, kel. Modena 's dél. az Apenninek, mellyek a' hajdani genuai tartománytól és Toscanától elválasztják. A' pármai, piacenzai és guastallai herczegségekből (104 nsz. mf. 440,000 lak.) áll. Halmos földje jól miveltetik 's igen termékeny. Sok és jó selymet, gabonát, bort (vino santo), olajt, kendert terem 's jó állapotban van juh tartása. A' lakosok mesterség-szorgalma csaknem egyedűl a' selyem feldolgoztatására hat ki. Fővárosa Parma, hasonló nevű folyócskánál, megerősitett hely, mellyben 30,000-nél többen laknak. Utszái nagyobbára szépek 's házai jó móddal épültek. A' templomokban Correggionak, Lanfranconak és Marzuolinak (ki il Parmagianonak neveztetett), kik itt születtek, remek-miveit lehet látni. Nevezetesen a' káptalan-templomot Correggionak híres, de most romladozott darabja, melly Maria menybemenését ábrázolja és a' szent sir templomát az említett mesternek Madonna della Scudel-

lája ékesíti. A' Madonna della Steccata templom a' Farnese ház sirboltjaiért 's a' Capucinusok klastroma a' benne lévő szép festésekért méltó nézetésre. A' város nevezetességeihez tartozik a' herczegi palota, festés, és mívgyüjteményével, mellyből mindazáltal a' legbecsesebb darabok már 1734 Nápolyba vitettek, egy igen jeles könyvtár, a' szép tudományok, festés és mivészség 1765 alk. academiája, az universitás, az 1618 épittetett énekes játékszin (legnagyobb Európában), mellyben 14,000 nézőnek van helye, a' kisebb játékszin, a' város és fellegvár közt 1761 csinált sétáló, a' Palazzo giardino, egy a' várossal öszvekötött herczegi mulató kastély, festéseivel és kertjeivel, a' Benedek szerzeteseinek hajdani roppant klastroma 's a' t. Bodoni könyvnyomtató intézete, 215 különböző betűnemeivel, mellyekkel 155-féle nyelven lehet nyomtatni, az elsők közé tartozik Európában. — Parma Piacenzával cisalpina (Alpeseken-inneni) Galliához tartozott a' Rómaiak alatt. Idővel kivonván magokat a' német királyok felsősége alól, a' lombardi városok szövecségének tagjaivá lettek, de később sokat szenvedtek belső egyenetlenségeik miatt. Az Este és Visconti házak birták egy ideig Parmát. XII Lajos mind a' két várost elfoglalta. A' cambrayi szövecségnek szétbomlása után 1508, II Julius pápa hodítá meg azokat 1514. III Pál pápa (a' Farnese házból) Parmát Piacenzával együtt herczegségé tette 1543 's Farnese Peter Aloysiusnak ajándékozta, kinek maradékai részént mint igen jó katonák (p. o. Sándor Németalföldön, hol mint a' spanyol király vezére táborozott) esmeretesekké tették magokat a' históriában. 1731 a' Farnese ház férjfiúi ága kihalván, Don Carlos, V Filep spanyol király és Farnese Erzsébet fiok kapta meg a' pármai és piacenzai herczegségeket, mellyek felől már elébb több egyezések által bizonyossá tétetett 's midőn az uj herczeg a' bécsi békében (1735) mind a' két Siciliának királyává lett, Parma és Piacenza a' császárnak engedtettek kártéritésü. Az aacheni békekötéskor (1748) Austria Parmát, Piacenzát és Guastallát Filep spanyol herczegnek engedte, azon feltétel alatt, hogy ha a' herczegnek férjfiúi maradéka kihalna, vagy egy maradékai közül a' siciliai vagy spanyol királyi székre jutna, ismét Austriára essenek vissza az emlitett tartományok. Filepet 1765 fia Ferdinánd követte, ki 1796 Francziaországgal békét kötött és Spanyolországnak Francziaországgal való szövecsége által tartományinak birásában megmaradt. Sőt az örökös herczegnek adatott 1801 a' hetruriai királyság is. De midőn 1802 Ferdinánd herczeg megholt, Francziaország, egy Spanyolországgal kötött egyezésnél fogva, a' nélkül, hogy Austriának justartásira ügyelt volna, elfoglalta Parmát, Piacenzát és Guastallát, mellyek mindazáltal csak 1805 kapcsoltattak formásan az uj császársághoz. A' párisi béke (1814) 's a' bécsi congresz actája (1815) a' pármai, piacenzai és guastallai herczegségeket az eddigi franczia császárnénak, Maria Louise austriai főherczegnének adta, mint független tulajdont. Ezen rendelésnek mindazáltal ellene mondott a' spanyol udvar, az emlitett herczegségeket a' hajdani hetruriai királynénak, Maria Louisenak adatni kivánván, kinek 1801 megholt férje Parmához 's a' t. való jusáról csak azon feltétel alatt mondott le, mivel Hetruria neki igértetett, a' honnan a' spanyol király nem akarta a' congresz actáját megesmerni. A' Parisban 10 Jun. 1817 kötött különös egyezésben tehát a' határoztatott meg, hogy Parma a' hozá tartozókkal együtt, kivévén a' Po bal partján fekvő részét, melly azon jussal, hogy Piacenza várában őrsereget tarhasson, Austriának engedtetett, mostani tulajdonosnéja, a' franczia császárné, halála után az özvegy hetruriai királynéra 's ekkor luccai herczegnére (azolta 23 Mart. 1824 megholt) és férjfiúi maradékaira szálljon, ezeknek halála után pedig Austriáé és Szárdináé legyen. Ha

a' császárné főherczegné halála után Parma a' luccai herczegre száll, akkor Lucca a' toscanai nagyherczegé lesz, ki ezért Csehországban fekvő, eszt. 175,000 tall. behozó jószágait a' főherczegné fiának, a' reichstadti herczegnek, engedte. A' spanyol udvar próbatétele, hogy Maria Louise főherczegnét még most reábirja arra, hogy Parmát a' hetruriai királynénak kész pénz fizetésért átengedje, sikeretlen volt. A' herczegné Pármán határtalanúl uralkodik. A' status dolgai a' statustanács és két osztály (belső dolgok és közjövedelem osztályi) által, mellyek közül mindeniknek egy elölülője van, kormányoztatnak. 1829 csász. 's kir. ezeredes és titkos cabinét titoknokja báró Werklein neveztetett statustitoknokká. Jövedelme a' statusnak $1\frac{1}{2}$ for. vagy $3\frac{1}{2}$ mil. Frank. A' herczegné lákhelye Parma, nyáron Colorno mulató kastély. Parmának egy vitézrendje van, a' Constantin-rend, mellyet a' Comnenek familiájából való császárok alkottak 1190. Egy ennek utolsó maradéki közül a' rend nagy mesterségét 1699 a' parmai herczegnek engedte által. A' rend 4 osztályból áll. A' nápolyi király is vitatja, hogy a' rendnek nagymestere, mivel Parma 1731 familiájára szállott volt. L. *Geschichte der Lombardei*, Hassetől (Dresden 1827) és *Carta tipograf. dei ducati di Parma, Piac. e Guast.* trigonometrice felvéve 1821, rajz. 's metsz. a' csász. kir. vezérkartól (Mailand 1829, 9 lev.). *L—ú.*

Parmegiano (Il), vagy Parmegianino, l. Mazzola.

Parmenides, görög bölcs Eleából, ki barátjának 's tanítójának Xenophanesnek theoriáját bővebben kifejtette, honnan mindenek előtt az eleatica oskolához számittatik. A' 79 Olymp. körül élt, 's a' 80 Olymp. táján, vagy K. e. 460 Athenébe ment, hol — mint mondják — Socrates iffju korában látta. A' hajdan kor nem csak mint elmélkedőt, hanem mint Eleának bölcs törvényadóját is, igen tisztelé. Az okosság esmereteit a' tapasztalásával éles ellenállásba tette. A' tiszta lét, mellynek megfogásából indult ki, csak okosság által esmértetik meg, van egy, változhatatlan és örök, magát határozó valóság, melly a' közt is betölti; ellenben változás és mozgás csak tünemény. Igy fejtvén ki a' lét tudományát, az érzéki tünetekről is állitott egy rendszert, mellyet elkerülhetetlennek tartott. Itt a' meleget és világost, vagy a' tüzet, 's a' hideget és homályost, vagy a' földet, egymással ellenkező elveknek tevé. A' természetről irt bölcselkedő költeményének töredékeit találhatni Stephanusnál; Fülleborn forditásával (Züllichau 1795), és Brandis *Commentation. eleatic.* P. I. (Altona 1813).

Parmentier (Antoine Augustin) Francziaországnak fő orvosa és a' nemzeti institutumnak tagja. Montdidierben szül. 1737, mint szegény patikás legény, kevés esmerettel jött Parisba, hol nagy esze szabad utat nyitott neki, 's hires gyógyszeráros és agronomus lett. Az 1769 közönséges éhség alkalmával az academia jutalmat tett fel annak, a' ki a' kenyeret kipotló növényekről legjobb értekezést készit. Ezt a' jutalmat Parmentier nyerte meg, a' mennyiben a' krumplit ajánlotta és mind azon bal itéleteket, mellyek két esztendő óta annak ültetését gátolták, megczáfolta. XVI Lajos 54 hold homok földet adott neki 's midőn várakozása ellen krumplija virágozni kezdett, a' királynak bokrétát kötött abból, ki azt magára füzte. Bizonyos volt a' krumpli győzedelme Francziaországban, de midőn P. a' revolutio alatt municipalis tisztnek volt kijelelve, egy a' választók közül ellene szegezte magát. „Nem fog mást ennünk adni, ugy monda, hanem csak krumplit; ő ugyan is az, ki az feltalálta.“ Fábrikák és szántás-vetés sokat köszönhetnek az ő vizsgálódásainak, mellyeket sok becses munkában leirt. A' száraz föld elzárta alatt Napoleon parancsolatjából aszu szöllő bor készitésével, mellyet nagy

tökéletesedésre vitt, foglalatoskodott. A' tábori korházak, mellyeknek a' hét esztendei háborúban, midőn öt izben elfogattatott, legnagyobb áldozatokkal szolgált, jó alkotmányt kaptak tőle. Emberiségéért, és nagy esméreteiért közönségesen tiszteltetve megholt 17 Dec. 1813. *Cs. — a.*

PARNASSUS, most Liakura, hegy Görögországnak Phocis (most Rumeli) nevü tartományában, mellynek tövében feküdt Delphi (l. e.) városa, a' kastali forrással, mellynek kristály vizében a' papnénak 's mindennek, ki ezt megkérdezte, megmosni kellett magát. A' hegy Apollonak 's a' muzsáknak volt szenteltetve. Nevét most Parnassustól, Neptunusnak egy fiától, majd Deukalionnak hajójától (Larnace), mellyben az itt kötött ki a' nagy özönviz alkalmával, a' honnan a' hegy eleinte Larnassusnak neveztetik, hozzák le. 2 csucsa van, mellyek közül a' déli Hyampea, az éjsz. nyug. Tithorea nevet viselt. Legmagasabb teteje Lykoreusnak neveztetett. Itt innepelték a' megrészegedett Bacchantesek orgiáikat. *L—ű.*

PARNELL, (Thomas) költő, szül. Dublinban 1679; theologiára szánta magát, 's 1705 chogheri esperest lett. Ezentul Angliát gyakorta látogatá, hol társalkodó tulajdonságai által gyönyörű napokat töltött. Elsőbb az akkor hatalmas whigekkel szövetkezett, 's ezek legtudósbjai, mint Addison, Congreve, 's Steele barátjai levének; de Anna királyné uralkodásának vége felé, midőn a' torik győztek, (nyilván Swift izgatására) elhagyja P. régi barátit, 's Pope, Gay, Arbuthnot, és másokkal, kik az ellenpárt mellett buzgának, szoros összeköttetésbe lépett. Swift ajánlatára King érsek egyházi adományra 's a' jövedelmes finglaszi parochiára segité. Házi boldogságát azonban nője halála 1717 megsemmisité. Soha sem felejtheté-el e' veszteséget; mértékletlen boritalban kerese vigasztalást, de elégületlenség 's nyugtalanság egész haláláig, 1717 — üldözé. P. kötve és kötetlen irt, a' többek közt Homerus életét Pope Iliása előtt, *melly azonban ez utóbbi által sok javasitást nyert*, — 's a' „*Zoilus történeteit*", mellynek Theobald és Dennis elleni gunynak kellene lenni; dolgozott a' „*Spectator*" és „*Guardian*"-hoz is. Mind e' munkák tudósságot, 's képzelődést bizonyitnak. Most csak mint költő becsültetik. Verseinek javát, halála után Pope adá ki, 's ezt többször ujra nyomtatták. Ezek ugyan nem tartoznak az angol poësis legtökélyesbjei, de igen is a' legkedvesebbjei közé. Többnyire szerencsés forditások, vagy utánazások. 1757 hátra hagyott munkájinak még egy kötete jelent-meg, de ez hirének többet ártott, mint használt.

PARNY, (Chevalier Evarist de) költő, kit francz. Tibullusnak neveztek. Szül. 1742 Bourbon szigetén, 1753 Franciaországba jött, Párisban, és Rennesben tanult, darab ideig vallásos rajoskodó volt, 's trappista (l. e.) akart lenni, de végre hadi szolgálatba állott. Egy fiatal (csak Eleonora név alatt esmeretes) leány iránti szerelme alagyás költővé tette. Gondolatok kegye 's gyöngédsége, — érzelmek mély igazsága, — majd vig, majd buja, majd rajoskodó képzelő tehetség gazdagsága, és végre olly verselés, mellynek összehangzása, lágysága, és könnyüsége a' fület elbájolta, valának alagyáinak sajácságai, 's ezek által a' franczia remek költők közt rangot érdemlett. Alagyáin kivül tőle vannak: „*La guerre des Dieux*", „*Le portefeuille volé*", és „*Les Rosecroix*". Az első költemény, melly a' keresztyén vallási titkokat és mondákat a' nevecségesség fegyverével legyőzni akarná, a' Voltaire „*Pucelle d' Orleans*" versezete utánazásának látszik, de nem sült-el, bár nehány elmés lelemény, szép ábrázolatok, 's nagy számu szerencsés versek benne nem tagadhatók is. A' másodikban „*Les deguisemens de Venus*" mint kecses mesében olly rajzolat tünik-ki, mellyben alagyáinak elevensége ismét fellelhető.

A' directorium, munkáinak hiusága miatt az institutumból kizárá, de 1808 abba felvétetett 's a' császár által megerősittetett. Megh. Dec. 7. 1814.

PARODIA, (szó szerint melléjének). E' névvel a' Görögök enyelgő versezeteket, sőt olly egyes részeket is bélyegzének, mellyekhez komoly költemények egész helyei vagy egyes kifejezései kölcsönöztettek, vagy utánaztattak. Athenaeus hagyott fenn egy illy költeményt Matronról, 's feltalálónak Hipponaxot, Aristoteles pedig a' thasosi Hegemont teszi. Aristophanes tele van illy parodiákkal. Mi a' parodia alatt olly munkát értünk, melly által egy komoly költői mivet, tárgyának elváltoztatásával más ön álló komoly vagy tréfás versezetre fordittatik. Az utósó eset közönségesb; innen parodia egyjelentésű a' Travestálással (vö. e.) szük értelemben, melly valamelly komoly versezetnek megfelelő tréfásra változtatását teszi. Még szükebb értelemben, 's a' travestálástól megkülönböztetve, a' parodiának csak ott van helye, hol (mint a' „békaegérharczban") csak a' fő észfogatok és figurák változnak, de a' mellék észfogatok 's az egész bánás-mód formája megtartatik. Itt a' fenségesnek formája tréfára használtatik, hogy egy harmadik tárgy nevecséges szinbe állittassék. Ez a' tárgy aljassága és a' nemes, felemelt hang közti ellenkezés által hat, 's vele a' csekélyebb dolog kölcsönözött tekintetet nyer, a' nevecséggessé tett tárgy pedig méltóságában megmarad. Nem is szükség, hogy a' parodia valamelly kész komoly mivet szolgailag utánazzon, hanem minden választott tárgyra a' komoly versezet hangját 's szellemét tréfásan alkalmazhatja. Sőt magasabb értelemben a' vigjáték is általányosan a' szomorunak parodiája. A' parodia, ha játszi elmével és szeszéllyel készült, kellemesen mulattat, 's egyszersmind a' fenségesnek bizonyos kicsapongásit és nagyitásait korlátozhatja. A' Francziáknál legnagyobb kedvességben áll.

PARÓKA, a' spanyol Peluca (ször *főkötő*) névtől. Idegen hajat viselni már a' régieknél szokás vala. Igy Xenophon tagadhatlanul emliti, hogy Astiages (az 50 Olymp. körül) parókát hordott, melly tömött és hajjal rakva vala. Később a' római császárok viselének parókát. Commodus parókája, mint Lampridius bizonyitja, jó illatu szerekkel kenve, 's arany porral hintve volt. Ezen tul a' parókáknak semmi nyoma egész a' 16 századig, midőn János szász herczeg 1518 Falkenstein Arnold tisztartójához azt irá, „*er solle ein hübsch gemachtes Haar in Nürnberg bestellen, doch in Geheim, also dass nicht bemerkt werde, dass es uns solle, und je dermassen, dass es grausz und geel sei, und also zugericht, dass man es bequem auf ein Haupt setzen könne.*" Utóbb Francziaország lőn a' parókák valódi hazájok, honnan Europa legtöbb országaiba eláradtak. Már III Henrik (1575—89), mivel egy nyalka betegség miatt megkopaszult, akkoriban szokásban volt sapkáját idegen hajjal rakatá-meg. XIII Lajos alatt (1610—43) a' paróka közönséges szokássá vált. Azok is hordák, kiknek rá szükségök nem volt. Formájok a' száz fürtű Allonga-parókától fogva, egész az egyszerü tekeres-parókáig változott; mi felől Nicolai tanit „*Über den Gebrauch der falschen Haare*" czimű munkájában. Az ujabb kor, e' természetelleni diszt kiküszöbölte, 's kinek rá szüksége van, legalább a' természetet lehetőségig utánazni törekszik.

PAROLE, l. Hadi jel.

PARONOMASIA, olly beszédbeli figura, melly által külön ábrázolatok egyformán hangzó szavak által jelöltetnek, hogy a' különség annál inkább szembetünjék, p. o. amaz esmeretes vers: Azt mondák, Biharban főispány Teleky nem lehet, mivel ott nincsenek teleki 's a' t.

PAROS, törökül Bara, a' görög Archipelagusnak (l. e.) szigete, a' Cykladák csoportjában. $4\frac{1}{2}$ nsz. mf. nagy 's 2000 görög lak. van. A' régi világban gazdag és hatalmas volt, termékeny mezein számos szarvas marha legelt 's két kikötője volt. Xerxes meggyőzetése után Paros, melly ezen hadban nem vett ugyan részt, mint elébb, midőn a' Persákkal egyesült, mindazáltal kétértelmüleg viselte magát, Themistoklestől elfoglaltatott 's Athenae hatalma alá hajtatott. Nagy-Sándor halála után Ptolemaeus egyiptomi király alá jött; de majd ismét uraivá lettek az Athenaeiek 's meg is maradtak birtokában Mithridatesig; azután a' sziget római felsőség alá jutott. Paros hires volt márványáért, melly minden más nemü márványnál tovább ellentáll az időjárás befolyásának; különösen szép a' Marpessa hegyében lévő bányákban. (L. MÁRVÁNYKRÓNIKA). A' fő hely Parichia, csak falu, hihetőleg a' régi Paros omladékain áll. A' várkastély és szüz Mária temploma, régi épületek maradványiból épittettek. A' sziget belseje hegyes és telyes a' régi világnak jeles omladékival. Fő termései: pamut, kevés gabona és bor. Legjobb horgony-hely a' hadi hajókra nézve Naussa; innen e' volt az orosz hajósereg főállláspontja a' török háborúban, a' tseszmei ütközet után. Parosnál fekszik Antiparos 500 lak. Phidias és Praxiteles születésének helye, egy kőszikla-sziget, hires 250 öl. mély barlangjáról, melly a' legkülönösebb csepegőkő formákkal telyes és az alabástromnak itt látható kristályosodásáról nevezetes. *L—ú.*

PAROXISMUS, OSTROM a' félbenhagyó hideglelés (szak-láz) szakonkint viszszatérő megtámadása (L. LÁZ). A' tartós, de engedő láznál ezen megtámadás keseredetnek (exacerbatio) neveztetik, melly keseredés azonban szinte bizonyos szakokat tarthat. *—j—a.*

PARR (Sámuel) D., falusi pap, hires mint oskolamester, és nyelvtudós, különösen pedig classicus latán sirversei által, p. o. Gibbonra; szül. Jan. 15 1747. Elődei buzgó torik valának, ő pedig hasonló buzgó whig. Ez árta polgári szerencséjének. Az oskolában iffjusága barátival, kik közt Sir Will. Jones és D. Bennet emlitendők, mindig vetélkedett. Midőn 14 éves vala, atyja seborvos és gyógyszeres, maga mesterségében követőjének szánta; de P. folyvást ugy tanulta a' classicusokat, hogy atyja Cambridgében 1765 philologiát tanulni engedné. 1767 egy oskolánál altanitó lőn, e' hivatalát azonban 1771 letette; egy nevelő intézetet állitott, de adósságok miatt ezzel is felhagyott, 1777 ismét tanitó lett, 's számos jeles embereket nevelt, millyenek a' többek közt a' hires philolog, Maltby és Rich. Brinsley Sheridan. 1781 Cambridgeben törvények doctora lett, hol dialecticája, törvény és remek irók esmerete, 's latán ékes szóllása által köz csodálkozást gerjesztett. Erre Londonban a' Pál templománál kanonoki helyet nyert; 1786 Hattonban (Warwichshire grófs.) papságot vállalt, 's házánál iffjakat nevelt. Itt Pristley (l. e.) esmerecsége majd egész könyvtárától megfosztá, mellyet a' felingerlett nép fel akara dulni. Azon birálata felett, mellyet Horatiusnak D. Combe által történt kiadásáról 1793 irt, tüzes pennaháboru támadt. Foxhoz és a' whigekhez ragaszkodása ellen is lármáztak, mintha az egy iffjuság tanitójához illetlen volna, mind addig, mig 1801 a' neveléssel egészen felhagyott. Az elmés P. igazságszeretetéért tanitványaitól és nyájától épen ugy becsültetett, mint egyházi szónokságáért csodáltatott. 1820 a' megholt királyné káplánja volt; Sir Francis Burdett 1802 egy parochia jövedelmét, a' whigszövetség pedig 200 ft. Sterl. esztendei fizetést ada neki. Tulajdon hivatalát egy barátjával cserélé-meg, de Hattonban folyvást munkálkodott, hol sok derék emberekkel párt-vagy vallás-tekintet nélkül társalkodott. Mint 80 éves agg is vidám és munkás, rendkivüli emlékező tehecséggel, 's irásbeli gyorsasággal

birt, noha írása már ekkor olly nehezen olvasható volt, hogy sajtó alá kevés mehetett. Mgh. Maj. 6. 1825 Végrendeletében lipcsei prof. Hermannak, mint kora legnagyobb criticusának, egy arany gyürüt hagyott. Anglia legelső latinistájának tartja, 's különködéseiről, p.o. hogy a' harangozásban (bell-ringing) jeles esmérettel birt, 's a' t. sok anecdotát beszél. Munkájit a' „*Biogr. dict. of the living authors of Gr. Brit. and Ireland.*" előszámlálja.

PARRHASIUS gör. képiró, szül. Ephesusban. Atyja Evenor szinte képiró, K. e. 420 élt. Fija Zeuxisnek kor- és vetélkedőtársa volt. Plinius szerint P. hozott a' képirásba legelőször arányosságot, arczvonásokba 's tagjártatásba élénk kifejezést és kellemet; rajzban pedig minden képirót megha'adott. A' régiek több festményeit számlálják elő. Nagy hire gőgössé és elbizottá tevé. Mint Athenaeus bizonyitja, bársony ruhában járt, fején aranykoszorut hordott, 's Plinius szerint magát Apollótól származtatá, ki Parrhasius mellék nevet visel. Egykor samosi Timanthessel versenyezve festé azon képét, melly az Achilles fegyvereiért Ulyssessel küzdő Ajaxot ábrázolandó vala; 's midőn a' jutalom ellentársának itéltetnék, gunyolva ezt monda: sajná om a' vitézt, hogy egy érdemetlentől ujra meggyőzetik.

PARRICIDA vagy Sváb János, nagybátyának, I Albrecht (l. e.) császárnak gyilkosa volt. Szélid, békés természetü lévén, nagybátyának, ki örökös tartományit és feudumait neki nem adta ki, igazságtalanságát talán boszuállás nélkül eltürte volna, ha haragja a' császár ellenségeitől lángra nem gyulasztatott volna. Véres tettének (Habsburghoz közel, 1 Maj. 1308) végrehajtása után elszaladtak a' gyilkosok, ezek közt János is, ki szerzetes ruhába öltözve Olaszországban kóborlott 's végre olly homály boritá hollétét, hogy semmit sem hallottak róla. Némellyek állitják, hogy mint Ágoston szerzetese, Pisában holt meg, mások, hogy esmeretlen szerzetes öltözetben nemzetsége jószágán, Eigenen, holt meg nagy vénségben. Az utolsó előadásnak hitelesitésére a' beszéltetik, hogy egyszer, legalább 60 eszt. Albrecht meggyilkoltatása után egy nemes tekintetü tiszteletes öreg jött János névvel, az emlitett jószágba, melly mellett kunyhót épitett 's végre halálakor (1368) esmertette meg magát, mint sváb herczeg. Később azt irják, hogy fija Lathonius, mint vak, Bécsben koldult. Warti Rudolf elfogatott 's a' tett helyén kerekkel tőretett öszve; a' többi gyilkosok elillantottak, 3 szolgát kivévén, de a' kik rettenetes halálos büntetések ellenére is semmit se vallottak. Annál kegyetlenebben állott bosszút Leopold, a' császárnak második fija 's főképpen Agnes testvére, Magyarországnak özvegy királynéja, a' gyilkosok rokonin. Ezek legborzasztóbb kinzások közt végeztettek ki, váraik lerontattak és ezeknek lakosi százanként vágattak le. Végre minekutána, főképpen Agnes sürgetésére 1000-nél több ártatlan férjfiu, asszony és gyermek lett hóhér pallosának áldozatjává, ugyanezen Agnes annyával Erzsébettel, ki nem kevésbé dühösködött ama szerencsétlenek ellen, Albrecht megöletésének helyén szerzetes-és apácza-klastromot alkotott, mellyek szép szabadságokkal és nagy jószágokkal gazdagon megajándékoztattak. János története játékszinre van alkalmaztatva, melly mintegy 20 eszt. ezelőtt Németországban nagy kedvességet nyert. *L—ú.*

PARRY (Sir William Edward) tengeri kapitány, esmeretes négy éjszakföldsarki utazásairól (l. e.) D. Caleb Hillier Parrynak, ki hires orvos 's orvosi iró volt, 4-dik fia, Bathban szül. 19 Dec. 1790, már mint kadét, a' Ville de Paris (1803 olta) hajón, minden hajóstól, főképpen Cornwallis későbbi admiráltól, igen becsültetett. Később a' Belten egy ágyuzó sajkát vezérlett. Mindég astronomiával, nauticával és tengeri abroszok készitésével foglalatoskodván, gyak-

ran fontos és veszélyel telyes parancsolatokat kapott. Nevezetesen 1811, a' czethalászat védésére, az é. sz. 76°-ig felment. Azután rendszabásokat készitett a' földsark magasságának álló csillagok szemlélése által leendő meghatározására. 1817 visszatért Angolországba, hol 1818 azon alkalommal, midőn Rosz kapitány az éjsz. nyug. földsarki útra elindult, a' második felfedező hajónak, Alexandernek, kormányozását kapta. A' második tengeri útat, mint általa javallott utazást 1819 tette, midőn Melville szigetén telelt. Nov. 1820 haza jövén, neki 's hajósinak, az éjsz. földsarki tengeren teendő felfedezésekre tett jutalmak közül egy (5000 f. Sterl.) kifizettetett, mivel a' hosz. 110°-ig benyomult. Ezen utazásának leirásáért (az az, a' kéziratért) a' kiadó 1000 f. Sterl. adott neki. 1821 Lyon kapitánnyal harmadszor is (mint fő vezér másodszor) tengerre ment az éjsz. nyug. földsark felé evezvén, mellyből 1824 tért vissza. „*Journal of a second voyage for the discovery of the northwest passage*, 1821—23, *in H. M. ships Fury and Hecla*" (rézmetsz. Lond. 1824) czimű munkája ezzel együtt „*Appendix containing the natural history etc.*' az ottani partoknak, öblöknek, és szigeteknek, esmeretét igen bővitette. (L. Parry felfedezéseinek abroszát a' „*N. Geogr. Ephem.*"-ben 1824, 14 köt. 1 dar.). Nyáron 1824 negyedik éjsz. nyug. tengeri utra indult, mellyről 1825 Oct. jött haza, minekutána a' Furiát a' jég közt elvesztvén, a' Heklával visszatérni kéntelenittetett. Mind a' két hajóval az országló herczeg öblében (az é sz. 71°) kellett telelnie. L. „*Journal of a third voyage etc.*" 1824—25 (Lond. 1826). Egy ezen utazások legfontosabb szüleményi közül azon tengerszorosnak meghatároztatása, melly Grönlandot Amerikától elválasztja és Barrow földleirónak, ki tette fel ezen tengeri út tervét, tiszteletére Barrow szorosának neveztetik. 25 Mart. 1827 Parry kapitány a' Heklával negyedszer is szerencsét próbált az éjsz. földsarki utazásra nézve, azon feltétellel indulván el, hogy Spitzbergentől szánakkal fog az éjszaki földsarkhoz útazni; de már Sept. ugyanezen eszt. megfordult haza felé, a' nélkül, hogy czélját elérte volna. Ezen merész tengeri hajós egyszersmind igen lelkes és felette szemes és mély belátású férjfiú. Ezt azon okos rendelései bizonyitják, mellyekkel jég közé fagyott embereit vidámúl, munkásan és egészségesen megtartani tudta. Ha nem érte is el a' czélt, az éjsz. nyug. átevezést, vagy ennek lehetetlenségét nem fedezhette is fel, — bátorsága, tálentoma és állhatatossága kitetsző helyet adnak neki a' históriában. Neve már most is oda állittathatik Baffin, Hudson 's más hires nagybritanniai hajósok és felfedezők nevei mellé. Jun. 1829, mint az australiai földmivelő-társaságnak biztosa, Port Stephensbe, 90 áng. mf-re éjsz. Sidneytől, ment. Mint az admiralitas Hydrographusa, helyébe Beaufort kapitány lépett. — Testvére Charles Henry Parry, bathi orvos, a' göttingai phys. társaságnak tagja, több orvosi és statusgazdálkodási munkáiról esmeretes. A' többi közt Reilnak hideglelésről irt munkáját ángolra forditotta 1801. *L — ú.*

PÁRSOK, l. GEBEREK.

PÁRTFOGÁS, (patronatus) a' pártfogó templom feletti jussa, melly valódikép ebből áll. 1.) jussa van a' pártfogónak a' megüresült egyházi hivatalra egy candidatust az illető főpapnak ajánlani, ki azt helybehagyva megerősiti. Vannak továbbá 2) némelly elsőségi jussai is, p. o. a' pártfogó a' templomi imádságba belefoglaltatik, — neki 's atyjafiai' számára külön hely van a' templomban, — halálakor minden harangok kongatnak, 's a' muzsika és organa elnémul. — E' pártfogási jus a' nemzecségben örökül száll tovább, és városi tanácsok 's egyéb községek is birhatják azt. Elvesztődhetik ellenben, ha a' pártfogó jussával nem, vagy vissza-él, ha a' templomot

el engedi pusztulni, vagy ha a' földbirtok más birtokosra megy által. *Sz. E.*

PÁRTFOGÓ, (patronus). Patronusnak mondatott a' Rómaiaknál azon patricius, ki egy vagy több polgárt vett a' plebejus rendből pártfogása alá, hogy ezen úgy nevezett clienseit tekintete 's befolyása által védje. Midőn Róma sok idegen népeket meghóditott, az előkelő Rómaiak egész városoknak, sőt tartományoknak is voltak patrónusai, 's ez a' patrónusság örökül szált tovább a' patricius nemzetségekben. Igy p. o. a' Claudiusok a' Spartaiaknak, 's a' Marcellusok a' Siciliaiaknak voltak patrónusaik. Ezen szerkeztetés annál jóltévőbb volt, minthogy igy a' legtávolabbi városok és tartományok minden nagy áldozat nélkül a' főváros' kebelében a' leghivebb 's részökre huzó ügyvivőkre 's ügyvédekre tehettek szert. Azonban a' Rómaiak mindenkit, a' ki a' fentebbi öszveköttetésen kivül, mint ügyvéd, valamelly törvényes ügyet a' törvényszék eleibe terjesztett, patronusnak neveztek, — melly nevezet az Advocatus névvel gyakran egy értelmü volt, de néha ettől, ki többször puszta tanácsadó és törvényszék előtti szószólló volt, különbözött. — A' római anyaszentegyházban valamelly templomnak, klastromnak, városnak vagy tartománynak, vagy egyes személynek is védő-szentje patronusnak mondatik. Általánosabban patronusnak egy olly földnek birtokosa neveztetik, mellynek temploma felett az, bizonyos jusokat gyakorol, 's az illyes pártfogó úrnak, 's templomi pártfogónak is hivattatik. *Sz. E.*

PÁRTFOGOTTAK, l. CLIENSEK.

PARTHENON, l. ATHENE.

PARTHENOPE, l. NÁPOLY.

PÁRTHOK. Parthián szélesebb értelemben, a' régi világban, az Euphrates, Oxus, caspium és indiai tengerek közt feküdt parthiai birodalom értetett. Szorosabban véve Parthia (Parthyene) az a' kicsiny tartomány, hol a' Parthok laktak, mellyet Hyrkania, Aria, Karamania és Media határoztak 's hegyek vettek körös-körül. Ez a' mai Khorasannak éjsz. nyug. részében feküdt, hol most Kurti és Thus vannak. Közép értelemben Parthia Persiának éjsz. tartományit, az áldott Hyrkaniát (most Masenderant, Dserdsánt és Karkánt), magát a' kitsiny Parthyenét (hires lótartásáról), Ariát (Khorasannak egy részét), Margianát (a' mostani Forgot és Marusakot, kel. Khorasanban), Baktrianát (Buchariának déli részét), a' Paropamisus körül fekvő tartományokat (Kandahár környékét), Drangianát (Sejestant), Arachosiát és Sogdianát (nagy Buchariának déli részét) foglalá magában. A' Párthok (jövevények) legrégibb időben, mint vadak, esmertettek; a' Scytháktól származtak; sok feleséget tartottak; csak lovan csatáztak, hires nyillövők 's főképpen futások közben rettenetesek voltak. A' Persák, Macedonok és Syriaiak hatalma alá jöttek. Ezek alatt maradtak II Antiochusig. Ekkor II Arsaces (Asak) fegyvert fogott, kikergette a' Syriaikat 's győzedelmeit a' szomszéd tartományokra is kiterjeszté. A' mit kezdett, a' következtek folytatták. Igy állott elő a' parthiai birodalom, mellyen az Arsacidák (Askanok vagy Asakok) uralkodtak K. e. 156 olta, Ktesiphon nevű fővárosával, melly a' Tigris kel. oldalán, Vardanostól épittetett. A' Rómaiakkal változó szerencsével hartzoltak, de soha se nyerhettek azok a' Párthokon tartós győzedelmet. Crassus velek csatázván, elesett K. e. 53, serege is nagy részént levágatván. Trajanus elfoglalta ugyan Parthiának egy részét, de ezen foglalással részént már Trajanus maga, részént Hadrianus felhagyott. K. u. 214 Artaxerxes, Persa, Sassannak fia felkelt, kivetette az uralkodásból az Arsacidákat 's 229 egész Középázsiát maga 's a' Sassanidák familiája alá hajtotta (l. PERSIÁT). *L—ú.*

Particula, l. Részecske.

Partisan, apró csatákra, szaguldozásra szánt csoport vezére. (L. Szabad Sereg.) — Partisane nyárs forma fegyver-nem, mellynek bőkvasa alatt még egy szakál, vagy kis balta volt. Most még némelly udvaroknál csak mint a' poroszlók diszfegyvere használtatik.

Partitura muzsikában, egy több hangzatu muzsika-darabhoz tartozó minden egyes hangzatoknak irásbeli áltnézetét teszi. A' partitura legközelebb a' muzsikaszerző mive, melly által a' lelkében már kigondolt, vagy az irás alatt kiképzett hangegészet külsőkép megtartja, minthogy abban minden énekhang vagy muzsikaszer részes játékát külön külön feljegyzi. Ez főkép az által történik, hogy az egyes részhangzatok külön lajtorjákon tactusról tactusra egymás alá iratnak, ugy hogy, mit kelljen minden tactusban egyik vagy másik énekszónak vagy muzsika szernek teljesitni, belőle tökéletesen általlátható. A' partitura kidolgozása a' szerzéssel közvetetlen összefügg. A' részhangzatok elrendelésének ugy kell történni, hogy általjában a' czélnak megfeleljen, az az, a' sok hangzatu egész könnyen áltnézhető legyen. E' végett közönségesen a' sopran hangszerek, a' közép hangzatok és bassus szerek fölibe, a' fuvó szerszámok a' vonók fölibe, az énekhangzatok pedig a' muzsikaszerek alá a' hegedükhez legközelebb iratnak. Hogy aztán a' darab a' megkivántató hangászkartól előadathassék, előbb a' partiturából az egyes részhangzatokat ki kell irni. Ebből kellene másolni is; mert az egyes kiirt részhangzatok után másolás több hibáknak van kitéve, az együve állitott hangzatok megtekintésénél pedig a' hiba könnyebben észrevehető. A' partitura után vezettetik végre a' muzsikai darab előadása is; 's utána magát a' szerzeményt is, jelesen harmoniai idomzataira nézve alaposabban megitélhetni; ellenben a' fül mindent észre nem vehet, az előadásnál pedig a' hiba könnyen elcsuszhat. Az igazgató dolga tehát, a' partiturát olvasni tudni, hogy kivált a' muzs. próbáknál mind az egész, mind az egyes részek kivitelét szerénte vezethesse, hogy ugy az előadás lehecségig hibátlan legyen. Ehez megkivántatik a' harmoniának, énekszónak, hangszereknek, különösen az időmértéknek esmérete, melly utósót ugyan az elől kitett jelszó szerént, de még inkább az egésznek szelleme, 's az egyes hangzatoknak adott részvét szerint kell meghatározni; végre, mint mindenütt, itt is jelesen megkivántatik a' gyakorlás és tapasztalás. E' két végső szükséges a' partiturának klaviron vagy fortepianon eljátszhatására is, mi kivált a' nagy darabok első próbájinál, hol a' részhangzatok egyenként 's külön-külön tanultatnak, elkerülhetetlen, de a' hangszerkeztetés pontosabb megitélése, vagy csupa mulatság végett is történik. Az első czélra ugyan gyakran a' hegedüt is fordítják, de épen azért a' nagyon sok szerekre irt hangmiveknél, mellyeknek még sokféle és nehéz harmoniájok van, nem ritkán megesik, hogy később a' hangszerek és gazdag harmonia mellett az énekes vagy hangász el nem igazodik, 's azt véli, egészen más hangmivet hall, mint mellyet betanult. Klavirkivonat után egyes hangzatokat betanitani, vagy szinte azután igazgatni csak akkor fog a' muzs. igazgató, ha a' darabot mind egészben, mind egyes részeiben tökéletesen esmeri. A' virtuostól megvárják, hogy a' darabot hangszerszámán ugy adja elő, vagy a' betanulandó részhangzatokat ugy kisérje, mintha épen tökéletes klavirkivonatot adna; mi mellett természetesen az utánasegités és betanitás czélja sokféle kivételeket tesz szükségessé. A' partiturajátszó legnagyobb, legkönnyebb álttekintéssel, ügyességgel, 's lélekjelenséggel birjon, hogy a' hangmiv velejét hangszerszámán hallathassa, 's az accordokat két keze közt helyesen felosztha ssa, mihez az imént emlitetteken kivül a' klavirjátszásban

nagy gyakorlottság, 's a' generalbassusnak tökéletes esmérete kivántatik. Mennyit kiván e' tekintetben egy Mozart, Cherubini, Beethoven 's a' t. partiturája? nem szükség fejtegetni.

PASA, l. BASA.

PASALIK, tartomány, egy Basának helytartósága. *L—ú.*

PASCAL (Blaise), szül. Clermontban (Auvergnében), 1623. Jámbor keresztény és egy volt a' leglelkesebb asceták közt. Az adókamara elölülőjének egyetlen egy fija, kit atyja felette szeretvén, maga tanitott, és a' legnagyobb gondossággal nevelt. Már ifjabb esztendejében ritka nagyságu lelki tehecséget és földmérés eránti nagy hajlandóságot mutatott. Pihenésre engedett óráiban mathesissel mulatta magát. Atyja Euclidessel foglalatoskodva lepte meg őtet, kit minden segicség nélkül értett és 16 eszt. korában már igen éles ésszel értekezett a' conica sectioról, melly munkáját mindazáltal minden biztatás mellett sem akart kinyomtatni, megvetvén a' hirt. Azonközben nyelveket, logicát, physicát és bölcselkedési tudományokat is tanult, pedig olly fáradhatatlansággal, hogy 18 esztendejében egészsége helyre állithatatlanul megromlott. Mind e' mellett is egy esztendővel ezután felfedezte a' hires számoló machinát, mellynek mechanismusát a' dolgozóknak megtanitani nagy fáradságába került, mivel csaknem egy fájdalomtól szabad napja se volt. Még a' 24 esztendőt nem haladta meg, midőn nehány épületes irományok olvasása után hirtelen azon meggyőződésre jött, hogy a' Kereszténynek az egy istenen kivül senkit sem kell tisztelni. Tüstént félre tett minden ezzel ellenkező irásokat, és egészen gyökeret vert benne ez a' hit. Pascal ajtatosságának nagy befolyása volt familiájára. Az atya fijának tanitványa, jeles eszü leánytestvére pedig a' parisi Port-Royal klastromban apácza lett. Pascal azonközben folyvást betegeskedett, de igy még inkább erősödött béketürésben. Az orvosok tanácsára társaságokba ment; de Apácza testvérje, mint ezt ő annakelőtte, arra birta őtet, hogy minden világi társaságot kerülne, és magától minden felesleg valót megtagadott egészsége kárával is. Illy egyformaságban élt 30 eeztendejétől fogva szinte élete fogytáig. Klastromi lakásából, mellyben egy ideig tartózkodott, bizonyos falusi jószágra ment, hol minden gyönyörűségről lemondva élt, magában imádkozott, konyhában evett, szolgáltatni magát csak ollyasokban engedte, mit maga nem tehetett. E' mellett olvasta a' szentirást, mellyet könyvnélkül megtanult, és a' szent irást magyarázókat. Azomban nyavalyája nevekedett és meghólt 1662, életének 39 eszt. Illy vonás olly könnyen gondolkozó és testi hajlandóságát követő nemzet közt, mindenféle bal magyarázatnak alá vetve volt. Pascal bizonnyal erős lélekkel birt. A' keresztény vallás dolgában olly munka szerzéséhez fogott, melly annak méltóságát az emberi természetből és historice kimericse. Csak az alapossággnak szeretete, világosság és érecség, melly lelkében nagy mértékben volt és több esztendei sulyos betegsége akadályoztatták munkájának végrehajtásában. Töredékeiből, mellyeket *Pensées sur la religion etc.* (Amsterd. 1667) czim alatt általa utolsó 4 esztendejében iratva, barátitól egybe szedve birunk, lehet esmérni a' fellengős szerzőt. *Les Provinciales, ou lettres écrites par Louis de Montalte à un Provincial de ses amis*, hires munkája több izben jött ki. Ezen levelek a' franczia litteraturában mint a' didactica levélirásnak mustrái igen becsesek. Huga, Jacqueline, szül. 1626, jeles költőné, leirta életét. Pascalnak *Oeuvres*-ei megjelentek Hágában 1779, 5 köt. Raimond *Eloge de Pascal*-jában 1816 leirja Pascal életét. *Cs—a.*

PASIGRAPHIA egy közönséges, (az az: a' föld minden népeinek érthető vagy könnyen megfogható) jegy — vagy irásnyelv, eddig még meg nem fejtett feladás. Azt tartják, Leibnicznak ötlött

legelőször eszébe egy olly mesterségnek, melly által magát közönségesen érthetővé tehetné, feltalálása. Követék öt az angol Wilkins (1668), a' német Chr. Gl. Berger (*Plan zu einer überaus reichen, unterrichtenden und allgemeinen Rede- und Schriftsprache für alle Nationen* Berl. 1779) Näther (1805), Ab. Bürja (*Pasilalie* Berl. 1808); I. M. Schmidt Dilligenben (*Pasigr. Versuche* Bécs 1815, és *Magaz. für allgem. Sprache* Dillingen 1816) végre Andr. Stethy (*Lingua Universalis* Bécs 1825). A' kopenhágai tud. academiája ez ötlet megfejtésére, 's kivitele előadására 1811 jutalmat tett fel. Franczia-országban Maimieux dicsekvék illy mesterség feltaláltával. Wagner J. J. azt mondja *Philosophie der Erziehungskunst* munkájában: a' pasigraphia 's közönséges nyelvtudomány képzete azon alapul, hogy minden nyelvek valója belső szerkezetökben áll, mellyre egy közönséges kifejezésnek lehecségesnek kell lenni. A' nyelvnek e' belső szerkezete t. i. csupán e' képzeletek változó viszonyainak kifejezése lehet, e' viszonyok ismét csak a' tárgyak valódi viszonyainak kifejezései. Ha már e' valódi viszonyokra egy közönséges ábrázolást találhatni, ugy megvan a' közönséges nyelvtudomány, 's ha ezt egy közönséges charakteristicában kifejezve, az egyesekig vihetni, kész a' pasigraphia. Azonban egy igazi pasigraphiát csak akkor lehetne készíteni, ha az észfogatoknak olly tökéletes rendszerével birnánk, mellyben minden észfogat értéke, helye által pontosan biztositva volna. L. e' tárgy felett: I. S. Vater *Pasigraphie und Antipasigraphie, oder über die neuesten Erfindungen einer allgemeinen Schriftsprache für alle Völker etc.* (Weissenfels 1795); J. Im. Niethammer *über Pasigraphie und Ideographie* (Nürnb. 1808); And. Riem *über Schriftsprache und Pasigraphie* (Manh. 1809). — A' Pasilalia v. hang által eszközlendő közönséges nyelv, melly iránt a' pasigraphiával együtt próbát tettek, szinte fel nem találtatott.

Pasiphaë, Heliosnak és Perseisnek leánya, Minos krétai királynak, kinek Deukaliont, Glaukust, Ariadnét és Phaedrát szülte, felesége. Megvakittatván Neptunustól, — ki Minost, mivel az istentől kért és megnyert bikát meg nem áldozta, megbüntetni akarta, vagy mások szerént Venustól, ki Helios egész nemzecségének a' rajta és Marson elkövetett árulásért boszút esküdött, — az emlitett bikába szeretett, 's Daedalus fa-tehenében természet-elleni kivánságát kielégitvén, a' bikafejü Minotaurust (l. e.) szülte. *L—ú.*

Pasquill (gya'ázó, csúfoló, mocskoló gúny-irás) név nélkül közönségesitett irás, melly által bizonyos esmeretes, vagy legalább világosan megjegyzett személy vagy törvényhatóság olly vétekről vádoltatik, melly a' törvények szerént halállal, testi büntetéssel, vagy becstelenséggel büntettetik meg. De gyakran az ollyas irás is pasquillnak neveztetik, melly által valakire erkölcstelen vagy csupán nevecséges tettek fogattatnak reá, hogy az által jó híre neve megsértessék. — Szokás szerént pasquill alatt név-nélküli becsületsértés értetődik; de némellyek állitása szerént a' névtelenség nem kivántatik meg ide valódiképen. August alatt a' pasquill-iró elégtetett; a' XII táblai törvény szinte halált mondott fejére. Ha nem vala azomban a' pasquill nagyon szembetünő, annak irója veréssel fenyiteték meg, sőt még becstelenség is háromlék reá. Mostanában a' környülállások szerént a' pasquill-iró fenyiték-házra vagy tömlöczre itéltetik. Képek, rézmetszések 's egyéb előterjesztés általi becsület-sértésekkel hasonlóképpen bánnak. Ha nem lehet az irót felfedezni, irása sokszor hóhér által égettetik meg. — A' pasquill nevét vette bizonyos Pasquino nevü elmés csizmafoltozótól, ki 300 esztendő előtt Rómában élt, 's elmés ötletei 's csipős csufolódásai által annyira nevezetessé lőn, hogy műhelye naponként rakva volt emberekkel, kik azokban gyönyörködtek. Kevéssel halála után 's

mühelyétől nem messze egy régi bajvivónak csonka képszobra ásatott ki, 's oda nem messze az Ursini kastély szegletében állittatott fel. A' nép ezen régiségnek közértelemmel Pasquino nevet ada. Ez idő óta czédulák ragasztattak fel, mellyek a' napi történetekről satyrákat 's elmés ötleteket foglalának magokban, 's ezek a' mintegy feltámadt Pasquino varga szájába adattak. — Ezek az ő nevéről pasquinedáknak neveztettek, 's innét erede később a' még rosszabb értelemben vett pasquill szó. — E' képszoborral általellenben ált egy más Marforio (Martis forum) nevü kép. Erre többnyire éjjel kérdések ragasztattak, mellyekre Pasquino válaszolt. — Elég legyen itt egy példa. V Sixtus pápa némelly tápláló szerekre adót vetett. Egyik vasárnap Pasquinon nedves ing látszék, hogy azt a' napon megszáricsa. Marforio kérdé: miért nem várna inge száritásával holnapig? — 's reá Pasquino ezt válaszolá: „nem tanácsos az időt vesztegetnem, mert már holnap tán a' nap sugáriért fizetnem kellene."

Passagen név alatt értetik az ujabb muzsikában, 's különösen az énekben egy olly melódiás hangsor, melly által a' melodia tarkáztatik, 's egy fő kotta rövidebbekre szétszedetik, 's többekre változtatik. E' minden figurákból összetett meneteleknek ugy kell alkotva lenni, hogy minden hangok könnyen 's összefüggésben előadathassanak, mi okon az éneknél is csak egy szótagra kell esniök. Ezeket vagy maga a' szerző felirja, vagy a' hangász és énekes ott szövibe, hol amaz csak a' fő kottákat tevé-ki. Hogy a' harmoniát meg ne zavarják, 's puszta mesterkélésre ne fajuljanak, mindenkor belátással 's izléssel használtassanak. Egyházi muzsikában ritkábban kell velök élni, mint világiban.

Passah v. Paschah (zsid. kimélés, áltmenetel), zsidó husvét, vagy azon ünnep, mellyet az Izraeliták annak emlékére, hogy elődeik Egyiptomban az öldöklő angyal csapásától megkiméltettek, 's e' tartományból kiköltöztek, a' tavasz első holdtöltén, Nisan hónap 14 — 21-ig ülnek. Mig a' Zsidók Palaestina birtokában valának, e' nyolcz napig tartó ünnepre évenként a' szövecség sátoránál, Salamon idejétől pedig a' jerusalemi templomnál gyültek öszve. Ez alatt csak kovásztalan kenyeret szabad vala enni, mert Egyiptomból lett hirtelen kitakarodások alkalmával kovász nélkül kelle elvinni a' tésztát 's innen a' Passah a' kovásztalan kenyér ünnepének is neveztetik. Első estve minden házi gazda egy a' pap által leölt bárányt kőlte-el cselédeivel, 's ezt egészen, 's a' csontok öszvetörése nélkül szokás vala feladni. Hálaimádságok, 's a' kiköltözés történeteiből vett elbeszélések adák meg e' vacsora vallásos fontosságát. Ezenkivül a' templomban a' nyájak első szaporodásaiból, 's gyümölcsökből is áldozatok tétettek. A' Passah legnagyobb volt a' zsidó ünnepek közt, 's a' nemzeti összegyülés által a' hazaszeretetet, közegyetértést, és kereskedést előmozditá. Most minden hely Zsidóji kovásztalan kenyérrel, 's hangos könyörgésekkel ünneplik.

Passarovicz béke. E' 21 Jul. 1718 Venecziától 's VI Károly császártól köttetett a' portával, Passzaroviczban, Serviának kicsiny városában, a' Moravának a' Dunába ömlésénél, az Angolok és Hollandiak eszközlésére 's végét szakasztá azon háborúnak, mellyet a' porta Veneczia ellen igazságos ok nélkül inditott 1714, Moreát akarván visszafoglalni. Ezen feltételét a' porta 1715 2 hónap alatt elérte. A' császár, mint a' karloviczi békekötésnek (l. e.) kezese, fegyvert fogott Venecziáért 1716. Eugenius herczeg győzött Péterváradnál (15 Aug. 1716) 's Belgrádnál (16 Aug. 1717). Ez a' portát arra kénszerité, hogy a' békekötést *Uti possidetis* szerént fogadja el. Ebben a' porta megkapta Moreát, a' nélkül mindazáltal, hogy Veneczia arról a' békekötésben formásan lemondott volna. Bel-

grád Serviával együtt, a' temesi bánság, Oláhország az Olt vizéig 's Horvátországnak egy része Austriáéi lettek. (L. NÁNDOR-FEJÉRVÁR). *L—ú.*

PASSAT-SZELEK, l. SZÉL.

PASSAU, Bajorország alsódunai kerületének fővárosa, a' fő biztosságnak és egy püspöknek lakhelye; romános fekvése, 's a' belső városon kivül két külső városa (az Inn- és Ilzváros) van, öszveséggel 800 házait 10,300-an lakják. Maga a' város egy a' Dunától és Inntől formált félszigeten fekszik. A' Dunán keresztül egy 1818—23 épitett, 's 7 gránit oszlopon álló hid visz. Az Innvárost, melly az Inn jobb partján fekszik, fa hid köti öszve Passauval. A' Dunán tul, az Ilz bal partján, melly itt a' Dunával egyesül, fekszik az Ilzváros. Egy a' Duna és Ilz jobb partja közt fekvő szegletben 400 láb-ra felnyuló hegyen ül Oberhaus vára, melly az alább fekvő Niederhaus nevű várkastéllyal öszveköttetésben van. A' város maga meglehetősen jól, a' külső városok ellenben rosszul vannak épitve. Épületei közt kitetszenek: a' herczegek hajdani kastélya; a' négyszegű kövekből épittetett pompás püspöki templom, a' város legszebb piaczán, az alsó dunai kerület lakóitól Maximilián Jó'sefnek 1828 felállittatott emlékkel; 's a' Jesuiták collegiuma, most lyceum. Egy dohányfabrikán 's jövedelmes serfőzéseken kivül kevés más mesterségi szorgalmat lehet itt látni. Fontosabb a' dunáni kereskedés és hajózás. Szomszédságában feküsznek Freudenheim és Löwenhof mulató kastélyok. A' passaui püspökség (20 nsz. mf.) 1801 tétetett világivá 's 1809 kapcsoltatott egészen Bajorországhoz. A' Passauban 22 Aug. 1552 kötött egyezés volt első birodalombeli alaptörvény, melly a' protestansoknak, hosszas hadaik után, vallásbeli és polgári szabadságot adott. (L. VALLÁSBÉKE ÉS V KÁROLY). — Passaui mesterségnek neveztetett hajdan az, melly szerént az ember magát vágás és lövés ellen bátorságba helyezte; mivel egy Passaui 1611 bűbájos leveleket osztván ki, egy bátortalan sereget, melly Passaunál állott 's Csehországba kellett volna ütnie, ezen mesterséggel lelkesitett.

PASSIO, l. KRISTUS KINSZENVEDÉSE.

PASSIV kereskedés, l. ACTIV kereskedés.

PASTELL-FESTÉS. A' pastell száraz, apró rudacskákra formált kréta nemű festékeket tesz. Az érczfestéket t. i. először megdörgölik, azután belőle mézviz, facsipa 's a' t. elegyitéssel tésztát csinálnak, mellynek egyes alkotó részeit az előállitandó szinhez alkalmazzák. E' tésztából formálják végre a' szinkrétákat; 's azért neve a' francz. pâte, vagy régi paste szótól ered. E' rudacskák néminemüképen az ecset helyett szolgálnak; a' pastellfestés vagy szénkrétázat tehát az, mellynél száraz, és különféle festéktésztából formált rudacskák használtatnak. A' rudacskával tett vonások ujjal vagy törlővel dörzsöltetnek el, 's az árnyékok, félárnyékok 's a' t., ugy hozatnak ki, hogy a' szin ott, hol maradnia kell, elfenetik, elmázoltatik. Csak a' legélesebb világok nem dörzsöltetnek el. E' festésmód neve alatt Fiorilló szerént a' régi irók a' rajzolásnak azon nemeit érték, mellyekhez veres, fekete, és fejér krétát használtak. Legközönségesb szer, mire szinkrétával festhetni, puszta, vagy vászonra feszitett barnás veres durva papiros vagy pergamen. A' pastellfestésnek különös kecse és szemnek tetsző elevensége van, 's szőszössége miatt ruhanemük festésére 's a' testszin megadásra másoknál elébb való, mi okon leginkább képekre és arczképekre fordittatott. Ennél a' munkát tetszés szerént félbenhagyni, ismét elővenni, kiigazgatni, a' hibát zsemlével kitörölni, 's akarmikor bevégezni lehet; mert a' félbeszakasztásnak, mint a' festés más nemeinél, a' szinekre 's azok keverésére semmi befolyása sincs. De mivel a' szinek csak gyenge por gyanánt fekszenek a' papiroson, a' festések legmuléko-

nyabbak. Innen levegő, por, nedvesség, 's minden rázás ellen őrizendők. Az illy külső behatásoknak sokféle módon próbáltak gátot vetni. A' Francziák közt, kik e' festés nemét különösen kedvellik, sokan dicsekedtek illy találmányokkal, de a' bajon még tökéletesen egy sem segitett. Loriot találmányát a' pastelfestékek jobb megerősitése körül a' kir. akademia 1780 kihirdettette. — A' szinkrétázat eredetét a' 16 szózból veszi. Mondják, Leonardo da Vinci is használta apostol- és kristus fejekhez. Montfaucon két pastellfestményt (francz. kir. ház arczképeit) emlit arany lapon, mint 15 száz. valókat. Fiorillo, Vivien Józefet (szül. 1657 mgh. 1735) Le Brun Károly tanitványát az elsők közül valónak tartja, kik szinkrétákat használtak. Igy festette ez le természeti nagyságban a' Dauphin háznépét, 's ez által nagy nevet 's a' királynál és a' bajor vál. fejedelemnél kedvességet szerzett. Később nagy mesterei valának a' francz. oskolának a' pastellfestésben p. o. La Tour. Az Olaszok közt e' nemben Cariera Rosalba (szül. Velencz. 1672 mgh. 1737) az Angolok közt Russel, a' Németek közt Raf. Mengs dicsértetnek. Az olaszné, és a' genfi Liotard (szül. 1702) festményeinek gyüjteményét, nem külömben Mengs szép Amorát, melly e' nemben talán legderekabb, Drezdában a' kir. képtárban szemlélhetni. L. GÜNTHER *Praktische Anweisung zur Pastellmalerei* (Nürnb. 1792 4).

PASTICCIO, (ol.) francz. pastiche, pastétom, valami összezagyvált, nem eredeti, elegybelegy. Mivész nyelvben olly festemény, vagy hangász darab, melly egy nagy mivész módja szerint készült, 's annak munkája gyanánt állittatik. Illy ál mivek legnagyobb készitője az iffj. Dávid Teniers volt, ki gyakran a' legtapasztaltabb mivesmerőket is rászedte.

PASTOK, a' régiek metszett köveinek (tágabb értelmü gemmáknak), pénzeinek, emlékpénzeinek lenyomata, főkép üvegbe (Plinius XXXVII, 26) vagy üvegnemű érczföldbe (*terra sigillata*) pecsétviaszba, ugy ezeknek kénkőbe, gipszbe, 's gipsznemű anyagokba önteménye. Már a' régieknél szokás vala a' köveknek szines üvegbe nyomása. Ujabb időben a' Lippert (l. e.), és Wedgwood, Bentley, 's Tassie Angolok készitményei különösen kedveltetnek. A' Wedgwoodéi bazalthoz hasonló, a' Lippertéi pedig szép fejér föld anyagból valók. A' drezdai antikgaleria (volt) őrzője Rabenstein, az egész gyüjteményről tiszta formákat készitett, 's a' Lippert pastjait hasonló jóságban, némellyiket még finomabbul is, és sokkal olcsóbban lemásolta. Az ő munkájának ára 50, a' Lippert gyüjteményéé pedig 90 arany. Rabenstein a' régi történetek kedvelői számára, hires Görögök és Rómaiak képeiből is, több százat nyomott le veres kénkőbe.

PASTORALE, 1) olly mezei hangdarab, melly a' pásztorok énekét és charakterét fejezi ki, 's igy idylli charaktere van. Van illy charakterü táncz is, leginkább $\frac{6}{8}$ tactusban. 2) Pásztorjáték (l. e.)

PASTORALE (collegium pastorale) lelki pásztori foglalatosság, a' theologiai tudománynak azon része, melly a' papi hivatal viselését, 's az erre elmulhatatlanul szükséges esmeretek alkalmaztatását illeti, vagy a' theologiának practica részét, melly predikátori tudománynak is neveztetik. Előre-bocsátva kell tehát itt lennie a' theoretica theologiának főágaival, a' szentirás magyarázásával, egyházi históriával, hit- és erkölcstudománnyal, 's csak azoknak a' predikátori fellengős hivatal rendeltetésének magas nézö-pontjából az egyházi hivatal minden részeirei alkalmaztatása tanittatik. Ez a' pastoralenak bővebb megfogatja, melly többet fejez ki 's foglal magában a' predikátori hivatalnál, mivel a' pap, lelki pásztor, hivatalos kötelességét nem csupán a' predikálás teszi. Helyette ezen kifejezések

is használtatnak: pastoralis theologia, pastoralis tudomány, pastoralis bölcseség vagy pastoralis okosság. Mindazáltal a' pastoralis okosság (prudentia pastoralis) ezen név alatt gyakran csak bizonyos eszességi rendszabásokat közöl, az egyházi hivatal-viselésnek legfontosabb részeire nézve, mellyek helyesek és tapasztalástól erősítettek, de az öszveséges papi hivatalnak egész szorosan öszvekötött körét nem foglalják magokban. Annak, a' minek a' keresztény papnak egész szent hivatalos pályájában lennie kell, legfőbb nézete szerént, a' pastorale éppen annyi fő részekre oszlik, a' mennyi fő ága van az egyházi hivatalnak. Tanitói hivatalára nézve magában foglalja: 1) a' homiletikát, egyházi ékes szollást (l. Homilia); 2) a' katechetikát (l. e.) beszélgetésekben tanitást; 3) a' szorosan vett papi hivatalra nézve, a' liturgikát legszélesebb kiterjedésében (l. Liturgia), a' sákramentomok kiszolgáltatását, az oltári 's községelötti szolgálatot; 4) az amazoktól elválhatatlan község-előljárói, község-őrállói, tanácsló, vigasztaló hatalmára nézve: a' gyontató székben, megszomorodtaknál, üldöztetteknél, betegeknél, házassági dolgokban (a' mennyiben ezen ügyek elintézésébe hivatalos befolyása van), esküvéseknél, gonosztévőknél, 's mind annál, a' mi az egyházi fenyiték 's jó rend fentartására tartozik, előjövő foglalatosságokat 's kötelességeket, ugy, hogy a' canonicum jusnak fő részeit is ide kell számlálnunk. A' két utolsót a' keskeny értelemben vett pastoralis theologia (l. a' köv. cz.) foglalja magában. A' római egyházban a' sákramentomok kiszolgáltatásánál és papi foglalatosságoknál felvett öszveséges szertartások öszverakása is pastoralenak neveztetik. Igen egy azzal, a' mi „*Rituale Romanorum*" czím alatt esmeretesebb, csak hogy e' különös pápai átnézetést 's megerősittetést kapott, a' pastorale pedig nem, melly ez okból nehány csekély különbözéssel több egyházban is találtatik. De még most is kikerülhetetlenül szükséges kézi könyve az a' kath. papságnak, mivel a' rituale gyakorlásának legszorosabb formája itt van. Igy a' pastorale a' kath. papnál, irt törvény-könyv, papi hivatalára nézve, a' protestans papnak a' magáé pedig meggyőző és felserkentő tanácsadó, hivatala folytatásának minden részeire nézve.

Pastoralis theologia, keskenyebb értelemben, azon közönséges rendszabásokat adja elő, mellyek a' közönséges isten-tiszteletnek az egyházi ritualehoz 's a' község vallásos szükségeire alkalmaztatott elintézéséhez (liturgia), a' sákramentomoknak kiszolgáltatásához 's más egyházi kötelességeknek telyesitéséhez, a' kereszténység lelkének megfelelő lelki pásztorkodáshoz, vagy a' község egyes tagjainak oktatásához és buzditásához, ezek szivének és életének szentitéséhez, melly főképpen a' gyontató székben és beteg-ágyban adott jóra intő és vigasztaló szavak által történik, tartoznak; végre arra terjed ki, mit kell a' papnak hivatala törvényes visszonyiban cselekednie? Szokás ezen rendszabások foglalatját pastoralis okosság neve alatt is említeni, melly a' bevitt egyházi jus, consistoriális rendeletek 's a' t. szerént a' papságot illető jusokról és kötelezetésekről 's azon principiumokról értekezik, mellyeket hivatala által kimért polgári helyezetében szemei előtt kell tartania?

Pastoret, (Claude Emanuel Joseph Pierre, marquis) szül. Marseilleben 1756, kevés ideig XVI Lajos ministere. A' zendülés elveit elfogadta, de mérséklettel; Mirabeau halála után azon választottság feje volt, melly a' St. Genoveva templomának egy francz. Pantheonra forditását kivánta. A' pártok dühös csatáiban mindenkor közbenjárókép lépett-fel; a' királyi fő jusok csonkitása, 's a' kivándorlottak üldöztetése ellen, a' sajtó-szabadság mellett és a' rabszolgákkal kereskedés ellen szavalt. 1792 Ausztria ellen hadizenetet javalt; az Aug. 10. esetek futásra kényszeriték. 1795 visszatérvén

az 500 tanácsában előlült, hol becsületes gondolkodása a' directoriummal szüntelen visszálkodásba keverte; ez utolsó győzelme után ő is a' számüzöttek lajstromán állott, 's Schweizba illant. Bonaparte által visszahivatva, a' kórházak fő tanácsa tagja, később a' természet 's nemzetek törvénye tanitója, végre senator lett, 's 1814 Napoleon letétele mellett szavalt. XVIII Lajos francziaországi pairnek, a' becsület-rend közép keresztesének, 's a' kir. egyetem tanácsnokának nevezte, 1827 a' pair kamara al előlülője volt. Minden viszonyokban mély belátást, 's nagy igazságszeretetet bizonyitott. Politika, történet, litteratura, és régiségekről számos munkáji vannak, 's ezek közt a' „*Histoire de la législation*" (4 köt.) igen jeles. Folytatá a' „*Histoire litteraire de France*" irást is, mellyet a' St. Mauri Benedictinusok kezdének.

PÁSZTORI DAL, l. IDYLLA.

PÁSZTORJÁTÉK, pásztorköltemény, pastorale. Mivel a' pásztorok életmódja legboldogabbnak és nyugodtabbnak, erköltseik a' lármásabb világban élő emberek előtt legszelidebbeknek 's legártatlanabbaknak látszattak, innen a' régibb és ujabb költőktől az idyllium munkálódó személyeivé kiváltképpen azok választattak, 's az idyllium gyakran pásztorköltemények is neveztetett. Mindazáltal az idyllium (l. e.) nem szorittatik csupán a' pásztoréletre. Nagyobb idyllium tárgynak mesterséges drámai előadatása, főképpen ha pásztorok a' fő személyek, pásztorjátéknak neveztetik. Ezen utolsóval először az Olaszok éltek, p. o. Tasso és Guarini; a' Francziák közt is egy ideig kedves volt; de rendeltetése ellenére a' városi társaságos élet érzelmeinek csinossága is használtatott benne. Ellenben ki nem emlékezik Göthének. „*Launen des Verliebten*-"jére?

PÁSZTORLEVÉL, egyházi pásztornak, püspöknek az alatta lévő papokhoz, egyházi tárgyakra nézve irt körlevele. *L—ú.*

PASZWAN OGLU, l. WIDDIN.

PATAGONIA, vagy Magellan földje, egy a' Cordillerák ágaitól hasittatott félsziget, legdélibb (a' d. sz. 36—54°) tartomány Délszakamerikában, Chile, Buenos-Ayres, az atlasi és csendes tengerek 's a' Magellan tenger-szorosa közt, 22350 nsz. mf. 's 110,000 lak. Déli részét vadak lakják. Több tüzokádó hegyei mellett is vannak térségei (Pampái, l. e.) és mocsárai, durva nedves idő alkalmával bőven legelői és szarvas marhái, mellyek éjsz. részében vadon szaladgálnak 's mellyekből eszt. sok ezer lövetik le csupán bőréért és fadgyáért, néha borjaiért is. Husokat vad kutyák 's más állatok emésztik meg. Vad 's szelid lovai számtalanok, mint vicunnái vagy perui juhai is. A' Patagoniaiak, ha nem óriások is, mint a' régibb utazóktól leirattak, közönségesen nagyobbak 6 l—nál, erősek, rézszinüek, hosszu fekete hajok van, nyers bőrrel öltözködnek 's jó lovasok. A' parton az Angolok czethalat, a' Francziák és Amerikaiak tengeri elefántot fogdosnak. *L—ú.*

PATENT, (litterae patentes) fejdelmi nyilt levél, v. parancs, p. o. egy ujon nyert tartomány elfoglalásáról, elfoglaló patens; hivatali előléptetésről, tiszti patens; tovább, kivált Angliában ujon feltalált mivekről v. azok javitásáról szóló, 's tulajdonosának kizáró kereskedést engedő oklevél, honnan az illy áruk patent-áruknak neveztetnek; 's e' nevezettel a' portékák különös jóságát akarnák jelenteni, noha azzal nem mindenkor birnak. Végre azon német tartományokban, hol a' társaságok és czéhek eltörlése után, közönséges keresetadó hozatott-be, patent alatt azon engedelem levelet értik, mellyet mindennek, ki valamelly mesterséget üzni akar, a' felsőségtől bizonyos meghatározott bérért váltani kell. Manifestum a' patenssel némi tekintetben egy jelentésü, hanem annyiban külön-

böznek egymástól, hogy az első egy a' külső hatalmasságokhoz, a' második pedig az ország lakosihoz intézett fejdelmi hiradást jelent.

PATERA, áldozó csésze vagy kicsiny tál, mellyben nyujtották-be a' Rómaiak vendégségeik vagy áldozásaik alkalmával az isteneknek az áldozat-bort 's fogták fel az áldozott állatok vérét. Az istenségnek és tiszteltetésének esmertető jele is volt az; lehet oltárokon 's áldozó papok kezében látni. Kissebb, patella nevü nemétől a' kisebb házi istenek Patellarii nevet kaptak.

PATERNOSTER: 1) latin neve a' mi atyánknak vagy az uri imádságnak; 2) minden 10-dik nagyobb golyóbis a' Katholikusok közt áhitatosság eszközéül használt olvasóban, mellynél mi atyánk, a' közte lévő kisebb golyóbisoknál ellenben Ave Maria mondatik; 3) az olvasó maga. — A' vizi mesterségben az a' machina, melly több, lánczon vagy kötelen sorozott, bőr', szőrrel kitömött 's csőken által felfelé futó golyóbisoknál fogva huzza fel mélységből a' vizet, paternostermivnek neveztetik. Azt irják, hogy a' Hollandiak ennek használását a' Chinaiaktól tanulták.

PATHOGENIA, Kóreredet, a' betegségek eredetéről szóló tudomány. Ez a' kórtudomány része (L. PATHOLOGIA) 's különösen az épület tudományából fejlik ki. Amaz ugyan is az emberi test ép alkatát tanitja, a' kóreredet pedig megmutatja, mint módosittatnak meg a' műszerzetben lévő természeti erő törvényei, mint háborittatnak az egyes részek munkálatai 's egymás iránti összehangzó viszonyaik, mint változnak még azon anyagok is el, mellyekből a' műszeres test áll 's mind ezen eltérések által mint lesz a' műszerzet czélja elvétve 's mint fenyegettetik az élet. Valamint az épületet különbféleképen tekinték és magyarázák az újabb kor orvosai, ugy a' kóreredetet is különbféle elméletek szerint törekedtek megvilágositani (L. GYOGYTUDOMÁNY, BROWN, INGERLÉS THEORIÁJA (elmélete), NEDÜKÓRTUDOMÁNY, HOFFMANN sat.) De jobban csak az idom és kifejezés különbözött, melly a' bölcselkedéstől függe kelletén felyül, a' dolog maga, kór és gyógytapasztalásokon épülve, magához hiv maradt és külömböző alakokban a' tökéletesség felé némely lépést teve.

PATHOGNOMIKA: 1) indulat-esmerés, a' Physiologia vagy élet-tudomány egy része, t. i. a' test, különösen pedig az arczvonatok változásaiból való megesmerése az indulatoknak; 2) Kóresmerés, kórmív, a' betegségek jegyeiről 's jó megesmeréséről szóló tudomány. Ha a' betegség a' műszerzet belsejében van is, többnyire bir külső, az érzékekre ható jelekkel, mellyek az idom, szín, a' részek fekte és tartása, az arczvonások 'stb. megváltozásában állanak, 's különböző betegségeknél tulajdon jegykint tünnek fel, minthogy a' kórral valódilag összszekötött körülményektől függenek. Igy p. o. a' teljesen kifejlett torok gyíkos gyermeknél a' mell hátra görbült, a' fej hátra csüng, a' száj nyitva áll, a' gög előduzzadt, az arcz veres, a' szemek kiállók, és ezen jelek annyira tulajdoniak, hogy az őket okozó kórra minden gyakorlott orvos első pillantatra rá esmer. Igy a' sárgahalvány arcz, sárgás bádjadt szemek, sovány kép, mély bevágások az arczon mindig a' májnak bajait mutatják. Hippokrates az egész életerő csökkenését néhány szóval igen felségesen festé, igy: hegyezett orr, beesett szemek, összszezsugorodt halánték, hideg fülek, kemény, feszült és száraz bőr a' homlokon, zöldes halvány, feketés, ólomszinü arcz. (L. „Prognost. c. II.) Ezen arcz Hippokratesének (Facies Hippocratica) neveztetik. Az indulat és elmebetegségek is birnak tulajdon jegyekkel. Illyen p. o. a' tébolyodottságnak különb fajainál a' határozatlanság és örökös változás az arczvonásokban, melly bolondságra (bohóságra) mutat, a' csendes szomoruság, meredt szem, melly a' komorságot (melancholiát) jeleli, az arczvonások feszülcsége, a' forgó szem, melly a' dü-

hösködést késéri stb. De az egészséges elme és az indulatok is világosan rajzoltatnak az ember arczán, a' szemek, vonások és bőr szine által. Ez pedig igy történik. A' különböző indulatnál különböző idegek ingerlődnek, ezek pedig más más izmokat tesznek munkásságba az arczon és egész testen, mellyekre, az indulatot jelelő változások történnek leginkább a' képen, de nem ritkán az egész test állásában is. A' Mimika (l. e.)ezen alapul. — Kóresmereti (kóresmertető) jegyek tehát azon tüneményi a' testnek 's azon érzések, mellyek a' betegséggel valódilag és mindig öszve vannak kötve 's innét a' kórral együtt támadnak, nőnek, fogynak, szünnek. Illy jelek p. o. a' tüdőgyuladásnál a' láz, a' nehéz lélekzés, az oldal szúró fájdalma, a' hurut.

Pathologia, l. Kórtudomány.

Pathos (indulat, szenvedély) az elmére történő, nem igen tartós benyomást jelenti, és különösen a' szépmivészségben az Ethos-nak tétetik ellenébe, melly a' lénynek maradó tulajdona. Vö. Indulat, Szenvedély. —*j*—*a*.

Patika. l. Gyógyszertárosság.

Patkány emlős állat, a' rágók rendébe, Linné szerint az egér, Cuviernél pedig a' patkány nemhez tartozik. Farka hoszú, tenyere négy ujju, hüvelykén körömmel. Róla a' régiek nem szólanak; ugy látszik a' középkorban hatott Europába 's innét átviteték Amerikába. Kétszerte akkoránál nagyobb, mint az egér. Szőre feketésded. Az embert, vagy inkább élelmeit, hiven késéri hegyekre, barlangokba tengereken által. Szörnyű ehető; a' bort megkedveli 's akkor kész a' hordókat kirágni. Kölkeit vakmerőn védi; a' véneket híven táplálja. Néha több vén patkányt leltek együtt öszszegöndörgetett farkaikal, és a' többet egy állatnak nézve patkánykirály nevet adának neki. Vesztő szer nekik az artícsóka gyökere porrá zuzva czukorral és dióbéllel tésztaidomban; vagy a' veszedelmes egérkő disznóhájjal. *j*—*a*.

Patkul, (Johann Reinhold, vagy Reginald, von), különös sorsáról emlékezetes Lieflandifi, azt mondják 1660 Stockholmban született azon tömlöczben, mellyben atyjával (ki azzal vádoltaték, hogy a' lengyel háboruban Wollmar városát a' Lengyeleknek „csintalanul" elárulta) anyja is együtt mulatott. Midőn XI Károly svéd király a' lieflandi nemességet igazaiban nagyon megszoritotta, 's ez az ellen sürgetős előterjesztéseket tett, 1689 a' peres pontok eligazitása végett egy nemesi küldöcséget hiva Stockholmba a' király. P is e' választocságnál volt; mint akkoriban svéd kapitány, fiatal, tüzes, gazdag esmeretekkel biró. Ő akkor is, midőn már küldött társaitól magát elhagyatva látná, hazafi buzgalommal szólott Liefland jusai mellett; annyira is ment, hogy ezek iránt a' király érdekeit mozgásba hozná, 's igy 1691 nagyreményekkel tért vissza. De mind e' mellett a' dolog velején semmi változás sem történt. Ez okon, mint lieflandi követ, a' rigai svéd kormányozónál hazája nehézségeit egy a' királyhoz intézett levélben hathatósan előterjesztette, 's azon elhirtelenkedett észrevételt veté hozzá „hogy Liefland csak nem jobban tett volna, ha a' Lengyelekkel vagy Oroszokkal háboruba ereszkedék vala, mint hogy egy olly koronának hódolt, melly nehéz igává válni készül." E' pillanattól elkezdődék sorsa bebonyolodása. A' stockholmi kormány (1693) Lieflandnak minden tartományi tanácsosait, az ország marschalát, 's kivált Patkult, vallatás végett Stockholmba idézte. De egyszersmind tudva lön, hogy mind ezek, kivált P. mint pártütők büntetendők lennének. Ez alezredesével történt kedvetlen dolga miatt már előbb Kurlandba szökött, de 1694 szabad menetelt nyert, 's igy Stockholmba ment. Azonban még ez évi Octoberben ismét Kurlandba Erwahlinba visz-

szavonult, 's a' királyhoz intézett alázatos irása tekintetbe nem vétetvén, a' lieflandi dolgokban munkássága, alezredesével háborgása, és külföldre szökése miatt, gyalázatos névre, jobb keze és feje vesztésére itéltetett; e' mellett jószágai elfoglaltatni, iratai pedig hóhér által megégettetni rendeltettek. E' szerint még Kurlandban sem hivén magát elég bátorságban, a' schweizi Waadtlandba illant, hol Fischering név alatt egészen a' tudományoknak, jelesen a' philosophianak és politicának élt. Végre Francziaországba ment, hol Flemming, szászvál. tábornoki helytartó közbenjárására 1698, (miután a' XI Károly 15 éves örököse XII Károly előtt kegyelemért hasztalan esdeklett) szász titkos tanácsos lett. A' szász vál. fejedelem és lengyel király II Augustus ekkor tájban arra törekedett, hogy Dánia és Oroszország segicségével a' Svédeket megvervén, Lieflandot ismét Lengyelországhoz csatolhassa. P honszeretettől 's boszutól lelkesülve, e' terv kivitelére ajánlkozott. 1702 Pétervárába ment, 's a' frigy Oroszországgal meg lön kötve; Lieflandban, hol nagy volt a' félelem, kevésbé boldogult. Midőn Stockholmban P lépéseit, 's azt, hogy a' lengyel királynak a' svéd udvar ellen kihirdetett nyilatkozásában mi részt vett, megtudták, itélete visszavehetlenül kimondatott. Védő iratait Stockholmban hóhér által nyilvánosan elégették. De ő megboszulta magát, a' mennyiben Péter czárt rá birta, hogy a' nyilatkozásnak Stockholmban kiadott megczáfolását, Moszkauban (1702) a' piaczon szinte megégettetné. Ezt XII Károly soha sem bocsáthatá-meg neki. Ekkor már P orosz szolgálatban volt, 's miután mint orosz generalhadibiztos több diplomaticai ügyekben forgott, mint czári követ a' lengyel király mellé adatott. Illy czimmel vala 1704 Drezdában. Itt nem tetszett neki, 's kérelmére az Augustus részére rendelt orosz segédhadak vezérlését tábornoki helytartó czimmel nyeré-meg. Varsót alku mellett megvevé, de Lengyelországba visszavonulni kénytelenittetett. Most Augustus és XII Károly közt béke alkudozások kezdődének. P igyekezete a' berlini udvarnak Svédország ellen megnyerésében, (1705) foganatlan maradt; 's „*Echo*" czimü irata által a' svéd udvar gyülöletét ön személye ellen még inkább élesitette. Épen akkor kele össze a' vólt dán követ Cay von Rumohr gazdag özvegyével. Augustus király Péter czárral személyesen összejövén, frigyét még erősebben megköté, melly beszélgetés után kevés nappal (Dec. 1705) P. 18 meghittjeivel elfogatott, 's maga előbb Sonnenstein, azután Königstein várba vitetett. Ennek a' szász-lengyel udvar következő okait adá: 1) P az austriai követtel alkudozott, hogy 4000, eddig szász szolgálatban állott orosz katonát, az austriai zászló alá viend. 2) Péter czár előtt azt állitá, hogy a' császári udvar Leszczinski Szaniszlót akarná megesmerni. 3) A' czár és Augustus közt meghasonlást akara szerezni. 4) A' lengyel királyról, háta megett csufosan szólott; és 5) a' Svédekkel levelezett, 's megkegyelmezése dijjául a' svéd és orosz udvar közt békét kötni igért. P elfogatását egyenesen a' lengyel király ingerlett érzékenységének, 's ministereinek tulajdonitá. II Augustus csak hamar ezután, (Sept. 24 1706) az altranstädti békekötésre kénszerittetett, 's ennek 11dik czikkelye P kiadatását kivánta. Ez meg is történt, noha Augustus P elszöktetése iránt alattomban rendelést tett, de mint mondják, ezt a' várkormányozónak fukarsága, ki a' válcság pénz felett sokáig alkudozott, megsemmisitette. Hijában hivá Péter követét a' svéd udvartól vissza. A' Svédek midőn szász országból kimentek, magokkal vivék P—t, 's mint irják, az uton egy ágyura kötözték, azután pedig (Kasimir klastrom mellett, Posentől 8 mtf.) haditanács által mint hazaárulót halálra itélték, 's Oct. 10 1707 elevenen alólról felfelé kerékkel törték, akkor mint már félholtnak fejét vették, 's testét felnégyelve

kerékre vetették. 1713 Augustus a' koronát visszanyervén, P csontjai össze kerestettek, 's Varsóba vitettek.

PATMOS, PATMOSA, l. SPORADOK.

PATRAS (Patrasso), a' hajdani Patrae, melly a' Dianának vitt ember-áldozatokról esmeretes, éjsz. Moreában, a' kis Dardanellánál a' lepantoi öbölben. 1821 4 April. előtt ezen jeles kereskedő városnak 22000-nél több lak. volt; de miolta a' Görögök zendülése itt kitört, Patras várkastélyánál fogva, mellyet a' Görögöknek kevéssel az előtt felépittetniek kellett Ali janinai basa ellen, katonai pont lett, melly Moreának Lepantoval, Albaniával és Rumeliával való öszveköttetését bátorságositja. 1820 végén Patras sokat szenvedett földindulás által, melly Arkadiát és Elist megrongálta. Nagy történetnek hirmondója volt ez; mert már régolta ingerelte a' számkivettetett Ali, janinai basa, tulajdon bátorságára nézve a' moreai muhamedanusokat és kereszténveket Khursid basa ellen. Midőn tehát Khursidnak tripolizzai helytartója egy Görögöt Patrasban megfogatott, ki az uj adók sulya miatt, mellyekért a' szegényebbeknek mindeneket, még gyermekeik ágyát is eladniok kellett, panaszkodott, nagy zugás történt 12 Febr. 1821, mellynek következése volt a' Hellenek felkelése. (L. GÖRÖGÖK FELKELÉSE). Khursid t. i. titkos rendeléseket tett a' békételenek kiirtására. Patrasnak közönségesen tisztelt 's ékesszólásával kitetsző érsekje, Germanos és a' város archonjai Tripolizzába idéztettek. Alig indultak el ezek, azonnal fegyvert fogtak a' Görögök Patrasban 20 Mart. 's a' Törökök a' fellegvárba vonultak. Az europai consulok, kivévén Francziaországét, házaikba besánczolták magokat 's a' leggazdagabb görög familiák Zanteba szaladtak. Ezen vad csatázásban a' Törökök 4 April. 1821 felgyujtották a' várost; erre a' falusi nép, mellyet Germanos lázitott fel, a' városba nyomult; hanem már 15-ben felmentette a' patrasi várat Lepantoból Jussuf, egy Angolnak tanácsára, 's a' város égés, gyilkolás és rablás által csaknem semmivé tétetett. A' consulok elszaladtak; csak a' franczia országi, Hugues Pouqueville maga maradt helyén és sok szerencsétleneket mentett meg, mig neki magának is a' franczia fregáton kellett menedéket keresni. (L. Pouqueville „*Histoire de la régénération de la Gréce*-"ben, mellyben B. Angol iratik Patras szerencsétlensége szerzőjének). Azolta szakadatlanul tartott a' Törökök és felkeltek közt való csatázás Patrasnál és előtt 1824-ig. A' Kapudan basa hajóserege több izben megerősité az őrsereget. A' leégett város omladéki közt Czigányok és Zsidók mind a' két fél számára élelem-boltokat csináltak, kiknek ángol hajók szállitották a' szükséges dolgokat. Midőn Maurokordatos birta Missolunghit (l. e.), a' Törökök Epirus felől se Patrast nem menthették fel, se Moreára nem üthettek. Kolokotronis tehát szorosabban bezárta Akropolist; de nem volt várvivó eszköze 's tengeren mindég vitethetett eleség az őrseregnek. Nyáron 1824 megesmerte ugyan Angolország a' görög országlástól kihirdetett tengerzárját Patrasnak és Lepantonak; de midőn Kolokotronis Nov. a' hellen országlás ellen fordità fegyverét, Patras ismét felszabadult. Erre Ibrahim basa, ki az egyiptomi tengeri erővel 1825 Navarint elfoglalta, hatalma alá hajtá nyug. Moreát 's megtámadta Patrast Missolunghiból. Végre az egyiptomi hajóseregnek Moreából lett eltakarodása után, 4 Oct. 1828 Maison franczia vezér megvette Patrast 6 Oct.; ezolta itt a' hellen nemzeti vitorlazászló lobog. *L—ú.*

PATRIARCHÁKNAK (görög szó) őatyáknak, fő atyáknak, az özönvizelőtti familiák fejei 's az izrael népének 3 törzsökattya, Abrahám, Izsák és Jákob, neveztettek. Ez a' kifejezés „*Patriarchai*" tehát az emberi nemzet ősi időszakaszának amaz ősattyaira, erkölcseik együgyüségére 's ártatlanságára, koroknak méltóságára 's

tekintetére, végre házi atyai kormányozások azon szelidségére emlékeztet, a' millyent a' mostani érdemes falusi lelki pásztorokéban tapasztalunk. Azután a' Sanhedrin fejeinek vagy elölülőinek becsületczime lett ez a' nevezet, kik alatt egyesültek a' Jerusalem elpusztittatása után Syriában és Persiában megszenvedtetett Zsidók. A' nyug. lakó Zsidók tiberiasi (Galilaeában) patriarchasága 415-ig; a' keletieké pedig Babylonban 1038-ig állott fen. A' zsidó egyháznak ezen nagy hatalommal biró méltósága a' kereszténységbe is átjött, hol az 5 száz. elején a' római, konstánczinápolyi, alexandriai, antiochiai és jerusalemi püspökök magokat patriarcháknak nevezték és megyéik érsekeire 's püspökjeire, kiket ők szenteltek fel, fő felvigyázói jussal birtak. Mig a' római patriarchaság egész napnyugoton fő papsággá emelkedett fel, a' napkeleti egyháznak négy feje megtartotta ezen nevét, de az Arabok hóditási által befolyásoknak legnagyobb részét elvesztették. Az Örmények, Abyssinaiak, Jakobiták, 's Maroniták különös egyházai tulajdon patriarchaiktól függnek. A' török birodalomban lévő görög keresztények primasa a' konstánczinápolyi patriarcha, ki oecumenicus (közönséges) nevet visel, 3 lófarku basa rangal bir 's a' Szultántól iktattatik hivatalába. Még nagyobb tekintettel birt az orosz egyházra ügyelt 's a' 16 száz. származott moskaui patriarchaság, mellyet Nagy-Péter éppen a' miatt törölt el 's szent synodussá változtatott. A' kath. egyházban a' lissaboni és venecziai érsekek viselnek patriarcha nevet, az utobbi mindazáltal nincs más püspökök felibe téve, az első ellenben Portugal primásának jusaival bir. Az aquilejai patriarchaság 1750 olta udinei és görzi (későbben laibachi) érsekségekre osztatott.

PATRICIUsoknak neveztettek Rómában bizonyos születésök, hivataljok 's tehetségök által megkülömböztetett személyek, kik közül a' Senátorok választattak. Romulus az Athenebelick példájára a' római polgárokat két szakaszra osztá, t. i. patriciusok- és plebejusokra. Azok eredetiképen patreseknek (atyáknak) neveztettek, mivel mintegy a' nép atyjainak tekintődtek, 's ezen szóból eredett patriciusi elneveztetésök. Romulus eleinte közülök egy 100 személyből álló tanácsot alkota, kik mind békesség, mind háború idején fő hivatalokat viselének 's az isteni szolgálatot is igazgaták. Ehez minden tribusból 1, 's minden curiából 3 polgárok vétettek, úgy hogy számok 99-re ment, 's ezek felibe egy értelmes férjfiú tétetett, ki a' gyülésben elölülő volt. Ezen fenséges collegium tagjai (Senectus-tól) Senatoroknak hivattattak; mert csak ollyanok választattak, kik 25 esztendőn túli korok- tapasztalások- 's alkalmatos voltoknál fogvást a' köz ügyek igazgatásában a' nép bizodalmával birtak. Későbben számok uj 100 tagokkal nevekedett, midőn a' Sabinok is hozzájok csatalódtak. A' köztársaság vége felé többre szaporodék számok 1000-nél, mellyet Augustus császár ismét 600 leszállita. Különbség volt egyébiránt a' *patres majorum gentium* — kik a' még Romulus által választatott Senatoroktól származtak — és a' *patres minorum gentium* között, kiket idősb Tarquin adott hozájok. — Elvesztek azomban a' plebejusok felett birt elsőbbségi-jusokat, midőn a' polgári rend Róma 261 eszt. a' patriciusokkal telyes politikai egyformaságát kivivta, és azon rend most a' felsőbb hivatalokra is oda eresztődött, mellyeket eddig a' patriciusok kizárolag viseltek, — sőt 308 kezdve a' két rend közötti házasulások is megengedődtek. Nem maradt ezután a' patriciusoknak más elsőbbségök, mint régi nemzetségből származások. Ezen idő ólta bizonyos nemesi rend támada Rómában, mellyre az tartha-ta számot, ki a' három fő hivatalokat (consulság-praetorság-curulis aedilisség-et) viselte, — melly tekintet azon jusnál fogva, hogy az illyen, edődjei viaszszobrait háza csarnokában tarthatta, (*jus*

imaginum) maradékira is átszállott. Nem volt ugyan a' patricius vérből származás ehez általjában megkivántató, de emelte ez, még is a' nemesség rangját, kivált ha érdemekkel vala az öszveköttetve. — A' köztársaság elenyészte, a' polgári háborúk 's a' császárság behozása a' patriciusok tekintetét mind inkább elgyengitették 's Rómának a' Gothusok által történt elfoglaltatása, melly által sok patriciusok éltöket vesztették, fogságra jutottak, vagy Konstanczinápolyba futottak, a' patriciusok 's plebejusok közötti külömbségét eltörölte. — Midőn Konstanczinápolyba tevődött által az uralkodói szék, Nagy Konstantin, hogy a' régi római patriciusokat ismét helyre állicsa, egy uj patriciusi rendet hozott-be, melly csupa személyes becsület-czim volt, 's egyedül nagyrangú születés, vagy jeles érdemek által volt elérhető. A' Carolingi ház 's a' következő császárok alatt a' patriciatus nem csupán nagy rangot jelente, hanem azzal Róma 's annak birtoka feletti uralkodás 's a' szent szék védelme is öszve vala kötve. Nagy Károly római patricius czimet vett fel, minekelőtte magát császárnak kikiáltatta, és IV Henrik is ezen tulajdonságánál fogva tette le VII Gergely pápát. — Az ujabb időkben némelly német birodalmi városokban bizonyos előkelő familiák patriciusoknak neveztettek, ezek azomban — minthogy főhivatalokat viseltek, — az udvari 's falusi nemességtől megkülömböztetődtek. Több városokban kizáró jussok volt a' tanácsbeli hivatalokhoz, 's bizonyos aristocratiát formáltak. Ezen patriciusok a' 12 — 13 száz. támadtak, midőn a' városok virágzása, 's a' rablásoktóli félelem több nemeseket arra birt, hogy a' városokban telepednének meg. De mivel később a' polgárokkal öszvekeveredtek 's többnyire földmiveléssel foglalatoskodtak, azért a' német birodalmi városokban a' régi nemességgel ugyan egyenlő rangjok volt, de azokon kivül nemességök nem esmertetett meg. *Sz. E.*

PATRIMONIALE FORUM, l. URI SZÉK.

PATRIMONIUM PETRI, Péter öröksége, az egyházi statusnak egy része, vagy a' pápa birodalmának azon tartománya, mellyet (mint vitatják némellyek) Konstantin császár ajándékozott a' pápának a' 4-dik száz. de a' melly tulajdonképpen a' 12 sz. elején szállott a' pápára Mathilde tusciai grofnénak ajándékozása által. (L. KONSTANTIN, MATHILDE és PÁPA). *L—ú.*

PATRIOTA l. HAZAFI.

PATRIOTISMUS, l. HAZAFISÁG.

PATRISTIKA (theologia patristica), a' históriai theologiának azon része, mellynek tárgya az egyházi atyák munkái és élete. Mint fáradságos ugyan, de jutalmazó út a' keresztény tudomány és 6 első századbeli alkotmány segéd kútfejeihez, valóban figyelmet érdemlő tudomány a' patristica. L. a' protestans és kath. theologusok által Fuesnél Tübingenben 1827 kiadatott: *Bibliotheca patrum latinorum* (Vő. EGYHÁZI ATYÁK).

PATRIX a' formametsző által aczélba vágott bélyeg, mellynek egy lágyabb anyagba ütésével a' matrix (l. e.) készül. A' patrix a' betűket visszafordítva mutatja.

PATROCLUS Achilles barátja. Argonauta Menötiusnak és Sthenelének vagy Philomelának fija. Véletlenül akaratja nélkül megölte Amphidamasnak fiját, Klysonymust, Opusban, dárdajáték közben. Atyja a' bosszúállástól elszöktetés által mentette meg, Peleushoz vivén gyermekét, ki ezt barácságosan fogadta és gyermeke gyanánt nevelte. Achillest követte Troja alá, de éppen olly munkátlan volt, mint ez, semmi részt se vevén a' csatázásban. De végre szükségtől kényszerittetvén, megengedte Achilles, hogy Patroclus az ő öltözetében álljon ki. Elkezdett csatája fényes volt. De Apollotól elszédittetvén 's maga mentésére tehetetlenné tétetvén, elesett Hector

keze által. Holt testét a' Görögök megszabaditották, igen nagy pompával eltemették, 's halotti innepi játékokat rendeltek; Achilles feltette, hogy barátja halálát megbosszulja és ezt halálában követi. *Cs—a.*

PATRONATUS, l. PÁRTFOGÓSÁG.

PATRONUS, l. PÁRTFOGÓ.

PATSIRTA a' verebek rendéhez tartozó madár-nem. Megkülömböztetik a' többiktől hivelykök körme által, melly egyenes, erős, a' többinél hoszabb. Szemmel élő, porban fürdő, földön tartózkodó és fészkelő, részint kellemetes hangu madár. Legesmeretesebb faj nálunk a' szántóka P. mellynek két szélső kormányja kifelé hoszára fejér, a' közbülsők alól rozsdaszinük. A' tavasznak kedves hirdetője ez; egyenesen emelkedve hallatja erős és változó énekét 's olly magasra szok lengeni, hogy a' szem elől elveszve csak csattogó éneke hallatszik. Énekelve ereszkedik alá is, mig nem a földet megközelitve rohanva csap le. Kedvesen énekel még fogságában is a' bubos pacsirta (Pisitnek), hamar el szok halni. Nem ritkaság nálunk még a': réti, erdei, mezei és pipis Patsirta. Ezen utolsó alig nagyobb az ökörszemnél, a' fák ágain és reptében is énekel. Esmeretesek még az: alpesi vagy havasi P. Siberiában és éjszaki Amerikában; *Calandra* P. a' legnagyobb europai faj, Azsia pusztáin is tartózkodik; a' tatárhoni és afrikai Pacsirta, melly utolsónak tollai alig különböznek a' szántókáétól. *—j.—a.*

PAU, az alsó pyrenei franczia megyének jól épült fővárosa Bearnban (2000 ház. 11400 lak.), 1816 olta jó város czimmel, erős várkastélya van 's a' Gave de Paunál fekszik, mellyen egy 7 boltozatos és szép kilátású hid viszen keresztül. Paunak vannak vászon, zsebkeszkenő 's kalap manufakturái. Jó sódorok is füstöltetnek itt, mellyek kivitelek helyéről bayonnei sódoroknak neveztetnek. Hajdan itt laktak az alsónavarrai királyok. IV Henrik franczia király itt született 1553, mint a' mostani Svéd király Bernadotte is. 1721 *mivészség és tudományok akademiája* alkottatott benne. Környékén jó bor terem, melly Jurançon bornak neveztetik. *L—ú.*

PAULAI FERENCZ, l. FERENCZ (Paulai Szent).

PAULETTE, az országos hivatalokban örökülés, 's azoknak vásárolhatása egy vala azon visszaélések közül, mellyek a' régi Franczia ország igazgatásába legmélyebben kaptak, 's legnagyobb zavarok kutfejévé váltak. Régi időben minden hivatalok csak a' király önkényes visszavételéig adattak, miből a' következett, hogy az uralkodó halála mind azon bizocságokat, mellyeken a' kormány-hivatalok alapultak, megszüntetné. Az uj királynak tehát meg kelle erősitni a' hivatalokat, mint ezt kivált II Henriktől rendszerint megtarták, noha e' mellett XI Lajosnak 1467 azon rendelete is állott, hogy a' tisztek csak szabad lemondás, vagy törvényes itélet után bocsáttassanak el. Ha XI Lajos kezdte e a' financz, és igazság szolgáltatási hivatalokat pénzért adogatni, nem látszik bizonyosnak; de az bizonyos, hogy XII Lajos, az olasz táborozásra pénzt szerezni akarván, e' módhoz nyult. I Ferencz az adószedő hivatalok eladásával, hol a' vevőpénz mintegy zálog v. kezesség gyanánt tekintethetett, ezeknek uj szerközetet adott; ezt II Henrik már a' birói hivatalokra is kiterjeszté. Az eddigi főhivatalok helyett, hol egy személy, mint Grand bailli, Sénéchal 's a' t., a' köz hatalom minden ágait igazgatá, társas alkotásu törvényszékek (sièges présidiaux) állittattak, 's ezeknél az elölülői 's tanácsnoki helyeket venni kelle. E' bánásmód II Ferencz, IX Károly és III Henrik alatt is folytattatott, bár ez ellen mind az ország rendei mind a' parlamentek előterjesztéseket tettek. A' közönséges árubabocsátás még jobban megerősittetett egy rendelet által 1597, mellyel a' tiszteknek megengedtetett, hogy hi-

vatalaikat egy harmadik hasznára letehessék, mi ugyan előbb is közönséges, de nem törvényes volt; ezután, hogy a' hivatalt vadászók alkalmatlankodásainak (mellyeknek a' jószivü IV Henrik Sullynál gyakrabban engedett) gát vettessék, Paulet (Charles) titoknok 1604 azon intézetet találta ki, melly szerént mind azok, kik hivatalbeli jövedelmeiktől évenként $\frac{1}{60}$, vagy $1\frac{2}{3}$ kamatot (tulajdonkép Annuel, feltalálójától pedig Paulette) fizettek, hivatalaikat örököseikre hagyni just nyerének, 's ezek vagy magok megtarthatták vagy eladhatták. A' hivatalok árulásával visszaélés még a' következő uralkodók alatt lett igazán nagy, midőn ebben egy alattomos kölcsön is foglaltatott. Mert ha az országnak pénzre volt szüksége, mingyárt számos uj tisztségek állittattak, mellyekkel a' kincstárból teendő bizonyos fizetések valának összekötve, 's ezeket mint a' vett hivatal árának kamatjait lehete tekinteni. De mivel még ez nem vala elegendő inger az uj hivatalok vételére, még több jövedelmek, ajándékok, válcságok 's a' t. adatának hozzájok, mellyek rendszerint sokkal többre menének, 's szükségképen a' nép nagy nyomorgatására valának. Igy a' hivatalok folyó ára, részint a' mellékfizetések, részint a' becsület és befolyás okáért sokkal nagyobb volt, mint az, mellyet azok felállitásánál 's megnyerésénél a' kincstárba fizetni kellete. Ez intézetnek a' nép nyomásán kivül még más kárai is valának. Ez a' csupa érdemnek egészen elzárá utját a' hivatalokra; az ország szolgájinak számát mód felett szaporitotta, a' hivatalokat tudatlan 's rest emberek kezébe adta, 's a' földmiveléstől és kereskedéstől a' szükséges tőkepénzeket elvonta. Ezenkivül a' municipális alkotmány felforgatására is, mint XIV Lajos uralkodása vége felé megtörtént, alkalmat nyujtott. Mert midőn már több hivatalt állitani nem tudtak, a' városiakhoz nyultak, mellyek eddig csak a' polgárság választásával töltettek be. Hijában dolgozának a' jobb ministerek a' baj ellen, a' szükség ismét arra vitte őtet vissza, 1664 azon felvetés szerint, mellyet Colbert készittetett, 's Forbonnais (*Recherches sur les finances de France* 1 köt. 328 l.) közől, a' birósági 's jövedelmi karban 45,780 eladható hivatal volt, (mellyek munkáját 6000 személy könnyen végezheté vala). Ezeknek fizetése a' kincstárból 8 millionál többet kivitt, ellenben a' király mint annuel adót ismét 2 milliót vett be, ezeknek a' népet terhelő jövedelmeik $187\frac{1}{4}$ millióra, 's hivatalaiknak folyó ára közel 420 millióra tétetett. Colbert e' hasztalan tisztek roppant számának kevesitésén iparkodott, de háboruk és XIV Lajos pazarlása, a' pénznek tovább is illy módon szerzésére kénszeriték követőjit. 1689—95, 294 mill. 's 1701 — 9 426 mill. vétetett be az ujon felállitott hivatalokból. Később is tétettek még némelly próbák a' veszély kisebbitésére, de az általányosan még is minden rongáló következéseivel együtt egész a' zendülésig fenmaradt.

Pauliciánok, az Arméniában összeütköző Kaukazus és Taurus hegyláncok védelme alatt tartózkodék még a' Manichaeusoknak (l. e.) és Gnosticusoknak némelly maradványa, kik hogy a' Manichaeismus gyanuját magokról elháricsák, a' 8 száz. egy Paulus nevü pártvezértől magokat Pauliciánoknak nevezék. Mint képdulók (l. e.) a' görög császároktól, ahoz képest, mint azok a' képtiszteletnek, mellyet a' manichaeus gondolkozás mód kárhoztat, baráti vagy ellenei valának, majd megszenvedtettek, majd üldöztettek. De midőn manichaeusi eretnekségök napfényre jött, a' 9 száz. sok nyomorgatásokat szenvedének, mellyek alatt számosan elvesztek, mások a' török birodalomba futottak, 's ezeket a' Görögök ellen folytatott háboruban segitették. A' 10 században ismét bevándorlott Pauliciánok téritésének sem lett több foganatja, mint amaz erőszakos elnyomásnak; ezeket Joannes Zimisces görög császár Thraciába telepité; de midőn a' keresztes hadak közép Europába utat

nyitának, e' felekezet elszórt csoportjai részint szárazon Bulgáriába, részint vizen Olasz- és Spanyolországokba nyomakodtak. Maradékaik 's lelki rokonaik különféle nevek alatt jelenének ezentul meg az europai tartományokban. A' Pauliciánokéból veszi eredetét azon Messalianusokhoz (l. e.) hasonló ajtatosok tudománya is, kiket szünetlen ismételt Bog milui (bolgárúl: szánj meg Isten!) felkiáltásoktól Bogomiliáknak neveztek, 's a' 15 száz. Konstanczinápolyban megégettek. (Vö. MANICHAEUSOK.)

PAULINE (Christine Wilhelmine) Lippe herczegasszonya, Fridr. Albert anhalt-bernburgi herczegnek hitesétől, Louise, született Holstein Plön herczegnétől való leánya, szül. Febr. 23 1769 Ballenstedtben. A' herczegné hamar érzé lelki erejét, 's foglalatosságul a' tudományos mivelődést választá. Szűnórájit atyja oldala mellett majd kormányi dolgok közt, majd vadászaton tölté. Ez által charaktere férjfias irányt kapott, melly még erős arczvonatiban is nyilatkozék. 18 esztendős volt, midőn Birkenstocknak II Fridrik halálára készitett versét, a' latin kőirás nehézségei mellett is szerencsésen németre fordità. Majd a' dán litteraturát vevé elő, 's csak hamar könnyüséggel olvashatá a' legjelesb nemzeti irókat. Rajzban, hangászatban 's asszonyi ügyességekben kevésbé vala szerencsés. Gleim költővel, ki költői próbájit helybenhagyá, levelezett. E' mellett hona alkotmányát tanulta, kormány férjfiakkal az igazgatás minden ágai felett értekezett, törvényeket dolgozott, 's az irományokból javallatokat készitett. 1790-től atyja cabinetjében a' külső dolgokat vezette. 1796 szive választása szerint férjhez ment Lippe-Detmold herczegéhez. Ez meghalt 1802, 's most a' gyámanyai kormányt maga viyé. — 18 évig mozditá elő a' legjótékonyabb intézeteket, a' rabszolgaságot eltörlötte, nevelőházak iránt gondoskodott, 's 1808-tól fogva a' zürichi segédtársasággal szövecségben állott. Cölln (v.) generalsuperintendenst jótévő buzgalmáért különösen becsülte, 's annak *Beiträgen zur Beförderung der Volksbildung* czimű munkájában szorgalmas részt vett. Cölln meghalván, baráti emléket emelt annak, (1804 1806) hátrahagyott munkáji kiadásával, mellyeket szives egyszerű szavakkal kalauzolt. A' herczegné egyik lelkes versezete, mellyben nemének öszves tisztét ábrázolja, az *Iduna* második csomójában *Die Theestunde einer deutschen Fürstin* czim alatt találtatik (1805). — Napoleon kinszeritő uralkodása alatt olly bölcsen viselte magát, hogy az a' Lippe herczegséget azon birodalmak közé számlálná, mellyeknek a' hadi sarczolástól mentten kelle maradniok. Országa javára Párisba utazott, hol lelki jelenléte által a' császárt tiszteletre vonzá, 's Josephine barácságát megnyeré. Igaz értelemben egyedűl uralkodó volt; maga olvasott, vizsgált, fontolt; maga rendelt; hadait maga mustrálta, 's tartási kölcségöket maga vetette fel; nehéz törvényes dolgok feletti iromány nyalábokat keresztül nézett, 's a' kormánytanácsban gyakor sok órákig előlülést vitt. 1817 egy uj alkotmánylevelet dolgozott ki, de ennek végrehajtásában a' rendek meg nem egyeztek; ellenben köztisztelet bizonyságát nyeré Lemgo városának azon különös ajánlata által, mellynél fogva az, a' polgármesteri hivatal felvállalására kéré meg. Ez ajánlatot a' herczegné el is fogadta, azért, mert minden viszonyokat kivánna megismerni. Mennél inkább közeledék a' gyámsági kormány általadása, annál szorosabban vigyázott tekintete feltartására, 's némelly különös rendszabásai, p. o. a' Lippe-Schaumburggal történt visszálkodásban fegyveres erő használata, innen magyarázhatók. Jun. 4 1820 idősb fijának adá ált a' kormányt, de testi szenvedések egészségét hamar megroncsolák. Folyvást nemes czélokkal foglalatoskodva, még halálos ágyán is határozatokat irt a' szegények dolgában. Lelke a' legmegtámadóbb görcsök közt is erős és szilárd maradt, 's igy vált

meg az élettől Dec. 29 1820. Előbb kinyilatkoztatott kívánsága, hogy t. i. halála után róla azt mondhatnák, „minden tisztében hű volt" beteljesült. Minden jóért, 's nemesért magas önfeláldozással szüntelen munkás vala; lelkének tisztasága akaratjának ereje, 's érzelmének mélysége mindenütt kitünt. Pauline herczegnének, mint bölcs uralkodónak, szerelmes anyának, 's valódi keresztény fejdelemnének emléke soha el nem enyészend. Uralkodása emlékét, többek közt azon Hornból Padernborba vivő mesterséges úttal is megalapitotta, mellyet az eggestersteini sziklák közt épittetett, egy olly kapuval, mellynek fenségéhez egész Németországon hasonló nincs. (L. Clostermeyer *Beschreibung des Eggestersteins* Lemgo 1824). Életéről l. *Zeitgenossen* Nro XXX. *J.*

Paulinok vagy Paulanok, l. Minimek.

Paulowsk, csász. mulató kastély, 4 mf-re Pétervárától, mellyet Pál császár feleségének hagyott, az innen mintegy 2 rövid órányira fekvő Gacsinával. Mária császárné (mh. 5 Nov. 1828) amazt Miklós császárnak, ezt pedig Mihály nagyherczegnek ajándékozta. Ezen kastélynak 's környékének alkotmánya a' herczegasszonynak jótévő lelkére és jó izlésére mutat. Az oda vivő uton szegények és ügyefogyottak lakhelyei, árva- és nevelő házak 's szép kertek vannak, mellyekre kórkatonák ügyelnek. A' paulowski galeriát több remekmivek diszesitik Murillotól, Paul Veronesetől, Bassanotól 's másoktól; Róma tekintetei Roberttől; régi oszlopok 's mejjképek másolati. Hires a' Cabinet de réunion, mellynek butorai 's ékesitési a' csász. ház herczegnéitől készittettek. A' Paulowsk körül lévő kertekben, mellyek ángol izléssel alkottattak, csudáltatnak: a' bübájos sziget, a' rózsa-pavillon 's mások, mellyekben a' császárné gyakran familiai innepet tartott. 19 Nov. 1824 sokat szenvedtek a' Néva hullámaitól. Paulowsk 1780 alkottatott Brown Angol rajzolatja szerint. A' benne lévő plántákra nézve l. „*Hortus Pawlowskyensis.*"

Paulus (Henrik Eberhard Gottlob) Dr. Professor és heidelbergi egyházi titkos tanácsos, szül. 1 Sept. 1761 Stuttgard mellett Leonbergben, pap attyától alaposan tanittatott a' régi nyelvekben és helyes irás-módban, melly által a' gondolkozást megszokván, a' természet vizsgálása tekintetéből hajlandósága lett az orvosi tudományhoz; de majd megváltozott gondolkozása, 's theologiára adta magát. A' tübingeni oskolában tanult. Mathesist Kästner szerént magától tanult. A' keleti nyelvek tanulásában segicségül Ernesti theologus és Michaelis napkeleti nyelvek könyvtárnokja voltak. Sokat köszön ő tanitóinak idősebb Schellingnek, Schnurrernek, Ploucquetnek, és másoknak; az egyházi történet tudomány criticájában Rösler, a' histor. philolog. magyarázatokban Storr volt vezére. Jó alkalmatossága volt a' legjobb munkákat is olvasni és tanitás által a' tanitás-módban magát gyakorolni. Theologiai tudományában 's érzetében tökélletesen megnyugodt volt, midőn Druck és Abel ajánlásokra Kircheimból Palmtól meghivatott és segedelmet nyert, hogy utazhassék Frankenben, alsó és felső Saxoniában a' tanitás állapotjának, 's azután — Göttingában erre készittetvén — a' londoni museum és oxfordi könyvtár napkeleti és criticai kincseinek esmerésére. Angolországi tudományos utazása gyümölcseinek és Griesbach barátságának köszönte P. hogy 1789 Jenába a' keleti nyelvek tanitására meghivatott. Itt az ó és uj testamentomnak a' keleti nyelvektől függő magyarázatja foglalta el Paulust egészen, mellyre nézve az universitás józan gondolkozásu igazgatója tellyes tanitásbéli szabadságot engedett néki, hogy az ösi kereszténység tartalmát egészen felfogva, psychologice és historice nyomozgassa, mellyet részint „*Commentar des N. Test.*" (1800, 4 rész. uj kiad. 1804.) valamint egyéb irásiban is ki fejtett. Azon az uton igyekezett az ó testamen-

tomnak eredeti és azon időbeli értelmét is kimeritni, mint a' zsoltárokra és Ezsaiasra irt kulcsai (*clavis*) mutatják. (L. napkel. litteraturáról irt munk. Meuselnél). 1794 Döderlein halála után hittudomány professorává lett. Ezen hivatalában tanitotta több izben a' köte ességen épült hittudományt. P. boldogul élt Jénában, hol titkos tanácsosok Göthe, Voigt bizodalmát, Schiller szeretetét, Griesbach és másoknak barácságát megnyerte. De egészsége miatt 1803 Würzburgba lett hivattatását kellett követnie, hol consistorialis dolgok szakasztották félben tudományos foglalatosságit. Politicai helyezetbe jött 's a' protestansok, és katholicusok közt lévő törvényes viszszonyokkal megesmerkedett. Midőn a' Würczburgi protest. universitásban a' theologiai kar eltöröltetett (Ferdinánd nagyherczeg uralkodása alatt) P. egyházi és oskolai tartomány-kormányzási tanácsos lett Bambergben; 2 eszt. mulva Nürnbergbe 's 2 mulva ismét Ansbachba tétetett által. Melly fontos munkásság körében mindazáltal a' tapasztalt Paulus inkább terjeszthette a' jót, mint azt véghezvinni segithette. Végre academiai életére ismét visszatért, exegesis és ecclesiast. histor. tanitójának hivatván Heidelbergbe. Itt 1814 hazájának Würtenbergnek alkotmányi munkája alkalmat adott néki, annak nehány czikeit kifejteni. Ebből származott 1819 históriai publ. folyó irata „*Sophronizon*" czimmel, mellyet a' status dolgaiban is jártas P. a' statusnak és egyháznak szentelt. Ezen alapos és helyesen kidolgozott, fontos tárgyú munkát, hova tartozik p. o. az alattomos proselyta-csinálás, a' törvényesen nem álló befolyása a' római olasz anyaszentegyház uralkodásának a' kathol. német anyaszentegyházra, a' Wessenbergel bánáskori törvénysértések 's a' t. mind a' protest. mind a' kath. Németország örömmel fogadta. A' Fonk ellen folyt perben tett felvilágositásaiért a' freiburgi universitástól törvény-doctori rangra emeltetett. Mint hittudományi iró az érdemes P. éppen ugy int az egyoldalú (individualis) rationalismus 's Kristus eredeti tudományától szőrszálhasogató eltávozások, mint a' mysticismus és papi jesuitismus távoztatására. Ezen czélból 1825 uj theologiai esztendei folyó iráshoz kezdett: „*Der Denkglaubige*" 's 1827 másikhoz „*Kirchenbeleuchtungen*" czim alatt, melly utolsóban a' római-pápai, kath. és protestans egyházak mostani állapotját akarja esmertetni; amabban pedig a' gondolkodás és az ösi keresztény hittudományban lévő harmoniát igyekszik mutatni, mint élte vizsgálódásainak általa belső meggyőződéssel feltalált czélját. *Cs.—a.*

PAUL VERONESE, l. CAGLIARI.

PAUL (Vincent de) a' térítő papok alapitója, szül. 1576 Franciaországban, Povi faluban; tanult Toulouseban, csodálatos esetek után Clychyben parochiát kapott, 's egy gazdag és ajtatos asszony segedelmével egy térítő gyülekezetet alapitott, mellynek tagjai főkép arra valának rendeltetve, hogy a' szegényeknek az evangeliumot predikálják, 's jelesen minden évben nyolcz hónapot mint lelkitanitók, békitők, betegápolók, 's az erkölcsiségnek minden uton előmozditói a' falusi nép közt tölcsenek. E' mellett egymást is példás és épületes életre buzd tani, 's végre azokat, kik falusi papságra készültek, esméreteikkel 's tapasztalásaikkal jövendő hivatalaikban segiteni, kötelességök vala. Fő helyök Párisban a' St. Lázár háza volt, innen nevök Lazaristák (l. e.) lőn. Szerzőjök halála után (1660) ki utóbb a' szentek közé vétetett, tovább terjeszkedtek, és sokféle munkásságot mutattak.

PAUSA, l. SZÜNJEL.

PAUSANIAS, görög helyleiró (topographus), ki Hadrianus és az Antoninusok alatt élt. Ha azon szónok vagy grammaticus volt, ki ezen név alatt emlittetik, ugy Caesareában (Kappadociában) született 's a' hires Herodes Atticus alatt tanult. Rómában 's Athenaeben ta-

nitott, melly utolsóban holt is meg. Görögországnak általa készitett leirása, utazásleirás nemü és becses gyüjtemény a' régiséget nyomozókra nézve, mivel a' szerző mindent feljegyzett abban, a' mit nevezetesnek talált, 's leirta a' templomokat, játékszineket, sirboltokat, szobrokat, festeteket, 's minden nemü emlékeket. A' munka telyes mesés elbeszéletekkel, mellyek a' leirt tárgyakkal öszveköttetésben vannak, a' honnan Scaliger ezen kemény kifejezéssel emlékezik róla „*Graeculorum omnium mendacissimus.*“ A' hol mint szemmel látó tanu beszél, ott hiteles Pausanias. Munkáit kiadták: Kuhn (Leipzig 1696), Facius (Leipz. 1794—97, 3 rész.), Sibelis (Leipz. 1822—28, 5 köt.), legujabb Immanuel Bekker (Berl. 1826, 2 köt.); németre ford. Goldhagentől (2 kiad. Berl. 1798, 2 köt.), jegyzetekkel Wiedaschtól (München 1826, 4 köt.). Francziára ford. Clavier (Paris 1814—21). Olaszra elkezd. Ciampi Florenzben 1826.

Pausanias, lacedemoni vezér, Kleombrotusnak fia és Leonidasnak unokaöcse. Leonidas gyermek-korú fiának Plistarchusnak gyámattyává neveztetvén, a' másik király távollétében ő országolt. Midőn Mardonius nagy persai sereggel Görögországba beütött, Pausanias, mint a' görög szövecséges hadi népnek fővezére, eleibe ment az ellenségnek, tettetett visszavonulásával megcsalta azt 's megverte Plataeánál (K. e. 479). Azután Thebae alá ment, melly a' Persák pártján volt, kiadatta azzal a' persiai párt fejeit 's kivégeztette. De szerencséje majd büszkévé és nagyravágyóvá tette Pausaniást, 's az a' mérséklecség, melly benne a' Mardonius ellen folyt hadban csudáltatott, kevélységgé és felfuvalkocsággá vált. Igy tulajdonitá egyedül magának a' plataeai győzedelmet, delphii Apollonak arany három lábú asztalt ajándékozván olly felyülirással, melly csak őtet emlitette győzedelmesnek. Büszkesége nőtt, midőn Görögországnak egyesült hajóseregével a' görög városokat, hosszas csatázás után Cyprust 's végre magát Byzantiumot, Kisázsiának kulcsát, a' Persáktól megtisztitotta. Mig Aristides és Cimon, kik alvezérek voltak, nyájasságokkal mindenek szivét megnyerték, illetlenül bánt Pausanias a' szövecségesekkel 's ugy tekintette a' Spártaiakat, mint Görögök közt uralkodó népet. Sőt végre Xerxessel titkosan alkudozni kezdett, azon áruló nézettel, hogy Görögországnak urává tegye magát, Xerxesnek több Byzantiumnál elfogott fő rangú Persákat visszaküldött ingyen, külsőképpen lemondott a' spartai szokásokról, persiai fénnyel élvén 's persiai módon öltözködvén, a' mivel annyira vitte a' dolgot, hogy minden görög szövecségesek nyilván kezdettek zugolódni ellene. E' miatt a' Spartaiaktól visszahivatott. De alig mentetett fel rangjára és elébbi érdemeire való tekintetből minden vádtól, midőn azon szin alatt, hogy a' táborozásban részt akar venni, ismét Byzantiumba ment. Az Athenaeiektől a' város elhagyására kénszerittetvén, Kolonaeba (Troasban) ment 's uj alkudozásokba ereszkedett Görögország ellenségeivel. Ekkor ismét visszahivatott 's fogságba tétetett, de minden panasztétel ellenére, azon igéretére, hogy akár-mikor szollittassék fel, meg fog jelenni, szabadságba helyeztetett. Azonnal folytatta elébbi alkudozásit a' Persák királyával. Bátorsága felől ugy értekezett Artabazussal, hogy e' levelének mindenkori átadóját ölje meg. Bizonyos Argilius, ki illyen kövecségbe küldetett, gyanitni kezdette a' dolgot, felnyitotta a' reá bizott levelet, gyanuját igaznak találta 's megjelentette az Ephorusoknak. Hogy ezek a' dolog felől egészen bizonyosak legyenek, azt parancsolták Argiliusnak, hogy Neptunusnak taenarusi templomába szaladjon, mintha éltét féltené. Mihelyt megtudta ezt Pausanias, hozá sietett. Beszélgetésbe ereszkedtek egymással, mellyből a' rejtekben lévő Ephorusok előtt az egész dolog világossá lett. Ezek azon feltétellel tértek vissza, hogy Pausaniast a' törvények szoros értelme szerént büntetik meg; de ez, útközben értésére esvén,

minő sors várakozik reá, Minerva Chalcioekosnak lábainál keresett menedéket, hanem tulajdon annya vitte oda a' legelső követ, a' templom ajtajának elzárására; ezt a' példát követte a' nép 's a' bezártnak éhség miatt elvesznie kellett. A' templom eleibe temettetett el 's az istenné 2 ércz szoborral engeszteltetett meg. *L—ú.*

PAUSILIPPO, hegy Nápolynál, a' legnagyobb és nézésre legméltóbb barlangok (la grotta di Pausilippo) egyikével. A' kősziklán keresztül t. i. Nápolytól Puzzuoliig egy 80—90 láb. magas 24—30 l. széles és mintegy 1000 lépésnyi hosszu kővel kirakott egyenes irányban menő út van vágva. Ezen hegyüregnek magas és tágas boltozatja, mellybe a' nap sugárai soha se hatnak be, egy a' legelevenebb 's legnépesebb országútak közt. A' boltozattól visszavert hangzás megkettőzteti az átmenők bódító csörgését. Ez a' barlang, mellyről már a' Strabo idejebeliek sok mesét beszélnek, hihetőképpen már a' Rómaiak ideje előtt kivágatott, eleinte mint csak kőbánya, idővel pedig az egész hegy kilyukasztatott. I Alfons (1442—58 uralk.) megbővittette azt; azután pedig még szélesebbé 's magasabbá tétetett, kővel kirakatott 's levegő-lyukak csináltattak rajta. Az egész kőszikla felette kemény és földindulás által soha se rongáltatott. A' barlang közepén Szüz Mária kápolnája áll; felette egy vízvivés maradványit 's Virgilnek sirboltját lehet látni. 1822 olta az austriai sereg országútat csinált Pausilippo felett Puzzuoliba, mellynél fogva a' barlangon keresztül menő útat ki lehet kerülni. Ezen alkalommal a' Pausilippo tetején egy barlang találtatott, melly hihetőképpen a' régiek crypta pausilypponája, mivel a' most ugy nevezett pausilippoi barlang Senecánál is crypta neapolitanának emlittetik. *L—ú.*

PAUW, (Cornelius de) xanteni kánonok, szül. 1739 Amsterdámban, mgh. 1799 Clootz Anacharsisnak nagybátyja volt. Mint ez, ő is igen hajlandó volt a' különös véleményekre, de sokkal több éles elmével 's tudománnyal birt. „*Recherches philosophiques sur les Grecs*" és „*Sur les Américains, les Egyptiens et les Chinois*" (Par. 1795 7 k.) czimü munkájiban igen sok állitást hord elő, de keveset mutat meg. Ezekben minden történetiróknak ellenmond, 's a' népeket, mellyekről ir, gyalázza. Esmeretei, esze, 's elménczsége nem tagadható, de ezek mellett a' különösre hajlandósága is nagyon kitetsző. Egyébiránt kedvvel olvashatni, mert irásmódja, némi darabosság mellett is nagyon tömött, erős, és ékesszóló, 's benne sokat találhatni, mit máshol hiában keresnénk. Nagy Fridrik, talán philosoph. alaptételeiért, sokat tartott róla. A' papok épen ezekért ellenségei valának, de azokat erényei által tiszteletre kényszerité. A' régieknek is több kiadásai vannak tőle, p. o. Aeschylus.

PÁVA a' tyukok rendjébe tartozó madárnem. Nevét kiáltásától vette. Fején tollbokréta van; farkának tollai (a' himnél) hoszabbak a' szárnyabelieknél, kiterjeszthetők, szemfoltosok. Több faja közül nálunk egyik gyakran találtatik a' madárkedvelők udvarain, ez a' *bubos* P. (Pavo cristatus L.) mellynek feje ékesitve van öszszenyomult tollakkal. Sarkantyúja egyes. Ezen kevély és szép madár Sándor által hozaték Europába, hazájából Keletindia éjszaki részéből. A' vadon élők (kivált a' honi erdőkben) sokkal fellül muljják tollaik fényére nézve a' háziakat. A' him fiak bubja már 3dik hónapban kitünik, farkok szép tollait harmadik évökben nyerik csak. Öszszel kihullanak ezen ékes tollak, tavaszszal újra nőlendők. Van fejér hasonfaja. *—j—a.*

PAVESI (István) most élő ol. játékszini muzsikaszerző, szül. Cremonában, jelenleg mintegy 46 esztendős. A' muzsikát Piccini alatt Nápolyban a' S.-Onofrio Conservatoriumban tanulta, 's szerzeményeiben inkább a' régi olasz oskolához ragaszkodik. Mivei különösen egyszerü énekekkel jeleskednek. Operáji közt a' Majland

számára irt buffa (tréfás) „*Ser Mercantonio*“ Németországon is több helyeken esmeretes. 1818 ólta Cremában templomi karmester.

Pavia (Ticinum), régi város Mailand tartományában a' Tessinonál, mel yen egy a' belső várost a' külsővel öszvekötő márvány hid viszen keresztül, 1760 ház. 22000 lak. Szárdiniának határa a' Tessino szigetén lévő külső város kapujáig megyen, a' honnan a' kerti 's mezei termesztmények is határvám alá vannak vetve. Kitetsző épületei: a' Mezzabarba, Bellisomi és Botta paloták és az uj fő templom, hol Roland kardja mutogattatik. Az universitást, mint mondják, Nagy-Károly alkotta; IV Károly visszaállitotta; 1361 's 1770 kormányozójának, gróf Firmiánnak, eszközlésére czélerányosan javittatott 's 11 Nov. 1817 13 collegiummal ujra alkottatott. Van csillagvizsgálója. Physicai museuma, füvész kertje, bonczoló szinje 's könyvtára sokat szenvedett a' Francziáktól. Tanulóinak száma 1300-an felyül van. 1802 a' paviai és bolognai két universitásnak 666,000 lire eszt. pénz rendeltetett. Fellegvára régi mód szerént épült. Pavia hajdan a' Longobardok királyának lakhelye volt. A' certosai mulató erdőcskében fogatott el 774 Nagy-Károlytól Desiderius utolsó longobárdi király 's 1526 V Károly császártól I Ferencz franczia király. Az utolsó történet emlékezetére Sz. Bruno szerzetesinek hires klastromában (Certosában), mellyben sok jelességek vannak, de a' mellyeket 1795 a' Francziák magokkal vittek, egy oszlop állott. Nagy-Otto is itt koronáztatta magát Olaszországnak királyává. *L—ú.*

Pavián, Bujavad, a' négykezüek közt, az ebfejű (Cynocephalus) majmokhoz tartozó emlősnem. Szine sárga, többé vagy kevesbé barnába hajló, pos szőre sárga, képe fekete, farka hoszú. Különbféle nagyságuaknak találtatnak, de az, hihető, csak időkoruktól származik. Fölnölve irtoztató vad 's baromi buja. Egy fekete faja, sárgába vagy zöldesbe átfénylő szőrrel, különösen a' homlokán, a' Foknál (Cap) honol, pof szőre szürke, képe 's keze feketék. Farka sarkáig ér és szőrbojtba végződik. Egy más hajas faj Arabiában és Aethiopiában él; hamuszinü, egy kevesé kékes; haja igen hoszú, különösen feje oldalán, képe hússzinü. A' legvadabbak és bujábbak közé tartozik. *—j—a.*

Payne (Tamás) az amerikai és franczia lázadásokban hires ember szül. 1737 Jan. 29 Thetfordban, Angolországnak Norfolk grófságában, atyja mejjfüzőket készitett, melly mesterséget követett a' fija is, noha nem örömest. Később vámtiszt és egy dohányfabrikában igazgató lett. De még e' két foglalatosság sem adhatta [illegible] a' familiája szükségére valókat; adosságokat csinált, mellyekért 1774 hivatalát elvesztette és Amerikába ment, hol egy philadelphiai könyvkereskedőnél kedve szerént fogadtatott. Itt adta ki első iratját *Common sense* (fordit. Dohm *Materialien zur Statistik* 1 füz.). Ezen munka akkor az egyesült statusokban nagy következést huzott maga után, mivel a' Britt. parlament usurpatioja ellen volt intézve, 's az iró metaphysicai okoskodás és előadás nélkül az emberi józan ész mesterkéletlen nyelvén beszélt a' status-alkotmányról. Ezen munka egymás után csak hamar több izben kiadatott. Erre P. a' congresztől a' külső dolgok osztályában titoknokká neveztetett ki. Washington és Franklin barátkoztak vele. 1786 Francziaországba, azután Angliába utazott. Itt adta ki 1791 *The rights of man* munkáját, mellyben azon állitásokat igyekezett megczáfolni, mellyeket Burke közre bocsátott a' franczia lázadásra nézve. Ezen iratja nem csak a' ministeriumi pártot lázitotta fel ellene, hanem féketlen beszédével, mellyel előadásában élt, még a' szabad gondolkozásu Angolokat is felriasztotta. Csudálták, hogy egy Amerikai azon alkotmány melletti buzgolkodásával, mellyet Amerika maga adott magának, a' franczia

uj országlást olly tüzzel védelmezhette. Az aristokraták minden lehető fegyvert használtak ellene. Anglhát oda hagyta és Francziaországba ment, hol a' tanácsban a' népnek és egyszersmind az oisei departamentnek (kerületnek) képviselője volt. Elutazása után mindjárt pert inditottak ellene az Angolok 's vétkesnek itéltetett. Ekkor a' franczia pártosok közé elegyedett, 's a' falakra hirdetményeket ragasztatott, mellyek tartalma a' király elutazását tárgyazó külömbféle vitatott kérdésekből és azon véleményből állott, hogy illy meggyalázott monarchiai uralkodásformát végképpen semmivé kellene tenni. Még sem mérészelte ezen laphirdetmények alá nevét tenni; hanem helyette Achilles Duchatelet név állott. Az emberi jusról szolló könyvét francziára fordittatta. Ezután a' calaisi kerületnek képviselője lett. 20 Nov. irásban közölte XVI Lajos sorsáról véleményét. Minthogy a' király halálában nem egyezett meg, hanem annak számkivettetését akarta, az ellenkező párt haragjába esett. Marat quäkeri principiumokat hányt szemére. Robespierre 1793, mint külső országit, a' convent követeinek sorából kitörölte őtet és bezáratta. Ez időben irta az atheismus ellen *L' age de la raison-ját.* 1794 Dec. 14 hónapi fogsága után az éjszakamerikai kormány kivánságára szabadságba helyeztetett, és ujra fellépett a' conventbe. Ez 1795 eloszolván, magános életet élt és statisticai vizsgálatokkal foglalatoskodott, 1796 az ángol financznak megbukásáról irt értekezést, melly nagy figyelmet gerjesztett. De minthogy ezzel kivánt czélját nem érte el, 1802 Jefferson hivására Amerikába visszatért, hol 8 Jun. 1809 szegénységben holt meg. *Cs—a.*

Pays de Vaud, l. Waadtland.

Pázmány Péter (Panaszi), esztergami érsek és Magyarország főpapja, született Nagyváradon 1570 Oct. 4 Pázmány Miklós és Massai Margittól. Kitonics János, országszerte esmeretes törvénytudónk, abban a' levelében, mellyben *Directio methodica etc-* czimű jeles munkáját Pázmány Péter érseknek ajánlja, azt állitja, hogy felvihetné talán annak származását az apák során addig a' Pázmánig, a' ki Gejza fejedelem alatt honosodott a' magyar földön, és hogy az annya nemzecsége a' massai végőr nagy házban gyökeredik, mellynek némelly ivadéka Olaszországból a' magyar földre szakadt vólna. Ezen állitmányok azonban, hiteles oklevelek által nem támittatván biztos nemesmereti tartomást nem eszközölhetnek. Több tekintetre méltó Kitonicsnak Pázmány Istvánról szóló tudósitása, a' kinek Robert Károly királyunk egy fegyverjátékban három fogát kiütötte dárdájával, és mintegy sérelemdijúl három falut ajándékozott Bihar vármegyében, Pósát, Somogyot és Somot: mert azt mondja erre nézve a' hiteles szerző, hogy az eredeti adománylevelet (melly szól *Magistro Stephano, filio Comitis Georgii de genere Pázmány*) saját szemeivel látta. De még ezen Istvántól sem lehet az érseket ízenként leszármaztatni, hanem csak Pázmány Andrástól, a' kinek és testvéreinek I Mátyás király 1465 uj adománylevelet adott, mellyet hasonlóképen látott Kitonics. Egyébiránt Pázmány Péternek, a' kiről itt van a' szó, olly keves szüksége van az elejétől kölcsönözött fényre, hogy inkább ő maga vetett olly tündöklöt nemzecségi nevére, melly nélkül az már alig emlittetnék. Tanulását Nagyváradon kezdette a' Kálvin értelmét követők iskolájában, melly hitfelekezethez tartozának szülői: azután Gréczbe ment által a' Jésus szerzet ottani oktató intézetébe, a' hol hitvallását 13 eszt. korában megváltoztatván, kitünő elmetehetsége 's előmenetele miatt 1587, tehát már 17 esztendős korában, magába a' szerzetbe felvétetett; elvégezvén pedig tanulását, ugyan ott egy darabig bölcselkedést és istentudományt tanitott nagy dicsérettel. Minthogy a' bécsi békekötés 1606 uagy sebet láttatott ütni a' közönséges római hitfelekeze-

ten, azon valának a' Jésus szerzetbeli atyák, hogy az ezen úton szenvedett veszteséget más ösvényen tériténék meg. Kiküldetett tehát a' grécziegyetemből Pázmány Péter a' magyar honba, hogy itt az evangyéliomot követő főemberekhez férkezvén, a' kik akkor nagy számmal valának, őket az elhagyott hitvalláshoz vissza édesgetni iparkodnék. Meg is felelt ezen eszközlet foganatja a' tiszt. atyák várakozásának, sőt azt kécségkivül jóval is felülhaladta: mert nehány esztendők lefolytában harmincznál több előkelő magyar háznépet téritett meg jól választott küldöttjök ügyessége 's lélekhóditó szólatossága; a' kinek három hét elegendő vala Forgács Sigmond, utóbbi nádorispány, megnyerésére, kivel a' testvére Forgács Ferencz esztergomi érsek és bibornok, három esztendeig sikeretlenül vesződött vala. De olly becsbe is tette magát ez által Pázmány Péter a' fő papnál, hogy ez azontúl semmi fontosabb dologhoz nem fogna az ő tanácsa nélkül. Sőt 1608, midőn a' posonyi országgyülésen a' bécsi békekötés határozatinak törvényitése forgana kérdésben, biboros jóakarójától felszólitva, megjelent azon Pázmány Péter, mint a' túróczi prépostság (L. Draskovics György) képviselője, 's felszólalt szerzete védelmére ama békekötés 8-dik konczolatja ellen, melly a' Jésus szerzettől megtagadja a' birtokjogot a' magyar földön, és nem hajtván a' szerzet országos rendi joga ellen tett kifogásra, elmondta védbeszédét, mellyet olvashatni Kazi Ferencznél (Hist. Regni Hung. Lib. 1. pag. 83). Forgács Ferencz hólta után több közönséges római hitvallású fő emberek Pázmány Pétert tarták mindeniknél méltóbb követőjének a' honi legfőbb egyházi méltóságban, és ebeli véleményöket a' királynak kijelentették, a' ki, tudtára lévén az, hogy magának az elhúnyt érseknek is ugyan ezen irányzatja vala, azonnal megkérte V Pál római pápát, hogy óldaná fel Pázmányt szerzeti kötelezetjei alól. Midőn a' pápa e' kérelemre kedvező választ adott volna, magához hivatta Prágába II Mátyás Pázmányt, felfedezte előtte a' pápa készségét és a' maga szándékát, és elsőbben ugyan rövid időre turóczi prépostá nevezte őt 1616 Apr. 25, kevéssel azután pedig, Sept. 28, esztergomi érsekké. A királyi kamara különbféle követeléseket terjesztett elejébe a' kinevezett érseknek, p. o. hogy vállalná magára az egész érsekujvári őrsereg fizetését és tartását, és a' turóczi 's zólyomi tizedet csekély pénzért adná bérletbe a' kamarának. De Pázmány Péter kijelentette, hogy ő ezt kárhozatos simonbűnnek tartja; hogy a' szentegyház vagyonából legkevesebbet sem hagy elszakasztatni, sőt hogy eltökélett szándéka, annak elidegenedett részeit is visszakeriteni; végre hogy az érsekséget vagy minden kikötés nélkül, vagy épen nem fogadja el. Melly nyilatkozása bemondatván a' királynak, parancsot adott ez a' kamarának, hogy minden követeléssel hagyjon fel. Dec. 19 vette az uj érsek a' pápának Nov. 10 kőlt, egyszersmind felóldó 's megerősitő levelét, melly a' pápai iróhivatalból igen titkon bocsáttatott vala ki ál utasitmány alatt *), csak hogy a' Jésusszerzet fő igazgatója meg ne tudná valahogy időnek előtte a' dolgot. Mint esztergami érsek és ország fő papja még hathatósabban pártolhatá Pázmány Péter a' közönséges római szentegyház érdekeit, és el sem mulatta annak egy alkalmát is. Már ez időben Mátyás császár és király gyermeketlen volta miatt szorgosan foglalatoskodának az érdeklett felek a' cseh- 's magyarországi korona örökösének megállapitásában. A' Jesus szerzetbeli atyák óhajtása stiriai Ferdinandra vala irányozva; és minekutánna a' császárt és királyt hajlandóvá tették óhajtások teljesitésére, fáradhatatlan vala Pázmány a' magyar nemzetet szóval és irással a' kijelelt korona-

*) Szólott az: „Congregationis Clericorum regularium S. Majoli Papiensis ad Somaschas Presbytero"; a' honnan eredett némellyek bal tartomása, mintha Pázmány Péter abban az időben tagja volt volna az itt nevezett papi szerzetnek.

örökös elfogadására nógatni; az 1618-diki országgyülésen pedig, midőn a' rendek szabadválasztási jogokat sürgetnék, magyar beszédben az 1547-diki 5-dik törvényre emlékeztette őket, és Ferdinándot minden más koronaörökös elejébe teendőnek igyekezett mutatni, a' kit azután véget érvén iparkodása, Jul. 1 jövendő királlyá maga megkoronázott. Az alatt következett a' halálos küzdés ideje a' közönséges római 's az evangyéliomkövető hitfelekezet közt: mert a' prágai történet (Máj. 23) bevezette a' harmincz esztendős háborút. Hly komoly állapotnak tetemesen kellett nevelni egy olly indulatú 's lelki erejű ember keletét, a' millyen Pázmány Péter vala. Mátyás császár és király hólta után (1619 Mart. 20) ő is lőn II Ferdinándnek legmeghittebb tanácsadója a' magyarországi dolgokban; ő vala voltaképen vezetője az 1619-diki posonyi országgyűlésnek, a' mellyen kivitte, hogy megtagadtatnék az evangyéliom követő rendektől bejelentett vallásbeli sérelmeknek orvoslása. Midőn ezen okból Magyarországra is kiterjedt volna a' küzdés, és Betlen Gábor győzedelmes zászlójának sebes röpte veszélyezné az ellen fél jeleseit, több egyházi fő emberekkel együtt Pázmány Péter is megvonta magát a' zivatar elől Bécs falai közé; a' Betlen előlülése alatt 1620 tartatott beszterczebányai gyüléstől pedig honveszetbe tétetett. Visszanyerte honját a' nikolsburgi békekötés által 1621, mellynek ő vala egyik fő megindítója 's alkudója Ferdinánd részéről. Az ennélfogva bekövetkezett rövid csilap alkalmat és módot nyujtott neki egyházi tiszcsége világiak feletti méltóságának megállapitására, 's az érsekszék elszakasztott jövedelmének helyreállitására. Mert midőn 1622, Eleonóra királyné megkoronáztatása után a' sopronyi országgyülésén, a' királyi vendégleten a' nádorispány felett foglalt volna helyet az asztalnál, a' mint azt 1618 is tette vala; Túrzó Szaniszló újnádorispány pedig, illy hátratolatás jövendőre való elháritása végett, a' királyi korlátszéktől, valamellyik titoknok aláirása mellett, olly határozatot szerzett volna magának, melly szerént a' nádorispányt illetné az elsőség: nem nyugodott addig Pázmány Péter, mig magának a' korlátnoknak, Lépes Bálintnak, aláirásával erősitett királyi végzetet nem nyert, melly, az előbbi határozat ellenére, az esztergami érseki méltóság előbbkelő voltát fejezte ki. Esztendővel később pedig, 1623, oda vitte a' dolgot II Ferdinándnál, hogy az 50 esztendőktől ólta, Verancz Antal érsek halálával, enyészetbe került fő pénzőrtiszcség és az ezzel járó pénzőrdij visszaadatnék az esztergami érsekeknek. Azon belháborunk, mellyet Betlen Gábor még két izbeli fegyverre kőlte gerjesztett vala, harmadszori elaltatása után nemzeti 'sinatot tartott Pázmány Péter 1629 Nagyszombatban; mellynek folyta alatt, a' király ajánlására, felvette őt VIII Orbán pápa a' római szentegyház biboros papjai közé. A' nagyszombati 'sinat végzeteit közrebocsátotta azután az érsek 1630. De mivel tóldalékul hozájok függesztette vala az esztergami érseki jogok és kiválcságok elószámlálatját; Eszterházi Miklós nádorispány pedig némellyeket az elószámlálttak közül magára 's egyéb világi tisztviselőkre nézve kisebbségeseknek tarta: ki kelt a' fő pap ellen a' nádorispány, és annak 14 állitmányait megtámadván, az esztergami érsek kiválcságait maga feltette irásban, a' mellyben főképpen azon állitmányokat vivta, hogy az esztergami érsek volna a' király személyes jelenléte az itélőszékeknél, és hogy a' világi dolgokban a' nádorispánnyal egyenlő, vagy ennél feljebb való volna. Sajnosan vette a' király a' közönséges római hitfelekezet két fő gyámolának versengését olly időben, mellyben főképpen kivánatos vala az egyetértés; és békéltető intései által elfojtotta azt. Midőn azután Gusztáv Adolf fogta vala fel a' lételéért küzdő ellenzőség (protestantismus) ügyét, és azt 1631-diki győzedelme által jobb karba hozta vala: elküldöt-

te Ferdinánd Pázmányt Rómába, hogy VIII Orbán pápát pénzbeli segedelemre birná, 's arra kérné, hogy a' franczia udvart a' svéd szövecségtől elvonni iparkodnék. Pázmány 1632 érkezett Rómába fényes kísérettel; és elsőben ugyan magától a' szent atyától felruháztatott bibornoki méltósága diszjegyeivel; de azután neheztelését tapasztalta a' szentegyház fejének a' miatt, hogy világi fejedelem nevében követséget vállalt magára, egyházi bibornok létére, a' kinek méltósága a' királyokéval felérne. Nem is nyert Pázmány a' pápától egyebet, hanem hogy ez a' papi tized előre beszedetését és hadi kölcségre fordittatását megengedné. — Illy sulyos foglalatosságai 's gondjai között munkás és hathatós előmozditója 's pártfogója vala Pázmány Péter a' tudományos neveltetésnek, és maga is fellépett az irók pályájára; mind a' kettőt elgondolhatólag csupán a' maga hitfelekezete 's szerzete érdekében. Mert 1623, midőn a' magyar földön nem lehetne még biztos maradások a' Jésus szerzetbeli atyáknak, Bécsben tanitóházat állitott fel a' maga kölcségén, a' mellyben azoktól oktattatnék a' papságra készülő magyar ifjuság, 's a' melly ő róla Collegium Pazmanianumnak neveztetik; 1624 visszanyert érseki pénzördijából évenkénti 5 ezer forintot rendelt nemes tanuló ifjak tartására Nagyszombatban, melly jövedelmet II Ferdinánd évenkénti 2 ezer forinttal bővitett; 1626 Posonyban a' Sz. Márton egyháza mellett 50 ezer forintnyi tőkepénzzel tanitóházat alapitott, és annak kormányát a' Jesusszerzetnek általadta; 1635 pedig academiát állitott fel Nagyszombatban 100 ezer forintnyi tőkepénzzel, a' mellyben a' Jésusszerzetbeli atyák bölcselkedést és istentudományt tanitanának. — Elméje fajzati közül némellyek diák, mások magyar nyelven vannak irva; mind a' két osztály éles eszének, mély tudományának, az utolsó pedig nemzeti szólatosságának is tündöklő bizonyságait adja. Minden tekintetben első helyet foglal iratjai között a' „Hodegus, igazságra vezérlő kalauz" melly először 1613 jelent meg Posonyban, azután több izben ujra kiadattatott, utólszor Nagyszombatban 1766. E' könyvnél semmi többet nem ártott az evangyéliomkövető hitfelekezetnek; minthogy az a' sima 's ékes igélet (stylus), az a' mesterséges és lélekkeritő okszövet, melly benne találtatik, igen sok olvasóját téritette vissza a' közönséges római szentegyház kebelébe, szerzőjét pedig a' magyar szólatosság apjának diszfokára emelte. A' kalauzt Turzó György nádorispány özvegye, Czobor Ersébet, diák nyelvre forditva, a' fia, Turzó Imre által kiküldötte Vittembergbe, a' végre, hogy az ottani istentudományt tanitók azt megolvasván, megczáfolnák. Meg is jelent ugyan ott 1625, Balduin Fridrik tollából „*Phosphorus veri catholicismi — — facem praelucens legentibus Hodegum Petri Pázmány*, mellyre az érsek 1627 illy czimü iratban felelt: „A' setét Hajnalcsillag után bujdosó Luteristák vezetője". Igaz, hogy mind ezen, mind egyéb vetélkedő iratjaiban, mellyekre némelly honi elleniratok által ösztönöztetett, és a' mellyeket nem mindenkor a' maga neve alatt bocsátott közre, nem kémélte ő a' bántalmas és mocskoló kifejezéseket: mindazáltal mentésére szolgál e' részben a' kor izlete 's gyakorlata, mellyet az ellenirók is hiven követtek; igéleti ügyességét és vonzalmas szólatosságát pedig ezekben is szintugy kitüntette, valamint magyar szentegyházi beszédeiben, mellyek 1636 Posonyban és 1768 Nagyszombatban kijöttek illy homlokirat alatt: „A' Római Anyaszentegyház szokásából minden Vasárnapokra és egynehány Innepekre rendelt Evangéliomókról Predikácziók" Fol. — Meghólt Pázmány Péter 1637 Mart. 19., 67 eszt. korában, Posonyban, a' hol Sz. Márton egyházában temettetett el, és sirkövére, saját rendelése szerént, csak e' szavak vésettek: *Petrus Pazmanus Cardinalis.* Később 1710, Eszterházi Pál herczeg és nádorispány ugyanott neki, 's

Lippai György és Széchenyi György esztergami érsekeknek közös emlékkövet emelt. *Fábri Pál.*

Pazzi, egy a' florenczíai köztársaság legelőkelőbb és leggazdagabb nemzetségei közül, nevezetes az 1478-ki öszveesküvésről, mellynek áldozatjává lett. Nem csak a' Medicik háza hatalmának irigylése, hanem szerelem-féltés is gyulasztotta dühre azon öszveesküvésnek kezdőjét, Pazzi Ferenczet, szerető társa, Medici Julian ellen, ki Cafarelli Camillával alattomosan megesküdt. Pazzi Ferencz bosszut szomjuhozó, büszke, merész és vakmerő lévén, ezen megsértetéséért, és nemzecségének megvettetéséért a' Medici ház kiirtásával akart boszut-állani. Bandini Bernhard, ki a' Mediciktől hasonlóúl megbántottnak érzé magát, 's hasonló érzéstől tüzeltetett, volt első meghittje. Mivel tudták, hogy a' Medici ház nevekedő hatalma IV Sixtus Pápának sem tetszik, közölték fijával, Riario Hieronymussal, Pazzi barátjával, szándékjokat, mellynél fogva Medici Lőrinczet és Juliánt megölnék, és más uralkodás-formát hoznának be, 's Riario által a' pápát is részekre huzni akarták. A' pápa valójában igérte is pártfogását, és a' pisai érsek, Salviati Ferencz, a' Florenczíaiaknak és Medici Lőrinczneк ellensége is társul igérte magát. Később Pazzi Jakab, Ferenczнek nagybáttya, különben rendet szerető, értelmes férfi is tagja lett az öszveesküvésnek, Montesecconak a' pápa generálisának unszolására. Manfredi Károlynak faenzai grofnak, betegsége alatt az öszveeskiidtek számos sereget gyüjtöttek a' nélkül, hogy a' Medicikben gyanut gerjesztettek volna, melly által az öszveeskiidtek pártja megerősödött. Midőn IV Sixtus testvérjének fiját, ifju cardinalis Rafael Sansonit Florenczíába küldötte volna, ezek eltökéllették magokban, hogy a' két Medicit az ennek tiszteletére rendelt innep alkalmával, hol ezek is jelen lennének, meggyilkolják. Két alkalommal nem sült el czéljok; mivel Julian ezeken *nem jelent meg*; tehát 1748, Apr. 26 határozták a' gyilkosság végrehajtására, melly napon a' főtemplomban Santa Reparataban, nagy isteni tisztelet tartatott. A' csengetyü másodszori megcsendülése, midőn a' pap az ostyát venné kezébe, volt jel; de Montesecco ellenkezett az idő közellétekor azon helyet meg szencségtelenniteni. Most hát e' foglalatosságot Volterra Antalra és Istvánra, ki pap volt, két gonosz emberre bizták. Már Lőrincz a' sokaság közt jelen volt a' templomban, de Julian még nem; ekkor Pazzi Ferencz és Bandini hozá mentek és reá beszélték, hogy a' cardinalis nagy miséjén ő is jelenne meg. Utjokban legbarácságosabban mulatták a' gyilkosok Juliant, sőt Pazzi Ferencz több izben is megölelte őtet, hogy megtudhatná, nem volna é pánczélba öltözve? A' templomban közbe vették őtet. Volterra Antal és István Lőrincz mellé vonultak. A' mint a' csengetyü másod izben megcsendült, Pazzi Ferencz Juliánt olly dühösséggel döfte keresztül, hogy önnön czombját is megsebesitené. Bandini Julian barátját Norit szurta le. Antal és István Lőrinczet támadták meg, hibázva szurtak és nyakán csak gyenge szurást ejtettek. Lőrincz a' segrestyébe szaladt, Ferencz és Bandini, kik utána mentek, visszataszittattak. A' tolongásban sok ember veszté el életét. A' cardinalist a' papok a' nép dühétől nagy munkával menthették meg. Bandini elszökött. Ferencz hijában igyekezett a' népet felláziteni és sok vérét vesztve, haza kellett mennie. Salviati és Poggio Jakab ez alatt 100 Perugiait vezettek a' palotába, elfoglalni akarván azt; de a' Gonfaloniere Petrucci Cäsar észrevette az árulást, hirtelen felszollitotta az őröket és a' felső emeletet megrakta velek. Történetből a' Perugiaiak a' gyülés-szobába bezárattak, mellynek ajtaját belőlről nem lehetett ki nyitni, 's igy a' Florenczíaiak könnyen elfogták az érseket és többi árulókat, kik részént felkonczoltattak, részént az ablakokra akasztattak 's ugy

vettettek ki az utszára. A' dühös nép Pazzi Ferenczért házához ment, elhurczolta és a' palota ablakára akasztotta 70 társaival együtt. Pazzi Jakab, ki az utszán futkozott és a' népet fegyver-fogásra és szabadságra hivogatta, a' signoria palotából kővel hajigáltatva, futással mentette meg magát, de az Apenninecken egy parasztól megesmertetett, Florenczibába küldetett, 's Pazzi Reńátussal együtt felakasztatott. Holt testét nemzecsége sirboltjából a' nép kihozta és a' gyepre vetette. Alattomban ismét eltemettetett, de a' nép ismét kiásta és az Arnoba hányta. Bandini Konstanczinápolyban kereste menedékét, hanem Bajazet Sultántól kézbe adatott 's Volterra Antallal és Istvánnal együtt, kik klastromba mentek, kivégeztetett. Pazzi Wilhelm, ki Lorenzonak sógora 's ártatlan volt és Napoleon Francesi, elkerülték a' nép bosszuállását. Az első mindazáltal feleségének Biancának minden rimánkodása mellett is haláláig villájába számkivettetett. Az utolsót soha sem látták azután. A' többi Pazzik mind a' volterrai tömlöczökbe zárattak; Montesecconak feje vétetett, 's a' cardinálist Lőrincz sok mencséggel Rómába visszaküldötte.

C—a.

PÉCS, (Quinque-Ecclesiae, Fünfkirchen) 1780 olta szabad királyi város Baranya várm. a' Mesek tövében, 1741 h. 11322 (11254 kath. 6 óhitü, 46 prot. 16 zsidó) lak. több szép templomokkal, jelesen a' Péter és Pál apostolokéval, melly püspöki 's mellyben nyugosznak Péter magyar királynak tetemei, a' püspök várkastélyával, papi nevelő intézettel, gymnasiummal, jeles könyvtárral, régi pénzekből álló gyüjteménnyel, a' vármegyének, melly itt tartja üléseit, házával, város házával, szép szőlő-hegyekkel, papiros malommal és könyv-nyomtató intézettel. Püspök lakhelye, mellyet Sz. István első királyunk alkotott 1009. Mostani püspökjét, Négyesi báró Szepessy Ignácz eö exc. halhatatlanitja azon nemes tette, hogy egy Pécsen felállitandó lyceumra 100,000 ezüst for. ajánlott 's fizetett le. Vannak itt még: káptalan; fő tartományi és katonai biztosságok; cs. kir. hadi pénztár. Vásári népesek 's ferdői hiresek. I Lajos király academiát állitott fel benne 1364, mellyben a' gyászos mohácsi ütközet előtt 1526, midőn 300 ifju tanuló esett el a' hazáért, 2000-en tanultak. Hajdani fénnyére mutat eme közmondás: Németnek Bécs, Magyarnak Pécs. De majd török járom alá került 's annyira elpusztult ez a' vidék idővel, hogy I. Leopold császár csak omladékit kapta vissza Pécsnek 1686. Szolimántól, ki gyakran mulatott benne, földi paradicsomnak neveztetett. Püspökjei közt különösen emlittetést érdemelnek: Calanus, Janus Pannonius, a' XV századnak legjelesebb költője 's felyebb már felhozott báró Szepessy eö exc. Termékeny földje Pécsnek sok gabonát terem, jó bort ad, dohányt termeszt, timárjai számosok, 's jövedelmes kereskedést űz marhával, dohánnyal, sertéssel, gubaccsal. Van sóháza is.

L—ú.

PECSÉT. A' pecsét használata olly régi, mint általjában az irásé, melly gyakran csak pecsétlés által nyert változtathatatlanságot. Azon időkben, midőn az irás mestersége a' főbb ranguak közt se volt közönséges, függő pecsét pótolta ki az aláirás helyét, úgy, hogy, a' magyar rendek I. Ulászlónak királyá választatásakori diplomáján (1440) 88 és a' cseh rendek panaszlevelén, mellyet 1415 a' constanzi egyházi gyülésnek benyujtottak, 350 pecsét függött. Hogy a' pecsétek a' nem igen nehéz meghamisittatástól megmentessenek, gyakran ellenpecsét (contrasigillum, privy seal Angolországban) nyomatott a' nagyobb pecsét hátára, a' mi először Németországban III. Henrik 's Franciaországban VII. Lajos alatt történt. Ezen kisebb pecsétek használtattak később a' kisebb fontosságu irományokban. A' status és országlók pecsétei fontosságokért legfőbb tiszt gondviselése alá adattak, vagy különös tiszt neveztetett ki arra, illyenek

voltak a' görög császároknál a' logotheták, a' Meroveus házból szül. királyoknál (Francziaorsz.) a' referendariusok, Nagy-Károly maradékinál és a' későbbi császároknál 's királyoknál a' kanczellárok. A' német birodalom utolsó idejében a' mainzi választó ügyelt, mint főkanczellár, a' birodalom pecsétjére, melly előtte koronázáskor ezüst pálczán vitetett, az innepi ebédnél' általa vétetett le és a' csász. asztalra tétetett, de azután a' császártól visszaadatott a' választónak, ki azt ebéd alatt egy sinóron nyakában tartotta, azután a' birodalom alkanczellárjának adatott felvigyázás és használás végett. Francziaországban is a' kanczellár volt eredetileg pecsétre ügyelő; mivel pedig a' kanczellár hivatalától nem fosztathatott meg, ha a' király kegyelmét elvesztette, különös Garde des sceaux neveztetett ki, ki rangjára 's hivatalos foglalatosságaira nézve hasonló volt a' kanczellárhoz. Később is gyakran egyesittettek ezen hivatalok. Az ország pecsétjén az uralkodó képe királyi székben ülve, az ellen-pecséten Francziaország czimere volt. Francziaország köztársasággá lévén, a' királyi pecsétek öszvetörettek. Napoleon alatt ismét kétoldalú felségpecsétek használtattak; első oldalán a' császár képe volt császári székben ülve, hátulsón a' császári koronás sas. Most ismét a' régi királyi pecsétek használtatnak. Angolországban Erzsébet királyné olta a' Lordkanczellár, és nagypecsétőr (Lord keeper of the great seal) hivatalai, mellyek előbb egymástól elválva voltak, elválhatatlanul egyesittettek; hanem a' kicsiny királyi pecsétnek most is külön tisztje (Lord keeper of the privy seal, ki közönségesen csak Lord privy seal-nak neveztetik) van, kinek kezén megyen keresztül minden, minekelőtte nagypecsét üttetnék reá. A' nagy pecsét egyoldalu 's két nemü. A' fontosabb irományok pecsétje a' király képét, másik a' királyi czimert (paizsban) foglalja magában. A' kispecséttől különböző a' király kézi pecsétje (signet), mellyre a' cabinét titoknokja ügyel. Scotországnak különös Lord keeper of the great sealja, Lord privy seal-ja és a' törvényes ügyekre tulajdon pecséthivatala van, mellynek feje itt keeper of the signet-nek neveztetik. — A' magyar király 5 pecséttel él, u. m. arany-, (bulla aurea), kettős-, titkos-, törvényes- és kézi pecséttel, és pedig az elsővel legfontosabb tárgyakban, másodikkal, melly az ország primásánál, mint főkanczellárnál, tartatik, ritkábban és kétszeres taxáért, a' harmadik a' magyar kanczellaria rendes irományira használtatik, a' negyedik ő felsége személyes jelenlétének törvényszéki helytartójánál áll és a' törvényes irományok, mellyek ő felségének neve alatt a' kisebb kanczellarián adatnak ki, pecsételtetnek vele; az ötödiket csak különös és tulajdon foglalatosságaiban vagy hirtelen esetekben használja ő felsége.

Pecsétföld, tulajdonképpen lemnusi föld (terra sigillata), melly Lemnus szigetén, most Stalimenén, találtatik. A' régiek olly erőt tulajdonitottak ennek, melly a' mardosó nedvességek erejét enyhitette, a' vérfolyásokat elállitotta 's a' t. Pecsétföldnek neveztetett, mert a' belőle készitett golyóbisocskákat, mellyekkel a' bennek vélt orvosi erőért, igen nagy kereskedés üzetett, találtatások helyének pecsétjével jeleltettek meg, részént, hogy a' földnek becse emeltessék, részént pedig, hogy a' hamisittatástól megovattassék. Egyébiránt ez a' föld nem csak Lemnusból, hanem főképpen napkeletről, sőt Máltából is szállittatott. Most már Német- és Francziaországokban is találtatik. Az örményországi bolus legelsőnek tartatott. A' mostani okos orvosok sem pecsétföldet, sem másféle bolust használnak orvosi tekintetben, mert nem csak erőtlenségéről, de ártalmáról is meggyőződve vannak. *Cs—a.*

Pecséttudomány (sphragistica), az oklevelek tudományának vagy diplomaticának, melly a' historiai segédtudományokhoz

tartozik, része. Az oklevelek t. i. főképpen a' középkorban, pecsétlés, azaz, bizonyos bevett jelek, később czimerek hozátétele által kaptak erőt. Ha valamelly oklevelen nincs pecsét, törvényes használatra nem alkalmatos; innen valamelly diplomának hitelesitésében igen kell figyelmeznünk a' pecsét tulajdonságára; mert gyakran pecsét az aláirás képviselője. Pecséttel élni eleinte csak az előkelők vagy egész községek, templomok és klastromok jusa volt. A' régi pecséteken vagy a' birtokos személyek, 's gyalog (sigilla pedestria), vagy lovan (sigilla equestria), vagy pedig azoknak méltóságát ábrázoló figurák voltak. Közönségesen kerekek vagy tojás formájuak és aranyba, ezüstbe, ónba, legközönségesebben pedig külömbféle szinü viaszba nyomattak. A' viasz szine a' személyek, sőt a' rang külömbségét mutatta. A' 16 száz. közepe táján kezdett spanyol viasz használtatni. Legrégibb, spanyolviasszal pecsételt oklevél 1554-ről van. A' pecsétek vagy az oklevelek alá nyomatnak, vagy katulyába zárva sinóron függenek. A' Németek közt a' pecséttudománynak teremtője históriai tekintetben Heineccius (1709) L. F. R. Ficoroni „*I piombi antichi (Rom. 1740); D. M. Manni „Osservaz. Istoriche soprai sigilli antichi de' secoli bassi*" (Flor. 1739—86 30 köt.); és Ph. W. Gercken „*Anm. über die Siegel zum Nutzen der Diplomatik*" (Augsb. 1781, Stend 1786). Büsching igen jól kiöntetette a' hajdani schlesiai pecséteket 's magyaráz. kiadta (Bresl. 1815).

Peculatus, közpénztári pénzek elidegenitése. E' nevezet alatt értetődött a' Rómaiaknál a' haza aranyja, ezüstje 's ércze meghamisitása is. *Sz—E.*

Peculium. A' mit a' rabszo'ga régenten a' Rómaiaknál keresett, az mind ura tulajdona lett. Később megengedtetett, hogy keresménye egy része a' maga tulajdona lehessen, 's ez hivattatott peculiumnak. Az atyai hatalom alatt lévő gyermekek külön-javaik is peculiumnak mondattak; még pedig mind az, a' mit a' gyermek atyjától kapott, peculium profectitium volt, 's azt atyja, mint tulajdonát, mindenkor visszavehette, a' haszonvétel lévén egyedül a' gyermeké; a' mit pedig a' gyermekek másoktól kaptak, az peculium adventitium volt, 's az tulajdonképen ugyan az övék lett, de az a' feletti rendelkezési jus 's a' haszonvétel az atyát illette. Szabad volt azomban ezen atyai haszonvételtől mind az, a' mit a' fiú háborúban (pec. castrense) vagy a' haza egyéb szolgálatjában (pec. quasi castrense) szerzett. *Sz—E.*

Pedant az, ki bizonyos formához, regulához, vagy nézethez feszesen ragaszkodik, 's ez által itéletébe 's cselekedetibe lelke szabadságának semmi befolyást nem enged. Pedantismus tehát nem egyéb, mint bizonyos formához vagy nézethez való nyakas ragaszkodás. — Sajnálni lehet, hogy e' lelki bénnaság főkép tudósoknál 's tanitóknál uralkodik, kiktől leginkább lehetne szabad-elműséget 's szabad lelket várni. — A' pedant elbizva abba, a' mit tud, büszke megvető tekintettel néz-le képzelt magas állás-pontjáról minden egyebet, 's oskolás tudományát ott tálalja-ki, hova az legkevesebbé tartozik, p. o. társaságban, vendégségben. Egyoldaluság, izetlenség, váratlan történetekben maga-fel-nem-találás, kevélység, hiú meghittség, mélyen gyökerezett előitéletek — esmertető vonási a' pedantnak, — kitől szabad lélek, józan itélet, 's elmésség idegen szokott lenni. *Sz.—E.*

Pedellus (bedellus, a' szász bideletől, a' honnan poroszló is, kihirdető, hirvivő, hirmondó), közönséges kormányzások szolgája; most főképpen az universitásoknál van ez a' hivatal szokásban.

Pegasus, a' régiek szárnyas lova, mellyet Medusa szült, minekutána a' ló formába öltözött Neptunustól egy virágos mezőn megszeplősittetett volna. Hesiodus azt irja, hogy midőn Perseus a'

nehézkes Medusát lefejezte, Chryfaor (óriás) és a' Pegasus ló ugrottak ki belőle (mások azt mondják, hogy véréből származott). Pegasus nevét az Ocean forrásától (πηγαι, forrásló) kapta, mellynél jött világra. Születése után némelly költők szerént Pegasus e' földről az istenekhez ment fel, hol Jupiternek menykövet és villámást hordott. Reá ülvén, ejtette el, Pindarus szerént, Bellerophon a' Chimaerát, 's hadakozott szerencsésen a' Solymerek és Amazonok ellen. A' későbbieknél még czifrább Pegasus meséje. T. i. Korinthusba helyeztetett a' Pyrene forrásaihoz, hol vadon nyargalt, 's először Bellerophontól szeliditetett meg arany kantárral, mellyet ennek Pallas adott alvása közben. Minekutána Bellerophont, ki vele az istenek lakhelyébe akart felemelkedni, a' Jupiter által küldetett pőcsiktől csipettetvén, levetette volna, egyedül repült fel Olympusba, hol (Euripides szerént) mind addig szolgált Jupiternek, mint menykőhordó, mig az őtet kérő Eosnak vagy Hemerának nem ajándékoztatott. Pegasust a' muzsák mythusába beszövetve is találjuk. Körmének ütése által nyilt meg a' Helikonon a' muzsák forrása, melly róla Hippokrenenek (lóforrásnak) neveztetett 's ő Muzsák és költők lova lett; innen Pegasust nyergelni vagy rajta lovagolni, annyit teszen mint költeni.

Pegniczrend, igy neveztetik Pegniczről egy baireuthi folyóról, melly Nürnbergen foly keresztül. Pegniczi pásztor-rendnek, pegniczi pásztor-és virág-rendnek, pegnesi juhász-rendnek, koronázott virág- rendnek is neveztetik, 's Harsdörffer Filep György és Klaj János által állittatott fel 1644 Nürnbergben a' német nyelv, főképpen a' rimmesterség tisztaságának előmozditására. De a' társaság nem sokára elfelejtette rendeltetésének czélját, és az idő lelke által édesgető hijábanvalóságokra engedte magát vezettetni, mig végtére egész foglalatossága puszta játékokká és pásztor-dallokká vált. Csak alkottatása száz esztendős innepének alkalmával tétetett próba ezen társaságnak helyesebb elrendelésére, mikor a' vénülőnek lehetetlenség volt számos fiatal társaival versent-haladni és az a' jó is, mellyet később szült, csak a' helység határán se ment túl. 1794 tartotta ugyan még létele 150 esztendős öröm-innepét; de már egészen aláment. Öszvejöveteleiket a' tagok elébb bizonyos kellemetes helyen tartották a' Pegnicz mellett; később a' nürnbergi tanács a' társaságnak egy darab erdőt adott, Nürnbergtől egy mértföldnyire Kraftshofnál, melly a' benne lévő bolygókerttől bolygóbereknek (Irrhain) neveztetett. A' várostól lévő távolysága miatt azután még is a' városban, Nürnbergben, tartattak a' gyülések. Minden tag nevet kap a' rendtől és virágjelt. Amarantes (Herdegen) „*Historische Nachricht von des löbl. Hirten und Blumenordens an der Pegnicz Anfang und Fortgang*“ munkájában szorgalmatos tudositásokat lehet e' társaság történeteiről olvasni (Nürnb. 1744). Vö. 9 köt. W. Müller „*Bibliothek deutscher Dichter des* 17 *Jahr.*“ czimű munkájának. *Cs—a.*

Pegu, 1757-ig független királyság az indiai félszigeten, a' Gangesen túl, Ava, Martaban, a' tenger és Arrakan közt; azolta a' birmani császárságnak (l. India), melly az avai, pegui, arrakani, cassayi és martabani királyságok egyesüléséből származott, tartománya. A' tartomány nagyobbára termékeny térség, igen meleg éghajlattal. A' plánták országából van: riskásája, czukornádja, kardamomja, indigoja, pamutja, betelje 's csaknem minden napfordítói növénye igen sok. A' tartománynak nagy gazdagsága tiekfában áll, mellynek megmérhetetlen erdei boritják Pegunak egész beljebb eső részét Arrakannak határhegyeiig. Ez a' fa jó magas, mindég zöld, 's olly kemény, mint a' tölgyfa. Bombay, Madras és Calcutta Peguból kapnak hajófát 's a' pegui hajó-épitők legjobbak közé tartoz-

nak ezen tengerek melyékén. Vannak továbbá Peguban: lovak, ökrök, juhok; erdei telyesek elefántokkal, bivalyokkal 's tigrisekkel. Szárnyas és vad állati, főképpen vaddisznai, bőven vannak. Pegu gazdag rubinnal, tópázzal, szafirral és amethiszttel is. A' Peguiak jól nőttek 's fő uraiktól, a' Birmánoktól arczok szinének halványabbsága által külömböznek; hajokat elől kereken levágják 's hátul fülöktől fejek tetejéig fél kör formára lenyirják. A' Buddhának tisztelői, ki itt Gaudmának neveztetik. A' papok öltözetekre, tudományokra, éltek rendszabására nézve igen hasonlók a' Chinaiak és Tibetiek lámáihoz, ellenben igen külömböznek a' bramin-papoktól. Pegu, a' főváros, Alomprától, a' birmani birodalom alkotójától, midőn 1757 elfoglaltatott, csaknem egészen lerontatott. Az ennek helyére épittetett Ujpegu, a' Pegunál (az é. sz. 17° 40') mintegy felét foglalja el a' régi helyének. Mostani lakosi (mintegy 7000) csak papok és szegények. Utszái szélesek 's a' régi város omladékainak tégláival kirakva vannak. Csak a' császári épületek 's klastromok épittettek kőből; a' népnek nem szabad kőfalas házának lenni, mivel attól félnek, hogy lázadáskor várak gyanánt használtathatnak. Legnevezetesebb Peguban a' Gaudma vagy Schomadu temploma, a' régi építés-módnak emléke, melly a' város lerontatásakor megkiméltetett. Ezen csudálatos épület 2 négyszegleten földterületen áll, egyik a' másikon. Az alsó 10 láb. fekszik a' föld felett, a' felső 20 láb. magas és igy 30 l. van a' föld szine felett. Az alsónak mindenik oldala 1391, a' felsőé 684 l. volt. A' földterületeket körülvevő falak elpusztultak 's az alsónak térségét düledékek fedik. A' földterületekre kőlépcsőkön lehet felmenni; mind kétfelől papok lakhelyei állanak 5 lábra a' föld felett. Maga a' Schomadu téglából és malterből épittetett, nagy üreg vagy akármelly nemű nyilás nélkül; alól nyolczszegletes 's felfelé tekertes; az alapnak mindenik oldala 162 l. hosszú. Ez a' nagy szélesség hirtelen fogy. A' pyramis alapját 6 l. magas szél veszi körül, mellyen 57 apró tornyocskák állanak a' templom körül; mind igen nagyok, 27 l. magasak 's alól 40 l. kerületüek. Ennek csaknem éppen mellette egy második szél áll, melly 53 hasonló tornyocskákat foglal magában. Igen sok czifraság veszi körül az épületet. Az egészet Ti vagy keresztül-lyuggatott vas tető fedi, mellyen egy aranyozott kakas áll. A' Ti kerülete 56 l. 's a' tetőhez erős lánczakkal van megerősitve; alól sok csengetyük függnek, mellyek szélnek idején nagy lármát csinálnak. Az egész Ti aranyas. A' templom magassága aljától kezdve 261 's a' felsőbb földterülettől 331 láb. A' felső földterületnek mindenik szegletében egy 57 l. magas templom áll, melly kicsinyben a' nagy Schomadu templomhoz hasonló. A' Schomadu régisége 2300 eszt. tétetik. L. J. Crawfurd *Journ. of an Embassy to the Court of Ava in* 1827 (Lond. 1829).

PEHLVI, l. PERSIAI NYELV.

PEIPUSTÓ, vagy csudi tenger (80 werst. hosszú, 30 wer. széles) az orosz birodalomnak lieflandi, esthlandi, pskowi és pétervári helytartósági közt, hallal gazdag és mély, felfelé öszveköttetésben van a' pleskowi tóval (50 wer. hosszú, 40 wer. széles) egy tószorosnál fogva és a' Wirztóval az Eno folyója által; alól a' Narova mocsáros árka ezt a' tavat a' pernaui tengeröböllel egyesiti. A' novgorodi sáfárok és lübecki kereskedők a' Hánza boldog napjaiban jól esmerték ezen régi vizútat. Azolta az Oroszoknak főkereskedése a' keleti és fejér tengerek felé megváltozott erányt vett, Novogrod kereskedésének és köztársasági szabadságának elenyészte miatt, 's a' régi vizút mindég esmeretlenebb lett, mivel a' folyók, mellyek öszveséggel 90-en ömlenek a' Peipustóba, árkai bedugultak. Sándorcsászár tehát a' Sándor csatornát ásatta, melly a' Peipustavat a' bele ömlő folyókkal együtt a' pernaui öbölbel hajózási öszveköttetésbe

helyezi. Dorpat (l. e.) a' Sándor-csatornánál fekvése által kereskedő várossá emelkedhetik fel, a' birodalomnak ezen még igen népetlen részében. Már van benne egy kő kereskedő udvár épitvé. *L—ú.*

Peking (az é. sz. 39° 54'), a' legrégibb városoknak egyike Chinában, fő 's csász. lakhely lett 1125 a' Kin familiának országlása olta. Petscheli tartományban fekszik a' nagy kőfaltól 28 mfre, nagy és termékeny térségen. Neve éjszaki csász. lakhelyet jelent (Pe, éjszak, King lakhely), mint Nanking délit. Magas kőfalak (bástyáikkal) 's tornyok emelkednek fel körülte, mellyek miatt a' házakat messziről látni nem lehet. A' hoszukás négyszeglet formájú városnak, 12 külső városin kivül, 5 mf. kerülete van 's 4 falakkal körülkeritett városból áll, ezek közt a' chinaiból és tatárból. Az utóbbi vagy belső két részből áll, u. m. a' császárvárosból a' császári palotával, mellyben lakik a' császár 's az udvar (igazgató székek) városával; ezt a' Mancsuk lakják. Pekingnek kerülete $\frac{1}{4}$ részszel mulja felyül Londonét 's Macartney szerént 2 mil. több lakosa van; ellenben más útazók, 's tálám helyesebben, 700,000-re teszik a' lakosok számát. Vannak benne: 33 templom; 8 közönséges oltár, mint a' meny és föld oltára (amazon az országló nyáron, ezen télen áldozik), a' legfőbb királyé, mellyen inneplik a' Chinaiak az uj esztendőt, az örök élet oltára, a' napé, holdé, földmivelésé; 2 kath. templom (egy portugali, egy franczia); különbféle klastromok; 2 orosz-görög templom, egy orosz-görög klastrommal (mellynek archimandritája 's 8 szerzetese, kik rendszerént az orosz seminariumok nevendékiből választatnak, minden 4-dik eszt. változnak; 4 közülök a' chinai és mancsu nyelvet tanulják 's tolmácsokká rendeltettek); 4 mecset; 1 talált gyermekek háza; az elébbi khánoknak 6 temetője; 26 törvényszék 's 10,000 palota. Az utszák 100 lábnál szélesebbek, itt 's amott egy órányira kirakva vannak, 's a' hol nincsenek, az esztendő száraz részében naponként megöntöztetnek, hogy a' rajtok menők port ne szenvedjenek. Az utszák szélessége 's a' nép tolongása a' városnak barátságos tekintetet adnak, de a' melly azáltal kevesittetik, hogy a' külömben is alacsony házaknak csak hátuljokat lehet látni. A' kereskedők boltjai, mellyek az utszára mennek ki, elevenitik a' helyett az utszák tekintetét. Kocsik helyett igen sok gyaloghintót lehet látni, mellyekben az asszonyságok vitetik magokat. A' város belsejében szabad, részént különbféle gabona-nemekkel bevetett mező is van, főképpen a' chinai városban. A' csász. palota pompája inkább épületek, udvarak és kertek sokaságában, mint szép épitésmódban áll. A' palota kőfalai nem csak a' császár lakhelyét keritik körül, hanem egy különös kicsiny várost is, mellyet az udvari tisztek, katona-tisztek 's számos mivészek, kik mindnyájan a' császár szolgálatjában vannak, laknak. A' palotának kerülete 2 ór. 's belseje gazdagon kicsifrázott. A' kertek tekintete, minden útazók leirása szerént bájoló. Mesterséges hegyek, mellyeket csatornákkal öntöztetett völgyek választanak el egymástól, csináltattak benne. Ezen vizek nagy tavakban egyesülnek, mellyeken pompás bárkák uszkálnak, 's mellyeknek partjain sorban ültetett fák diszlenek. Kősziklák romános szép csoportjai lepik meg a' bámuló nézőt. A' hegyek tetein magas fák vetnek árnyékot a' legfényesebb mulató házakra. Az egész tündérek lakhelyének látszik. Pekingben vannak: csillagvizsgáló 's orvosi társaság; tudományok academiája; udvari ujság-irás; csillagvizsgáló intézet; és tehén-himlőt oltó intézet. A' kereskedő bank (63 mill. f. Sterl. tőkével) papiros pénzt hozott forgásba, melly 53 mil. kasht (egyetlen egy folyó pénz Chinában, 3000 = 1 f. Sterl.) teszen. A' köz csendességre 's bátorságra tett rendelések igen jók; ritkán lehet hallani gyilkosságot vagy más gonosz tettet. A' policziai katonák (20,000 en

hosszú ostorokat hordoznak a' nép zablán tartására. 1823 jött vissza Hyakinth orosz archimandrita papságával Pekingből, hol 14 eszt. lakott 's több históriai munkákat hozott magával Tibetről, Chináról 's kis Buchariáról, továbbá a' mongol nemzecségek históriáját, Pekingnek chinai leirását (Peking 1788), Con-fu-cse munkáit oroszra forditva 's másokat. Ezen kéziratok most Petersburgban vannak. Pekinget leiró munkája oroszúl 's francziáúl ezen czim alatt jelent meg: *Description de Peking* (egy rajzol. 1817), par le P. Hyacinthe; oroszból Ferry de Pignytől (Pétervár 1829). *L—u.*

Pelagianismus, azon theologiai vélemény, melly az emberi természetnek telyes romlocságát, mint Adám esetének vagy az eredeti bünnek következését tagadja 's azt állitja, hogy az ember természeti tehecségei és ereje elegek a' kereszténvi virtusok gyakorlására. Nem rekeszti ki ugyan az ember jobbulására nézve az isten segicségét, de ezen segicség foganatját annyiban az ember tulajdon munkásságától függővé teszi, hogy csak ott tulajdonit annak foganatot, hol jóra törekedés van. Ezt a' véleményt Pelagius hozta létre, egy britanniai szerzetes, ki az 5 száz. mint tudományáról 's fedhetetlen életéről hires férjfiú, Rómában tartózkodott és midőn a' Gothok beütésekor (409) barátjával, Coelestiussal Siciliába 's innen Afrikába szaladt, Agoston (l. e.) által eretneknek hirdettetett ki. Tudományát több afrikai zsinatok kárhoztatták. Pelagius tehát innen is eltávozott 's Jerusalembe ment, hol további megtámadtatatás nélkül 420 végzé be életét, 90 eszt. korában. Irásinak philosophiai alaposság 's a' közönséges erkölcsi romlocság idejében különösen becsült személyes tiszta erkölcsei, sok világos gondolkozású férjfiakat vontak pártjára. A' nélkül, hogy valaha különös eretnek-egyházat formáltak volna, a' Pelagianusok, kiknek állitását az ephesusi zsinat 431 kárhoztatta 's az embernek jóra általános tehetetlenségéről szolló orthoxus (igaz) tudományt csak valamennyire lágyitó Semipelagianusok, kiket Joh. Cassianus alkotott Marseilleben (mh. 435), nevezetes helyet foglalnak az egyházi históriában. Azon különböző formákra 's nevekre nézve, mellyek alatt Agoston rigorismusának Pelagius synkretismusával perlekedése a' keresztény egyházban megujult, l. Kegyelem. L. Wigger *Pragmat. Darstell. des Augustinismus und Pelagianismus* (Berl. 1821).

Pelasgok Görögországban (l. e.) legrégibb néptörzsök, melly legelsőben Peloponnesusban lakott, hová hihetőképpen a' kisázsiai tengerparttól nyomatott az egyes szigeteken, Thracián és Thessalián keresztül. Kóborló és pásztorkodó csoportokban, minden polgári összeköttetés nélkül éltek a' Pelasgok, faragtalan követ, vagy arra helyezett szakállas főt tisztelvén, mint istenség képét. A' mocsáros, hegyes félsziget védelmezte őket más csoportok megtámadásaitól, 's két nemzecségek, mellyek a' corinthusi öbölnél telepedtek meg, a' többinél előbb kivetkeztek durva állapotjokból. Itt jöttek létre a' gazdag Argos és Sicyon, hol Inachus és Phoroneus uralkodtak. Azután az utóbbinak unokája Pelasgus Arkadiában pásztor-tartományt alkotott, 's innen származott ama rege, hogy azon arkádiai pásztornemzecségek ő róla Pelasgoknak neveztettek, melly név később legrégibb Görögországnak minden ösi nemzecségivel közös lett. Ezen arkadiai-pelasgi tartományból gyarmatok mentek ki, a' többek közt főképpen éjszaki Thessaliába, hol a' 3 vezér, Achäus, Phthius, és Pelasgus, Achaját, Phthiotist, és Pelasgiotist alkották; továbbá a' későbbi Böotiába és Attikába, mint Epirusba és Olaszországba is. A' kyklogi falak az ő miveik 's mint földmivelő és városokat alkotó népnek, Görögországra nézve általanosan nagy érdemek van. Görögországból egymás után kivándorolván, elvesztek, vagy más nemzetekkel keveredtek össze. Egyébiránt még a' legujabb régiségvizsgáló

tudósok nyomozása mellett is sok maradt e' nemzet történetéből homályban és ugy látszik, hogy a' Pelasgus nevet egynél több jelentésben kell venni. *Cs—a.*

Példabeszédek nem csak a' nép elméskedésének esmertető jelei és virágai, hanem egyszersmind a' tapasztalásnak és nép eszének szüleményei is. Fő charaktereik ezek: hogy a' nép szájában forogjanak 's neminemű tekintetek legyen, 's hogy fontos rövidségek, foglalatjok, régiségekérti becsek és meghatározocságok által más közönséges oktatásoktól külömbözzenek; mint „A' ki hamarkodik, hamar botlik". Históriájok. Nagyobbára a' népek ifju korából valók, mint a' regék. Őseik az oraculumok 's a' hajdani világ bölcseinek és költőinek mondati; az emberek fiainak közönséges és házi, erkölcsi és politikai életéből vett mindenfelé elterjedett mondati azok a' tapasztalásnak: „Nép szava, Isten szava". Mindazáltal gyakran ellenében áll egyik a' másiknak és sok csak hasonlító vagy feltételesen értendő szabályt fejez ki. „Nincs szabály kivétel nélkül". Sok hajdani néperkölcsel függ öszve, 's csak azáltal magyaráztathatik ki. — Characterek: A' példabeszédek minden emberi cselekedetbe bele avatkoznak, mindent nyelvre vesznek 's mindenütt az igazságosra néznek. A' példabeszéd, mint a' törvény előtt, minden egyenlő; minden rang, hit, eszesség és együgyüség, szegénység és gazdagság, szóval minden egyenlőül, röviden és jól, egyenlő nyilvánsággal, csipősen 's kereken rostáltatik meg, személyrei és dolograi tekintet nélkül. A' szépet 's jót nyájas képpel 's hasonlitással, a' vétket ellenben minden kigondolható gyalázással adja elő. „A' mi sért, oktat". — Hasznok: Életbölcseséget tanitnak, ha nem öszveköttetésben lévő rendszerrel is, de sokoldalagos érdekleteikkel, felvilágositást adván némelly dolgok felett, mellyekről a' tudományos rendszerek halgatnak. Táplálják az elmésséget, gyakorolják az eszet, 's vidámitják a' szivet. Az élet pályáján okos és vidám társak, mellyek az embertől se szenvedésében, se őrömében, se gyaláztatásában, se komolyságában nem távoznak el. Melly felségesek, 's hasznosak Bölcs Salamon példabeszédei! — Használatjok: Nem éppen könnyű a' példabeszédeket csinosan, helyesen és nyomosan 's alkalmatos időben használni; mindenütt csak fűszerek lehetnek, soha se ellenben tápláló eszközök. Csak a' beszédet és irományt erősitik és ékesitik, mint drága kövek a' nemes érczeket, mint arany a' bibort. Meghitt beszélgetésekben és levelekben mindazáltal lehet a' példabeszéd merész és szabad. A' vidám, elmés, okos és értelmes példabeszéd mindenütt kapós és kedves. Ha példabeszédekkel támadtatol meg, ne hátrálj, hanem hasonló fegyverekkel élj. „A' ki meri, teheti". — A' példabeszédekkel atyafijasak: az emlékmondatok, apologiák, ötletek, mesék, tréfa, elmés- és gunymondatok 's átaljában minden, a' minek képes kifejezete és mintegy személyessége van. „Hidj, de megnézd kinek". — Példabeszéd-gyüjteményeket adtak ki: J. Ray (*Complete collection of Englisch Proverbs*); a' Németek közt; *Freidank* czimmel Agricola, Eyring, Bebel, Gruter 's mások. Ujabb 's legjobb Saileré: *Die Weisheit auf der Gasse, oder Sinn und Gebrauch deutscher Sprüchwörter* (Augsb. 1810). Nopitsch irt: *Litteratur der Sprüchwörter* (Nürnberg 1820). (Vö. Castelli). A' magyar példabeszédeket öszveszedte Dugonics (Szegeden, 1820 2 köt.).

Peleus, Aeakus (l. e.) aeginai királynak és Endeisnek fija, mostoha testvérének Phokusnak megöletésében, noha nem szántszándékosan résztvevén, Telamonnal Phthiába szaladt Eurythionhoz (Aktor fijához) ki őtet megengesztelte és leányát Antigonét feleségül és birodalmának harmad részét néki adta. Ez után Peleus Eurythionnal Kalydonba ment, hogy a' veszedelmes vadkan vadásztatásán je-

len legyen. Itt olly szerencsétlen volt, hogy vadra hajitott dárdájával ipát találta és megölte. Innen Akastushoz szökött Jolkosba, ki őtet ezen tette alól kimentette. Akastus felesége, Astydamia belé szeretett, és mivel P. hajlandóságát nem visszonozta, azzal állott boszút rajta Astydamia, hogy tulajdon buja kivánságát Peleusra kente és férjénél elvádolta. Ezen hirre Antigone magát felakasztotta. Akastus pedig, hogy a' vendégjust meg ne sércse, Pelion hegyére rendelt vadászaton tette fel Peleuson halálos boszut állani. Itt midőn ugy elfárasztotta, hogy elszunnyadna, Akastus fegyverét eldugatta és Peleust megköttette, hogy igy a' vad állatok prédájává tegye. De Jupiter Pluto által feloldatta köteleit és midőn felébredt, Chiron, annyának atyja, visszahozta fegyverét. Jasonnal, a' Dioskurokkal és nehány bátor vitéz csoportjával ekkor Jólkosra ütött, Akastust szaladásra kénszeritette, a' királynét pedig megölte. Igy Thessalia egy részének urává lett. Az istenek fedhetetlenségét azzal jutalmazták meg, hogy Themis tanácsából, Thetis nymphát adták néki feleségül, kinek ölelését csak Chiron segedelmével nyerte meg. A' menyegző a' Pelion hegyén tartatott minden istenek jelenlétében, kik az uj párnak gazdag ajándékokat osztogattak. Neptun halhatatlan lovakat, Chiron hatalmas dárdát adott neki, mellyet Achilles Trója alá magával vitt. Sok régi költő énekelte ezen menyegzői innepet, melly énekekből csak Catullusnak *Epithalamium*-ja van meg. Valamelly későbbi költő ezen menyegzői pompához csatolta Trója sorsát is. (l. ERIS). P. ki ifjuságában is részt vett az Argonauták táborozásában, most Phthiában uralkodott a' Myrmidonokon. Homerus őtet bölcs, hatalmas és ékesen szolló embernek mondja. Thetissel nemzett gyermekei közül csak Achilles érte el a' férfi kort, kit a' nála menedéket keresett Patroklussal nevelt fel és hogy Trója alá ment, nem igen szerette. Thetis őtet elhagyta és busan élte tul kedves fiját. Halála után Chironnal együtt Pella városának (Macedoniában) lakosaitól isten gyanánt tiszteltetett és Pindartól az alvilágban birává tétetik. *Cs—a.*

PELEW, spany. Palos szigetek, 26 szigetből álló csoport Australiában a' carolinai és manili szigetek közt (a' k. h. 147—153° 's é. sz. 5—9°). Mindnyájan hosszak és keskenyek 's nem magosan emelkedtek a' tenger felett. A' legnagyobb Korurának neveztetik, fővárosa Pelew; hanem Hockin szerént a' sziget Eriklithu nevet visel, 's fővárosa Kurara. A' Philippineken (Filep. szig.) megtelepedett Spanyolok, kik Amerikába evezések alkalmával a' szigeteket messziről látták, Palos-szigeteknek nevezték azokat, mivel a' rajtok számosan növő pálmák távolról ugy látszanak, mint árboczfák (spany. Palos). Aug. 1783 olta, midőn egy ezen szigetek nyug.oldalán lévő koralI-zátonyon, az ángol-kel-indiai kereskedő társaságnak Wilson kapitány alatt evező hajója szélyeltört, lettek azok ismeretesebbek az Europaiak előtt. A' szigetnek királya, Abba Thulle, az Angolokat barácságosan fogadta, Orulong szigetét nekik ajándékozván. Ezen Angolok Libu herczegtől, a' királynak második fiától, kisértetvén, uj hajón visszatértek hazájokba. Azon szigetek, mellyeket az Angolok láttak, minden nemü fákkal benőve, termékenyek és jól miveltek voltak. Belsejek itt 's amott hegyesek, hanem a' völgyek messze-terjednek 's igen kellemetesek. Folyót sehol se fedeztek fel, forrást és parti patakokat ellenben számosakat. Kiváltképpen tenyésznek bennek: cocospálma, beteldió 's vad kenyérfa. Yam különös gondossággal plántáltatik; terem bennek pizáng, banan, narancs és czitrom is. Czukor plántája itt 's amott, bambusnádja bővséggel van. Gabona sehol se találtatott. Patkányon 's macskán kivül nincs négy lábú állatjok a' szigeteknek. Közönséges tyukot számosan találtak vadon az erdőkben. A' lakosok felkeresték ezen

tyukok tojásait, de csak az Angoloktól tanulták meg, melly jó izű eledelt adjon husok. A' vad galamb különösen kedves, de csak bizonyos rangú személyeknek megengedtetett étel. A' halak kisebb 's nagyobb nemein kivül vannak itt sok patak-rákok; tekenős békák, mellyek megfőzetnek 's kedves eledelnek tartatnak; csigák, főképpen chama-csigák, mellyeket a' szigetbeliek buvárok által fogatnak. A' király határtalanul uralkodott 's a' többi szigetek uralkodóival szakadatlan csatázásban élt. Fontos dolgokban a' Rupackokkal (kik ugy látszik nem örökös nemességet formálnak) tanácskozik. Egy mindég követi a' királyt, ki ettől kérd legelőször tanácsot. A' király soha se ment hadba, 's csak egy felesége volt, midőn a' Rupackok kettőt tartottak. A' Rupackok közt a' rend teszen külömbséget, mellynek jele egy karon hordoztatni szokott csont-gyürű. Illyen megkülömböztetést Wilson is kapott. Legközelebb a' királyhoz legidősebb testvére van, ki a' korona örökös és a' fegyveres erőnek vezére. Minden nap közönséges ülést tart a' király, a' perlekedések elintézésére 's folyamodások kihalgatására. Ő közönséges földes ur; mindenik alattvaló bir egy darab földet az ő tartására, de csak addig, mig mivelte; ha más lakhelyet választott, a' királyra száll az vissza, ki azt másnak adja. A' lakosok (60,000) erős ember faj, középszerű és sötét rézszinű. Hajá hosszú, főképpen az asszonyoké, kik elől és hátul kicsiny kötőket viselnek, mellyeket cocosdió héjából csinálnak és sárgára festenek. A' férjfiaknak egy, az asszonyoknak mind a' két fülök ki van furva; ezek golyóbiskákat, amazok falevelet vagy tekenős békahéj függőt viselnek fülökben. Az orr közfala is lyukas. Az uszásban mind a' két nem igen jártas 's a' férjfiak ügyes buvárok. A' halat részént aszalva, részént sós vizben megfőzve, részént nyersen, vagy czitrom vagy narancs nedvel leöntve eszik. Sójok 's más füszerek nincs. Közönséges italok cocosnedv, ritkán viz. Házaik mintegy 3 l—ra van a' földön felyülemelve, hogy nedvesek ne legyenek. Bambusznádból és pálmalevélből álló fedeleiket nagy köveken keresztül huzott gerendák tartják. Belől nincs a' házaknak osztályok, középen egy kicsiny tüzhely áll, mellyen yamot főznek és a' muslicák elkergetésére tüz ég. A' ház nyilásait, mellyek ajtóúl és ablakúl szolgálnak egyszersmind, bambusznád fonatok védik eső ellen. A' közönséges épületek, mellyek kivül részént metszett mivekkel cziráztatnak, mintegy 80 l. hosszak; ezekben részént közönséges dolgok intéztettek el, részént innepi vendégségek adattak. Mindennek elmulhatatlan szüksége egy pizáng-levelekből font kosárka, mellyben betel, egy fésü 's kés vannak. A' fésük naranesfából, a' közönséges kések csigahéjból vagy bambusznádból, a' legjobbak gyöngycsiga-héjból készittetnek. Hálók, 's más halászó eszközök cocosdió hártyájából csináltatnak. Az emberek pizánglevélből készült gyékényeken alusznak. Az utolsók tálaknak is használtatnak; ivó eszköz cocosdió héja. Barna szinü cserép edényeket készitnek; kalanakat, fülliggőket 's karkötőket tekenős-béka-héjból, fejszéket a' chama-csigák legkeményebb részeiből csinálnak. Fő fegyverek a' mintegy 12 l. hosszú dárda bambusznádból, kemény fából csinált heggyel. Hajító dárdát is használnak 's különös ügyességgel. Legnagyobb sajkáik 25—30 embert visznek 's három szegletes vitórláik vannak gyékényből. A' szigetbeliek átaljában szorgalmatosok, ügyesek és tanithatók. A' nappal kelnek fel 's asszonyok és férjfiak különös helyeken ferednek. A' férjfiak plántálásaikban dolgoznak, házakat és sajkákat épitnek, házi butorokat, fegyvereket 's a' t. készitnek; az ügyes dolgozók, p. o. épitő mesterek, tekenős-béka-héj-mivesek, fazekasak 's a' t. igen becsültetnek. Az előkelők is adták szorgalmatos munkásságoknak példáját. Az asszonyoknak a' yampláutálásokban kell dolgozniok 's a' kirakott utakon lévő dudvát gyomlálniok. Ezek

csinálnak gyékényeket, kosárkákat 's gondoskodnak a' házról. Barácságosak, de minden adásvevést kerültek az Angolokkal 's igen érzékenyen vették, ha szives érzések megsértetett. Sokfeleségüség szabad, mindazáltal egy férjfiu csak kettőt tart, mivel mindenik asszonynak kell egy ház. A' királynak 5 volt, de ezek se éltek együtt. A' terhes asszonyokra különös gondosság van. Az Angolok itt létek alatt ezen szigetieknél épppen semmit se vettek észre, a' mi vallásos innepiséghez 's szertartáshoz hasonlitott volna, ellenben babonaságot láttak, u. m. jövendőléseket 's jelek magyarázatit. A' korurai lakosok mind magok közt, mind idegenek eránt, kik partjaikhoz vérettek, legbarácságosabb indulatot és leghaszon-keresetlenebb részvételt mutattak. Becsülték a' tulajdont 's a' mi őket az Angolok aprolékos vagyonának ellopkodására ingerelte, gyermeki kiváncsiság volt. A' hadi foglyok megölését önnön megmaradásokkal mentegették. Nehány eszt.- vel Wilson visszatérte után a' keletindiai társaság két hajót küldött 1790 Bombayból, hogy a' jó Abba Thullét fiának, ki Londonba megérkezte után 5 hónappal himlőben meghalt, 's tanulni kivánnááért és nemes szivéért közönségesen sajnáltatott, haláláról tudósicsák 's egyszer'smind a' hajótörést szenvedett Angolok eránt megmutatott barácságos érzését megköszönjék. A' korurai király 's egész népe szives örömmel fogadták azokat. Az Angolok kiszállottak az Amollika igen alkalmatos kikötőbe, hol bőven találtatott édes viz 's hol az Abercrombie erőséget épitették. A' királynak nehány tehenet és bikát, juhot és kost, sertést, lúdat, kácsát, tyukot, gerliczét, magokat 's gabona-szemeket, fegyvereket 's hasznos eszközöket hoztak. Midőn 1798 egy más ángol hajó a' Pelew-szigeteket meglátogatta, a' szelid barmok rendkivül megszaporodtak; gabona és más uj plánták buján tenyésztek. L. Keate György *Account of the Pelew-Islands* (ném. Forster Györgytől, Hamb. 1789) és John Pearcote Hockin *Supplement to the account of the Pelew-Islands* (London 1803, németül Ehrenmanntól, Weimar 1805). *L—ú.*

Pelias, Neptunusnak fia, Jolkosnak (Thessaliában) királya, minekutána ettől törvényes uralkodóját, Asont, ki testvére volt, megfosztotta volna. Sőt ennek fiát Jasont (l. e.) is el tudta távoztatni, de visszaérkeztekor meglakolt gonosz tetteiért, mert (mint némellyek irják) a' fortélyos Medea (l. e.), ki azt igérte, hogy bübájos mesterségeivel megifjitja őtet, tanácsára tulajdon leányaitól megöletett 's szétdarabolt teste üstben megfőzetett. Mások szerént maga Medea ölte meg Peliást. Fia 's örököse, Akastos, a' megholtnak tiszteletére pompás játékokat vagy versent-viadalokat inneplett, mellyek alkalmával többen nyertek a' legjelesebb Argonauták közül.

Pelides, Pelida, Achilles, Peleusnak (l. e.) fia.

Pelikán az úszólábuakhoz tartozó madár, orra tövén tollaktól kopasz hely találtatik. Orrlyukok alig látható. Torkok bőre többé vagy kevesbé tágulható, begyők és gyomrok egy nagy zsebet képez. Vakbelők középszerü vagy kicsin. Földi négy fajáit irá. 1) Bassani P. farka ékszabásu, teste fejér, orra és első evezői feketék. Éjszaki Európában és Amerikában, kivált Skoczia Bási szigetén lakik, a' sziklákon fészkel; felhő gyanánt repdes seregesen, kiáltoz, lud nagyságu. 2) Gődény P. (l. e.)3) Kesely P. (P. Aquilus, Fregatvogel) farka ollós, teste fekete, orra veres, szemkörnyéke fekete, hasa és feje fejér. Leginkább a' hév öv alatt honol. Meg nem nyugodva 300 mértföldet is repül a' tenger fölött, és igy leghatalmasabb szárnyu madár. A' repülő halakra szok lecsapni 's azokból él. 4) Koromán (P. Carbo) farka keritett, teste fekete, feje majd bubos. Az éjszaki földeken él. A' Chinaiak halászásra tanitják, hogy a' zsákmányt el ne nyelhesse, gyürüt tesznek a' nyakára.

—j—a.

Pelion, most Sagari, magas thessaliai hegy, melly igen sok orvosi füvet terem. Tetején állott Jupiternek temploma; ehez közel mutogattatott Chiron centaurusnak barlangja. Midőn a' Titánok az istenek ellen csatáztak, mint a' költők mondják, amazok az Ossát a' Pelionra tornyozták, hogy az utolsók lakhelyeibe felmászhassanak.

Pelisson — Fontanier (Paul) törvénytudós és királyi történetiró, szül. Beziersben 1624, anyja prot. vallásban nevelé. Tanulása helyei Castres, Montauban, és Toulouse valának. Első munkája, az Institutiók első könyvének fordítása, 1645 jelent meg. Ezután Castresben a' törvényes pályára lépett. Párisban kiadott több iratai megesmerteték, 's midőn itt 1652 letelepedett, a' fran. academia, mellynek történetit leirta volt, tagnak választá. P. királyi titoknoki hivatalt vásárlott. 1660 status-tanácsnok lett; később mint Fouquet meghittje, ennek szerencsétlenségében osztozni, 's vele 1661-től a' bastilleban négy évig ülni kénytelenittetett. Itt jótévője részére 3 emlékeztetőt tett fel, mellyek a' védiratok remekei, 's végre szint olly okos, mint merész módon menté azt meg. Azt kelle t. i. tudtára adni, hogy bizonyos papirosak, mellyekben veszedelmes titkok foglaltattak, el vannak égetve. P. tetteté-magát, mintha a' törvényszéknek fontos felfedezéseket akarna tenni, 's igy Fouquet-val szembeállittatását kieszközlé. Midőn itt előbbi feladásait ismételné, 's Fouquet megdöbbenve hallgatna, azt mondá: „Ugy-e, meggyőzetettnek tartaná magát, ha nem tudná, hogy papirosai megégettettek?" E' szavakból ki-találá Fouquet P. czélját és semmit ki nem vallott. Barátjai végre kiszabaditák, 's ezt ő ezentul évenként más rabok kiváltasával ünneplé. A' király kárpótlásul fizetésekkel 's hivatalokkal ajándékozá-meg, 's történetei leirását bizá rá. 1670 P. a' cath. hitre tért, alesperes lett, 's a' gimonti apácságot, és a' gazdag St. Orens priorságát nyeré; 1671 tartá hires panegyricusát XIV Lajosról, azon alkalommal, midőn a' párisi érsek az academia tagjai közé felvétetett. Még ez esztendőben Maitre des requétes lön. Más két academicussal együtt minden esztendőben 300 frank jutalmat tett fel annak, ki a' királynak valamelly tettét legjobban magasztalná. 1672 a' királyt a' táborba követé. Montespan, ki P. által egy perét elveszté, arra birá ugyan a' királyt, hogy életirását Boileau és Racine irókra bizná, de P. munkájának folytatására még is parancsot kapott. A' calvinisták téritésében mutatott buzgalmáért uj papi méltóságokkal diszesittetett, 's épen amazoknak az urvacsorája feletti vélemények megczáfolásával foglalatoskodék, midőn 1693 megholt. Munkáji könnyü, mivelt, 's gondos irásmóddal kedveskednek.

Pelopidas, Hippoklesnek fia, thebaei vezér, Epaminondasnak, ki K. e. 364-ig élt, barátja. Őtet illeti azon dicsőség, hogy hazáját egy tiran párttól és a' Lacedaemoniak jármától megmentette. Midőn több hazafiakkal együtt kikergettetett Thebaeből, Athenaebe ment. Hév haza-szeretettől lelkesittetvén, kevés öszveesküdtekkel titkon Thebaebe belopódzott, meggyilkolta az innepi alkalomra öszvegyült tirannokat 's jelt adott a' Lacedaemoniak kikergetésére, kik béke közepette foglalták el a' thebaei erős várkastélyt. Azután Epaminondas alatt szolgált kitetsző vitézséggel és sokat tett a' leuctrai nagy győzedelem megnyerésére. A' thessaliai tiran Sándor ellen, ki őtet egyszer törvények ellenére fogságba tette, inditott három táborozásban fő vezér volt, de midőn a' tirant hevesen igen messze üzte volna, ellenségeitől körülvétetvén, elesett. *L—ú.*

Peloponnesus, l. Görögország.

Peloponnesusi had, Spartának és a' legtöbb peloponnesusi statusoknak Athenae ellen 27 eszt-ig tartott csatázása, mivel az Athenaeiek szövecségeseiket elnyomván, ezálta! a' Görögöket már régen

felingerelték ellentállásra. A' had kitörését maga Athenae siettette, mivel egy Corinthus és Corcyra közt kiütött ellenségeskedés alkalmával az utóbbit segitette 's egy uj alkalommal Corinthuson uj erőszakoskodásokat követett el. Corinthus tehát fegyverre szollitá Athenaeae ellen, az ennek hatalmát egyébiránt is irigy szemekkel néző Spártát. A' Spártaiak hadra készültek; hanem sokkal erőtlenebbek lévén Athenaenél, szinűl béke-javallatokat tettek, de a' mellyek az Athenaeiekre nézve megalacsonyitók lévén, sikeretlenek maradtak. Ekkor a' pusztitó had kiütött (K. e. 431). Peloponnesusnak minden népei, az Argosiakan és Akhajaiakan kivül, Sparta részén voltak; ellenben a' görög városok Azsia partjain, Thraciában és a' Hellespontusnál Athenaevel tartottak és igy a' nagyobb erő részeken volt, mert bár a' Spártaiak nagyobb szárazi erőt húzhattak is öszve, de nem voltak erőségeik, pénzek és hajóseregeik. Archidamus királyoktól vezettetve, 60,000 Spártai rohant be Attikába, mindent feldulván; Perikles (l. e.) athenaei vezér ugyanazt tette hajóseregével a' Spártaiak birtokaiban. Ezen módon kegyetlenkedett a' had több esztendőkig, mig végre az Athenaeiek vesztettek. Ehez jött a' döghalál is, melly Periklest, Athenae védangyalát, elragadta. Igy 10 eszt. mulva hajlani kezdett Athenae a' békekötésre, mellynek hasznaival mindazáltal nem sokáig élhetett. Az Athenaeiek ugyan is Alcibiades tanácsára Syrakusa ellen haddal mentek, hanem a' feltétel szerencsétlenül ütött ki. Mivel ekkor a' Spártaiak, részént más statusok követeitől, részént magától az Athenaeből azonközben kiüzetett és Spártába szaladt Alcibiadestől ösztönöztetvén, a' Syrakusaiaknak segitő sereget küldöttek, ismét kitört a' had. A' szigetek legnagyobb része, a' Hellespontusnál fekvő és jóniai városok most a' Spártaiak pártján voltak; sőt a' Persákkal szövetkeztek öszve Athenae ellen, melly mindazáltal megmentetett Alcibiades által, ki Spártából alattomban elillantott, a' persiai helytartót, Tissaphernest Spárta szövetségétől elszakasztotta, magának pedig annyi barátot szerzett Athenaeben, hogy visszahivattatott 's fővezérré neveztetett ki. Fényes győzedelmeket nyert Alcibiades a' Peloponnesusiakon, ismét elfoglalta a' Hellespontusnál fekvő városokat, 's az Athenaeiek ezáltal elkévélyedvén, ismét nem hallgattak a' béke szavára. Végre Lysander, a' legtapasztaltabb 's legfortélyosabb vezérek egyike, eldöntötte Sparta részére szerencsésen a' hadat; telyesen meggyőzte az athenaei hajósereget Aegospotamosnál (K. e. 405) 's vivta Athenaet, melly éhségtől kénszerittetvén 404 megadta magát. A' Piraeusnak hosszú falai és az erősitések lehúzattak; az Athenaeieknek 12 kivül minden hajóikat ki adniok, külső birtokaikról lemondaniok, 's egy Lysandertől nyakokra tett' oligarchiának engedelmeskedniek kellett. Ezen hadban sok nemes nemzecség eltöröltetett, sok város és tartomány elpusztittatott, 's az egész görög nemzet annyira elgyengittetett, hogy ennek következése nem sokára közönséges függés lett. Ezen hadnak legjelesebb leirói Thucydides és Xenophon.

L—ti.

Pelops, Tantalus lydiai királynak fia. Egy mese, mellyet Pindarus, mint isten-káromlást, tagad, azt beszéli, hogy egyszer Tantalus fővárosában, Sipylusban, az isteneket megvendégelte 's eleikbe, hogy minden-tudóságokat próbára tegye, megölt fiának, Pelopsnak, szétdarabolt tetemeit tette fel. Zeus észre-vette a' csalást 's parancsolta, hogy az étel vettessék vissza az üstbe, mellyből azután Klotho az uj életre jött gyermeket kihuzta 's egyik vállát, mellyet Demeter megevett, elefánt-csonttal pótolta ki. Pindarus szerént Poseidon ama vendégség alkalmával a' szép gyermeket, Pelopsot, Zeus lakhelyébe vitte. Midőn Tantalus az istenek barácságára érdemetlenné tette magát, Pelops is visszaküldetett az emberekhez. Ly-

diából Görögországba vándorlott, egy volt a' szép Hippodamia (l. e.) kérői közt, 's az országgal együtt elnyerte a' menyasszonyt. A' félsziget róla neveztetett Peloponnesusnak. Fiai közt legesmeretesebbek Atreus és Thyestes; halála után isteni tiszteletet nyert; az olympiai berekben templom épittetett számára. *L—ú.*

Penates, a' Rómaiaknak részint házi, részint közönséges istenei. Mint házi istenek, hasonlók voltak a' Larokhoz (l. e.), kikkel gyakran felcseréltettek. De nem csak mindenik háznak, hanem mindenik városnak is tulajdonittattak Penatesek 's ezek neveztettek közönségeseknek. Ezek közt leghiresebbek voltak Rómában a' római birodalom védő istenei, kiket Vestával 's ennek szüntelen égő tüzével együtt Aeneas hozott Olaszországba. Varro és Macrobius szerint fából vagy kőből csinált apró képecskék voltak nyársakkal, mellyek előtt áldoztak a' táborba indult vezérek és a' consulok, praetorok 's dictatorok, midőn hivatalokat letették. *L—ú.*

Pendulum. Igy neveztetik valami fonal vagy drót-szálra, vagy pálczára 's a' t. ollyképpen alkalmaztatott sulyos test, hogy azon mozdulhatatlan pont körül, mellyen függ, szabadon mozoghasson. Hogy a' pendulum nyugodva álljon, ezen pontnak a' pendulum sulypontjával ugyan-azon tető (verticalis) lineában kell állania. Ha pedig azt oldalvást elhajlott helyezetbe tesszük, ugy hogy a' sulypont nem áll többé a' felfüggesztés pontjával ugyan-azon tető lineában és magára hagyjuk, legkisebb taszitás nélkül is körmozgást tesz, a' tető pont felé. Ehez eljutván, olly sebességgel bir, mellyet valamelly test akkor nyert volna, ha ez azon helyről, mellyből a' pendulum megindult, a' pendulum által csinált körivnek legalsó pontja alatt huzatható vizerányos lineára szabadon esett volna le. Ez okból a' pendulumra nézve a' tetőlinea másik oldalán is szükségképpen olly magasan kell felmennie körmozgásában, mint a' mennyire elébb leesett. Ha annyira felemelkedett, ugy a' pendulum azon állapotban van, *mellyben elébb volt*, mivel ismét oldalvást hajlott helyezetbe hozatott 's most már a' másik oldalra kell hajlania, következésképpen, e' mozgását ide 's tova folytatván, most egyik, majd másik oldalra szünetlenül mozog. Ezen mozgást a' pendulum lebegésének (vibratio) mondjuk. Ha az emelcsőn lévő sulyt, p. o. ónglolyóbist, egyetlenegy nehéz pontnak, a' fonalat vagy drótszálat pedig, mellyen ez a' nehéz test függ, csupa lineának képzeljük, akkor ez egyes vagy mathematicum pendulum; a' valóságos pendulumot pedig fonallal, dróttal vagy ruddal és sullyal öszvetett, vagy physicum pendulumnak hivjuk. A' pendulumról tökéletes tudomány mathesis és rajzolatok nélkül nem tétethetik megfoghatóvá; a' honnan csak következőket jegyezzük meg róla: A' fen előadott mód szerént mozgásba inditott pendulum a' verticalis linea két oldala felé való körmozgásától soha se szünne meg, ha két környülállástól nyugvásra nem kényszerittetnék. Ezek a' fonalnak elkerülhetetlen dörzsölődése és a' levegő ellenállása, melly két környülállást soha sem lehet egészen eltávoztatni; hanem gondosabb készités, főképpen a' suly lencseformája, késélre függesztés 's más az ujabb órások előtt esmeretes segédeszközök által igen kevesittethetik. A' pendulum lebegésének idejeit határozza: 1) az elongatio vagy kihajlás szegletének nagysága, az az, azon szeglet, mellyet a' pendulum sulyának a' verticalis lineától eltávozása formál. 2) A' pendulum hosszától, 3) a' sulynak siettető erejétől függ. Ha mind ezen környülállások és két pendulum egyenlők, ugyanazon időben egyenlőül mozognak. De ha az emlitett környülállások közül csak egy külömbözik is, a' két pendulum mozgása is külömböző idejű. Többi egyenlőségek mellett a' rövidebb pendulum sebesebben mozog, mint a' hosszú. E' szerént egy másiknál négyszerte hosszabb pendulum kétszer lassabban mo-

zog, vagy a' négyszerte rövidebb pendulum két mozgást teszen az alatt, még a' hosszabb csak egyet teszen. Igy a' pendulum hosszát a' mozgás ideje szerént kiki tetszése szerént határozhatja meg. Figyelemre méltó, hogy a' pendulum a' földnek nem minden helyén mozog egyformán ugyanazon időben. 'S ide tartozik a' fellyebb emlitett harmadik környülállás, mellytől a' mozgás ideje függ. A' sulyerő, vagy a' mi ugyan az, a' földnek húzó ereje t. i. nem hat be mindenütt egyenlőül a' pendulumra, a' honnan a' földnek bizonyos pontjain lassabban mozog, mint másokon. Ennek oka a' középponttól távozó erőben (vis centrifuga) és a' sulynak azáltal okozott kisebbedésében van. Ez annyival észrevehetőbb, mennél közelebb fekszik valamelly hely az egyenlitőhez (aequator); ellenben a' földsarkok felé mindég kisebbedik az. (L. Föld). — Ha a' föld tökéletes golyóbis volna, ugy a' déllineáknak tökéletes ellipsiseknek kellene lenniek, és akkor egyszerre lehetne következést húzni a' perczes (secunden) pendulum hosszából a' grádusok hosszára, külömböző szélességeken, de a' valóságos mérések megmutatták, hogy a' déllineákban némelly rendetlenségek vannak, honnan helyesen lehet következtetni, hogy a' földnek átaljában nincsen egészen rendes formája, hanem olly test, melly itt ott inkább vagy kevésbé eltávozik a' golyóbis formától. E' szerént a' pendulum mozgásától tulajdonképpen csak a' suly nagyságára és nem a' föld alkotására lehet következést huzni. A' fonalak dörzsölődésén és levegő ellenállásán kivül, még más okok is vannak, mellyek a' pendulum járásának egyenetlenségét okozzák. Ezek a' meleg és hideg közti változás. Mivel melegben minden test tágul, ugy a' pendulum is. A' rud nagyobb melegben láthatólag hosszabbul és hidegben rövidül, ezért a' pendulum nyáron lassabban jár, mint télen és a' közönséges pendulumos órák télen naponként fél minutummal sietnek, ha fütetlen szobákban állanak, sőt még a' fütött szobákban éjszakai kihüléskor is vehetni észre a' pendulum egyenetlen járását. A' rostélyformájú pendulumok, mellyek párhuzomos egymással öszveköttetésben álló külömbféle érczekből készitett rudakból állanak, leginkább ellent-állanak a' rendetlen járásnak, 's ez okból legkedveltebbek. Mind ezen környülállásokra szoros figyelemmel kell lenni, ha a' pendulumról pontos vizsgálatokat akarunk tenni. A' pendulum hatalmas eszköz az órák járásának egyenlősitésében. Huygens, ki Galileinek pendulumróli tanitásait bővitette, használta ezt legelőször az emlitett czélra, 's lett ezáltal a' pendulumos órák feltalálója (1656). (Vö. Óra). L. Kästner math. theoriáját a' pendulumokról *Anfangsgründe der höhern Mechanik* (Götting. 1793). A' pendulumnak használását a' föld alkotása meghatározására igen világosan adja elő Bode *Anleit. zur Kenntn. der Erdkugel* (Berlin 1803. Órai tekintetben Vö. Berthoudnak alapos „*Essai sur l' horlogerie*-jét" (Paris 1763). Legujabb tökéletesitéséről Biot tanit *Sur le longueur du pendule à secondes*" czimü munk. az ő *Traite d' astronomie physique*-jének 3 köt. *Cs—a.*

Penelope, Ulyssesnek felesége, ki mint a' férjeránti hűségnek 's háziságnak tükre, igen magasztaltatik. Ikariusnak és Pariboea nimfának leánya 's Telemachusnak annya volt. Midőn Trója elfoglaltatása után eltévelyedett férje holtnak tartatott, Homeros szerént 108 kérői voltak; de Penelope, ki éppen olly okos és jó erkölcsü volt, mint szép, üres reménységgel tudta azokat visszatartani, 3 eszt. dolgozván egy nagy szöveten és soha se lévén azzal készen, mivel éjjel mindég felbontotta azt, pedig a' szövetnek elkészitése volt a' választás határ-napja. Végre Ulysses (l. e.) megmentette hü feleségét a' kérők alkalmatlankodásitól, fiával együtt haza jövén.

Penn (William) szül. Londonban Oct. 14 1644 fia azon hason nevü angol admirálnak, ki vitézi bátorságáért és hazája iránti buz-

galmáért, még az Angliát háborgató pártosoknál is nagy tekintetben állott. P. nagy nyilvános pályára készitve, az oxfordi egyetemet látogatá-meg, 's nemzecsége hirkoszoruzta nevének 's roppant értékének egyetlen örökösét tekinté a' sokat igérő ifjuban. Ajtatos rajoskodáshoz, 's egy csendes és vágytalan élethez vonszódásának szüntetése végett, atyja Párisba küldé, hogy ott a' fényes udvar és buja főváros zavarában a' nagy világhoz izelednék. Valóban darabig engedett is az uj behatásoknak, de ugy hogy mindig nemes erkölcs, 's szeplőtelen viselet bélyegezné. De honába visszatérte után, egész erővel ébrede ismét fel ajtatos lelkesülése, melly a' quäker Loe Tamás egyházi beszéde által, é'etének már első ifjuságában meghatározó irányt adott, 's azon hiedelemben, hogy őt már gyermek korában rendkivüli isteni ihlelet szállá meg, kiapadhatlan táplálékot talált. Titkos sötét érzetekkel, 's homályos ábrázolatokkal telve, Irrlandba utazék az ifju, 's egy quäker községnél szállott be, oktatásaikat 's alkotmányukat közelebbről esmerni vágyván. E' község könnyen megnyeré őt, 's annak tagjaival egykor fogságba is viteték. 22 évében vala, midőn 1666 minden világi keresetekről lemondván, a' Fox György (l. e.) felekezetével legszorosabban egyesült. Semmi sem vonható többé ettől el; még atyja haragja sem, ki végre házából kitaszitá, 's kitagadással fenyegeté. Minden üldözések, ilju társainak gúnyai, 's a' pornép szidalmai ellen csak feddhetlen életét állitá. Illy nagy állhatatosság végre atyja keménységén is győzött. Sőt fija nézeteit maga is elfogadván, annak szenvedett méltatlanságait gazdagon megjutalmazni iparkodott. E' közben William a' Quäkerek közt különös tekintetet 's határtalan bizodalmat szerzett. Már jókor, mint lelkes tanitó, lépett fel köztök, 's megesmerék, hogy egy illy szellemü és jeles mivelcségü férjfi, azt, mit Fox és mások kezdének, foganattal folytatni, 's a' kis üldözött nyájat tovább terjeszteni fogja. Mert noha külömben a' világi tudósságra igen keveset tartának, még is kelle azt egy olly emberben becsülniök, ki azt a' világgal, jelesen a' tudósokkal, papokkal, 's világi birákkal mindenütt összeütköző meggyőződésök védelmére használni akarta. Ha bár rajoskodástól maga sem egészen szabad, még is mérséklé a' Fox nagy részben felette busongó ábrándozásit, 's azok szigoruságát lágyitá. E' felett kereszténvi türelem szellemével birt, 's azt a' Quäkerek közt megalapitani törekedett. Általányosan az elválasztó-oktatásokra nem sokat tartott; csak a' kereszténvi életben helyhezé az élő kereszténységet, 's minden tudást sokkal kevesebbre becsült a' cselekvésnél. Ez alaptételekkel, mellyeket elragadó ékes szóllással tanitott, a' községnek belső világról, 's Krisztusnak bennünk felelevenitéséről oktató alap ötleteit összetudá egyeztetni. Atyja helybenhagyá huzgó törekvéseit, 's tömérdek vagyont hagyott rá. Halála előtt a' kedves fiut, 's annak kegyes czélzatait a' király oltalmába ajánlá. A' király 's a' vélhető korona örökös valóban sok becsületet is mutatának hozzá, de többszöri tömlöczbe vettetését még sem akadályozhaták, mert az angol parlament szükségesnek tartá hathatósan dolgozni egy olly vallási felekezet lábra kapása és kiterjedése ellen, melly minden kormányi viszonyokkal meghasonlani látszék. De tömlöcze csendében is azon gondolkodott P. hogy községében az egynehány keresztény templomot helyreállicsa. Több iratait, mellyek a' quäker felekezettől kerültek legjobbikaihoz tartoznak, fogságában készité. Midőn kiszabadult, uj községeket alapitott, 's épületes iratokat osztogatott, mellyek tisztábban és világosabban valának feltéve, mint azok, mellyeket Fox 's társai közlének. Az udvarnál befolyásánál fogva a' községnek némelly kedvezéseket is szerzett. II Károly és II Jakab olly kegyesek valának hozzá, hogy végre az

eskütől felmentést is megnyeré, minthogy az esküvés a' Quäkerek vallásos alaptételeikkel ellenkezik. Még sem nyerhete szabad vallás gyakorlatot, sőt iratai által még az angol egyházat is fellázitá. Ő t. i. a' három egység és elégtétel tudományát maga választotta álláspontból inkább szónokilag, mint alaposan támadá meg, 's ez által magának kemény fogságot, feleinek hosszu üldöztetést okozott, melly mellett némelly kegyetlenségek is történtek. Minden protestans felekezetek titkos papismussal vádolák, mit még a' közönséges türelemről tartott tanitásában is fel akartak lelni. P. mindazáltal dolgához erősen bizott, 's nem szünt meg jól tenni. Tanácsához, vigasztalásához, segicségéhez mindenki folyamodott, háza a' segély keresőktől soha ki nem ürült, 's mindenek szükségét kielégitni vágyó legnagyobb készsége, 's olly értéke mellett, melly fejdelmi jótétekre is elégnek látszék, utoljára meggyőződék, hogy munkás részvételének határt szabni kénytelen. Azonban folyvást hihetlen sokat tett; számtalanok köszönék neki gyámolitásukat 's megtartásukat. Még nagyobb lőn hatásköre 1681-től, midőn a' kormánytól, egy atyjáról rá maradt nagy adóssági kereset fejében, a' Delaware mellett Ejszakamerikában, egy nagy darab földet teljes birtoki jussal, (de a' korona felsősége alatt) saját kérésére kapott. P. a' még eddig jobbára puszta tartományba Európából gyarmatokat küldött, ezeket minden szükségesekkel gazdagon ellátá, 's keresztényi alkotmány által polgárilag is boldogitni kivánta. A' buzgó emberbarát e' mellett kereskedői vállalatokat nem teve fő czélul. Talán arra szándékozott, hogy a' Quäkereknek, kik közül már Amerikába többen elvándorlának, egy menedékhelyet alapicson, ha talán gyülölet és üldözés által Angliából egészen kiszorittatnának. De azért éppen nem volt szándéka, hogy birtoka, melly róla Pennsilvania (l. e.) nevet kapott, csupán Quäkerek lakja legyen, sőt vallás különség nélkül mindeneket felszólitott, kik a' földet szorgalmasan mivelni, 's magokat rendszabásai alá vetni akarnák. Itt kellett volna a' türelem szellemének, mellynek ő maga hódolt, mindenfelé nyilatkozni, 's egy minden nemzetből és vallásfelekezetből álló atyafinépnek összegyülni, melly az egész kereszténység tüköre és példája lenne, 's mellyhez az egész nagy keresztény község, mint erős központhoz ragaszkodnék. Az uj főváros neve Philadelphia azon testvéri szeretetre mutatott, melly e' kis keresztény ország minden lakóját, 's reménye szerint egykor valamennyi községek nagy szöveségét betöltendő, 's a' földön egy boldog időkort alapitandó vala. A' számos telepedők, 's a' legkülönneműbb emberek, kik Pennsilvaniába vándorlának, csak hamar egy erkölcsös néppé szaporodtak; magokra a' Quäkerekre is elhatott a' nagyobb szabadsági szellem; sok önkényüségben és ajtatos különködésben alább hagytak, 's bár még a' többi lakosoktól különböztek is, a' polgári viszonyokkal annyira, mint Európában, nem ellenkezének. Philadelphia, melly egy kis helységből hamar nevezetes várossá emelkedék, a' P. elvei legkécségtelenebb valósultának tetszett. 1682 P. maga az uj gyarmatba utazott, 's az alkotmányt rendbe szedte. Alaptételül rendelé, hogy minden, ki egy mindenható Istent esmer, 's magát arra kötelezi, hogy törvényes felsőség alatt igazságosan és csendesen él, 's vallásbeli gondolkozás miatt mást nem keserit, ez ország polgára lehessen. Innen visszatért Angliába, hol a' Quäkereknek vallásbeli szabadságot szerezni törekedett, 's idejét községe 's Pennsilvaniája gondja közt osztá meg. Végre II Jakab szabad vallás-gyakorlást engede községének, de a' Quäkerek mint minden nem Conformisták szabadsága és bátorsága, még is csak III Wilmos alatt, a' közönséges türelem parancs által állapittatott meg. Később vizsgálat alá vonatott P. mert az előzött II Jakab királytól egy levelet találának nála, melly-

ben az őt előbbi jótéteire emlékezteté, 's azok visszonozására inté. Minthogy a' nélkül is sok ellenségi valának, annál nagyobb veszélyben forga, hogy az uj uralkodás ellen arúlónak ne nyilatkoztassák. De P. rémülés nélkül védé magát a' törvény előtt; nyilván megesmeré, mennyire szerette az elűzött királyt, de az uj királyi ház ellen semmi nemü titkos merészletekben részt nem vett. Nem lehete vétkesnek találni, de még is hosszas kedvetlenségekbe keverték, mellyek kikerülése végett 1699 még egyszer Amerikába utazott, hol tervének kivitelén a' mind inkább virágzó ország javára több évekig munkálkodott. Innen végre haza fordulván, londoni házában megvonva élt, kevés emberrel társalkodott, 's csaknem házi dolgaival, kegyes szemléletekkel, 's nehány quäker iromány rendbeszedésével foglalatoskodott. Ezután második feleséget vett, 's akkor a' nyilvános életben ujabban fellépett. A' quäker község kiterjesztése végett Hollandiába 's Németországba is utazott, Pfalzban predikált is, holmár előtte a' Quäker Ames Vilmos tanitott; de itt, bár Erzsébet pfalzi grófné kedvezett is neki, munkája foganat nélkül volt. Egész agg koráig megmaradt czélja iránti buzgó lelkesedése, 's bánat nélkül pillanthatott vissza érdemteljes életére, mellyet Maj. 30 1718 végzett. Legujabb életirását Th. Clarkson (*Memoirs of the private und public etc.* Lond. 1812 2 rész) adá. *J.*

Pennalismus. Igy nevezik azon neveletlenségeket 's éretlenségeket, mellyeket hajdan a' régibb tanulók az ifjabbakon, 's ujon érkezetteken (kiknek guny-neve p e n n a l e, utóbb r ó k a volt) elkövettek. Ezeknek első évben szolgálniok, 's a' felett minden mocskot türniök kellett. 1661 és 1663 Németországon birodalmi, és országos törvényekkel iparkodának e' kicsapongást zabolázni, még is sokáig fenmaradának annak nyomai. Azt tartják a' Pennalismus legelőször az olasz egyetemeknél támadt.

Pennant (Thomas), 14 Jun. 1726 szül. Downingban, a' flintshirei grófságban, megholt 16 Dec. 1798. Oxfordban tanult, ben 's külföldön nagy utazásokat tett, a' természet-históriában tudományos nyomozódásokkal foglalatoskodott, főképpen a' zoologiában (állattud.), mellyet némelly esmeretlen állatok felfedezésével és leirásával bővitett; hasonló fáradságot forditott a' históriára, 's hazájának alkotmányára és jusaira, mellynek természet-históriai és topographica esmeretét utazási által szaporitotta. Scotország is általa tétetett esmeretesebbé. Mint békebiró, nagy hirt szerzett magának igazságosságával 's több irományiban vitatta és védte a' szegények jusait. Legjelesebb munkái *Indian zoology* (1769, ném. Forstertől); *British zoology* (4 köt. németül Murrtól); *Arctic zoology* (2 köt. ném. Hoffmanntól); *Synopsis of quadrupeds; History of quadrupeds* (2 köt.); *Genera of birds; Tour in Wales; Tour in Scotland and voyage to the Hebrides etc.* *L—ú.*

Pennsilvania, az éjszakamerikai egyesületnek szabad statusa, 2086 nsz.mf. 1,320,000 lak. Ezeknek $\frac{1}{3}$ része német eredetű, Schwabenből, Elsaszból, Frankenből, Vestfalenből 's a' rajnai tartományokból; más harmad-részét Angolok teszik, kik közt a' nagyobb tekintetüeknek legszámosabb része Quäkerekből áll. A' harmadik harmad-részt Svédek, Németalföldiek 's főképpen Irlandiak formálják. Vannak még 30000-en felyül szabad barnák, Irokesek és Delawarok. Pennsilvaniának határai: éjsz. Ujyork 's az Erie tava, dél. Delaware, Maryland és Virginia, kel. Ujyork és Ujjersey 's nyug. Ohio és Virginia. W. Penn, kiről neveztetik, a' britanniai statuson követelt adóságának fejében kapta azt 's 1681-ben 2000 ujlakót küldött oda, többnyire Quäkereket, kik az ángol papságtól nyomattak 's 1682 reábirta a' honyi lakosokat, hogy azt a' tartományt, mellyet kiván, pénzért átengedjek neki. Telyes gondolkozás-és vallás-

szabadságot vitt be, melly olly számos lakókat édesgetett oda, hogy a' népesség hirtelen megnőtt. Sok folyói közt legesmeretesebbek: a' Delaware a' Schuylkillel; a' Susquehannah a' Juniatával 's Alleghanyval; és a' Monongahela, melly utóbbiak Pennsilvaniának Pittsburg nevü városánál öszvefolyván, Ohio nevet kapnak. Osztályi ezek: 1) a' hegytájék, mellyet a' kék, végetlen és alleghany bérczek külömbféle arányban hasitnak; 2) a' bérczektől keletre és 3) nyugotra eső tájékok, melly két utolsóban a' föld igen termékeny. A' tartománynak csaknem harmadát hegyek fedik, mellyek sehol se érik el a' hólineát 's csaknem mindenütt erdőkkel fedetnek. Ezen hegyek közt a' levegő tiszta és egyenlő, a' tél hideg. A' tartománynak ezen hegyektől kel. eső részében az időjárás hirtelen változó 's a' hidegnek és hévségnek gradusi igen magasak, de csak rövid ideig tartók. A' hévség és hideg változási az esztendőnek minden szakaszában olly hirtelenek, hogy nem ritkaság ugyanazon nap menydörgést és havat tapasztalni; innen a' sárga hideg és más betegségek igen gyakoriak. A' bérczek nyug. oldalán a' levegő sem olly hév, sem olly hideg, 's az időnek változási nem olly gyakoriak és hirtelen egymást felváltók; a' levegő általánosan szelidebb. Pennsilvania minden nemű barmat nevel és mindenféle gabonát, kerti veteményt, lent, kendert, fát, vasat, ezüstöt (1826 olta), kőszenet, márványt, meszet, 's kevés rezet és ónat ad. A' vas, mellyet ez a' tartomány bőséggel ad, különösen jó, könnyen folyó és rendkivül nyuló; kevésbé árt annak a' rozsda és hóviz, mint az europainak, a' honnan többre is becsültetik ennél a' hajóépitőktől. Az érczek olly könnyen 's olly porhanyó kő közt feküsznek, hogy kevés kölcséggel kihozathatnak. A' Németek főfoglalatossága földmivelés, mellyet azok szorgalommal és takarékosan üznek; német alkotmánnyokat, szokásaikat és életmódjokat megtartják 's maradékaikra átplántálják. Örömest együve-tartanak, főképpen ugyanazon valláson lévők; nem igen társaságosak, de szolgálni készek 's utazók eránt vendégszeretők, kikkel becsülettel bánnak. A' lélek mivelcségét 's a' nevelést elmellőzik; nem tudnak mindnyájan németül olvasni, kevesen irni és számolni. — A' kézi mesterségek és kereskedés mindég inkább emelkednek; kiváltképpen gyapju és vászon miveket, papirost, üveget, porczellánt, félporczellánt készitnek. A' pennsilvaniai kereskedési portékák közt legjelesebb a' buza (legjobb egész Ejszakamerikában) és buzaliszt. Ezeken kivül kivitetnek: lenmag (melly igen betses), dongafa, marha- és disznóhus, sok rudvas, öntött vasmívek, kőszén, só és puskapor. Kereskedése Chináig, Péterváráig 's a' földközi tengerre kiterjed, mellyet nem csak tulajdon, hanem a' többi statusok és nyug. India termesztményeivel űz. Fő helye a' kereskedésnek Philadelphia (l. e.). A' nagy ohiocsatorna öszveköti az Ohiot Pittsburgnál a' Cheasapeaköbölel Georgetownnál. A' többi helyek közt szorgalmatos mesteremberek vannak: Germantownban, Lancasterben, Ephratában vagy Dunkerstownban, a' Dunkereknek (egy Separatista-közönségnek) honyában és Bethlehemben, az éjszakamerikai szabad statusokban egyesült morvai atyafiak főhelyében. A' pennsilvaniai törvényadó hatalom a' közönséges gyülés kezében van, melly a' tanácsból és népképviselők házából áll. Végrehajtó hatalommal a' 3 eszt-re választott kormányozó bir, kinek nem lehet 30 eszt. alól lenni. A' status a' congreszbe 2 tanácsost 's 26 képviselőt küld. *L—ú.*

Pensio, nevelő intézet, l. Intézet.

Pensionnair jelent 1) kosztost, vagy valamelly nevelő-intézet (pension) nevendékét, 2) ollyas személyt, ki a' statustól kegyelempénzt húz. Nagy-pensionnairnek a' hollandi statusoknak elsőministere vagy is ugy nevezett general-ügyvédje mondatott. Nem volt neki elhatározó szava a' státusok gyülésében, hanem ő csak

azt adta elő, a' mit határozás alá kellett venni. Ő szedte öszve a' voksokat, fel tette a' határozatokat, felbontotta a' statusokhoz intézett irományokat, végezett a' külföldi követekkel, 's felvigyázott a' statusok jövedelmire, az igazság kiszolgáltatására, 's mindenre, a' mi a' tartomány boldogságát elősegéllé. Hivatala 5 esztendeig tartott. A' revolutió ezen méltóságnak véget vetett. — Napoleon 1805ben a' köztársaságnak egy status-pensionnairt rendelt igazgatóúl. (l. Schimmelpennink.) *Sz—E.*

Pentaglotte, l. Pentapla.

Pentameter (öt mérték); öt lábu vers. E' lábak állanak két spondaeusból, mellyek dactylusokra is válthatók, tovább két dactylusból és egy spondaeusból, melly utósó ugy szakasztatik két felé, hogy első tagja a' két első láb után következik, másik pedig a' verset zárja-be, hol e' tag rövid is lehet. Mustrája tehát ez: p. o.

— ⏑⏑ | — ⏑⏑ | — | — ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ | ⏑.
Hajdani hős szellem' lángheve már ma kihült.

A' régi grammaticusok, kik e' szerint a' pentametert öt lábu verssé teszik, ennek egyéb okát nem adhatják, mint azt, hogy egy tagu láb nem lehet; mert a' fül, és ön valója szerint a' pentameter csak ugyan mint a' hexameter, hatrészű vers, mellynek a' harmadik és hatodik osztálynál egy hosszu vagy a' végsőnél rövid szótagja van, 's ennél épen olly sokáig késünk, mint két hosszu tagnál. E' kettős késedelem a' versnek némi szelidet 's kedvest ad, mi által a' pompás hexametertől szembetünőleg különbözik. Innen mondja Ovid, hogy Amor a' pentametert ön mulacságára teremté, midőn a' hexametertől két szótagot elorzott. Magában a' pentameter egyhangu, 's untató volna, azért mindenkor hexameterrel felváltva használtatik. Az igy készült versezetet a' régiek elegiának, a' két verset pedig distichonnak hivták. (L. Distichon és Elegia.) *J.*

Pentapla, Pentaglotte, 5 nyelven lévő biblia.

Pentateuchus, l. Zsidó nyelv és Mózses.

Pentathlon, l. Gymnasium.

Penthesilea, l. Amazonok.

Pentheus, Kadmosnak unokája 's annak, mint Thebae királyának örököse. Ellene-szegezvén magát Bacchus tiszteltetése bevitelének, azt a' szomorú sorsot vonta magára, hogy a' Bacchaek (Bacchus innepét inneplő asszonyok), kik közt voltak annya és huga is, dühös eszelősségekben szétépvén, megölték őtet. *L—ú.*

Pénz. Olly csereeszköz, mellynek közönséges becse van, mivel a' szükséget és bőséget bizonyosan egyenliti. Értéke t. i. mindenütt esmeretes, a' mennyiben egyéb dolgok értékével öszve hasonlittatik. A' pénznek tehát szükségesképpen olly masszából kell lennie, mellynek 1) magának becse van, 2) mellyet minden ember feleslegvalójáért örömest elfogad; 3) mellynek értéki meghatároztatása könnyü és minden előtt esmeretes, a' ki rendesen cserefoglalatosságot üz. Ha az illyen masszának olly forma és becsjegy adatik, mellynél fogva csak a' külömbféle szükséges dolgok kicserélésére 's megszerzésére használtatik, pénz nevet kap. Már az, a' miből pénz csináltatik, maga a' portékák közé tartozik, mint a' külömbféle pénznemek is portékákká lesznek, ha pénzért vétetnek. Külömbféle nemzetek mivelcségeknek korábbi szakasziban, külömbféle dolgokat vettek fel pénznek, mellyek a' fent előadott tulajdonságokkal inkább vagy kevésbé birtak; hanem minden pallérozott nemzet érczet 's az érczek közt is nemesebbeket választ pénznek. Mert 1) szükség-becsek van, mivel a' fényüzés mindenütt aranyat 's ezüstöt kiván; 2) nem lehet tartani attól, hogy becse valaha és hirtelen változást szenvedjen, melly eset az élet egyéb szükséges eszközeinél sokszor igen könnyen előálhat;

3) csaknem végbetetlenül osztathatók kisebb részekre; 4) romlást kevésbé szenvedhetnek; 5) könnyen hordoztathatók, mivel becsek a' vitel kölcsége miatt keveset változik. A' nemes érczeknek általános csereeszközökké létéből származó haszon még nagyobb lett, midőn már nem volt minden magános embernek szabad ércz pénzdarabokat verni, fontolgatni és belső értékét 's finomságát meghatározni, hanem törvényesen és közönséges tekintettel verettek azok az egyes darabokra, mellyek pénz gyanánt forognának, bélyeg üttetett rájok, melly által mindenik darabnak nehézsége, jósága, 's belső becse kijelentetik és végre a' veretö képéve és felül-vagy körülirásával, mellyet mindég jótállásnak vehetünk, felkészittetett. Illyen darabolt pénzt, pénzdaraboknak nevezünk. Pénz helyett az adó sokszor pénz-kimutatást fogad el. A' pénznek ezen képviselöit is, bár nem tulajdonképpen, pénznek nevezzük. Világos, hogy ezen pénz-kimutatások csak addig egyerejüek a' pénzel, mig bizonyos, hogy a' valóságos pénzt, melly általok kimutattatik, megkapni lehet, és hogy becseket addig tartják meg, mig az e' felöli bizonyosság nem csökken. Illyen nemü minden papiros pénz (l. e.), mint az ércz-pénz is, melly nagyobb értékben forog, mint ércz-becse mennyi; továbbá minden váltó vagy adóság-levél, mellyek valóságos pénz helyett használtatnak. Hibás előterjesztés az, ha a' pénzt ugy vesszük, mint érték jelét; mert a' pénz igazi érték, de a' melly csak a' portékák cserélésére rendeltetett. Éppen olly hibás gondolat az, ha a' pénzt zálognak tekintjük. A' zálog belső valósága abban all, hogy a' záloggal olly kötelezés van öszveköttetve, hogy azt megtartanunk kell, és annak, ki elzálogositotta, ismét visszaadni tartozunk, mihelyt az, a' miért kaptuk, lefizettetik. A' pénzt ellenben nem vagyunk kötelesek megtartani, birtokosa szabad tulajdonosa annak 's azt teheti vele, a' mit akar. — Hogy valamelly pénz-nemnek értéke legyen, az az, hogy belső becsével cseréket rendesen üzhessünk; tehát becsének ott, hol használtatik, közönségesen meg kell esmertetnie. Innen a' pénznek több nemei vannak: u. m. 1) Helybeli pénz, melly csak bizonyos helyen, kereskedők közt, vagy kis kerületben vétetik el, mint az ollyan pénz, mellyet bizonyos fabrika-hely, vagy helység felsősége ad ki szükség idején, szükség-pénz (tokens); 2) Ország-pénz, mellyet valamelly ország kormánya pénzdarabokban vagy pénz-kimutatásokban ad ki; 3) Világpénz, mellynek belső becsét az egész világ megesmeri, tehát mindenütt elvétetik; illyenek p. o. a' bizonyos nehézségü 's finomságú arany 's ezüstrudak, a' hollandi arany és spanyol-piaster.

Pénzdarabok l. Pénz. Ahoz képest, mint képzelt és valóságos pénz, pénzkimutatások, hitelpénz, papiros-, privát-, status-vagy világpénz van, osztatik a' pénz képzeltre, valóságosra, papiros-, privát-, status-és világpénzdarabokra. A' jó pénzdarabok feltételei és hasznai egyenlők a' jó pénzéivel. Valamelly országban, hogy az adás-vevés folyamatja minden baj nélkül mehessen, szükségképpen több nagyobb 's kisebb pénzdaraboknak vagy ugy nevezett apró pénznek kell lenniek. Kiváltképpen nagy hiba az, ha jó apró pénz elegendő mennyiségben nincs; mert csak ez által lehet a' legcsekélyebb értékü portékát megszerezni. — Ha nem gondoskodik a' felől a' status, sok csekély értékü dolog elvesz, mellyek együtt sokat érnének, 's a' kereskedők igen megkárosodnának. Mivel apró pénzt csekély értékéhez képest tiszta ezüstből verni nem lehet, tehát rézzel elegyittetik, sőt sokszor csupa rézből is, reá ütvén, mit érjen ezüstben? veretik. Ha a' pénzdarab érczben nem ér annyit, mint a' mennyiben forgásban van, akkor csak hitelpénz. A' papiros-vagy bőrpénznek magában semmi valóságos értéke sincs; értéke a' fizetőnek hitelétől és mindenkori használtathatásától függ.

PÉNZFORGÁS, Circulatio. Valamelly statusnak jóléte főképpen attól függ, hogy kinek-kinek bőven legyen használható vagyona, 's felesleges javaival azt, a' mire szüksége van 's a' mivel mások bővelkednek, becserélhesse. Minden illyen dolog lassanként bizonyos becset kap, az-az, a' ki birja, nem adja azt örömest odább, ha csak más becses dolgot nem kap érte, mellyre vagy magának van szüksége, vagy mellyért azt, a' mire szüksége van, könnyen becserélheti. Ha tehát valamelly ország lakosainak nagyobb része hasznos dolgok bőségére jutott, mindenik ollyan valamit kiván érte, a' mije neki nincs 's a' mijek másoknak van, kik ellenben hasonlóul olly valamit kivánnak feleslegesekért, a' mi nélkül szükölködnek 's a' mi mások birtokában van. A' mennyiben e' szerént mindenik ad valamit, 's mindenik más dolgot kap érte, szükségesképpen circulationak, forgásnak 's adásnak és vevésnek kell a' nép közt származni. A' szükséges dolgok mindég azon mérték és mód szerént cseréltetnek el, mint kinek-kinek szüksége van azokra 's mint egyezhet meg kiki annak becse felett a' másikkal, ugy, hogy minden dolog annak kezébe kerül, a' ki kivánja azt. Az az eszköz, melly szerént becsültetnek és fizettetnek a' javak, pénznek neveztetik. Mivel ennek becsét minden esmeri, tehát azért, a' mije felesleges, örömest veszen el pénzt és ha portéka portékáért cseréltetik is el, ennek becse is pénz szerént határoztatik 's könnyebbittetik meg elcseréltetése. Pénz (l. e.) tehát a' circulationak főeszköze, melly ez okból pénzforgásnak is neveztetik. Mert bár minden portéka forgásba tétethetik, ha egy kézből másikba megyen, még is csupán a' pénz az, a' mi szüntelen forgásban marad; a' honnan circuláló eszköz nevet is visel. A' circulatio miveletjei ezek. Azok, kiknek pénzek van, vagy szükséges dolgokat kivánnak azért, vagy más hasznot akarnak belőle huzni. Ha pénzekért portékákat vesznek, a' portékák eladóji azáltal eszközt kapnak kezekbe, mellyért uj portékákat vehetnek vagy készittethetnek. Mind a' két esetben forgásba tétetnek a' pénz és portékák. A' portékák bevégzik futásokat, ha a' vevőktől használás által megemésztetnek. De az első vevő kezében még nincsenek emésztésre határozva; hanem ettől ismét eladatnak, vagy hogy az uj vevő egyenként adja el azokat az emésztőknek, vagy hogy uj portékákat készicsen belőlök; ezen czélra a' portékák sok kezen mehetnek keresztül, minekelőtte emésztőkhez jutnának, kiknél futásokat végzik. De a' pénz mindég kicserélésre rendeltetve marad 's fő eszköze annak, hogy a' portékák és javak egy kézről másra menjenek, innen circulatio alatt főképpen pénzforgás értetik. A' forgásnak fő rúgója pedig a' reménylendő nyereség, vagy haszon, mellyet magoknak mind a' portékák, mind a' pénz tulajdonosai igérnek. Mihelyt alapul t. i. azon előterjesztés, hogy valamelly tartományban vagy helyen több ember van, ki jószágot keres és módja is van azt megfizetni, azáltal mások felserkentetnek azoknak készitésére vagy megszerzésére. Ezt a' foglalatosságot mindazáltal csak annyiban folytatják, ha reménylhetik, hogy azért, a' mit készitettek, vagy szereztek, többet kapnak, mint a' mennyibe nekik kerül. Mert csak ezen „Többen" áll nyereségek 's az a' rúgó, hogy portékákat készicsenek, vagy szerezzenek továbbra is. Falusi parasztok, mesteremberek és fábrikások tehát szükséges dolgokat szereznek és a' portékáikért kapott pénzel kifizetik a' materiálékat 's munkásokat, kik uj portékák készitésére vagy szerzésére szükségesek. E' módon a' pénz kerengő folyamatba hozatik, ugy, hogy ugyan-azon pénzdarabok, mellyeket a' fábrikás portékájáért kap és mellyeket tőle munkásai kapnak, vagy mellyeket ezek szükséges dolgaik megszerzésére fordítnak, ezerféle csatornán folynak vissza ismét ugyan azon fabrikáshoz vagy körforgásokat ujra elkezdhetik és ismét éppen ugy vé-

gezhetik, hogy azt ismét elkezdjék. A' circulatio maga azonban nem állit productumot elő, tehát a' nemzeti gazdagságot se szaporitja; mert előre feltennünk kell, hogy a' hol circulatio van, ott javak is vannak. Segiti ellenben a' javak szaporodását, és igy e' tekintetben a' nemzeti gazdagságot is, a' mennyiben a' javak szerzésének és szaporitásának rúgója, mert a' külömbféle javak azáltal kapnak nagyobb becset, ha forgásba tétetnek. Annak fáradságának ugyan is, ki azokat öszveveszi, tartja és azoknak, kik kivánják elviszi, meg kell térittetni és annyival több becse lett azon portékának, mennél gazdagabban jutalmazza a' reá forditott fáradságot. A' mennyiben tehát a' forgás annak oka, hogy több miv készittessék 's azáltal mind a' javak (portékák) mennyisége, mind becsek nagyittassék, ennélfogva oka a' nemzeti gazdagság nevekedésének is, bár nem alkotó része annak. A' forgás haszna innen annál nagyobb lesz a' társaságra nézve, mennél gyorsabban segiti a' készitmények kelete által uj mivek készitését 's szaporitja ez által a' reá forditott pénzt. Hogy azok, kik mivek készitésével foglalatoskodnak, az időt vevők keresésével 's portékáik szállitásával ne vesztegessék, a' társaságban ollyan emberek vannak, kik ezt a' foglalatosságot magokra vállalják 's nagyobb tökéletességgel űzik, mint magok a' készitők, mivel csupán ez életek módja. Ez a' kereskedők 's kereskedéssel foglalatoskodó személyek osztálya. A' kereskedő egyfelől felkeresi pénzével a' portékák készitőit, megveszi tőlök miveiket 's ezáltal azon állapotba helyezi őket, hogy mesterségeket folytathassák; más felől azokhoz viszi a' portékákat, kik azt kivánják. Az igy bevett pénzel ismét portékát keres 's igy a' pénznek és portékáknak körfogása szakadatlanúl folytattatik. Mennél előbb elkelnek a' készitők portékái, annál előbb fordittathatik az azokért bejövő pénz uj készitményekre és annál kevesebb pénz szükséges ugyanazon mennyiségü portékának készitésére és eladására. Ha p. o. egy fabrikástól hónaponként 1000 for. árrú portéka vétetik meg, az azért kapott pénzel mindjárt ismét ugyanannyi uj portékát készittethet és azon pénz, mellyet az elsőkért kapott, munkásainak 's materiálék adójinak fizetésére fordittathatik 's mivel ezek azt mindjárt ismét kiadják más dolgokért, tehát ugyanazon pénzdarabok jövő hónapban ujonnan készitett portékáiért ismét visszajöhetnek, és ha ez egy eszt. 6-szor történik, tehát ez a' pénz elég volt arra, hogy a' fábrikásnak portékái árrát, melly ezen summával egyenlő, hatszor megfizesse, ide nem számlálván azt, a' mi ezen pénzdarabokkal időközben becseréltetik. A' forgásnak nagysága vagy kiterjedése az eladott portékáknak mennyiségétől és millyenségétől függ. De egyenlő árru portékák egyenlő mennyiségének eladására nem éppen ugyan annyi mennyiségü pénz szükséges, hanem azon pénzmassza, mellyért egyenlő mennyiségü portéka eladatik, külömböző tartományokban 's külömböző környülállások közt igen külömböző és most nagyobb, majd kisebb lehet. E' részint az eladás hamarságától, részint hiteltől függ. Mivel t. i. egy és ugyan-azon pénzdarabbal egymás után sok portékát el lehet adni, és sok eladás nem pénzel, hanem csupa hitellel eszközöltethetik, tehát olly tartománynak, mellyben a' pénz sokáig soha se hever használatlanul, hanem egy kézből másba szüntelen forog, hogy ismét használtassék és hol a' hitelnek kész pénzi ereje van 's gyakran fizetésül szolgál, sokkal kevesebb kész pénzre van szüksége egyenlő becsü portékáinak eladására, mint más tartománynak, hol a' forgás lassan megyen 's a' hitel gyenge. P. o. Oroszországnak nagyobb mennyiségü pénzre van szüksége egyenlő becsü portékainak eladására, mind Angolországnak, mivel ott a' kereskedőknek bevett pénzeket gyüjtögetniek 's több hónapig heverni hagyniok kell, minekelőtte azért portékákat ismét vehetnének 's a' portékáknak hosszú utat

kell tenniek, minekelőtte vevőkhez jutnának; itt ellenben kiki, ki pénzt vesz be, csaknem ugyanazon szempillantásban talál ismét alkalmat, azt haszonra forditni 's a' kész portékák rakhelyeiből a' szállitás szakadatlanul tart; továbbá Oroszországban csekély a' hitelkereskedés, midőn az Angolországban legnagyobb erőben 's legszélesebb kiterjedéssel foly. Ha azonközben a' forgás olly dolgokban áll, mellyekben egyik csak annyit nyer, mennyit a' másik veszt, ugy az inkább káros, mint hasznos a' nemzeti gazdagságra nézve. Ez p. o. az eset 1) a' játékban, hol ugyan egyik erszényből másikba megyen a' pénz, de az, a' ki azt kiadja, semmi hasznost se kap vissza érte. Ez a' 2) eset a' status-papirosokkali vagy (kötelező levelekkeli kereskedésben. Becsek az általok behozott kamatban áll. Ha ez a' kamat változatlanul marad és a' tulajdonos kötelező levelét olcsóbban adja el, mint vette, veszt az eladó; de azért nem ad az a' vevőnek több hasznot, mint az eladónak hozott, a' nemzeti gazdagság tehát általok éppen semmit sem nyer. Mivel pedig nagy tőke fordittatik ezen adóság-levelek forgására 's ezen forgás a' nemzetnek általánosan semmi hasznot se hajt, tehát legalább az a' haszon vész el általa, melly származnék, ha ez a' tőke hasznos munkára fordittatnék.

Pénzforgási bank. Czélja banknóták kiadása, mellyek az adásban 's vevésben kész pénz képét viselik. A' banknótak becse az országnak valamelly pénze szerént határoztatik meg 's ennek több vagy kevesebb egységét foglalja magában. Czédulabanknak is nevezteték. Legnagyobb illyen nemű bank a' londoni, mellynek mind azáltal azonkivül más rendeltetései is vannak. A' londoni banknak legkisebb czédulái régenten 5 f. Sterl. voltak; hanem későbbi időkben 2 és 1 fontosokat is adott ki. Más nagy czédulabank Oroszországban van, mellynek legkisebb czédulái 5 rubelesek, hanem 10, 25, 50 és 100 rubeleseket is teszen forgásba. Hasonló módon ad ki banknotákat az austriai bank, mellyek 1 for-ig leszállnak. A' svéd és dán bankok még kisebb czédulákat adnak ki. A' czédulabankok azon igéretek által szereznek czédulaiknak hitelt, hogy ezeket kész pénzért beváltják, ha a' czédulák tulajdonosi kivánják. Ha a' bank pontosan megtartja szavát, ugy czédulái egyenlő becsüek a' kész pénzel. Ellenben ha beváltáskor a' bank nehézségeket teszen, vagy éppen nem is váltja be a' czédulákat, akkor a' banknóták a' kész pénz becsén alól sülyednek, sőt annyira alá eshetnek, hogy végre semmit se érnek. A' banknóták illyen hanyatló 's csaknem egészen semmivé lett becsének példáit adták Austria, Svédország, Oroszország 's a' t. bankjai, sőt az ángol banknak is hasonló sorsa volt a' franczia háború alatt. Pénzforgási vagy czédulabank csak akkor állhat fen haszonnal, ha olly nagy tőkéje van, melly telyes bizodalmát nyujt, hogy pénz-köteleztetéseit tökéletes pontossággal telyesitheti 's fogja telyesiteni. — A' közönség örömest használja a' banknotákat. Minden országnak ugyanis bizonyos mennyiségü pénzre, portékáinak könnyebb vevése és eladása végett éppen olly szüksége van, mint magokra a' portékákra. De az eladónak nem annyira a' czélja, hogy a' portékáiért jövő kész pénzt magát vegye fel, mint inkább az, hogy ollyan eszköz legyen kezében, mellyel mindent, a' mi tetszik, vásárolhasson, 's mellyet más portékáiért olly örömest elveszen, mintha kész pénz volna. 'S éppen ezen bizonyosságot adja neki a' banknota, mert ezzel ő és minden más, kinek adja azt, valóságos pénzt válthat be, mihelyt akarja. Mivel sok adó gondolkozik ugy, mint ő, illy banknota sokáig viselheti a' kész pénz képét 's forghat, mint érczpénz, mig egyszer valakinek szüksége nem lesz azt beváltani. A' banknoták egyébiránt alkalmatosabbak kereskedésre, mint a' kész pénz, mert 1) a' nagy fizetéseket megkönnyitik,

2) könnyen vitethetnek, és 3) mindent ugy elvégezni lehet velek, mint kész pénzel, a' mennyire hitele ki hat. Innen olly tartományban, melly nagy kereskedést üz 's telyes hitellel bir, csak hamar megszerettetnek 's rendszerént a' banknak csak kevés czédula vitetik vissza kiváltás végett. Ha egy ollyan bank észreveszi, hogy czéduláiért kevés érczpénz kivántatik 's ezek nagyobbára mindég közönség kezében maradnak, igy felesleges kész pénzét veszedelem nélkül használhatja 's csak annyit tart pénztárában, a' mennyi közönségesen előadódni szokott váltásra szükséges és elég. Azonközben használatlanul heverő kész pénzének használásában bizonyos és meghatározott rendszabásokra kell figyelmeznie, ha azon veszélybe nem akar esni, hogy kötelezteteseit ne telyesithesse. Ezen rendszabások következők: 1) hogy több banknotát ne adjon ki, mint a' mennyire a' közönségnek, melly közt forog, szüksége van; mert különben a' feleslegesek azonnal visszatérnek a' bankba 's a' váltogatással hasztalan fáradságot okoznak. 2) A' banknak czeduláinak becsét mindég egyenlőségben kell tartani a' kész pénzel. Ezt csak az által teheti bizonyosan, ha azokat szakadatlanul 's akárkinek kívánságára haladék és kölcség nélkül kész pénzel egészen beváltja 's ezen váltásokat minden helyen, hol a' czédulák számosan használtatnak, megkönnyiti. Hogy pedig ezt mindég tehesse, 3) nem csak minden helyen, hol illyen beváltások előjöhetnek, elegendő kész pénzt tarcson készen, hogy soha se szoruljon meg, 's ne kéntelenittessék a' kivánt váltást elhalasztani vagy kikerülni, hanem felesleges kész pénzét csak olly módon használja, 's adja ki, hogy rövid idő mulva mindég ismét vissza térjen hozzá, mivel csak igy lehet mindég kész a' tőle kivántatható nagyobb fizetések telyesitésére. A' czédulabanknak főhaszna tehát abban áll, hogy a' kereskedést segiti, a' kereskedőknek pénztárhitelek vagy váltóik discontozása által a' fizetéseket megkönnyiti 's azon állapotba helyezi azokat, hogy kész vagyonoknak egy részét, mellyet egyébiránt előfordulható fizetéseikre pénztárokban kellene tartaniok, más czélokra fordithatják 's hogy az országot az érczpénz szerzésétől neminemű részben megmenti. Ha rendin tul használtatnak a' banknoták 's általok minden kész pénz feleslegessé tétetik, helyébe papiros lépvén, akkor a' bank mind azon veszedelmeknek kitétetik, mellyek a' papiros-pénzt érhetik 's mind azon károkat huzhatja a' népre, mellyeket a' papiros-pénz szokott maga után huzni. (L. Papiros-pénz.)

Pénzlábnak neveztetik valamelly tartomány érczpénzei nehézségének és belső becsének meghatároztatása. Ugyanis csaknem minden statusban hasznosnak találtatván, hogy a' nemes ércz közé nemtelen elegyittessék, csaknem minden egyenlő nevű érczpénznek különböző nehézsége, különböző finomsága 's belső becse van, következésképpen a' pénzláb megkülönböztetése mindenütt igen fontos dolog. A' nehéz pénzláb abban különbözik a' könnyütől, hogy amabból kevesebb egyenlő nevű darab verethetik a' nemes érczek bizonyos mennyiségéből: p. o. egy márkból, az utolsóból pedig több darab. Németországban a' finom ércz nehézsége egységének meghatároztatása a' tiszta arany vagy ezüst kölni márkján, Angolországban fonton 's a' t. alapul. Legnevezetesebb német pénzlábak: 1) a' zinnai 1667-től, melly szerént verették Saxonia és Brandenburg (Zinnában, brandenburgi városban és klastromban) pénzeket, egy kölni finom márk ezüstből $10\frac{1}{2}$ tall. vagy 15 f. 45 kr. 2) a' leipzigi láb 1690-től; 3) a' porosz láb vagy Graumanné, melly szerént 1750 egy finom márk ezüstből 14 tall. veretett; 4) a' conventios láb vagy 20 for. láb 1753-ról, melly szerént egy a' bécsi és müncheni udvarak közt kötött egyezésnél fogva egy finom márk aranyból 283 f. 5 kr. $3\frac{44}{77}$ pf. 's egy finom márk ezüstből 20 f. vagy $13\frac{1}{3}$ conventios- vagy spe-

cies-tallér veretik. Ezt a' lábat Holsteinon, Lübecken, Hamburgon, Bremenen, Oldenburgon és Poroszországon kivül egész Németország elfogadta. Az ugy nev. 24 f. láb nem különös pénzláb, hanem csak a' 20 f-tos láb szerént vert pénzdaraboknak más számolásmódja. E' szerént tehát 20 f. 24-nek, a' 20-sak 24 kr-nak, 's a' 10-sek 12 kr-nak számláltatnak. Ezt a' számolás-módot Bajorország 's a' szomszéd statusok 1776 elfogadták, bár semmi valóságos változást se okoz. Mivel a' pénzdarabok igazi becse a' benne foglalt finom érznek mennyiségében áll, tehát az érczpénznek osztálya, formája és neve, egyszóval a' pénzláb, átalánosan kevés figyelmet érdemlő dolog, 's a' ki azt jól érti, a' mi $13\frac{1}{2}$ tall. becsü conv. pénzben, nem adja el másként, mint 14 tallérért, ha más azt Graumann lába szerént vert pénzel akarja kifizetni. Ez az eset főképpen a' nagy kereskedésben. A' kis kereskedésben már elébb tekinti az eladó a' pénz becsére nézve annak nevét 's kevésbé nézi finomságot. Ha t. i. valaki 1 garasért 2 font kenyeret szokott venni, tehát azt hiszi, hogy azt mindenért, a' mi garasnak neveztetik, megveheti; és mivel sokan hiszik ugyan azt, innen minden garast ugyan-azon értékben vesznek el 's ugyan annyi portékát adnak érte, mig tévelygéseket által nem látják. Mivel pedig a' kis kereskedés csaknem mindent magában foglal, a' mi nagy kereskedés által piaczra jő, természetes, hogy csekélyebb értékü pénzdarab, ha más több tartalmuval ugyan-azon becs szerént jő forgásba, valamelly népnek tetemes kárt okozhat. Illy csalódás könyüségét tekintvén, történt már, hogy haszon-kereső és csalárd politika gyakran arra épité pénzlábát 's azáltal szomszédinak sok kárt csinált. Legkönnyebben hozá szoknak az országok határszéli tartományai, hol nehezebb és könnyebb pénzlábak vannak, az egyforma nevü kölcsönös pénzdarabokhoz; a' könnyü és nehéz pénzek öszvekeveredtek a' kereskedésben 's egy ideig egyenlő becsek van. De mihelyt észrevétetik, hogy a' nehéz pénz nem ér többet a' könnyünél, felébred az a' gondolat, hogy amaz ezért becseréltessék, öszveolvasztassék 's könnyebb darabokban forgásba tétessék vagy más haszonra fordittassék. E' jövedelmes foglalatosság; de elvonja a' nehéz pénzt a' forgásból 's könnyüt hoz helyébe. Igy könnyen történhetik, hogy szomszéd statusok alattomban sokáig károsithatják egymást. Innen felette kivánatos volna, hogy minden kereskedő nép egy 's ugyanazon pénzlábbal élne, mert ezáltal a' kölcsönös adás-vevés igen megkönnyednék, és sok lehető visszaélésnek eleje vétetnék. Hasonlóul kivánatos minden kereskedést üző népnek abban leendő megegyezése, hogy minden pénzdarabra nehézsége, belső becse, vagy a' benne lévő finom érznek mennyisége 's a' törvényes veretésnek kölcsége reá üttetnék. Egyébiránt ezen utolsót részint haszon-keresés hátráltatja, részint az akadályozza, hogy a' már fenálló pénzlábnak megváltoztatása nagy zürzavart okozna a' kereskedésben, ha csak az országlás egyszersmind azt is meg nem határozná, hogy az eléhbi pénzláb szerént kötelezett fizetések miképpen történjenek? L. Jäckel *Münz-, Maas- und Gewichtskunde* (2 köt. Wien 1828); Nelkenbrecher zsebkönyvét (14 kiad. 1828); Gerhardt *Taschenlexicon der Berechnungsmünzen sämmtl. Reiche, Länder etc. nebst Anzeige ihres Werths in Conventions- und preusz. Courant, nach alphabet. Ordnung* (Leipzig 1816) és Rau *Münz-, Maas- und Gewichtstafeln* (Heidelb. 1829). — *L—ú.*

Pénzregale. Mivel a' pénzverés valamelly népnek jóllétével olly szoros öszveköttetésben áll és arra, hogy a' pénzdarabok forgásba jöjjenek, hitel szükséges, mellyel rendszerént nagyobb mértékben birnak az országlások, mint egy személyek, ellenben a' pénzverés jusával haszon-keresésből könnyen visszaélés történhetik, ha t. i. a' pénzdarabok valóságos tartalma csekélyebb, mint reájok ütött

becsek; egyszersmind a' felvigyázás, ha ezen jussal egyes személyek birnának, nehéz, sőt csaknem lehetetlen volna: ez okból sokkal bátorságosabb 's az egésznek javára czélerányosabb, ha az országlás veret pénzt. (Vö. REGALÉK). Ebből egyszersmind az utolsónak kötelezteté sét is lehet következtetni. (L. PÉNZLÁB). A' pénznek statusgazdálkodási principiumok által felvilágositott theoriája a' pénzpolitikára is nagy befolyással volt. E' szerént 1) a' pénzdaraboknak, 's általánosan pénznek, jó érczből kell készittetniek; 2) a' kész pénz akármelly névvel nevezendő helytartóinak az érczpénzel tökéletesen egyenlő beccsel kell birniok; 3) mind nagy, mind kicsiny pénzdarabokról elegendő számmal kell gondoskodni, hogy mind legnagyobb, mind legkisebb értékü kereskedési tárgyaknak árrát nehézség nélkül lefizetni lehessen; 4) olly pénznek nem kell forgásban megszenvedtetni, mellynek belső finom ércz-tartalma közönségesen nem esmeretes 's az ország pénzeinek becsével nincs öszvehasonlitva, továbbá a' statusban senkinek se kell törvényesen kötelezteni adásban 's vevésben fizetésül más pénzt elvenni, mint igazi és jó hazai pénzt; végre mindég elég jó és igazi honyi pénzt kell veretni 's idegen pénzt soha se kell másképpen bebocsátani a' kereskedésbe, mint belső érczbecse szerint.

PÉNZTUDOMÁNY, Numismatika (*Νομισμα* szótól, l' art du numismatiste, vagy numismatographia), a' vert pénzeknek mivészeti és történeti tekintetben való esmerete. Az emlékpénzeken megkülönböztetik 1) A' fő vagy felső lap (avers, pars adversa, antica, l' avers). Ezen a' szerzők képei vagy más ezekre vitető ábrázolatok vannak, az emberi ábrázolatok vagy csupa fejekből, vagy mejjképekből (protome, büszt), vagy egész, vagy fél alakokból állanak. 2) a' hátulsó lap, (revers, pars aversa, postica, le revers) ezen mythologiai vagy jelképi tárgyak látszanak. A' talpon való irást legendának (körirásnak), a' közepén valót pedig inscriptionak (felülirásnak) nevezik. Mindenik csak *későbbi időkben* jöve a' pénzekre, a' felülirások gyakorta csak egy szóból állának. A' pénzek alsó része, mellyet az alakoktól és irásoktól egy vonal választ el, basisnak, fenéknek (vagy Exergue, szeletnek) mondatik. A' pénztudomány legelőször a' szerről, ennek keveréséről, a' pénzek mivészi bánásáról, veréséről 's a't. tanit, azután az egyes darabok idejét határozza meg, a' hatóságokat, mellyektől törvényes charaktert nyertek, kijegyezi, a' jelszavakat, formákat, felülirásokat magyarázza. A' pénztudomány tehát általjában a' pénzek szeréhez van kötve, 's azon törvényes vagy egyezkedési változásoknak, mellyek a' pénznek, mint közönségesen elterjedt csereeszköznek értékére nézve időről időre történtek, felhordását a' pénz theoriájára bizza. Mint historiai segédtudomány, a' hajdan és ujabb kor pénzeivel és medaillejaival (l. e.), a' legujabb idő emlékpénzeivel 's megritkult folyó pénznemeivel foglalatoskodik. E' tudomány számos tárgyait különféle módokon próbálák felosztani, u. m. a' pénzek anyagja, formája, ábrázolása és mübecse szerint. Könyitőbb lesz azonban az áltnézés, ha az előforduló pénzek, származások hozzávethető idejéhez képest elválasztva, három fő osztályra t. i. régire, középre, és ujra soroztatnak, melly osztályok földirati és időrendi összeállitás által még áltnézhetőbbekké tétethetnek. E' három fő osztályhoz a' vad nemzetek pénzei és a' keleti pénzek, mint saját szakaszok csatoltatnak. A' vert érczjegyek (pseudomoneta), mint a' contorniatik, spintriák, tesserák, számvető fillérek, mellyeket figyelem nélkül a' pénztudomány épen olly kevéssé hagy, mint a' szükség idején bőrből, fából 's a' t. (l. Duby *Recueil général des pièces obsidionales et de nécessité*, Par. 1786, 4.) készitett pénzeket, ugy Koromandel partjain a' pénzt ábrázoló csigahéjak, azon országokhoz so-

roztatnak, mellyeknek pénzverő-házaiból kerültek. Legelső tulajdonság, melly a' pénztudósban megkivántatik, hogy e' 3 osztályt ügyesen megkülönböztesse, melly fáradságos munkáját sok időhatározást, helyesmeretet és névkimutatást illető felvilágitások jutalmazandják, és sok peres kérdésben bizonyosságot eszközölhetend. Leggazdagabb a' nyereség a' sajátképi régi pénzeknél, azaz, a' görög és latin nyelvü népek városainak, tartományainak és királyainak pénzeinél, ide értvén mind azokat, kiket hajdan a' világhóditó Róma hatalma alá hajtott. Ez osztály a' pénzverés mesterségének bölcsőjénél kezdődik, 's Rómában a' birodalomnak Romulus Augustulus alatti elpusztulásával, és a' világuraság másik ágában a' Comnenusok vesztével 1453 végződik. A' pénztudománynak e' része, melly az elenyészett városokról, országokról, nyelvekről való esmeretünknek legjelesebb, 's néha egyetlen kutfeje, a' buvárkodók figyelmét különösen magára vonta. A' közép kor pénzeinek osztályába azon pénzek tartoznak, mellyek a' római birodalom felbomlása után felállott europai országokban forgásba jöttek. Az uj pénzek osztálya külön országokban külön időktől kezdődik: azonban az emlékpénzek előállása mindenütt időszak gyanánt tekinthető volna. Itt főkép a' mesterségi érdek vétetik tekintetbe. — Ugy látszik, hogy a' régiek a' pénztudományt, mint tudós foglalatosságot egészen megvetették. Csak egy régi iróban sincs nyoma, hogy a' hajdan világ műgyüjtői Augustus és az Antoninusok idejében a' pénzt becsülték volna, noha már akkor is valának városok, mellyeknek egy részben még ránk is szállott pénzei, régiségökre 's verésök szépségére nézve figyelmet gerjesztettek. Igy a' Sybaris és a' nagy görög városok pénzei, mellyek autonomiájokkal a' verési just elveszték. E' nem ügyelés annál szembeötlőbb, mivel a' rokon metszett kövek olly nagy becsben állának. Ellenben a' 15 században 's még inkább a' 16 közepén olly nagy gyüjtői buzgalom ébredt fel, hogy a' római világnak még akkor sokkal bővölködőbb országai alig valának képesek minden kivánatot kielégiteni. Fejdelmek és magányosok vetélkedének pénzgyüjtésben, kivált Olasz-, Franczia, — és Németországokban, különösen azért, hogy a' római történetnek fő személyeit hiteles képekből esmerhessék. Ez első gyüjtemények után, mellyekben főkép a' szembetünő formákra ügyelének, tudós értekezések következének. Legelső bevezetést a' pénztudományra Antonio Agostino Spanyol adott 1577 minden nyelvre forditott kettős beszédeiben, Strada Jakab és Octavius, képes könyvek által nyerék meg a' gazdagok és előkelők hajlandóságát a' gyüjtögetésre. Lazius Farkas I Ferdinand udvari orvosa a' pénzeket a' történet felvilágitására használta. Fulvio Orsini és egy augsburgi orvos Ad. Occo a' római nemzecségi és császári pénzekre forditák szorgalmakat, 's igen sajnálhatni, hogy az utolsó csak ennyire terjeszté nyomozását, mivel bánásmódja az időrendre nézve általányosan jónak esmertetett. Azonban ez időszakban, (hol Goltz Hubert egy würzburgi képirónak fia, azért mivel a' görög pénzekre legelőször fordita figyelmet, jelesen emlitendő) nem vala pontosság a' kitételekben, mi miatt azon munkák nagy része hasznavehetetlen. Goltz egyesité a' rajzolói és rézmetszői kettős tehecséget, de el hagyá magát csábittatni általa, 's rezeibe olly sok önkényest rakott, hogy bizonysága, ha magában áll, még ott is gyanus, hol talán valóban igaz uton járt. E' közben a' régi mustrák utánazásával megtanulának olly pénzeket is verni, mellyek a' valódiakhoz csalatásig hasonlitának; elejénte ugyan ezeket nem csalás, csak a' tudakozódás kielégitése végett készitéк a' Paduában, Pármában, Vicenzában megtelepedett ügyes bélyegmetszők Cavino, Belli 's a' t. de utóbb a' mesterséges csalásból keresetet csináltak, mellyet még most is sokan üznek. L. Sestini *Sopra i moderni falsifi-*

catori di medaglie greche antiche etc. (Flor. 1826 rezekkel 4). Illy hamis pénzeket, kivált régieket készitének Weber Florenczben, Becker tanácsos Hanauban és Offenbachban, ki mindazáltal ezt nem csalás okáért tevé, hanem gyüjteményének másait tanitó-intézeteknek adá. A' hamis pénzek elszaporodása ez időszakban valamennyire elijeszté ugyan a' pénztudomány kedvelőjét, de annál kimeritőbbek levének, az egyes pénzosztályok körül tett nyomozások. A' folyvást gyüjtött talált pénzek ugy annyira megszaporodának, (Vaillant több izben volt napkeleten, Pellerin a' párisi cabinetnek maga 30,000 darab régi pénzt hozott), hogy az igazaknak kritikai megrostálása 's általtekintést adó elrendezése kettős szükséggé válnék. E' nagy munkát Eckhel József (l. e.) foganattal vállalá fel, ki ez eddig annyira fárasztó tanulmányba, szorosan meghatározott földirati és időrendi módszere által egyszerre olly világosságot hozott, melly sok homályban maradott történeti és archaeologiai vizsgálatokat meglepőleg felderitett. Módszere legelőször a' bécsi cabinet elrendezésénél tünteté ki helyességét, 's azt *Doctrina numorum veterum* (Bécs 1792—98, 8 k. 4) czimü nagy munkájában még bővebben kifejté, 's minden későbbi vizsgálatok csak ennek toldalékjai, bővitései, és igazitásai. E' rendszerhez ragaszkodva adák ki Sestini *Lettere e dissertazioni numismatiche* (10 k.); Mionnet *Descr. des médailles grecques antiques* és *De la rareté des médailles romaines* munkáikat, mellyek által a' történetirási kécségek felvilágitása tetemesen öregbedett. Igaz ugyan, hogy e' tudomány köre még folyvást növőben van, de alkató részeiben lényeges változtatás többé alig gondolható. Az érczek elegyitése, a' verés módja, a' régi pénzek formája, nagysága, nehézsége, értéke, és száma, valódisága és hamissága körül tett vizsgálatok, a' bizonyitványok szaporodása által végökhöz mind inkább közelgetnek. Azon sok oldalu nyereség, mellyet e' történeti emlékek alapos tanulmánya szerze, a' tudósok figyelmét az itt ott elő került közép időbeli pénzekre is fordità, 's ezeket most csaknem azon buzgalommal keresik, mint a' rómaiakat. Ezekkel is ugyan azon módszerrel bánának, melly a' régieknél jónak mutatkozott, szoros idő rendbe szedék őket, 's ezek gyakor ott is segicséget nyujtának, hol a' pergamenek kécségben vagy épen bizonytalanságban hagytak. Az egyes országok pénzeiről kijött munkák, mint Lastonaso Spanyol-Zanetti Olasz-, Le Blanc Franczia-, Leake Angol-, Bircherodt Dán-Becker Német-, Voigt Csehországéiról 's a' t. a' kritikának elég mezőt nyitának. (Emlitendők még itt K. F. W. Erbstein *Numismat. Bruchst. in Bezug auf sächs. Gesch., nebst einem Anh. merkwürd. Münzen des Mittelalters*, Drezd. 1827; és Chr. J. Götz *Deutschlands Kaisermünzen des Mittelalters* Drezd. 1828 czimü iratai). Az ujabb idők pénzei inkább müvészeti, mint történeti tekintetben becsültetnek. Ezek, bár Herder akármit mondjon ellene, igen szembetünő bizonyságai az izlés változásának, mivel az ujabb pénzek alatt különösen az emlékpénzeket értjük. Még sok hibázik, hogy a' régi pénzek alaposabb tanulmánya a' mi emlékpénzeinkre olly befolyással volt volna, mint valóban kivánni lehetne. E' czél elérésének sok, nehezen elháritható akadály áll ellent. Az előhaladás áltnézetét itt több fényes munkák könnyitik, mellyek *Histoires métalliques* név alatt esmeretesek (p. o. XIV, XV Lajostól, Napoleontól 's t.). E' pénzek sorából némelly irók egyes osztályokat szedének ki (p. o. Lilienthal *Thalercabinet*, Köhler *Dukatencabinet*, Böhme *Groschencabinet 's t.*) Igen oktató Schmiedertől *Handwörterb. der gesammten Münzkunde* (Halle és Berl. 1811—15). A' numismatica literaturája felette gazdag, 's természete szerint leginkább a' sok aprő iratok által folyvást nevekedik. Áttnézésére több segéd könyvek vannak (p. o. Banduri Bibliotheca numaria s. auctorum qui de re numaria scrips. ed. a I. A. Fabricio

Hamb. 1719 4; Lipsius *Bibliotheca numaria etc.* Leip. 1801, 2 k.) de még hibázik egy olly könyv, melly a' valóban tudniméltónak sommáját összeállitva, 's a' feltalálást könnyitve, az érezhető szükségen igazán segitene. Schlichtegroll *Annalen der gesammten Numismatik* czimü mive jól kigondolt terv szerint vala szerkeztetve, de fájdalom, már másod évben megszünt. Folytatása igen óhajtandó, mert tudományos értekezésnek épen ugy helyet ad, mint az ujságvágyi jelentéseknek, 's muló tüneteknek. Az ujságvágyra nézve csak azért is kivánható volna, mivel korunk komolysága egészen elfelejti, miért lettek apáink a' kongó tallérok teljes sora által boldogok, miért becsülték annyira a' hollós aranyakat, miért fizették olly drágán a' Nurmahal-rupiákat. Mivel most lehetlenségnek látszik, hogy egy magányos cabinet tökéletes legyen, ajánlható volna, hogy kedvelők, mint egykor a' Hollandiak, nem igen számos pénzosztályok, p. o. házassági, vagy szabad kőmivesi emlékpénzek egyesitésén iparkodnának.

Pénzváltó, l. Bankierek.

Pénzváltóhely, l. Bank.

Pénzverő intézet olly hely, hol pénz veretik. Azt a' várost, hol valamelly pénz veretett, közönségesen egy reá tett betüről lehet megesmerni. Igy az A franczia pénzen Parist, austriain Bécset, bajorországin Bamberget, poroszon Berlint; a' B franczia pénzen Rouent, poroszon Boroszlót, austriain Kürmöczbányát; a' BB fran. pénz. Strasburgot; a' C fr. p. Caent, poroszon Klevét, austriain Prágát; a' CC franczián Besançont; a' D francz. p. Lyont, poroszon Aurichot, austriain Grăczet; az E francz. p. Tourst, poroszon Königsberget, austriain Karlsburgot; az F francz. p. Angerst, poroszon Magdeburgot, austr. Hallt (Tirolban); a' G francz. p. Poitierst, poroszon Stettint, austr. Nagy-Bányát; a' H francz. p. Rochellet, austr. (hajdan) Günzburgot; az I francz. p. Limogest; K Bordeauxot; L Bayonnet; M Toulouset; N Montpelliert; O Riomot; P Dijont; Q 1709-ig Narbonnet, azután Perpignant; R Ocleanst; S Troyest; T Nantest; U Paut; V Troyest; W Lillet; X Amienst; Y Bourgest és Z Grenoblet jelenti. *L—ü.*

Pepe. Nápoly legujabb történeteiben három férfi esmerteté meg magát e' név alatt. Gabriel P. vitéz hadi tiszt, jó szónok, ezredes, és a' zendülés alatt parlamenti tag, szül. 1781 Bojanóban Molise tartományban, midőn Nápoly 1799 köztársaság lett, törvényt tanult. Majd a' szabadság zászlója alatt szolgált, számüzetett, Francz. országba illant, az olasz seregben bajnokoskodott, 1801 a' florenzi béke következésében visszatért, 1806 József szolgálatjába állott, küzdött Spanyolországban, 1814, és 1815 pedig Murát seregében, Ferdinánd visszaállittatása után mint ezredes megtartatott, 's midőn a' nápolyi lázadás 1820 kiütött, Syracusában egy ezredet vezérlett. Octoberben a' parlamentbe lépett, hol Pepe Florestan general letétetését zendülői tüzzel keresztül vitte, 's annak Palermoval kötött alkuját visszavettette. Nyakasan védé a' heves P. a' spanyol alkotmány változatlan elfogadását, de a' nép szellemében, mellyet csak maga után itélt, 's az egész dolog fekvésében csalatkozott. Midőn azonban egy hadosztályt kormányozni akart, tapasztalá, hogy az ezred dobosa, ki egy Carbonari társaság feje vala, nálánál több tekintettel birt. A' képviselői rendszer eltörlése után az Ausztriaiaknak kiadatott, 's két esztendőre egy morvai várba vitetett. Kiszabadulván, Florenczbe ment, hol a' rajoskodás csalatásaiból kigyógyulva, tudományoknak él, 's a' classica litteratura esméretével jeleskedik. 1826 A. de Lamartine költővel, ki egyszersmind Florenczben a' francz. követség titoknoka vala, Olaszországot érdekló költeményének egy helye miatt, párviadalt tartott. — Florestan P., sok ész-

tehecségü hadi tiszt, a' becs. rend vitéze, egykor nápolyi generallieut. szül. 1780 Squillaceban Calabriában, tanult a' nápolyi hadi oskolában, 's midőn a' Francziák Nápolyt 1799 köztársasággá tevék, hadnagy lett. Ez is a' szabadság zászlója alá szegődött, azután Francziaországba illant, 1801 a' florenzi béke után Calabriába visszatért. 1806 — 9 József király alatt szolgált, 1810 — 11 mint a' nápolyi hadosztály generalstabjának feje, Cataloniában a' francz. seregnél magát kitünteté, Brigadegeneral lett, és Oct. 1812 egy nápolyi osztályt Danzigba vezérlett. Azután a' nápolyi lovassággal Napoleonnak Oszmianából Wilnába visszavonulását fedezte, 's hadai maradványával betegen és megsebesitve Danzigba zárkozott. Később Sándor által fogságából elbocsáttatva, Murat parancsára Abruzzoban egy lázadást elnyomott, 1815 a' Tolentino melletti csatában az Ausztriaiak ellen küzdött, gener. lieut. lett, 's mint nápolyi kormányozó e' városban a' rendet egész az Ausztriaiak benyomulásáig fentartotta. Ferdinánd visszaállittatása után rangját a' seregnél megtartotta. A' nolai és montefortei lázadásban (1820) részt nem vett, 's öccsének Guglielmonak szándékáról, ki Jul. 6. a' támadók feje volt, szinte semmit sem tudott. A' király Carascosa generalnak ő általa mondatá-meg, hogy a' nemzetnek alkotmányt adni akar. (L. NÁPOLYI ZENDÜLÉS). Ő a' csendet Palermoban kevés eszközökkel helyre állitá; de Gabr. Pepe követ javalatára (Nov. 10) mintha a' meghatalmazás korlátit átlépte volna, a' sereg vezérlése tőle elvétetett. A' köz vélemény mellette volt, 's Ferd. király st. Ferdinand nagy keresztével ajándékozá-meg, de ő ezt, mivel Palermoval kötött egyezése fel-bontatott, el nem fogadta. Az ausztriai sereg közeledvén, a' generalstab fejévé tétetett. A' király visszatérte után, bár a' hódolás mellett szavalt, rangját és czimereit elvesztette. Most mint privat ember, köz tiszteletben él. Öccse Guglielmoról különbözőleg itélnek; mind vitéz, munkás, és haszon nem leső tisztnek tartják ugyan; de némellyek vezéri tehecségeit kécségbe hozzák, 's azt állitják, hogy egy Washington szerepét, mellyet nem értett, csak hiuságból akará játszani; mások azt tartják, hogy jeles bajnok és hazafi, 's szerencsétlenségét idegen hibák és árulás okozták. Annyi bizonyos, hogy ő is, mint mások a' nápolyi nép indulatában megcsalódott, 's gyakor hirtelenkedve bánt. Francziaországban, melly iránt mindenkor személyes gyülöletet mutatott, szerencsétlensége iránt szint' olly kevés részvételt talált, mint Spanyolországban és Portugaliában. Hadi bajtársai közt general Carascosa eltökélett ellensége. — Guglielmo P., szül. Squillaceban, midőn a' Francziák 1799 Nápolyban köztársaságot állitottak, ugyan ott a' hadi oskolában tanult. A' tüzes ifju ezek zászlói alatt Jun. 13 Portici mellett Ruffo cardinál hadai ellen küzdött, két sebet kapott, Nápoly bevétele után 6 hónapig fogságban maradt, 's számüzetett. Ezután az olasz seregben többek közt Marengonál szolgált, 's a' florenczi békével hazájába visszatért. Itt a' 19 esztendős ifju Calabriában egy lázadást támasztani próbált, 's e' miatt holtig tartó status fogságra Maritimoba (Sicilia melletti sziget, hol egy kősziklából kivágott nagy vizfogó statusfogház helyett használtatik) vitetett. Nehány év mulva magát kiszabaditá, 's mint őrnagy József szolgálatjába állott, de a' Maida melletti csatában elfogták, 's meg akarák lőni; vesztegetés által fogságából innen is elillant, 's a' 7 szigeti francz. seregeknél szolgálatot vett. 1809 Murat saját ordonnancetisztjévé tevé; 1810 Cataloniában Suchet alatt egy nápolyi ezredet vezérlett, de a' Franciákkal örökös huzavonában élt, 's büntetést is szenvedett. E' miatt 1814 mint Brigadegeneral a' francz. tiszteket a' nápolyi seregből elbocsáttatni kivánta. A' Táron történt áltmenetelnél, mint az elővédők feje, magát kitünteté, báró lett, 's jószágokat

kapott. Mind e' mellett Murat királytól minden polgári hivatalokban álló Francziák elbocsáttatását, 's egy alkotmány behozatalát kivánta. Az utósót szinte erővel akará kivivni. 1815 Murat tábora elővédőjét vezette, az Ausztriaiak ellen magát megkülönböztette, 's tábornoki helytartó lett, és e' rangját Ferdinánd király alatt is megtartá. Nugent fő vezér 1818 azt bizá rá, hogy Avellinoban 's Foggiaban a' rabló csordákat irtaná-ki. Ezt véghez is vitte, mint állitják, a' Carbonárik segedelmével, kik közül a' tiszteket, 's nemzeti őröket választá, 's kik őt magát is pártjokra vonák. A' király Sz. György nagy keresztével jutalmazá buzgalmát. Azonban a' ministerek előtt gyanuba esék, mert már osztálya néhány fő tiszteivel, 's némelly polgárokkal összebeszélt, hogy osztályának fő hadiszállásán Avellinoban és Foggiában Jun. 25 1820 az alkotmányos uralkodást kikiálcsák. Erre Morelli és Minichini Nolában a' támadás zászlóját felütötték; P—t el akarák fogni, de ő Jul. 6 egy ezreddel Avellinoban a' lázadókhoz csatlakozott, hol alezredes de Conciliis a' fő parancsot neki általadta. Midőn Ferdinánd király a' Carbonarik kivánatinak engedett, Pepenek Nugent helyébe generalkapitánynak kell vala lenni, de ezt el nem vállalta, 's Oct. 1 a' Jul. 6 kapott vezérséget is letette. Ez idő alatt mindenütt rendet, 's hadi fenyitéket tartott, sőt még a' Carbonariát is megzabolázta. A' pénzbeli jutalmat sem fogadta-el. Nov. statustanácsnokká, 's a' nemzeti őrsereg generelinspectorává neveztetve, mint mondják 120,000 embert fegyverbe állitott. Febr. 20 1821 áltvevé az abruzzoi sereg vezérlését. (L. Nápolyi zendülés.) Bizonyitása szerint csak 6000 ember rendes katonasága vala, 's 150 ol. mtf. határt kelle fedeznie. Mivel fiatal katonák inkább támadó, mint védő háborura használhatók, megtámadta az Ausztriaiakat Mar. 7 Rieti mellett, a' nélkül, hogy Carascosa generalt, ki San-Germanonál állott, segicségre hivta volna. Midőn minden elveszett, hajóra ült, Barcellonába evezett; de az egy nagy urtól uti kölcségül ajándékozott 40,000 francot el nem fogadta Aug. 1821 Lissabonból Londonba ment, hol Sep. 20 1822 Ferdinand királyhoz nyomtatásban egy irást (*Rélation des événemens politiques et militaires, qui ont eu lieu à Naples en* 1820 et 1821) intézett, de ez sem charakteréről, sem észtehecségeiről nem ada jobb véleményt a' világnak. Ebben azt mondja, hogy ő egész az alkotmány megalapitásáig tartandó dictátorságot javaslott; vádolja a' ministeri umot, hogy a' nemzet védelmező állapotjával nem gondolt, 's őt magát sem segitette, 's a' t. (L. *Beil. zur Allgem. Zeit.*. 23 24 1822) Londonban Carascosával párviadalt tartott. Ezután barátjával 's adjutánsával Pisa ezredessel Madridba ment: de czélját egy külföldiekből alkotandó sereg felállitásában el nem érte. Visszatért Londonba, hol most is él. A' nápolyi fenyitő törvényszék 1822 halálra kárhoztatta volt. — Van még Nápolyban egy Vincenzio Pepe, chemia prof. ki 1822 a' Vesuv utósó kiütésekor kihányt kövekről egy értekezést irt.

Pépezés. E' mesterséget a' mult század végével mathematikusok a' külömbféle formák előállitása, ugy a' könyvkötők, külömbféle tokok, boritékok készitése végett kezdték. 1797 a' pépezést gyermekek számára nevelés tekintetéből hozta be Blasche, mint külön mesterséget. Azolta ez részint gyakorlás, részint róla megjelent sok irások által, fábrikákban kezdett üzetni, 's kereskedés tárgya lett. Nevelés tekintetében hasznos lehet a' pépezés, a' mennyiben az ifjak pihenő órájikban ez által is foglalatosságban tartatnak, 's igy a' munkátlan társaságtól 's unalomtól megmentetnek, eszek 's találmányos erejek a' külömbféle pépezet-formák előállitása által köszörülődik, 's kezi mesterségekben gyakoroltatván, ügyességet szereznek magoknak az ifjak. — Általanosan ezáltal uj kereset ág nyilt

fel, melly sok embert táplál; mert nem csak papiros készitők foglalatoskodnak vele mellékesen, hanem magában is üzetik. Ide tartoznak a' külömbféle nyomtatott, tarka, aranyozott, bronczos és ezüstös papirosak 's a' t. Nem lehet név szerint előszámlálni mind azon dolgokat, mellyeket a' pépezés előállit; mert uj formák vagy mustrák kiállitásában akármelly formáló mesterséggel vetélkedhetik, mint a' külömbféle tokok, pixisek, kosárkák, almáriomocskák 's t. efélék bizonyitják. De nem csak jó izlésü formák által adatik a' pépezés mestersége szülemenyinek szépség, hanem szépitő mesterségek, mint lakirozás, aranyozás, festés 's a' t. reá alkalmaztatása által is. Antikok formáinak pép-mivekre alkalmaztatásában a' Francziák különös szépségü papirosok és bordurok készitésire is fordittják. A' pépezésre nézve helyesen értekeztek: Blasche „*der Papierformer, oder Anleitung allerlei Gegenstände der Kunstwelt aus Papier nachzubilden; ein Handbuch für Erzieher, zum Behuf einer gehaltvollen Beschäftigung für ihre Zöglinge*“ (10 rémetsz. Schnepfenthal 1819); Blasche „*Sammlung neuer Muster von Papparbeiten, dargestellt in Abbild. ders. und ihrer Netze; nebst speciellen Anleitung, die als Nachträge, zum Papparbeiten zu betrachten sind*“ (5 rézm. Schnepfenthal 1809); G. H. Ziegler „*Anleit. zu den Kartonarbeiten*“ (Winterthur 1813.); Kerndörffer, „*Kleiner Papparbeiter, oder deutl. Anweis. in Pappe zu arbeiten, für Kinder*“ (rézm. 2 kiad. Pirna 1815).

Peplum l. Panathenaeák.

Per (Processus). Pernek nevezzük az ügyes bajos dolognak biró előtt való elintézését, melly kétféleképpen történhet meg, t. i. vagy szóval, vagy irásban; az első esetben azt szóbeli (verbalis), a' másik esetben pedig irásbeli pernek (processus libellatorius) szokták nevezni. A' szóbeli per hazánkban csak az igen csekély keresetekre nézve, 's csak a' legalsóbb birák előtt vagyon keletben, különben minden ügyes bajos dolog irásban megy végbe. Az irásbeli per mindenek előtt nállunk kétféle, vagy egyszerü, vagy jeles (solemnis); az első az, melly minden perbeli kifogások (exceptio) nélkül egyedül a' dolog velejére nézve intéztetik el; a' másik pedig az, mellybe minden perbeli kifogások, ovások, vagy törvényes orvoslások (juridica remedia) használtatnak. Továbbá a' perek vagy szentszékiek, vagy világiak, az elsők papi, az utóbbiak pedig világi-birák előtt folynak, ismét vagy polgári (civiles) vagy büntető perek (criminales); az elsők a' polgárok közt előforduló kereseteket, az utóbbiak pedig a' büntetést magok után vonó dolgokat tárgyazzák. Ismét vagy anya-per (fundamentalis), vagy másodrendü (secundarius) és ezen utóbbiak közé tartoznak a' megujjitott (novi), az ellentállásból, vagy visszaüzésből (oppositionalis, et repulsionalis) eredett 's a' t. perek. Továbbá vagy személyesek, vagy tárgybeliek, vagy egyelitettek, az elsők egyedül a' személyt, a' második rendüek valamelly dolgot, a' harmadik rendbeliek pedig mind a' kettőt egyszersmind tárgyazzák. Továbbá vagy tetten (facti), vagy törvényes igazon (juris) épitett perek. Ismét vagy rövid vagy hosszú folyamotuak (brevis et longae litis) és ezen utóbbiak közé tartoznak minden törvényes igazon épitett vagy is úgy nevezett gyökös perek (Processus juris). — Különben a' polgári pereknek nevezetesebb nemei ezek: 1) Adossági perek, mellyek ismét többfélék, ugymint: világos adosságbeli (liquidi debiti), kalmár kivonatbeli (auszugalis), számolásbeli (computualis), öszvehivó (concursualis, et convocatorius), számadásbeli (rationarius), helytelen fizetést tárgyazó (indebite soluti) 's a' t. perek. 2) Zálogos-perek, mellyek szinte többfélék ugymint: egyszerü (simplex), kisebb summával (liquidatorius) és nagyobb summával megintő (admonitorius); az első nemü perben semmi megintés nem használtatik,

a' második nemüben három forintnál kisebb summával, a' harmadik nemüben pedig az egész zálogos summával intetik meg az alperes. 3) Kötést erőtlenitő-perek (invalidatorii), mellyek ismét többfélék: ugymint: örökös bevallást erőtlenitők, és pedig vagy sérelemből (ex praejudicio) vagy előre való megkinálás elmulasztása miatt (ex non facta praemonitione), továbbá zálogáltruházó (ad transvestitionem conditionum pignoratitiarum), zálog feltételi megerőtlenitő (ad invalidationem conditionum pignoratitiarum) ha t. i. több mint 32 zálogos esztendők köttetnek; továbbá végső rendelkezést megerőtenitő, melly szinte kétféle szokott lenni, vagy a' rendelkezésnek belső hibája, vagy pedig a' külső jelességek elmulasztása miatt (ex defectu solemnitatis externae), ismét cserét 's minden ravaszságot magokban foglaló kötelezéseket elrontó-perek. 4) Örökösödési 's osztályos perek, mellyek szinte többfélék, ugymint: végső hagyományt, vérségi örökösödést, özvegyi jutalmat (dos), özvegyi örökösödést (successio vidualis), házassági örökösödést (successio conjugalis), hajadoni örökösödést (successio capillaris), első szülöcségi örökösödést (senioratus), osztályt, osztályigazitást (rectificatio divisionis) és ujjosztályt (ad novam divisionem) tárgyazó perek. 5) Kárt tárgyazó perek, millyenek a' rendes kárt tárgyazó (damni), középületek ujjitására czélozó (ad reparationem communium beneficiorum), mindenféle marha behajtást tárgyazó vagy ugy nevezett marcalis, perek 's a' t. 6) Erőszakot magokban foglaló perek, mint a' kisebb 's nagyobb hatalmaskodásból inditott (actus minoris et majoris potentiae), a' vissza-helyheztető (repositionalis) 's más e' féle perek. 7) A' gyökös keresetű perek (ex jure vel ex privilegio), mint a' beiktatási ellentmondást adó vagy kérő (ad dandam, vel recipiendam contradictionis rationem), a' leányágot részeltető, vagy kirekesztő (ad aequalitatem, vel inaequalitatem juris), régi örökösödést tárgyazó 's a' t. perek. 8) A' személyes perek, mint a' nemességet, házassági elválást, nagyobb hatalmaskodást, meggyaláztatást 's a' t. érdeklő perek. 9) A' birságbeli, 's más e' féle büntetést magok után vonó perek, mint a' vértagadást (proditionis fraterni sanguinis), vérségi álorczáskodást (ad poenam larvae), oklevélbeli csempeskedést (falsificationis litterarum), ludasságot (perjurii), nyelvváltságot (emendae linguae), uzoráskodást (usurariae pravitatis), ellentállást, vagy visszaűzést magában foglaló (oppositionalis vel repulsionalis), meggyaláztatást (dehonestatorius) tárgyazó, 's több e' féle perek. 10) A' gyámságból eredett perek, mint a' gyámot-számodoltató (ad reddendas rationes tutelares), a' gyámot elmozditó 's a' t. perek. *P. J.*

Pera, Konstanczinápolynak külső városa, a' kikötő éjszaki oldalán, melly Galata külső várossal öszveköttetésben van 's előkelő Görögöktől, Örményektől, Zsidóktól, Törököktől 's nyugoti Keresztényektől lakatik. Itt laknak az idegen követek 's csaknem minden idegen kereskedők is, kivévén a' Francziákat, kik nagyobbára Galatában tartózkodnak. A' Katholikusoknak 5 templomok, 1 érsekjek 's nehány klastromaik vannak. Egy német 's egy franczia seminarium is van benne, a' Német- és Francziaországokból jövő 's tolmácsságra készülő ifjak, mint egy török oskola a' serailba rendelt ifju Törökök számára. Itt europai életmód uralkodik, 's a' lakosok öltözete görög és franczia módik keveréke. Ezért nevezik a' Törökök Perát disznófertálynak. *L—ú.*

Percussios machina, vagy lökő-machina, vagy Mariotte machinája, ki legelőször használta azt, hogy a' lökés után mozgásba tett testek körül próbákat tehessen. Mivel ő a' sebességet az esés magassága által határozza, tehát hogy a' lökés törvényeit próbák által meghatározza, olly machinát készittetett, mellyen golyóbisok vékony fonal-szálakan szabadon függtek, 's mint pendulumok, egy-

mással szemben mozogtak. Ha p. o. két egyforma nagyságu, egyenlő nehézségü 's egyenlő matériából készitett golyóbis, ugyan azon magasságról, két egyformán hosszú fonalról párhuzomosan függ valamelly asztal felett, ugy, hogy felsejek egy pontban érhetik és már egyenes irányban is illethetik egymást, akkor egy az érintés pontjának mind a' két oldalára csinált scalát még csak mutatókkal kell felkészitenünk, 's készen van a' fő dologban a' szükséges készület, ugy, hogy annak szorosabb öszveállitását és tulajdonságát általláthatni további beszéd nélkül is. A' ki továbbá azt akarná megmutatni, hogy valamelly mozgásban lévő test, más nyugvó testhez löketvén, ennek sebességéből masszája arányához képest ad, 's ekkor osztán mind a' két test együtt, közösen, de az első lökőnek irányában folytatja mozgását és pedig annyira, a' mennyi azon ellentállás levonása után maradand, melly ellentállást a' lökött test okozott; ugy annak két egészen egyenlő golyóbisnál, ha az egyiket 6 grád. esésből vagy sebeségből lökjük a' másikhoz, a' meglöketés után még 3 grádust kellene tennie, mivel ezen környülállások között felét az ehez egyenlő nagyságu nyugvó golyóbis ellentállása miatt le kell vonnunk. Ez nyilván igy van a' percussios machina próbája szerént. Egy golyóbist a' mértékben lévő mutatótól 6 gradusnál ereszt az ember a' nyugvó felé és mind a' kettő mozog a' scála másik részén is egészen a' mutatóig, mellyet 3 gradusra tettünk. Ellenben ha a' nyugvó golyóbis helyére más még egyszer olly nagy masszájú golyóbist függesztünk, ugy mind a' kettő a' lökés után csak addig mozog, mig a' mutató 2 grádust mutat, mert a' golyóbis-masszák ezen visszonyában 4 gradus, vagy $\frac{2}{3}$ rész az ellentállásra megyen. Nollet *Leçons de Physique* czimü munk. 1 részében nem irta ugyan le e' machinát, de jól és világosan értekezett róla. Gehler *Physik. Lex.*-jában (3 köt.) rézmetsz. előadja ezt. *Cs—a.*

Percussios puskák. Ezen fegyverek Franczia- és Angolországokból jöttek hozánk. A' dolog e' következő: Midőn az eddig használt fegyverekben a' puska-töltés a' külső serpenyőben közönséges puskapor által gyujtatik meg a' gyujtó lyukon keresztül, akkor a' percussios puskáknál más e' czélra készitett chemiai por használtatik. Ezen puskának az a' tulajdonsága van, hogy nem a' kova és aczél által csinált szikrától, hanem a' puska sárkányának kemény ütése, 's az azzal öszveköttetett levegő-nyomás által, melly bizonyos vékony csatornán nagy erővel a' csőbe hat, gyul meg az ebben lévő puskapor 's hirtelenebb sebességgel gyujtja meg ezt, mint a' közönséges por, következésképpen sebesebb és hathatósbb lövést okoz, mint a' serpenyős puskák. A' percussios és közönséges puskák készitésének külömbsége főképpen a' szerszám csinálásában áll, melly a' gyulás eszköze. A' percussios puskák sárkányára kova nem kell 's együgyübben csináltatik, kicsiny kalapács formára. Se serpenyő, se serpenyő fedél kell hozá, hanem csak vékony csatorna, melly a' szikrát a' töltéshez vigye. De annál erősebbek légyenek rugói, mellyek nélkül olly erős ütést nem tehetne, a' millyen szükséges a' chemiai gyujtó pornak összezuzatására. Meggondolván az egész töltés illy formán történhető sebesebb és öszveséges ellövetésének hasznát, a' kovák, mellyek majd elkopnak, majd eltördelődnek, sokszor haszonvehetetlenek is lesznek, szükségtelenségét, a' gyakori igazittatást, mellyet több részből álló szerszám kiván, továbbá a' gyujtó pornak a' régi puskáknál nem mindég elkerülhető fellobbanását 's akaratunk ellen eshető meggyulását, megnedvesedését, a' gyujtó lyuk beduguláját 's a' t. bajait, — a' percussios fegyverek alkalmatosabb voltát 's hasznait kiki általláthatja. Csak az a' fő dolog, hogy mindég jó chemiai gyujtó porunk legyen. Ezt külömbféle módon és sokféle matériákból készithetni, u. m. elegyitett kényesőből megtisztitott

salétrom savanyból és víztől tiszta borszeszből 's vagy bogyó formákba, vagy apró vékony süvegekbe tehetni (2½ vonás hosszu, 2 vonás tágas), midőn a' csatornára reá tétethetik 's vele vitethetik. Az ugy nevezett gyujtó bogyók viaszal vannak behúzva, hogy ne nedvesedjenek meg. A' csatorna csucsára tétetvén, a' sárkány leejtésével ugy zuzatik szélyel, hogy az igy származott láng egyedül a' csatorna lyukán hat a' csőbe. A' réz gyujtó süvegecskék csak nem jobban őrzik a' chemiai gyujtó-port és azon lyukas csatornára, melly a' szerszámon találtatik és lyukas, könnyen reá tétethetik ugy, hogy ha a' sárkány reá eresztése által szétzuzatik, a' tűzszikra az ugy nevezett lyukas csatornán által a' cső töltésére vitetik. E' szerént a' percussios puskának két neme van; de a' közönséges jó puskát is lehet, ha rugója erős, ügyes puskamives által percussiossá tenni. Több próba mutatta meg, hogy illyen puskáknál semmi veszedelemtől se lehet félni, mint a' gyujtó portól se, mellyet magunkal hordunk. Hogy e' lángot kapjon, átaljában olly erős ütést kiván, mint a' millyent a' sárkány okozhat a' fegyveren. Mivel a' gyujtó por nem nedvesülhet meg, a' percussios puska, ha mint akármellyik más puska tisztán tartatik, mindenkor elsül.

Percy (Pierre François, báró), katona-seborvos, Montagnyban (Franche-Comtében) szül. 28 Oct. 1754. Atyja maga is katona-seborvos, a' genie-karhoz szánta 's gondos nevelést adott neki. A' besançoni universitásban csaknem minden eszt. feltett jutalmat ő nyert meg. Mind e' mellett is ellenállhatatlan vonszódása volt az orvosi és seborvosi tudományokhoz, 's már most olly szorgalommal üzte a' boncztudományt, hogy a' Prevôt de salle d' anatomie hivatal ő reá bizatott. Ekkor egészen az orvosi és seborvosi tudományra adta magát, doctori rangot kapott Besançonban 1775 's mint Aide-chirurgien-major a' rendőrsereghez ment, hol Lafosse hires barom-orvosnak tanitását 6 eszt. különös szorgalommal használta. 1782 P. Berry lovas ezeredénél lett Chirurgien-major 's a' franczia háborukban bátorságával, ember-szeretetével és fáradhatatlan munkásságával annyira megkülömböztette magát, hogy a' katonák 's a-latta lévő seborvosok attyoknak nevezték őtet. Ő volt a' seborvosi ambulancenak (repülő korháznak), melly a' franczia seregeknek olly nagy szolgálatokat tett, teremtője 's a' betegek szállitása különös nemének (Brancards) feltalálója, de a' melly későbben részint ismét abban hagyatott. A' franczia katona-orvosi karnak fő-ügyelője és feje lett 's más rendeken kivül a' becsület-legio commendatorává neveztetett ki. 1814 Parisnak bevételekor, a' szövecségeseknek a' város környékén segicség nélkül fekvő sebeseiről legczélerányosabban gondoskodott. 1815 a' követek kamarájába hivatott, de csak ritkán jelent meg az ülésekben, ismét a' sereghez ment és itt a' waterlooi ütközetig szolgált. Azután az orvosi oskolánál tanitó lett, de ezen hivataláról betegeskedése és nagy vénsége miatt 1820 lemondott. Megholt 18 Febr. 1825 Párisban. Mint iró, kitetszik tudósságával, szép és eredeti irásmódjával. A' parisi seborvosi academia 4 munkáját koszorúzta 's Associé regnicole-vé nevezte őtet, egyszersmind kérvén őtet, hogy jutalmainak elnyerésére ne törekedjék. Több orvosi folyó iratbani részvételén 's nagyobbára unoka-öcsével Laurenttel a' nagy „Dictionnaire des sciences médicales" számára kidolgozott czikelyein kivül lévő munkái „*Manuel du chirurgien d' armée*" (Paris 1792 rajz.); „*Pyrotechnie chirurgicale pratique* (Paris 1794); „*Eloge historique de Sâbatier*" (Paris 1812); *Eloge historique d' Anuce Foës*" (Paris 1812); 's mások. „*Geschichte der Feldheilkunde*" czimü munk. több esztendő gyümölcse, mint kézirat, az orvosi tudomány nagy kárára elveszett.

PERDIKKAS, több macedoniai királyok neve; továbbá Sándornak leghíresebb vezére, egy előkelő Macedoniai, ki ázsiai táborozásiban mindenütt jelen volt 's mindenek közt leginkább megnyerte Sándor bizodalmát. Neki adta által Sándor, haldokolván, pecsétgyürüjét, mint a' királyi hatalom ábrázolóját 's ugy látszott ezzel örökösévé rendelte. Perdikkas elég nagyravágyással is birt, hogy ezen méltóságot kivánja; mindazáltal ellenségei és vetélkedői kivitték, hogy csak a' korona-örökösnek gyámattyává választatott. Azonközben majd oda tudta a' dolgot vinni, hogy a' király után legközlebbi helyet nyert; de midőn többre vágyott 's éppen azon dolgozott, hogy vetélkedőjét Ptolemaeust haddal támadja meg, seregében pártütés támadt, mellyet részént kevélysége okozott. Gyámatyává lett neveztetésének harmadik esztendejében, Egyiptomban tulajdon katonáitól megöletett K. e. 321. *L—ú.*

PEREGRINUS PROTEUS Kr. u. második században hires rajoskodó, szül. Mysiában, Pariumban. Sok kicsapongás után, mivel atyja megfojtásával is vádolák, megszökött. Palestinába ment, keresztyén lett, 's rajoskodó buzgósága által, melly tömlöczbe is vivé, martir nevet szerzett. Minden felől segiték és gyámolitták, mig Syria kormányzója ismét szabadon bocsátá. Ekkor ismét elkezdé vándorlásait, de elfajulcsága miatt a' keresztyének gyülekezetéből kizáratott, 's a' legaljasabb feslecségekbe merült. Mindentől utáltatva, legalább egy rendkivüli tettel akará végezni rut életét. E' végre kihirdeté, hogy az olympiai játékoknál, magát önkényesen megégetendi: 's mint hiszik ez eltökéletet Kr. u. 168 tömérdek nép láttára végbe is vitte. Ránk nézve e' cynicus és keresztyén rajoskodó Wieland regénye által uj érdeket nyert.

PERÉNYI, jeles magyar nemzecség, eredetét vette Dobos Jánostól, a' kinek II András király Abaúj vármegyében egy Perény nevű falut adományzott. Egyebek felett emlékesek belőle: 1) PERÉNYI IMRE, a' ki Abaúj vármegye örökös főispánya vala, midőn 1504, Geréb Imre nádorispány holta után, mind országos tiszcségét és méltóságát elnyerte az elhunytnak, mind annak özvegyét, Kanisai Dorottyát, kevéssel azután feleségül vette. Ama két felekezet közül, mellyekre szakadtak vala a' magyarországi urak és nemesek II Ulászló alatt a' posonyi békekötés (1491) ólta, 's a' mellyeknek egyike az akkor uralkodó király magvaszakadtával az austriai házra iparkodék vinni a' magyar korona örökségét, másika pedig nemzeti királyt kivána, az elsőhez ragaszkodék Perényi Imre, 's 1515 Bécs felé indult a' királlyal, a' ki ott Maximilian császárral személyesen kivána egyezkedni. De minthogy az útban köszvényfájdalom fogta elő a' nádorispányt, Posonyban maradott. Igy vesztegelvén, midőn értésére esett volna a' bécsi egyezet tartalma, váratlan tételnyre birta őt vagy nyavalyaszülte zsémbje, vagy Zápolya János édesgetése. Mert szekeren meghordoztatván magát Posony utszáin, felszóval ellene mondott a' bécsi egyezetnek, azután pedig lejött Budára. Tudtokra esett a' dolog mindjárt a' Bécsben együtt lévő fejedelmeknek; és minthogy a' nádorispány ellenmondása veszélyezni látták az egyezet foganatját, tanácsosnak tarták, kedvező ajánlatok által megkérlelni a' daczost. Annakokáért II Ulászló Sáros várával, Maximilian császár pedig római sz. birodalombeli herczegi méltósággal kínálta meg őt. De mind ezen kedvezések csak annyit vihettek nála véghez, hogy a' bécsi egyezetnek mint Perényi Imre, nem pedig mint nádorispány, alája irná magát. Mindazáltal meg nem szünt sürgetni a' vett ajánlatok teljesitését, és véghezvitte, hogy 1517 általadatnék neki Sáros vára a' királytól, a' császár pedig megküldené neki a' Bádenben Sept. 27 költ herczegi diplómát, mellybeu Siklós várától nevezteték az uj római sz. birodalombeli herczeg. A' diplómához mellékelt

herczegi czimeren egy grifmadár papirosszeletet tarta orrában e' ráirattal: *Maximi Caesaris Maximiliani munus.* E' nem vala inye szerint Perényinek és Újlaki Lőrinczet sem akarván magára boszontani, a' kinek birtokában vala akkor Siklós, félre tette a' herczegi diplómát, és sem ő, sem maradéka soha nem élt vele. Nem sokára azután, 1519 Febr. 5, megholt Perényi Imre. Ezen előadástól annyiban eltávozik Révai Péteré, hogy szerinte az 1505diki rákosmezei végzésnek mondott ellene Perényi, Pest várasában; és Istvánfié, a' ki azt irja, hogy már 1515ben holt meg tetübetegségben, a' mellyet még Benczúr posonyi tette által érdemlett isteni büntetésnek tekint. (Vö. II Ulászló). — 2) Perényi Ferencz, Imre nádorispány fia, nagyváradi püspök vala 1526, és Mohácsnál a' haditanácsban, midőn a' többség arra hajolnék, hogy Zápolya 's Frangepani elérkezésök előtt is szembe szálljon a' kisded magyar sereg az ellenség felülhaladó erejével, Brodarics szerint e' szavakat mondotta: „A' csata napját a' 20 ezer mártíroknak kell szentelni, (annyi embert számlála a' magyar sereg), a' kik Tomori Pál vezérlése alatt a' keresztény hit mellett viaskodva meg ölettek; és a' korlátnok (Brodarics, akkor szerémi, azután váczi püspök), minthogy viselt kövecségeinél fogva esmeretes a' pápa 's az egyházi fő atyák előtt, menjen el, ha életben marad, Rómába, hogy azoknak szentek közé számláltatását eszközölje." Maga is elesett a' mohácsi csatában Perényi Ferencz; és midőn azután a' Budán mulató szultánnak, több fő emberekéivel együtt, az ő levágott feje is bemutattatnék, igen megdicsérte őt Szoliman, hogy fiatal létére tisztább előrelátást mutatott a' nála korosabb és tapasztaltabb vezéreknél. — 3) Perényi Péter, Imre nádorispány fia 1516 Zápolya Jánossal együtt koronaőrzővé választatott igen fiatal korában; 1519 után, Bátori István helyébe, temesi fő ispánnyá 's temesvári várnaggyá tétetett; 1526 jelen vala Mohácsnál, de kimenekedett a' veszélyből, és elfoglalta Sárospatakot, az elesett Palóczi Antal birtokát. A' koronára vágyó Zápolya Jánosnak egyebek felett ő rá lévén szüksége, mint koronaőrzőre, nem csak megerősítette őt Sárospatak birtokában, hanem maga helyébe erdélyi vajdává is tette, 's megkoronáztatása után a' korona őrzését is meghagyta nála. Mindazáltal már 1527 Ferdinand részére állott Perényi Péter, és lehecségessé tette annak megkoronáztatását; melly után a' koronát nem Visegrádra, a' hol' az tartatni szokott vala, hanem a' maga várába, Siklósra, vitte. (Tehát már ekkor ismét Perényiék birtokában vala Siklós). Midőn II Szoliman 1529-temérdek hadsereggel közelegne János király védelmére, meg nem mert Siklóson maradni Perényi; hanem feleségestől, gyermekestől felkerekedvén, Sárospatakra indult, és a' koronát is magával vitte. Első meghálása Kajdacson vala, a' Sárviz mellett; a' hol Szerecsen János, Zápolya hive, megtudván ott létét, egy hirtelen őszveszedett fegyveres csapattal éjjel ráütött, mindenestől fogságra keritette, 's általadta Lindvai Bánfi Jánosnak, ez pedig azután Szolimannak, a' ki őt egy darabig fogva tartotta, Bécsnek sikeretlen vivása után pedig általadta a' koronával együtt János királynak, és ennek kegyelmébe ajánlotta. Megbocsátott tehát neki János, és meghagyta nála minden jószágait. Mindazáltal, a' mint János király előre látta vala, azután sem tartott iránta hűséget Perényi Péter; mert 1531 több magyar előkelő embereket a' maga részére vonván, egy harmadik országos felekezet alkotásában munkálódék, a' melly sem Ferdinandal, sem János királlyal nem tartana, hanem, a' török szultán oltalma alatt, mind a' kettőtől függetlenül állana. E' felekezettől magát királyá választatni, 's Szoliman pártfogását évenkénti adó által megnyerni szándékozék; 's e' végre Máj. 18dikára öszvehivta pártosait Veszprémbe, melly gyülés azonban

Ferdinand és János királyok tilalma miatt meg nem lett; Szollmannak pedig és a' nagyvezérnek gazdag ajándékokat küldvén, megkérette az elsőt Zrinyi Miklós és Bika János által, hogy szándékát előmozditaná. E' kérelem foganatját meg tudta a' szultánnál akadályozni Gritti Lajos, már akkor Magyarország igazgatója (l. Gritti). De mivel Perényi Péter azt nem gyanitá, 1532 elejébe ment 700 lovasokkal Szolimannak, a' ki akkor ismét hadsereget vezérle Magyarországra, 's Mohácsnál szálott vala táborba. Itt elsőben ugyan jóakarat szinével fogadtatott Perényi, de mindjárt más nap őrizet alá tétetett, és csak az által szabadithatta ki magát, hogy Ferencz nevű fiát adta magáért kezesül. Ennek kiváltását ő azután olly módon akarta eszközölni, hogy felső Magyarországon, Ferdinand birtokában, sok gyermekeket és szép fiatal menyecskéket és leányzókat fogatott össze, 's ezeket vala küldendő válcságúl Istambulba; de Ferdinand hadvezére, Fels Lénárt, elfogta mind azon szekereket, mellyeken ama foglyok vitetének. Egyébiránt kiszabadulása után Sárospatakon lakozék Perényi Péter, és János királynak, a' ki őt újra kegyelmébe fogadta, felső vidéki főhadvezére vala. Őt küldötte János király Brodaricsal és Verbőczivel Krakóba, Izabellát megkérni; ő kiséríe Druget Istvánnal a' királyi menyasszonyt Székesfejérvárra, a' hol a' menyegző tartatott és az új királyné megkoronáztatott 1539. De már a' menyegző alkalmával másod izben Ferdinand részére csábittatott Perényi Péter amannak küldöttje, Szeredi Gáspár, által, a' ki ura nevében korlátnoki tiszcséggel és az erőszakosan elfoglalt Eger várának nála meghagyásával biztatta meg őt. Zápolya János holtáig (1440) mindazáltal még hűséget szinlett iránta Perényi; azután pedig, a' nagyváradi békekötésre támaszkodva, nyilván Ferdinand részére állott, a' kinek korlátnoka 's magyar hadainak fő vezére lőn. Ez utólsó minemüségében Fels Lénárt, Rogendorf Vilmos, és Joakim Brandenburgi végőrnagy fővezérségök alatt hadakozott a' Törökök ellen, de kevés sikerrel; a' mit annak tulajdonita, hogy a' nevezett vezérek nem akarák az ő tanácsát követni. Minekutána az utolsó, Joakim, nagy veszteséggel kéntelenittetett volna visszavonulni Pest alól 1542, gyanuságba ejtette Ferdinandnál Perényit, mintha ez alattomban a' Törökkel szövetkeznék; melly vádnak támul láttaték szolgálni az a' körülállás, hogy épen akkor érkezett meg Erdélybe a' vádolt fia, Ferencz, a' ki azonban csalvetés által szökött vala ki istambuli fogságából. Mindenek bámultára tehát őrizet alá tétetett Perényi Péter Esztergamban, és innen a' németújhelyi fogházba vitetett által; a' minek az a' káros következete lőn Ferdinandra nézve, hogy 12 ezer magyar huszárok, vezérök esetét hallván, azonnal szétoszlottak. A' németújhelyi fogházban tartatott Perényi Péter 5 esztendeig, a' nélkül, hogy rendes itélet alá bocsáttatott volna ügye; melly idő alatt a' tömlöcz unalmát azzal űzé, hogy némelly szentirásbeli történeteket egy olasz képiró által leképeltetett, maga pedig a' képeletek alá elbeszélő verseket irt. Végre a' Nagyszombatban egybegyült rendek esedezésére megigérte Ferdinánd 1547 szabadulását, olly kikötés mellett, hogy az egri püspökségből jogtalanul szedett jövedelem fejében 40 ezer aranyakat fizessen, és Eger várát kiadja. Minekutána az első kivánatnak eleget tett Perényi, Bécsbe vitetett, de ott 1548 elején, minekelőtte teljes szabadulását elérte volna, tömlöczszülte betegsége halálát okozta. A' hit dolgában elsőben ugyan Luther, azután pedig Kálvin követője vala Perényi Péter; és ő alapitotta hitfelei számára Sárospatakon azt az oktató intézetet, melly ott még most is virágzik. Ő épitette 1534—41 a' sárospataki várat is, mellynek a' Bodrogra nyiló kapuja felett, mig fenálla, e' szavak olvastattak: *Felix civitas, in qua verbum Dei praedicatur, et observatur illud. MDXXXXI April. XVIII.* (Vö. Zápo-

lya János és Ferdinand) — 4) Perényi Gabor, Péter fia, mindjárt az apja holta után kiadta Eger várát Ferdinandnak; a' kitől mindazáltal 1556 Izabellához pártolt el, de 1558 amannak hűségére visszatért, és 1567 mint országbiró holt meg Posonyban. Benne magva szakadt nemzecségének. Ezt a' Perényi Gábort borzasztó vádakkal terhelik Forgács Ferencz és Betlen Farkas. Mert mind a' ketten azt irják felőle, hogy az istambuli fogságából megmenekedett Perényi Ferenczet báttyának esmerni nem akarta; minekutána pedig az mindaz annyoktól, Székely Klárától, mind hajdani dajkájától annak esmertetett volna, csak hogy az apai örökséget vele megosztani kéntelen ne lenne, vagy méreg által sikkasztotta el, vagy a' Bodrogba fúlasztotta, vagy gyilkosok által ölette meg. E' felett, Forgács Ferencz szerint, törökös nőféltés uralkodék Perényi Gáborban, melly őt majd nevecséges, majd undok tételményekre sarkalá. Mert a' feleségének, Ország Ilonának, soha meg nem engedé, hogy vagy házán kivül valamelly társaságban, vagy otthon, mikor vendége vala, az asztalnál jelen volna. Ha pedig maga elment onnan hazul, holmi jegyeket hagyott az ablakokon, mellyeknél fogva kinyittatásokat észre vehetné. Férjfival pedig beszélni, vagy csak rá is tekinteni, felette tilalmas vala a' gyötrött asszonynak, sőt midőn egykor betegen feküdnék Perényi Gábor, a' felesége pedig ápolva forgolódnék körülte, 's e' foglalatosság közben egy jelen lévő ifjához, Semsei Istvánhoz, ért volna ruhája, annyira felháborodott ezen a' féltékeny, hogy azt az ifjat megmérgeltetné. Halálos ágyán végre fogadást kivánt feleségétől, hogy soha másé nem lesz. Midőn pedig az élet örömeire még számot tartó menyecske válasza nem egészen nyugtatná meg őt, az orvosa, Balsarati, által mérget adatott be neki, mellynek ereje a' szánatra méltó asszonyt kora virágában elhervasztotta, 's férje holta után másfél esztendővel véget vetett életének 1569. Meg kell azonban jegyezni, hogy Forgács Ferencz történetiratja gyülölettel és rágalommal teljes a' Perényi nemzecség iránt, mellynél fogva e' részben csak kötve lehet hinni szavainak; Betlen Farkas pedig, a' ki egy évszázzal később élt, csak Forgács állitmányait ismétli. *Fábri Pál.*

Pergament kicserzett, mésszel csávázott, 's különös módon kikészitett ürü-, borju-, kecske-, szamár- vagy sertés-bőr; nevét Pergamus várostól veszi. A' Zsidóknak már Dávid idejében voltak türet-könyveik állatok bőréből, 's Herodotus azt beszéli, hogy a' Joniaik legrégibb időkben már készitetlen ürü- vágy kecske-bőrre irtak, mellyről csak a' szőr volt lenyirve. Ptolemaeus Philadelphus nem győzé eléggé csodálni azon pergament finomságát, mellyet neki a' biblia ráírt másolatjával Eleazár fő pap küldött. Mind ez azt mutatja, hogy a' pergamentet Pergamusban nem találták, csak javitották 's olly bőven készitették, hogy a' város egyik főkereskedői ágazatát tenné. Elejénte a' pergament sárga volt, Rómában tanulák fejérre készitni, utóbb viola- és biborszint is adának neki mind a' két felén. Ma már minden szinűvé, sőt szines áltlátszóvá is tudják tenni. A' hibás bőröket, mellyek pennával irásra nem használhatók, mésszel bevonják, fényesre simitják, 's ugy nevezett irótáblákra forditják.

Pergolesi (Giovanni Battista) hires muzsika-szerző, igaz néven Giambattista Jesi, született Pergoliban, honnan ama nevét is vette, 1707, mások szerint 1704. 1717 a' nápolyi, később megszüntetett dei poveri di Gesù Christo conservatoriumba lépett, mellyet Gaetano Greco igazgatott. E' nagy mester, mivészségének minden titkaiba beavatá nevendékét. P. már 14dik évében különféle szerzeményekkel jeleskedett, mellyekben azonban a' melodia a' contrapont mesterkéléseinek fel vala áldozva. De

alig lépett-ki a' conservatoriumból, Vinci és Hasse énekmunkájinak tanulása által, előbbi módját egészen megváltoztatá. Első operájában még is csak néhány áriácskák tetszének. Csak Stigliano herczeg, a' király főlovászmestere hoza jobb ítéletet P. tehecsége iránt, 's 1730—34 a' Teatro nuovo számára foglalatosságot szerzett neki. Ez időben irta a' „*La serva padrona*" operát is a' San-Bartolomeo játékszinre. Azonban lángesze a' közönséges tárgyakkal bánásban nem találá elégülést, 's azért hévvel kapa az alkalmon, hogy magát fontosabb szerzemények által Rómában is megesmertethesse, 's igy irta 1735 „*Olimpiade*" darabját a' Tordinone játékszinre. De ez, melly a' Duni „*Nerone*" operájával együtt jelent-meg, igazságtalanul kudarczot vallott, midőn az utóbbi, noha a' szerzőnek nyilvánvos vallomása szerint is sokkal csekélyebb értékü, köz tetszést nyert. — Erre P. Nápolyba visszatért, 's a' „Dixit" és „Laudate" egyházi muzsikákat szerzé, 's az előbbi hibás vélekedések helyett kármentésül legteljesb tetszést nyert. E' közben egészsége csökkenni kezde; barátjai rá birák, hogy a' Vezuv tövében fekvő Torre del Greco-ba menne, hol mint hiszik, mejjbetegek, ha még gyógyulás lehecséges, hamar és könnyen kiépülnek. Itt irta a' hires „Stabat" darabot, mellyet Hiller klavirkivonatban német textussal kiadott, itt az „Orfeo" és „Salve Regina" cantatékat, 's ez utóbbit mint legvégső munkáját. Megh. 1739 Puzzuoliban, midőn épen hire Európában terjedni kezdett. Játékszinek, templomok zengedezék miveit; az „Olimpiade" Rómában nagyobb fénnyel ismét előadatott, 's mennél egykedvüebbek valának előbb iránta, most annál inkább csodálák szépségeit. Az Olaszok egyenlő ítéletök szerint, őt a' muzsikai kifejezésben senki felül nem multa; némellyek a' muzsika Domenichinójának, vagy épen Rafaelének nevezik, de ismétlést megszaggatott stylust 's a' t. vetnek szemére. Nem tagadható, hogy P. inkább a' lágyra, mint erősre hajlott, maga a' „Stabat" is az ujabbak ítélete szerint gyönge charakterü. Általjában egész módja bus és komolykodó; mit talán testi erőtlenségének tulajdonithatni.

Peri. A' Perik gyengéded asszonyi valóságok, a' Feekkel, még inkább az Elfekkel atyafiasak és mint elesett lelkek maradéki, a' paradicsomból kirekesztettek, mig a' megengesztelődés ideje el nem telik. L. ezen tárgyat „Lalla Rookk-ban", Thom. Moorenek énekében.

Perikles, egy Görögországnak leghiresebb státus-kormányozó nagy férjfiai közt, kinek kora (K. e. 444 körül) a' görög tudományok és mivészség virágzásának ideje. Athenaeben szül. Attya Xantippus, a' Persákon Mykalenél nyert győzedelméről hires vezér volt. Damontól, Anaxagorastól és eleai Zenotól oktattatott. — Familiai állapotjánál fogva az aristocratákkal öszveköttetésben lévén, részént azon irigység miatt, mellyel a' nagy csoport ezt a' pártot tekintette, részént pedig azért, mivel az aristocraták közt már elfoglalta Cimon az első helyet, eleinte visszahúzta magát a' status dolgaitól és a' nép pártjának kedvezését kereste. Cimon nagy fénnyel élt és társaságosnak mutatta magát; Perikles ellenben minden vendégséget 's közönséges mulacságot került; soha se jelent meg másutt közönségesen, csak a' prytaneumban 's népgyülésében és mindenütt komolyan 's méltóságosan viselte magát. Nem lévén tagja az areopagusnak, mindég azon dolgozott, hogy ennek tekintetét homályosicsa 's Ephialtes barátját arra ösztönözte, hogy a' népben ezen főtörvényszék eránt irigységet gerjesszen 's olly végzést eszközöljen ki, melly többnyire minden pert más törvényszékeknek adott vizsgálat és elintézés végett. Ékes szollása olly felséges és hatalmas volt, hogy azt mondták róla, dörög és villámlik beszédeiben 's olympiainak neveztetett. Nagy gondossággal került mindent, a' mi a'

népnek nem tetszhetnék 's a' megbántásokat is hihetetlen békével türte. Azt beszéllik, hogy, midőn egyszer őtet egy közönségss polgár a' nép gyüléséből szitkokkal követné házáig, egy szolgájának azt parancsolta, gyujcson fákiyát 's világicson a' szitkozónak, mig haza megyen. Minekutána a' nép pártja Cimon elvádoltatását kieszközölte, Perikles neveztetett ki egyé a' birák közt. Azonközben ezen hivatalát nagy mérséklecséggel vitte 's nagy polgártársáról tartozó tisztelettel szóllott. Vetélkedőjének számkivettetése végre szabad mezőt nyitott nagyra-vágyó plánjainak. Mivel Cimon a' népnek eledelt 's ruházatot adott, Perikles kivitte, hogy a' szükölködők a' közönséges pénztárból gyámolittassanak. Azon hadban, melly K. e. 458 az Athenaeiek és Lacedaemoniak közt kitört, a' tanagrai szerencsétlen ütközet alkalmával a' legnagyobb veszedelemmel is szemben-szállott 's csak hamar ezután hajósereggel 's egy kicsiny hadi erővel Peloponnesusba beütött. Hogy a' népnek, melly Cimonnak visszahivatását kivánta, hizelkedjék, maga eszközlötte ki azon népvégzetet, mellynél fogva a' haza hivatott; de mint mondják, huga által olly egyeséget köttetett Cimonnal, mellynek következésében a' sereg vezérlése Cimonnak, a' status dolgainak kormányozása pedig neki engedtetett. Cimon halála mintegy urává tette őtet Athenaenek; mert ámbár az aristocratiai párt Thucydidest, Melesiasnak fiát 's Cimonnak rokonát tette neki ellenébe, de ez éppen nem mérköztetett meg vele. „Ha földre vetem is őtet", igy szollott egyszer Periklesről Thucydides, „még is azt fogja mondani, hogy nem fekszik 's elhiteti a' nézőkkel, hogy igazsága van". Ezolta Perikles uralkodott Athenaeben, bár ur nevet nem viselt is és legfőbb gondja volt, hogy a' népet vagy uj gyarmatok telepitésével, vagy hadi feltételekkel foglalatoskodtassa. Azon közönséges nagy épületekkel, mellyeket felállittatott, hizelkedett az Athenaeiek hiuságának, kiknek városát szépitette 's egyszersmind számos munkásnak és mivésznek adott dolgot. Hogy az ezekre szükséges kölcséget megbirja, Görögországnak delosi közönséges pénztárát Athenaebe vitette, 's ezen hütelenséget azon kinyilatkoztatásával tudta jóvá tenni, hogy, mivel ezen pénz Görögországnak a' barbarok ellen leendő védetésére adatott, az Athenaeiek vitézsége 's gondossága által pedig ez a' czél eléretik, nem volna a' szövecségeseknek jusok, ezen pénznek hova költetéséről tudakozódni 's kérdést tenni. Pénzre ügyelésben megbizonyitott egyenessége átaljában felyül-emelte őtet a' gyanun, mire ez a' nevezetes példa emlittetik: Midőn az Athenaeiek Euboeára ütöttek, a' Lacedaemoniak, mint a' Megaraiak szövecségesi Attikát megtámadták. Perikles ezen megtámadtatást, a' spartai király gyámattyát megvesztegetvén, eltávoztatta 's midőn számot adott, a' megvesztegetésre forditott 10 talentumot titkos, de köz haszni kölcségnek jegyzette fel, 's az Athenaeiek megelégedtek azzal, a' nélkül, hogy további értesitést kivántak volna tőle. Euboea ellen folytatott szakadatlan ellenségeskedések után urává tette magát Perikles ezen fontos szigetnek (K. e. 447); erre majd 30 eszt. fegyvernyugvást kötött a' Spártaiakkal. A' nagy csoport hatalmának, mellyet eddig nevelt, korlátolására, azon régi törvényt megujittatta, melly szerént csak athenaei polgárnak és polgárnénak fia lehetett athenaei polgár 's ennek következésében 5000 eddig szabad embert adatott el, mint rabszolgákat. Ezen cselekedet, melly egyszersmind Periklesnek nagy befolyására mutat, kécség kivül megnyerte a' polgárok többségének tetszését, kiknek tekintete a' polgárok számának kevesedése által nevekedett. A' Spártaiakkal kötött fegyver-nyugvást használni kivánván, K. e. 440 haddal támadta meg a' Samosiakat, kik Athenae büszke hatalma ellen felkeltek. Ezen hadra, mondják, részint Aspasia (l. e.) által ösztönöztetett. Samos elleni táborozása, mellyben

Aspasia is jelen volt, a' szlget meghódittatásával végződött, hol a' democratiai országlás visszaállittatott. De a' Samosiak ezután nem sokára ismét felkeltek 's kiüzték az athenaei őrsereget, hanem Periklestől ez úttal is meghódittattak. Visszajöttekor tartá Athenaeben ama hires halotti beszédét az elestek emlékezetére, melly halgatóit annyira lelkesité, hogy az asszonyok hozá tolakodtak 's fejét koszorúkkal ékesiték. Midőn végre Thucydides a' pártok küzdése közben számkivetésre itéltetett, Periklesnek hatalma még nagyobb lett, mig az Athenaeiek féltékenysége 's irigysége fel nem ébredt, azon reményvek eltünte után, mellyeket bennek a' pelop onnesusi had kiütése előtti történetek ébresztettek fel. Baráti közül némellyek üldöztettek; Anaxagoras, tisztelt tanitója, vallástalansággal vádoltatott; Aspasia Periklessel való öszveköttetése miatt közönségesen bepanaszoltatott. Ügyét maga vitte 's annyira megindult, hogy nem tekintvén méltóságára, könyeket hullatott. Hathatós ékes szollása megmentette kedves Aspasiáját: Anaxagorast ellenben ugy szabaditá meg ellenségeitől, hogy tulajdon kisérőinek őrizete alatt küldötte el Attikából. Midőn a' Spártaiak, kik az apró görög statusoknak pártját fogták, azt kivánták az Athenaeiektől, hogy minden ezeknek okozott kárt téricsenek meg, ellenkező esetben fegyvert fognak ellenek, Perikles reá beszélte polgártársait, hogy a' feltételeket ne fogadják el, 's ezáltal szerzője volt a' pusztitó peloponnesusi hadnak (l. e.). Némellyek azt vitatják, hogy ő ezáltal az Athenaeieket kin akarta foglalatoskodtatni és figyelmeket uralkodásától elvonni, annyival inkább, mivel ellenségei naponként szaporodtak; azomban Aspasia is nagy gyülölséggel viseltetett Sparta ellen. Mások ellenben hihetőbbnek vélik azt, hogy Perikles az athenaei köztársaság magasságáról 's méltóságáról való nagy képzelődésétől vakittatván meg, sürgette azt, hogy hazája semmire se álljon, főképpen mivel tulajdon tekintete is veszedelmeztetett azáltal. Elég, hogy a' had K. e. 431 kiütött. Perikles azon vélekedésben volt, hogy az Athenaeiek tartományaik védésével hagyjanak fel 's egész figyelmeket a' város megerősitésére 's hajósereg kikészitésére fordicsák. Ehez képest, midőn a' fővezérség reá bizatott, az Athenaeiek morgása ellen is, ellenállás nélkül engedte a' Spártaiak és szövecségeseik nagyobb seregét Acharnaeig (Attikában) benyomulni, de ugyan-akkor hajósereget küldött Peloponnesus partjaira, Lokrisba és Aeginába, melly az Attikában tett prédálásokat kétszeresen visszafizette. A' Peloponnesusiak visszavonulván, maga személyesen is beütött a' Megaraiak tartományába, kik voltak a' had kiütésének fő okai. Ezen táborozás végén magához ragadó ékes szollásával beszédet tartott a' haza szolgálatjában elestek felett. A' következett eszt. döghalál tört ki Athenaeben, melly olly kegyetlen pusztitást tett, hogy Periklesnek minden bátorságát öszveszednie kellett, hogy önnön és polgártársainak elcsüggedt lelkét felemelje. Hogy ezeknek figyelmét foglalatoskodtassa, nagy készületet tett 's Epidaurusba evezett; de a' fegyveresei közt dühösködött dögtől meggátoltatott abban, hogy valami fontost tehessen. Kevesed magával térvén vissza, nem önthetett bizodalmat az elcsüggedt Athenaeiekbe. Elvesztette a' fővezérséget, 's a' nélkül, hogy különös gonosz tettel vádoltathatott volna, nagy summa-pénzt kellett fizetnie büntetésül. Mindazáltal csak hamar hasonló vizeszüséggel hivta meg őtet a' nép kormányra 's még nagyobb hatalmat adott, mint a' millyennel elébb birt. De midőn egy felől a' status foglalatosságaitól terheltetnék, házi szerencsétlenségektől is sujtoltatott. Legidősebb fia, Xantippus, ki vele egyenetlenségben élt, döghalál által kiirtatott az élők közül, mint huga és több közel lévő rokoni 's baráti is; végre megholt Paralus, első feleségével nemzett egyetlen egy életben lévő fia is. Ezen szerencsétlenségek

konyeket sajtóltak ki szemeiből. Vigasztalására eltörölték az Athenaeiek az ő tulajdon törvénnyét, mellyet a' törvénytelen gyermekek ellen hozott, 's igy Aspasiával nemzet fiát a' polgárok sorába beiktatta. De testi ereje elgyengittetett, 's lassú betegsége eloltá életének világát'K. e. 429, a' peloponnesusi had 3-dik eszt. Haldoklásakor midőn siránkozások közt emlegették baráti nagy tetteit, hirtelen öszveszedte magát 's monda nekik: „Ezen dolgokban hasonlók hozám mások, hanem azt különös dicsőségemnek tartom, hogy miattam egy Athenaei se öltözött gyászba". Athenae legjelesebb polgárát vesztette el benne, kitől ha megtagadni lehet is a' szoros erkölcsiséget, a' lélek nagyságát nem. Nevelése lelkét felvilágositotta 's az idő előitéletein felyül-emelte. Hogy hazájának minden görög státusok feletti hatalmat 's fontosságot szerezzen, volt fő czélja, 's Athenae, mig ő vitte a' kormányt, nem csak lelki, hanem politikai tekintetben is első status volt Görögországban. Neki köszönhette Athenae legszebb ékességeit, mint a' Parthenont, Odeumot, a' vár előtornáczát (L. Propylakumok), nagy falait, számos szobrait 's más szép miveket. A' görög mivészség virága, Phidias (l. e.) időszakasza, Periklessel elhervadt. Perikles nevével Athenae mivészségének, tudományinak 's hatalmának legszebb ideje öszveköttetve van és ha szemére vettethetik is, hogy ő vitte Athenaet azon mélység szélére, mellybe lerohannia kellett (jollehet nagy lelke kimentette volna abból hazáját), őtet illeti azon dicsőség, hogy lelki tekintetben ő tette Athenaet a' régi világ minden statusainak királynéjává.

Perikopen (gör.) szentirásbeli helyek, mellyek az isteni tiszteletnél oltári felolvasásra, vagy egyházi beszédek leczkéjére használtatnak. Ezek választása az első századokban, ugy látszik, a' papokra volt hagyva; negyedikben az ó és uj testamentom canonicus irásaira szorittatott, hatodikban pedig nagy Gergely pápa különös Lectionarium által határozá-meg, 's ezt Nagy Károly a' birodalmaiba behozott Homiliarium alapjává tette. Neki köszönjük tehát a' minden vasárnapokra 's ünnepekre kiszabott evangyéliomokat 's leveleket, mellyeket Luther is megtartott. Ő azt mondja, hogy erre csak a' papok tudatlansága birta. A' helv. vallást tartó egyház pedig, predikátorainak mingyárt szabadságot engedett e' leczkék választására; de nem régiben az ágostai felekezet is eléggé érzé a' régi perikopák hijánját arra, hogy mint már a' 18 század végén Dániában, Würtembergben, Badenben, 's több apró német statusokban, Reinhardt ösztönzésére pedig (1810—11) Szászországban is történt, sz. leczkék gyanánt uj bibliai szakaszokat je eljen-ki. E' felett Szászországban 1812, midőn a' régi perikopák ismét helyre állittattak, nehány nem czélirányosokat ki hagytak, 's helyettök az uj szász agendába foganatosabbakat iktattak. Mennyiben lehessen a' lelkes, és a' biblia-magyarázásban gyakorlott predikátornak valóban terhes perikopai kinszeritést, vagy a' kimutatott textusról tanitást tárgyazó egyházi rendelést általjában eltörleni? nehéz meghatározni. Még elég lelki pásztor van, kit a' protestantismus szellemével csak ugyan egyező rendszabás zavarba ejt, vagy hibás fogásra vezet; 's minden e' tárgy körül tett javalatok közt legjobbnak látszik az, hogy valamennyi lelkipásztor a' maga választotta sz. leczkéket évenként vagy félévenként a' consistorium vizsgálata alá bocsássa, 's a' helyben hagyottak, vagy az elvetettek helyett kijeleltek felett prédikáljon. A' kath. anyaszentegyházban a' régi perikopák, mint az oltári liturgia alkotó részei, még megmaradtak, azonban a' predikaczió választásabeli kisebb vagy nagyobb szabadság a' püspököktől, 's ezek helytartóitól függ.

Perillus, l. Phalaris.

PERIODICUS NYAVALYÁK, l. SZAKASZOS NYAVALYÁK.

PERIODUS (gör. περιοδος) az irás tudományában logicai törvények szerint öszvefüggő 's egy mondathoz tartozó több mondatok sora, vagy helyesebben: több tagokra osztatott mondat. Aristoteles magyarázatja, melly szerint az olly beszéd volna, melly magában kezdődnék 's végződnék, szembetünőleg bő, mert igy mindenik egyes mondat külön periodust formálna, melly nem csak a' szó eredeti jelentésével (eredetiképpen ugyanis periodus kerengő útat teszen), hanem más hajdani rhetorok, mint Cicero és Quintilianus pontosabb magyarázatival is ellenkezik. Ezek szerint a' periodus öszvedett 's kifejtett mondatok bővitése által származik, mivel felvilágositásra vagy közlebbi meghatározásra megkivántató mellék-és középmondatok tétetnek hozá, ugy mindazáltal, hogy mindnyájan egy szépen tagolt egészé szoroztassanak egymáshoz 's lánczszemek módjára függjenek egymásból. A' periodusok egyesekre 's öszvetettekre osztatnak. Az elsőkben minden mondatok olly szorosan köttetnek öszve, hogy az egész csak egy tagot formál; az utóbbi ellenben több tagból áll. A' mondatok közönséges logicai viszonyai a' periodusokban is előjőnek és mint amazok, most hasonlóság és egyenlőség, majd ok és munkálat viszonyait, feltételt és feltételeztet, majd ismét ellenmondatot 'sat. adnak elő, ugy a' periodusok is. Szükséges pedig, hogy grammaticai és logicai helyességekkel ugy ajánlják magokat az észnek, mint tetszős rimekkel a' szépségérzetnek. Mennél nehezebb tehát az egymással sorozott előterjesztéseket egyszerre áltlátni, 's mennél több kétértelmüséget és homályosságot okozhat a' periodus tagjainak szövevényes öszverakatása, annál gondosabban kell alkotmányának tisztaságára vigyázni. E' végre mindent kell kerüini, a' mi a' fő gondolattal belső és szükséges öszveköttetésben nincs; mert minden, a' mi idegen nemü 's az egységet megsérti, széleszti a' figyelmet 's nehezíti az érthetőséget. Szükséges továbbá, hogy a' periodus, hosszára nézve, bizonyos határok közt maradjon. Pontos határlineákat mindazáltal huzni nem lehet. Ciceronak azon rendszabása, hogy a' periodus 4 hexameternél hosszabb ne legyen, éppen olly kevésé elégitő, mint a' másik, hogy t. i. egy lélekzettel elmondani lehessen; mert ha helyesen van alkotva, elég nyugvó pontot ad a' szónoknak; és ha az előterjesztések logicai rendel vannak öszveköttetve, a' gyakorlott olvasónak könnyü azokat figyelmével követni és felfogni. Rövid, öszveszoritott kifejezet, kécségkivül a' szép irásmód jelességei közé tartozik; következésképpen a' periodusból is minden szükségtelent és feleslegest távoztatni kell; csak hogy a' takarékosság szófukarsággá ne fajuljon el, mivel ez éppen olly megvettető, mint a' szópazérlás. Arra is kell figyelmezni, hogy nem lehet mindenütt periodussal élni, hanem csak ott, hol öszvefüggő és nyugodt gondolkozásnak helye van 's az előadáshoz mesterséges kifejtést lehet alkalmaztatni. A' periodusos irásmód tehát a' szónoki előadásban használtatható. Egyébiránt még következő szabályokat kell szemünk előtt tartanunk a' periodusokban: 1) a' fő előterjesztésnek ugy kell helyezve lenni, hogy a' többi közül kitünjék, a' mellék-előterjesztések ellenben kisebb vagy nagyobb fontosságok szerint állittassanak mellé; 2) az első és utolsó mondatok közt bizonyos egyenlő mérték legyen; 3) a' közbe jövő mondatok, mellyek közül egyik mindég a' közvetetlenül elötte lévőnek közlebbi meghatározására szolgál, ne szaporittassanak szükségtelenül; 4) az egyes előterjesztések elrendelésében, ha nem éppen az ellenben álló czél elérendő, bizonyos lépcsős következés, a' határozatlanabbról határozattabbra, gyengébbről erősebbre, csekélyebbről fontosabbra való lépegetés szükséges, ugy hogy a' legfontosabb 's legerősebb zárja be a' periodust. De nem elég, hogy a' periodus egyes

részeinek czéleányos összeköttetésével csak az eszet elégicse ki, a' fülnek is kell annak tetszenie. Tagjainak tehát muzsikai törvények szerint kell egymással egyesittetniek, hogy összeköttetésekben kellemetes benyomást szüljenek a' fülbe. E' szerint minden szavat kerülni kell, melly fület sért (Euphonia törvénye). Magokban- 's mással - hangzóknak választásában a' kedves hangzásra kell figyelmezni 's egész szavakat hasonló gondossággal kellemetesen hangzó egészé egyesiteni; a' hol pedig szabad választást tenni nem lehet, legalább a' keményebbhez kedvesebbet 's tetszőbbet kell keresni. Mindenek felett szükséges pedig a' hosszak és rövidségek értelmes elegyitése 's 's a' bevágások és nyugpontok helyes viszonya által bizonyos egyenlő mértéket előállitni, melly egyiránt lévén távol a' szabályosságtól 's mindég visszatérő versnemü egyenlő mértéktől, a' kettő közt középponton álljon (Eurythmia törvénye). Ebből származik a' numerus, melly a' prosára nézve az, a' mi a' poesisra nézve a' versmérték. (L. Prosa). Erre nézve csak kevés közönséges szabályokat lehet adni, mellyeknek különös esetekre alkalmaztatását kinek-kinek egészséges hallására 's helyes érzésére kell biznunk. A' mi feljebb a' periodus egyes mondatinak egyenlő mértéküségéről (Symmetria) mondatott, a' numerusra is alkalmaztatható. Több 's hosszu előmondatok után jövő igen rövid utómondat, éppen ugy sérti a' fület, mint olly előmondat, melly után felette hosszu utómondatok jőnek. A' periodus kezdeténck már figyelmet kell ébreszteni; inneń olly szavak ajánltatók azokra, mellyek egy vagy több előlálló hosszu tagjokkal a' fület betöltik 's késésre kénszeritik, mint az első Paeon (- ∪∪∪), Jonicus a majore (- - ∪∪), harmadik Epitritus (- - ∪ -) 's nehány más. A' végzetnek erős nyugpontul kell szolgálnia 's a' fület teljes hangal kielégitnie. Következő lábak tehát különösen alkalmatosak arra: a' 4dik Paeon (∪∪∪ —), melly az első Paeonnak megforditott viszonya, az Amphibrachys (∪ — ∪), Antibachius (— — ∪), Daktylus-Jambus (—∪∪∪—), Ditrochaeus (— ∪ — ∪), melly legjobb, ha egy szóban van, és a' Daktylus-Trochaeus (— ∪∪ — ∪), mellyet mindazáltal hexameteri természete miatt vigyázva kell használni. Egy feljebb leirt módon készitett periodus kereknek neveztetik, mellynek ellenébe a' szegletes tétetik. Minden felhozott viszonyokban külömbféléknek kell lenni a' periodusoknak, mivel ez éppen ugy mozditja elő azoknak szépségét, mint az egyszerü és periodusi mondatok változása a' stylistikai előadását. Egy népnél se volt a' periodus-alkotás annyira tökéletesitve, mint a' Görögöknél, a' minek oka részint a' nemzet természeti szépségérzése, részint a' közönséges helyen beszélésnek gyakori alkalma, részint 's főképpen a' Részesülőkkel (l. e.) 's kedvesen hangzó végzetekkel és szavakkal olly gazdag görög nyelvnek szelleme. A' Rómaiak a' Görögöket követték, csak hogy Cicero ideájit igen hosszu periodusokba öltöztetni szokta.

Periodus, időkör 's ebben foglalt időköz; innen valamelly nagyobb időköz több időszakokra osztatik, mellyek hasonlóul periodusoknak neveztetnek. Igy használja ezt a' szót az astronomus és chronologus; amaz, hogy egy 's ugyanazon körformájú mozgásnak visszatérését kifejezze, ez, hogy több esztendei cyklust (l. e.) jeleljen ki. (L. Hónap). Az időszámlálásban (chronologia) csak akkor találtathattak fel helyes időkörök, midőn az astronomusok az égi testek igazi mozgásával megesmerkedtek. Ezért olly zavaros a' régi népek időszámlálása. A' Görögök legnevezetesebb periodusi ezek voltak: Metonnak 6940 napból álló 19 eszt. hold-periodusa, melly szerént készitették a' Görögök K. e. 432 olta astronomiai kalendariomaikat; Kalippusnak 330 eszt. kezdett periodusa, vagy Sándor epochája által, melly 1 nap hijján 4er 19 vagy 76 eszt. foglalt magában, megjavittatott; még tökéletesebb volt Hipparchus 304 eszt.

hosszú periodusa, melly a' naptéritői nap-esztendőt csak 6 min. 's 16 secundával tette hoszabbra. A' római adószám (l. e.), római adó-periodus, vagy indictio cyclusa, 16 eszt. időköz, mellynek eredete nem egészen esmeretes. Scaliger József az általa behozott ugynev. juliana periodussal (7980 jul. eszt. időkörrel) K. születése esztendejének világ teremtetésétől kezdett különbféle számlálásait egymással összevegyeztetni akarta. E' t. i. a' 28-, 19-és 15-nek, mint a' nap-, hold-és indictio-cyklusok számainak sokszorozás által kijött mennyisége. 28szor 19 vagy 532 eszt. mulva az ujholdak és holdtöltei ugyan-azon rendben 's a' julianum kalendariom ugyan-azon hónapjának és hetének napján jelennek meg ismét; 's igy egyszersmind a' három időszámlálási cyklus, u. m. a' 28 eszt. nap-cyklus, a' 19 eszt. hold-cyklus 's a' 15 esztendőnyi indictio-cyklus is megujul. Ez a' periodus nagy husvét-periodusnak, vagy Victorinus, Dionysius, Diocletianus periodusának is nevéztetik. K. sz. eszt. a' juliana periodus szerént 4714. Többé nem használtatik, mivel most K. sz. előtti és utáni esztendők szerént megyen az időszámlálás. — A' históriai periodusok olly időszakaszok, mellyek a' világban különös és fontos következéseket szülő nagy történetek szerént határoztatnak meg. A' közönséges história minden egy időbeli történeteket csak helyesen meghatározott időszakaszok szerént adhat elő szép 's könnyen megfogható rendel. A' régiek a' közönséges históriát ethnographice, azután idő folyta szerént (chronologice) és esztendőnként beszélték el. Századok szerént 's mindenik században kisebb időszakaszokra osztva adták elő a' világ históriáját Offerhaus, ezen becses munk. „*Compendium historiae universalis*" (e. Schröckhii, Leipz. 1778, 2 köt.), Bossuet az ő „*Discours sur l' histoire universelle*"-ben, 's mások. Sokkal foganatosabb ellenben a' história-tudomány, ha fontos következésekkel gazdag történetek szerént megállapított időközök szerént adatik elő. Ezt a' módot követték Voltaire („*Essai sur l' histoire générale*"), Millot, Condillac, Gatterer, Schlözer 's átaljában a' legjelesebb ujabb történet-irók. A' világnak számtalan történetei közt közfátul olly időpontokat kell tehát felvenni, mellyeken a' földnek több részeiben, a' dolgoknak uj állapotot 's rendet adó nagy és nevezetes történetek állottak elő. Hanem a' történetek közt azok érdemelnek elsőséget, mellyek jó emberek nagyságából származtak; mert nagy férjfiak a' népek és emberiség vezér-csillagai; századok élnek jótévő fényekkel 's számos nemzecség megyen az általok megvilágositott ösvenyen. A' pallérozocságnak 's polgári szabadságnak néző-pontja pedig, a' mennyiben mind a' kettő, minekutána vallás-alkotók és törvényhozók megtörték a' hozájok vivő utat, földmivelésből 's vagyonból, mesterségekből 's tudományból, kereskedésből 's a' népek nemzeti érzéséből sugárzik ki, közönséges históriai tekintetben fontosabb, mint a' hatalom néző-pontja. Az időszakaknak következése a' köz. históriának ó, közép és uj históriára osztatásán alapul. Az ó és uj história közt, a' római birodalom omladékiból 's a' népek vándorlásából származott europai népek és statusok eredete von határt. Az utóbbinak közép idejét az ujabbtól az Indiába vivő tengeri útnak feltaláltatása 's az europai társaságos életnek, a' lelkek tudományos felemelkedését követő, érettebb állapotja választja külön. Colombo és Cook Európát a' világ közép-pontjává tették, 's ez az ujabb históriának határ-lineája. — Az egyes időszakak meghatároztatása külömböző. Némellyek szerént (ide nem számlálván az ősidőt vagy az özönvizelőtti históriát, a' mi a' bizonyos tudásra nézve üres levél, 's nem egyéb olly hieroglyphenél, mellyet a' physicusok hijában magyarázgatnak 's igyekeznek Mózses leirásával összeegyeztetni) az 1) időszak az özönvizzel kezdődik 's a' világ titkokkal fedett korát foglalja magában Mózsesig és Kadmosig (K. e. 1500). A' 2) időszak-

ban, melly 1000 eszt. időköz, kezd a' hősök idejének regéiből a' históriai világosság kiderülni. Középázsiát megvilágositja Zoroaster; Europa felibe Homeros csillaga jő fel; és Solon törvényhozása pallérozocságra 's szabadságra emeli fel a' Görögöket. Az 500dik esztvel kezdődik a' 3), vagy az Europaiak első időkora. Eldöntő volt Europa függetlenségére nézve a' sardesi égés 500ban, és eldöntő a' statusok sorsára nézve a' római dictatura, melly ez idő tájban állott elő. Perikles és Sokrates ditsőitették nevekkel ezen századot, mellyet a' 300dik eszt. a' 4) időszaktól elválaszt; mert 301ben omlott öszve Sándor roppant birodalma, egy nap alatt, Ipsusnál, a' világnak 3 részében 's Rómában Ogulnius törvénye megállapitotta a' polgári szabadságot. Az emberiség pedig, mellynek közjavává tette Sokrates Europában az igaznak, jónak és szépnek ideáját, ennek világánál beütazta a' bölcselkedés pályáját Pythagoras oskoláitól (Nagy-Görögországban, 500 eszt.) a' stoica oskolának alkottatásáig 300 körül. Igy Europa lett a' világ históriájának szive. A' 4) időszakban (300tól K. e. 14ig K. u.) Róma Olaszországnak, Karthágónak és Görögországnak nyakára ült 's egész világnak parancsolt. Caesar élt. De csak Augustus halála után (K. u. 14) közvetetlenül Róma világon uralkodásának telyesedése után, jött a' szabadság helyébe egyetlen-egynek tiransága. Tiberius alatt, ki az emberiséget megbecstelenitette, fellépett ennek megváltója, Jesus Kristus, fontos tanitói pályájába. Itt kezdődik az 5) időszak, 14től 756ig K. után. Ez időben reszkedtette meg Rómának nagysága 's későbben bukta, az esmeretes földet. Az Antoninusok és Attilák, melly különböző valóságok! Mohammed, napkeletnek legnagyobb jelenete! De csak kis Pipin dönté el Rómának, mint Caesarok városának végromlását. Arnyéka még csak a' Bosporusnál lengett; Róma egyház városává lett. Uj közönséges birodalom, az az, a' véleményeké kezdődött, egyszersmind napkelet telyessé tevé hármas világon uralkodását, u. m. a' fegyvereké, véleményekét 's tudományokét az Abassidák khalifaságában. E' szerént a' 6) időszakat Pipin, a' pápa és Igazságos Harun nyitják fel 756tól 1096ig. Nagy-Károly megreszkedteti 's rendbe-szedi Europát. Csudálatosan világol a' scholasticum középkorban az Arabok lelki mivelésége; kelet mindazáltal különválva maradt nyugottól. De a' 7) időszakkal, a' keresztes hadak időszakával (1096tól 1315-ig) egészen másként van minden. Amott, a' khalifák honyában, pallérozatlanság és durvaság lépnek fel a' Seldschuekok fegyver-despotismusával, mellyet a' Mongolok és Törökök Europába is átplántálni merészelnek. Itt a' lovagságnak 's románs költésnek gyenge virága fejlik ki. Egyszersmind a' kereskedés Olasz-és Németországokban kivirágzik 's vele a' városok és Helvetia hegyeinek szabadsága. Hanem a' pápák politikája győzedelmeskedik a' világi hatalman, míg ez az időszak végén ismét emelkedni nem kezd, segittetvén a' római törvénytudománytól. E' hozta létre a' 8) időszakat, a' Medicikét. Ebben, 1315-től 1519ig, fellobban az europai világ lelkének bátorsága a' mivészség és tudományok világánál. Minden tengeren lobognak annak viforlái, de ezen századok fénnyét elhomályositják a' Törökök vad győzedelmei 's egyes fejedelmek álnok politikája; amazoknak Görögország, ennek Olaszország lett áldozatja. A' 9) időszakban, 1519—1648 a' törvényes jusnak az erőszakkal, az isteninek az emberivel folyt csatázását látjuk. A' hit szabadsága küszködik a' Jesuitismussal 's a' népek polgári jusa a' királyok önkényével. Ezen csatában megtörétik Németországnak nemzeti ereje. Franciaország politikája terheli Europát; sőt a' 10) időszakban, 1648—1740, franczia nyelv, erkölcsök 's fegyverek uralkodnak Europában. Ezen uraság ellen Nagybritannia és Oroszország fogtak fegyvert; de majd ujra felkelt Németország is, neki bátrittatván Józseftől és Nagy-Fridriktől. Ez a'

11) időszak, 1740—1790. Nyugot vénül, éjszaknak ellenben bujáu fejlik ki virága II Katalin császárné alatt 's a' hiu, büszke és elért Európának merészen 's bölcs megfontolással szegzi magát ellene a' szabad Ejszakamerika. A' 12) időszakban ingadozik a' dolgok régi rendje Európában. A' feudale systema öszveomlik Franciaországban. Több királyi székek dülnek le. Amerika független lett; Australia belép a' históriába. Europa reszket a' fegyver közönséges uralkodásától. De ismét megragadja Angolország a' statusok világának evezőjét. A' népek felkelnek. Az éjszaki erő 's német lélek, megsemmisiték a' hóditó birodalmával együtt a' fegyverek és hazugság politikáját. Uj időkor hajnallik. A' bécsi és aacheni (1818) congreszek, 's a' szent szövecség ismét létre hozák a' kereszténység polgári jusait. Kel. uj status áll elő, a' Görögöké, kik a' rabszolgaság jármát, melly álatt 4 száz-ig nyögtek, levetették. — Ezen időszakban következő hősök és idejek alkotói vagy rontói léptek fel: 1) Noé, Abrahám, Mózses, Cekrops, Kadmus; 2) Zoroaster, Homeros, Lykurgus, Solon, Pythagoras, Confucius, Cyrus, Brutus; 3) Leonidas, Miltiades, Themistokles, Cimon, Epaminondas, Herodotos, Perikles, Sokrates, Sophokles, Timoleon, Sándor, Camillus, a' Deciusok; 4) Philopoemen, Hannibal, Cato, a' Scipiok, Polybius, Mithridates, Pompejus, Caesar, Cicero, Livius, Agrippa, Hermann, János, Augustus; 5) az Apostolok, Trajanus, az Antoninusok, Plutarchus, Tacitus, Constantinus, Theodosius, Arius, Athanasius, Theodorik, Mohammed, Martell Károly, Bonifacius, Pipin; 6) Nagy-Károly, Harun, Álfred, I Henrik, Kanut, Guiscard Robert, Hóditó Wilhelm, Wladimir, VII Gergely; 7) bouilloni Gottfried, clairvauxi Bernhard, Dandolo Henrik, IX Lajos, Salza Hermann, III Innocentius, I, II Fridrik, Saladin, Dsingiskhan, habsburgi Rudolf, Szép Filep, Osman, Stauffacher, Fürst, Melchthal, eschenbachi Wolfram, Dante; 8) Medici Cosmus és Lőrincz, Bessarion, X Leo, Timur, Ismael Shah, Babur, II Mohammed, Ivan Vasiljevits, Hajós Henrik, Gama, Albuquerque, Colombo, Maghellan, Cortez, Katholicus Ferdinand, Ximenez, Viclef, Husz, Hollós Mátyás, Petrarcha, Valla Lőrincz, Guttenberg, Reuchlin, Macchiavelli, I Maximilian, Angelo Mihály, Rafael, Correggio, Dürer; 9) V Károly, I Ferencz, Soliman, Szász Móricz, Gustav Vasa, Luther, Zvingli, Calvin, Melanchthon, Erasmus, Kopernicus, Ariosto, Tasso, Loyola Ignácz, IV Henrik, Erzsébet, orániai Wilhelm, Gustav Adolf, Richelieu, Camoens, Baco, Shakspeare, Kepler, Hugo Groet, Corneille, Galilei, Opitz; 10) Cromvell, Fridrik Wilhelm a' nagy választó, XIV Lajos, Colbert, III Wilhelm, I Péter, savoyeni Eugenius, Walpole, Aureng Zeyb, Nadyr Shah, Guericke, Huygens, Racine, Molière, Milton, Newton, Leibnitz, Fénélon, Penn; 11) II Fridrik, Mária Therézia, II József, Washington, Franklin, II Katalin, Chatam, Pombal, Kaunitz, Hyder Ali, Cook, Niebuhr, Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Buffon, Winckelmann, Lessing, Lavoisier, Herschel, Klopstok; 12) Mirabeau, Sieyes, Carnot, Toussaint, Napoleon, Pitt, Nelson, Wilberforce, Canning, I Sándor, II Ferencz, III Fridrik Wilhelm, Louise, Stein, Arndt, Blücher, Hardenberg, Károly főherczeg, Bolivar, Kant, Forster, Gibbon, Müller János, Herder, Schiller, Wieland, Göthe, Fichte, Schelling, Jacobi, Humboldt Sándor, Olbers, Heeren, Salzmann, Pestalozzi, Campe, Mozart, Haydn 's mások, — Mohammed Ali, Kien Long, Tamaahmah, Pomare. — Közönségesebb osztályi a' világ históriájának következő időszakaszok: 1) Adámtól Cyrusig V. T. 1 eszt-től a' 3425-kig; 2) Cyrustól Augustusig, 3425 — 3953; 3) Augustustól Nagy-Theodosiusig V. T. 3953tól K. u. 395-ig; 4) Theodosiustól Nagy-Károlyig 395—800; 5) Nagy-Károlytól a' keresztes hadak vé-

géig, vagy 800 — 1300; 6) a' keresztes hadak végétől Amerika felfedeztetéséig, 1300—1492; 7) innen a' vestfaleni békéig, 1492—1648; 8) ettől a' franczia zendülésig, 1648—1789; 's 9) a' franczia zendüléstől a' mi időnkig 1789 — *L—ú.*

Periodusi az életnek, l. Szakaszi az életnek.

Perioptrika, 1779 a' lázadás rettenetes idejében hiressé lett Dr. J. P. Marat a' parisi tudományok akadémiájának több tapasztalásokat terjesztett eleibe a' világosságról, 's az optikának azon részét, melly a' világosság sugárinak a' testek felső részéről elhajlásával foglalatoskodik, perioptrikának nevezte. Nem az a' megtörés van hát itt szóban, mellyet a' világosság sugárai, törő eszközök, levegő, üveg, viz és más testek által szenvednek (Vö. dioptrica és Sugártörés), hanem más törésről van itt szó, arról t. i. melly ugyanazon eszközben is, a' testnek külsején áll elő, mihelyt azon test vonzáskörébe jőnek. Marat szerént valamennyire a' test kiterjedése felé görbülnek a' sugárok, és csak azután terjednek ki egyenes irányban. Éppen olly kevésé kell ezen jelenetet a' világosságnak azon hajlásával felcserélni, mellyet Newton a' testek visszaverő erejének tulajdonit, 's mellynek úgy látszik nagy hasonlósága van amazzal. Ha a' világosság Marat által vizsgált elhajlását nem lehet is a' megtörő eszközen vagy testen való áltmenésnél egy 's ugyan-azon principiumra huzni, az első még is egészen más törvények szerint történik, de a' mellyeket itt éppen olly kevésé lehet előszámlálni, 's felvilágositani, mint a' többi jeleneteket. A' tud. academiája akkor keveset ügyelt ezen dologra 's azon időben valóban se Newton tanitását nem szoritotta ki, se nevezetes befolyása nem volt az opticai eszközökre, astronomiai vizsgálatokra vagy a' levegő-tüneményeknek és szintudománynak más magyarázatjára; mindazáltal senki se mellőzheti el egészen, kinek az igen nehéz opticai tudomány tökéletesitésére hajlandósága van.

Peripatetica Philosophia. Aristoteles philosophiája neveztetett igy, annak vagy előadásáról, mellyet fel- 's alá-járás (*περιπατειν*) közt tett, vagy oskolájának egy kellemetes árnyékösvényéről, mellyen előadatott. A' philosophia Aristotelesnél a' tudalomnak tanitása. A' közvetetlen tudalom, mellyből okoskodással a' közönséges, és szükséges igazság megesmertetik, tapasztaláson alapul. Ehez járul, mint készitő tudomány, a' logica, melly minden módozott tudományoknak eszköze. Ezen logika vagy csak a' külső szinnel foglalatoskodik, 's vetélkedő (dialectica), vagy az igazsággal, és bontogatás (analytica) tudománnyának neveztetik. Természet tudománnyában Aristoteles mind két akkor uralkodó rendszert (systema) megczáfolta: u. m. a' kifolyás (emanatio) rendszerét, melly minden lényt az istenből származtata, és az Atomistákét, kik az istennel örökös atomok szerkeztetéséből mindent öszveállani hittek; ő pedig a' világ örök létét állitotta. Tanitása szerént minden más testeknél tökéletesebb az ég: ennek közép pontján van a' föld, melly gömbölyü, és mozdithatlan. A' csillagok, mint az ég, nemesebb nemü lények, de vastagabb anyaguak; mozognak, de nem tulajdon erejek, hanem az első mozdulható test által. Minden változás olly anyagot bocsát előre, melly által valami létre jöhet; továbbá formát, melly által valóban lesz valami és rablást, a' mennyiben t. i. egy bizonyos formának felvétele más határzatoknak eltörlésével történik. Minden ráhozat, és mozdulat a' tárgyra (subjectum) mennyiségre, minőségre és helyre nézve történik. A' lényeknek három neme van: mozdulható-mulandó, mint az állatok; örökmozditható, mint az ég; és örökmozdithatlan. Ezen utolsók magokban mozdulhatatlanok, és mulandók, minden mozdulatnak forrása, és eredete. Köztök kell egy első, magával mindig egyező lénynek lenni, melly munkálódik, a' nélkül, hogy munkálódásában más lényre szüksége

lenne. Minden, a' mi van, ő tőle jő, ő a' legtökéletesebb érzelem — Isten. Ezen első mozditónak közvetetlen hatása csak az égre terjed; az alá rendelt többi golyók (sphaera) más testetlen örök valóságoktól mozdittatnak, mellyeket a' nép-hite, mint Isteneket, tisztel és természetek ellen testekkel ruház-fel. A' lélek elve az életnek az élő-eszközös testben, 's ettől elválaszthatatlan. A' léleknek illy tehetségeket tulajdonit: nemző, tápláló, és érző tehecséget, emlékező, 's gondoló erőt, vagy értelmet, és vágy-erőt, melly kivánságra, és akaratra ágazik. A' mi Aristotelesnek erkölcsi fenekállitásit illeti, itt ő elfajult oskolájának vétke miatt rosszul értetett, és gyönyörelvhez szitónak tartatott: ő pedig legjobbnak, és legfelségesbnek tartotta azt, a' mit önnön magáért óhajt valaki, a' boldogságot, melly erényes tettekből származik. Erény nála a' természettel egyező cselekedet. Természettel egyező cselekedetnek pedig azt mondja, melly a' soktól, és kevéstől egy iránt távozik, és két hibás végnek közepén áll. Ugy a' vitézség nála minden erények közt első, melly a' félénkség, és vakmerőség közt közép. A' mértékletesség az érzékiség használását tárgyazza. Az emberi cselekedetek szükség, hogy függetlenek legyenek külső határzó alapoktól, hogy erkölcsi cselekedetek nevét érdemeljék, ellenkező esetben csak jelenetek, mellyeknek törvényei a' természet tudománnyához tartoznak, 's azért a' gyakorló philosophust kevésbé érdeklik. Az öntehetőség minden erkölcsiségnek feltétele, következőleg a' cselekvésnek vagy nem cselekvésnek, igy vagy amugy cselekvésnek is tehecsége. A' telyes boldogságot csak polgári társaságban nyerhetni-el. A' legjobb polgári társaság pedig csak különös környülmények szerént határoztathatik meg. Aristotelesnek peripatetica oskolája, Atheneben szakadatlanul állott Augustus idejéig. Azok közül, kik abból kijöttek, neveztesek: Theophrast, több természet-történeti munkáknak szerzője, és lampsaki Strato, kinek véleményit mi, csak Cicero, és Plutarch által fentartott töredékekből esmerjük, végre Phalereus Demetrius. A' régiségnek bölcselkedő oskolái közül egy sem tartotta-fen olly sokáig, mint ez, befolyását: szinte az ujabb időkig sinórmértékül szolgáltak a' philosophiai vizsgálatokban fenekállitási, sőt még most is vagynak tartományok, mellyek Aristotelesben a' bölcsességnek csalhatatlan mesterét tisztelik. Nem voltak ugyan elsők az Arabok, kik őtet az uj európai világba behozák, de tekintetet azok szereztek neki. Az éles elme, és mély okoskodás, mellyek irásiban uralkodók, a' viszketeges elméket gyönyörködtető kellemetes mód, mint a' határzottabb, és a' philosophia körébe általa először bevitetett mesternyelv nagyobb becsben voltak nálok, mint Platónak minden philosophiai kécségei, és hasonlitásokkal gazdag képes nyelve. Már az ariáni czivódásoktól fogva használtatik a' keresztény anyaszentegyházban; és mennél inkább kisebbiték a' plátóskodó egyházi tanitóknak eretnekségei Plátó befolyását; annál inkább nőtt Aristotelesnek becsülete, mellyet Boetiusnak Aristoteles munkái fordításához ragasztott jegyzetei is igen neveltek. (l. Scholasticusok). Midőn Aristoteles irásai eredeti nyelven ismét olvastatnának, egy a' peripateticától okosan különböző szakadat támadott a' scholasticusok között a' 15 és 16 században, melly magát Averroistákra, és Alexandristákra (Aristoteles igy nevezett magyarázóitól) osztotta. Az elsőkhez tartozott Achillinus Sándor, Zimara, és Caesalpinus; az utolsókhoz a' hires Pomponatius és mások. A' Németeknél is a' 17 századig virágzott a' peripatetica philosophia.

Peripetia, váratlan változás, melly hősi vagy drámai költemény, és román 'sat. főszemélyeinek szerencsés vagy szerencsétlen állapotjában történik és azt ellenkezővé változtatja. Illyen p. o. „*Oberon*"-ban a' szélvész, melly a' szerelmesek tilalmas ölelkezése közben

kerekedik és később a' tűzi haláltól az Elfek királya általi megszabadittatások; illyen Schiller „*Jungfrau von Orleans*"-ában, a' Lionelleli szánakozásnak felébredése 's ennek következései. Aristoteles például azon Oedipusban előjövő jelenetet hozza fel, hol az a' hir, mellynek a' királyt félelemtől megmentenie 's meg örvendeztetnie kell vala, származását felfedezvén, ellenkező következést szült. Itt a' peripetia ráesmerésből (vagy egy cselekvő személy eddig esmeretlen rangjának, születésének 'sat. kivilágosodásából) áll elő; de a' nélkül is lehető a' peripetia. Főmunkálatja meglepés, t. i. a' cselekvő meglepetésének a' nézőkrei visszamunkálódása. Ezen munkálat, a' sokaságra mélyen hatván be, gyakran használtatja a' játékszini költőkkel a' peripetiát; ellenben magasabb költői czélokkal ellenkezik. Mindenek felett az ugy nev. szabaduló darabok alapulnak a' peripetiának nem költői használatján, szerencsétlenség egyszerre szerencsévé változván által. A' történetek vonzó kifejlése helyett t. i. a' költő veszedelmet és szerencsétlenséget tol főszemélyeinek fejére, csupán azon czélból, hogy bennünket szabadulásokkal meglepjen.

Peristylium, körtornácz, melly udvar-közt vagy piaczot kerit körül.

Perizonius (Jakab), egy Hollandnak 17 századbeli legtudósabb philologusi közt, 1651 szül. Damban, tanult Deventerben és Leydenben, 's végre az utóbbiban lévő universitásban históriát, ékes szollást és görög nyelvet tanitott. Ugyan itt holt is meg 1715. Számos históriai és philologiai munkái közt különös emlittetést érdemelnek: *Animadversiones historicae* (Amst. 1685) a' tudósságnak valóságos kincstára; *Origines Babylonicae et Aegyptiacae* (Leyden 1711, 2köt. Utrecht 1756, 2 köt.); továbbá Aelianus elegyes munkáinak, 's Sanctius Minervájának kiadatja.

Perkins Gőzágyuja. Az amerikai Perkins 1824-től fogva, Angliában a' gőznek használatát nem csak erőmiveknél és hajóknál, hanem puskáknál és ágyuknál is javitotta és bővitette, minek további kiképzése a' legfontosabb következéseket szülheti. Az ő készitette uj gőzerőmivnél a' gőzüst (generator) nincs összeraggatva, hanem egészen kalapált vasból, 's egy darabból áll, 's azért egy nsz. hüvelykre 20,000 fontnyi nyomást tart ki. Ez egyszerü 's nem igen költséges erőmiv egy ágyutöltés erejével bir. — Ezenkivül készitett P. Martineau és Galloway kézművesek társaságában a' gőzhajók számára különös erőmiveket, mellyek mint előrehajtó erő, uj módú evezőkkel dolgoznak. — Talált továbbá egy gőzpuskát, (steam-gun) melly egy minutában 4 — 500 golyót egymás után kilőtt, 's a' deszkát általlyukasztotta. A' gőz ereje olly nagy volt, hogy egy vastáblára száz lépésnyi távolságról lőtt golyó egészen összelapult. — Azután egy 4 fontos gőzágyun dolgozott, mellyet két ló huz. Ez által egy fontnyi földszénnel ugyan azon foganatot akarja elérni, mellyet 4 font ágyupor okoz. Ez 10 golyót röpit addig ki, mig a' porral töltött ágyu egyet. Azt mondják, hogy e' gőzágyu a' szétpattanás veszélyének semmi esetben sem volna kitéve. Londoni hirek szerint, nem kételkedék P. hogy olly hajitó pattantyut készithet, melly Dowerből Calaisba, azaz 7 órányi távolságnál tovább, egy 2000 fontos golyót röpitni képes. (Londoni *Journ. of arts and sciences*, Aug. Sept. Oct. 1824). 1825-ig P. módja szerint egy erőmivet sem készitének nagyban, 's Baader (Jos. v.) azt jegyzi meg, hogy itt a' rugalmas gőznek igen nagy feszitése mellett, a' gőzüstnek elpattanása sokkal gyakrabban félhető, mint a' Trevithik ang. földmérő már igen veszedelmes high-pressure engine (igen feszitett nyomásu) erőmivénél. Egyébiránt Perkins erőmive, készületében sokkal egyszerübb 's olcsóbb, mint Watt hasonló foganatu erőmive, 's azért a' gőzsajkákhoz, és gőzkocsikhoz különösen alkalmas.

PERKINISMUS, l. ÉRCZTŰK.

PERNAMBUCO Brasiliában, 1412 nsz. mf. nagy tartomány (603,000 lak.), 40 mf. hosszú partmelyékkel, a' legjobb brasilfának honya. Hasonló nevü fővárosa népes (63000 lak.), egészen víztől vétetik körül, Olinda kicsiny várostól egy ór. távolságra fekszik, kikötője, fellegvára, fontos kereskedése, füvész-kertje, pamut- és czukor-termesztése van. *L—ú.*

PERON (Ferencz) a' franczia institutumnak levelezője, az orvosi és philomathiai társaságnak tagja 's a' t. szül. Cerillyben, az allieri depart. 22 Aug. 1775. Atyját ifju korában elvesztette. A' cerillyi collegiumban kiváltképpen a' classicusokat tanulta; azt javasolták neki, hogy papi életet választana. De a' haza és szabadság tüzétől lelkesittetve 1792 a' rajnai táborba ment és Landauba jött. E' városnak ostromoltatása után a' kaiserslauterni csatákor a' Poroszoktól elfogatván, Magdeburgba vitetett. Pénzétől nem fosztatván meg, könyveket vett, több emberek jó indulatját megnyerte, kik neki kölcsönöztek is 's igy főképpen történeti és utazási munkákat olvasgatott. 1794 kicseréltetett és mivel jobb sze me sebe miatt haszonvehetetlen lett, tökélletesen elbocsáttatott. Most 20 eszt. korában kérésére mint nevendék a' párisi orvosi-oskolában bevétetett, hol orvosi tudományt, zoologiát, és anatomiát tanult 3 esztendeig és graduáltatott. Boldogtalan szerelme miatt a' déli tengerre indult, az uj tartományokat kereső küldöcségnél, melly Baudin vezérlése alatt evezett el, hivatalt keresvén. Peron mint zoologus küldetett ezen utra és munkáira utmutatást Lacépèdetól, Cuviertól és Degerandotól kapott. 19 Oct. 1800 indultak el 3 hajóval Havre de Graceból. Lesueur volt munkálódó társa, ki barátja lett. P. egész utazása alatt naponként 6 óráról 6 órára meteorologiai vizsgálatokkal foglalatoskodott, felfedezte, hogy a' tengervize mennél mélyebb, annál hidegebb, leirta az egyenlitő felé lévő kocsonya nemü tengeri állatokat, mellyek setét éjjel tüzesen szoktak fényleni és pyrosomáknak nevezte azokat. 5 hónap mulva Isle de Franceba érkeztek az utazók, azután uj Holland nyugoti csucsára és Timor szigetére, hol P. nagy alkalmatosságot nyert a' moluskák és planta-állatok (tulajdonképen medusák) körül tapasztalásokat tenni, melly foglalatosságában kimondhatatlan nehézségeknek, és veszedelmeknek volt kitéve. Majd minden társa megbetegedett; ő egészségét a' honni lakosokkal együtt bétellel élvén tartotta fen. Timortól az utazók egyenesen a' vandiemenslandi déli fok felé tartottak. A' keleti partokat megvizsgálták, uj Holland déli partjait követték. A' Jackson kikötőbe érkezvén, mindnyájan betegek voltak, 's 4 emberen kivül senki se volt, ki szolgálatot tehetett volna (és mind ez Baudin gondatlansága és durvasága miatt). P. a' gyarmat állapotjával megesmerkedett. Azután a' szigetet Basz-szoros nyugoti bemenetelénél megvizsgálgatták, és ujra uj Holland partjai felé mentek, hogy Carpentaria öbölbe érhessenek. Olly esméretlen tengeren mindenfelé veszély fenyegette őket. P. mindenkor előljárt, több izben kiment a' szárazra, a' hitetlen, embertelen és hitszegő vademberek közé mert menni, minden osztályból sok állatot gyüjtött, figyelmezett életek módjára és igyekezett kinyomozni, mellyek szolgálnak azon terméketlen szigeteken és tengerpartokon az utazóknak eledelül, mellyek kereskedésre és mellyek lehetnének háziakká. Minthogy két természetvizsgáló elmaradt, kettő pedig meghalt, ő maradt maga, ki a' természet-históriára nézve mindent tett és bizonyos, hogy egy tengeri utazás se terjesztett annyi tudományt, mint az övé. Midőn Baudin annyira ment, hogy az állatok betételére szükséges pálinkát megtagadta, megvonta társaival együtt italát magától. Midőn Bailly, Lesueur, Leschenau és Guichenault társaival King szigetébe kiszállana, hirtelen szél-fuvat

hajójokat ugy behajtotta, hogy azt 14 napig nem láthatnák. Azomban még is folyvást dolgoztak, mintha semmi bajok sem volt volna, 's a' szabad ég alatt, szünteleni esőzés és rémitő szelek közt, 180 moluska- és plánta-állatokat szedett öszve Peron és megvizsgálgatta az óriási phoca proboscideákat. Timorra visszamenvén, Lesuerrel ketten ejtettek el egy krokodilust, mellynek váza most is Párisban van. Visszajöttökkor 5 hónapot töltöttek Isle de Francen, hol a' halakkal és moluskákkal foglalatoskodott és még sok ujat fedezett fel. Végre $3\frac{1}{2}$ eszt. távol létek után 7 Apr. 1804 megérkeztek az utazók. P. l' Orientbe és Párisba jött, hol gyüjteményét rendbe szedte, lajstromát elrendelte és a' museumba tette. Egyszersmind parancsolatot kapott, hogy utazását és a' természet-históriai tárgyakat irná le, 's adná ki Lesueur barátjával. L. Freycinet a' hajózási részt kapta kidolgozás végett. Az institutumnak tudósitása szerént a' hoztak közt ki volt téve, hogy 100,000-nél több állat számláltatott, 's ezek közt 2500 uj nemű találtatott, annyira, hogy P. és Lesueur több állatot esmertek meg, mint minden természet-vizsgáló együtt véve az utolsó időben. Az utazásnak első része 1807 jelent meg szép rézmetczéssel 4 d. Ettől fogva P. igen nagy hirre jutott. A' második rész feléig volt nyomtatva, midőn P. megholt. Egyes értekezései kiváltképpen az *Annales du Museum d' histoire naturale*-ben jelentek meg, vagy tudós társaságokban olvasta fel. Igy értekezett a' pyrosomakról, a' tenger mérsékletről, a' timori kővévált plánta-állatokról, a' meleg tartományi vérhasról és a' bétel használásáról, az egésségnek fentartásáról hajón, a' vademberek erejéről az Europaiakhoz hasonlitva, a' tengeri borjúk lakhelyeiről, a' medusák természethistóriájáról (fájdalom félben maradt). A' külömbféle ember-nemek öszvehasonlitásán is dolgozott, melly czéljára még 3 utazást tett fel, éjszakra, Indiába és Amerikába. A' *Naturgeschichte der Völkerstämme auf Timor* (rézmetsz.) felséges, de pártfogás hijjával volt. Sok madár-, emlős állat, uszómaszó- és hal-leirása hever, főképpen a' nem forogható állatokról, mellyekre nézve Lesueur ezer rajzolatoknál többet készitett. Az állatok pálinkában vannak. *Mem. de la soc. d' émulation médicale* 7 kötetében P. egyes értekezéseinek magyarázatja foglaltatik. Mejjbetegsége miatt Lesueurrel Nizzába ment, hol az időt természet-históriai vizsgálódásokkal töltötték. De vissza még betegebben jött. Felgyógyulásához semmi reménysége se lévén, születése földjére kivánkozott menni meghalni, hol anya előtte megholt. Hugaitól és Lesueurtől ápoltatott barom-istálóban. Megholt Dec. 10 1810. *Halak* munk. 2 része, mellyre a' 231 lapig P. maga ügyelt, 1816 L. Freycinet által jött világ eleibe. Az Angolok panaszkodnak, hogy a' Francziák sok olly találmányt tulajdonitnak magoknak, mellyeket Flinders már az előtt felfedezett, és hogy ők ezt sok ideig Isle de Franceban fogva tartották, és azáltal halálát siettették, ámbár a' Francziák uj Hollandiában az Angoloktól gyámolittattak, a' mit P. maga sem győzött eléggé dicsérni.

Perouse, l. Laperouse (Jean François Galaup de).

Perpendicularis (Függő) Linea, Perpendiculum, l. Függő.

Perpetuum mobile ollyan valami, melly folyvást 's mindég mozog, még pedig magától. Minthogy pedig előttünk semmi dolog se esmeretes, melly a' kezdettől önnön magától folyvást mozgott volna (bár képzelni lehet), látni való, hogy ha ez a' kérdés tétetik: „lehető é mechanica által önnön magától folyvást mindég mozgó machinát készitteni?“ csak annak folyvásti mozgásáról lehet a' szó. Sokáig minden segicség nélkül mozgó mesterség-mivünk van; de hogy örökké mozogjon, már a' szükséges kezdet lehetetlenné teszi lételét. Illyen nemü legtökéletesebb machinák közt egy az, melly

Cox londoni museumában van. Ez egy Ferguson János által 1774 feltalált barometrumos óra, mellynek a' kerekei a' kénesőnek leszállása által mozgattatnak. Sok sikeretlen próbatétel után némellyek olly perpetuum mobilet galvanismus segedelmével akarnak készíteni. Még most is láthatni nagy physikus Robertson cabinetjében két, 15 hüvelyknyi magos, száraz galvan oszlopokat, mellyeket Zamboni Veronában készitett. Mind a' kettő közt egyensulyban egy jó nehéz érczrud áll, melly váltólag most egyik, majd másik oldaltól vonatik magához. Ezen folyvásti lógás igazgatja egy pendulumos óránák járását, melly nehány esztendők lefolyása alatt még nem állott meg.

PERRAULT. Ezen nevű 4 testvér közt, kik XIV Lajos országlása alatt éltek Párisban, kiváltképpen esmeretesek: Perrault Claude (szül. 1613, mh. 9 Oct. 1688), orvos, természet-buvár és épitő, kinek rajzolati szerént épittetett a' Louvrenak hires façadeja (külsőoldala) és a' parisi csillagvizsgáló intézet. Még hiresebb P. Charles (szül. 1633, mh. 17 Maj. 1703), nagy eszű és sok esmeretű férjfiú, de nem volt jó izlése. Versei idejét nem élték túl. Colbert ezt és ennek testvérét vette segédül a' franczia mivészség academiájának alkotásában, mellynek Charles munkás tagja és könyvtárnokja volt. Ezen versezetje: *Le siècle de Louis le Grand*, mellyet 1687 az academiában felolvasott, felébresztette a' régiek és ujabbak becse feletti perlekedést. Azután hosszas beszélgetésbe öltöztetett *Parallèle des anciens et des modernes*-évél (Paris 1688—96, 4 köt.) lépett fel, mellyben azon büszke állitást vitatta: „Az ujabbak (kik közt kiváltképpen a' Francziákat értette) a' mivészséget és tudományt, mellyek a' régieknél csak gyermeki korban voltak, legnagyobb tökéletességre vitték 's azokat miveikben és munkáikban jóval felyül-multák", melly állitása Boileauban hatalmas ellenmondóra, ellenben később Fontenelleben és Hudart de la Motteban tüzes pártolókra talált. További munkái: *Les hommes illustres de France, qui ont paru etc. pendant un siècle etc.* (Paris 1696—1700, 2 köt. kép. azután 12); *Contes de ma mère l' Oye* (Paris 1697), mellyért a' franczia tündér-mesék feltalálójának, de talám igazságtalanúl, tartatik. Azonközben ezen elbeszéletek sok forditásokban is tetszéssel olvastattak. *L—ú.*

PERREND (ordo processualis) ezen nevezet alatt értjük azon rendszabásokat, 's szokásokat, mellyek a' perlekedésre nézve időről időre hozattak, vagy divatban voltak. Ezen rendszabások vagy szokások minden nemzetnél, midőn az legelőször rendelte el polgári alkotmányát, a' legegyszerübbek voltak, 's azt lehet észrevenni, hogy többnyire minden uj nemzet más nállánál régibb, 's pallérozottabb nemzettől kölcsönözte az e' féléket, tulajdon szokásaival pedig gyarapitotta azokat. Igy a' hires római nemzetnek legelőször a' Görögöktől kölcsönözött 12 táblákra leirt törvényekből állott ugy szolván az egész polgári törvénye; később azonban azokat a' haza szokásaiból eredett törvényekkel minden előforduló esetekre annyira idomitotta, hogy a' keresztény vallásnak bevétele után az egyházi törvényekkel egyesülve, azok ugyszolván minden europai nemzetnek köz-törvényeivé váltak; sőt a' mi több az europai nemzeteknek szinte megtiltatott addig tulajdon szokásaikból meritett törvényeket (jus consvetudinarium) hozni, miglen azok a' hatalmas római imperator 's római pápa által meg nem erősitettek volna, 's innét veszi eredetét az ugy nevezett approbata consvetudo vagy constitutio l. TÖRVÉNY, melly a' mint Verbőczy törvény-könyvéből kitetszik, nállunk is divatban volt. — Ez azonban csak később jött keletben hazánkban, 's nem is egyedül a' perlekedés módját, mint az egész polgári szerkeztetést illeti, mivel a' perlekedés módja nállunk eleintén egyenesen a' nemzet szokásaiból merittetett, valamint

ezt Béla névtelen jegyzője könyvének 53-ik fejezetében ezen szavakkal: *transactis aliquot temporibus Dux Zulta cum esset tredecim annorum omnes Primates Regni sui communi consilio, et pari autoritate quosdam Rectores Regni sub duce praefecerunt, qui moderamine juris consvetudinis dissidentium lites contentionesque sopirent*, elég nyilván bizonyitja. Ezen szokás nemzetünknél a' polgári társaság kezdetében a' legegyszerübb volt, 's a' későbbi maradványokból is a' tetszik ki, hogy hajdan az egész perlekedés módja egyedül élő szóval ment végben olly formán, hogy az alperes, vagy bevádolt ember, birói pecsét jegy által törvénybe idéztetett, 's a' biró által a' peres dolog az ugy nevezett Pristaldusok jelenlétében elintéztetvén, azon Pristaldusok által a' peres dolog executióba vétetett: ha pedig idővel az e' féle elvégzett dologról szó támadott, a' peres dolog elintézésén jelen volt Pristaldus a' dolognak miben létéről megkérdeztetett, 's az ő előadásának tökéletes hitel adatott; valamint ezt Szent László Király II T. K. 42. Kálmán I T. K. 2-ik fejezetei, 's a' tüzes vas próbáról szolló váradi regestrum nyilván bizonyitják. Ezen együgyü perlekedés módjának neminémü változását tapasztalhatni már II Béla Király idejében, a' midőn is már némelly elintézett peres dolgok irásba is tétettek, ez azomban még abban az időben ritkán történt meg, mivel még a' tüzes vas próbáról szólló regestrumban is találhatni annak nyomára, hogy az ugy nevezett Pristaldusok előadásának hitel adatott. Szinte egy más változás adja elő magát a' perrendre nézve III Béla király idejéből, a' ki alatt Kéza Simon kronikájának 126 's 127-ik, nem külömben egy 1181-iki oklevél bizonyitása szerént legelőször jött keletbe az ügyes bajos dolognak irásba való előadása, a' szerint, mint a' római udvarnál szokásban volt, a' honnét mintegy azt lehet észrevenni, hogy a' római törvénykezés módja is ezen időtől fogva vette hazánkban kezdetét; ezen perrendhez azomban eleintén csak igen nehezen szokhatott hozzá a' nemzet, mivel még IV Béla Király 1267-ik T. K. 10 czikkelye is azt tartja, hogy az ügyes bajos dolgok irás nélkül végeztessenek el, nem lehetett mindazáltal megakadályoztatni, hogy azon szokás több perbeli formálitásokkal egyetemben lábra ne kapjon. Nevezetesebb perbeli formalitások közé pedig tartozik az ugyan egy dologba való többszöri törvénybe idéztetés, 's az ezt követni szokott három vásáros helyeken való kikiáltás, mellyekről a' többi közt már az emlitett 13-ik század elején született tüzes vas próbáról szolló regestrumnak 178-ik § vagyon emlékezet, és ezen vásáros kikiáltástól, melly csak akkor használtatott, midőn az alperes a' többszöri törvénybe idéztetésekre meg nem jelent, veszi eredetét hazánkban az ugy nevezett Proclamata is, melly alatt némellyek mai időben háromszori ajtó előtt való kikiáltást értenek. A' perrend észrevehetőbb változásának nyomaira akadhatni már III András király idejében, a' midőn is azon király 1298-iki T. K. 45 és 48 czikkelye szerént már a' tanuvallatások is irásba tétettek, és az elvégzett perbeli irományok a' vármegyék alispányainál letétetni rendeltettek. Legnagyobb változást szenvedett azonban a' perrend Robert Károly uralkodása alatt, ki is Verbőczy II részének 6-ik czimje szerént a' római törvényekből meritett 's Franczia-ország szélén keletben volt törvénykezés módját hazánkban divatba hozván, az kissebb nagyobb változtatásokkal, mellyek leginkább a' hármas törvény könyv bevétele időszakaszában, 's III Károly király uralkodása alatt történtek, megmaradott mind e' koráig. *P. J.*

Perrier, (Jacques Constantin és Auguste Charles testvérek) születtek Parisban 1742 körül, mechanicusok, különösen az általok közösen készitett centrifugalis szivattyu, 's azon minta — cabinet által esmeretesek, melly a' parisi des arts et métiers conservatori-

umban áll. Jacques Constantin ötször utazott Angliába, hogy a' gőz erőmiveket Franczia országba bevigye. Ezután készite Chaillotban két gőz szivattyut, harmadikat pedig Nagy - Caillouban, melly a' vizet a' Seineból huzza, 's ez nagy viztartókból öntött csöveken egész Párisban szerte vezettetik. Chaillotban még 4 visszaverő kemenczét is állitának, mellyek legtöbb gyárokhoz, fonó - szövő - székekhez, szénbányákhoz, ágyuöntéshez, és furó - szerszámokhoz szükséges szereket olvasztanak. Ezután Monge vezetése alatt a' zendülési háboru rémitő fegyvertárát láták el. Itt készitik Francz. ország számára a' gőzerőmiveket, nyomtató miveket, hengereket 's a' t. Jacques Constantin, ki a' nagy ágyuöntő mühelyt Lüttichben is felállitotta, már a' zendülés előtt tagja vala a' tudományok academiájának, mellynek emlékirati közt tőle több értekezések foglaltatnak. Megh. 1818. —

Perrier (Antoine Scipion) pénzváltó, 's a' becsület - rend tagja, szül. Grenobleban Jun. 14 1776. Sokféle esmereteit, 's nagy vállalatokra termett szellemét a' kézmüvekre, kereskedésre, földmivelésre, és közjövedelemre haszonnal fordità. Ő a' francz. bank egyik legbelátóbb igazgatója, a' kereskedői kamara tagja, a' mesterségüzés gyarapitását tárgyazó sok hasznos intézeteknek alapitója vagy segéllője volt. Roppant értékkel birván, nyereséget nem vadászott, hanem nagy számú gyártulajdonosokat pénzzel, hitellel, 's munkával segitett, 's igy czukorfőzések, fonóházak, üveghuták, szeszégetések 's a' t. alapitója 's tulajdonosa volt. Ő a' P. Jakab által Chaillotban állitott ágyuöntőt is megvevé, nagy tökélyre vitte, 's vezetése alatt itt felette nagy munkák készültek; 's ez belső Franczia országban több mint 100 nagy mühelyt foglalatoskodtat. A' gőzszivattyukat is ő vivé be a' kőszén - bányákba. Meghalt Par. Apr. 2 1821. —

Perrier (Casimir) az előbbinek testvére, szül. Grenobleban 1777. Neveltetése épen a' polgári zendülés idejében esett 's igy igen szabad elmű lett; azonban ritka észtehecségének szerencsés kiképzését 1816-ig csak hivatali pályáján, mint egy gazdag, 's nevezetes kereskedő - ház igazgatója, bizonyithatá, de ekkor mint kormányértő iró lépett fel, 's munkájit nagy tetszéssel olvasák. Majd követnek választá a' Seine departement; ő a' kamarában legott a' bal - oldalon foglalt helyet, folyton ez oldal szellemében munkálódott, 's elragadó ékesszólásával mindég csudált magasságban mutatkozott. Mar. 13 1831 belső ministernek, 's a' ministeri tanács előlülőjének nevezé a' király. Az iróboltból egy nagy nemzetnek, a' franczia nemzetnek kormányára, még pedig illy felette kétes időben történt ugrás, nagy vala; de ő (mi dicsőségére magában elég), ennek minden szövevényes útain, 's azon nyomos ellenpártok mellett is, mellyek, kivált a' Lafayette - é, mindenütt sarkában voltak, mindenkor eligazodott. Polgári rangjához hiv maradt, még is eléggé tudva van, milly tekintetet tuda azzal magának a' pairek kamarájában is szerezni. Midőn egykor a' királyi itélőszék ügyvéde Choppin, betegségében meglátogatná, 's parlamenti erőködései miatt hervadó külsején megdöbbenve, az emberek hálátlanságát emlitené, azt felelé P. „ezen ne csodálkozzék; polgártársainkért el kell enyésznünk, 's meg kell halnunk, a' nélkül, hogy hálájokra számot tarcsnnk". E' szavai első része nem sokára teljesült, mert a' dühösködő epemirigy csak egy erőtlen 's alélt áldozatot talála benne, 's igy (Parisban) Maj. 16 1832 munkás életét könnyen kioltá. J.

Perron (Anquetil du), l. Anquetil és Zendavesta.

Persephone, l. Proserpina.

Persepolis. Persiának Schiras nevű fővárosától éjsz. régi külömböző időbeli épületek omladéki találtatnak, 's ezek közt ollyanok is, mellyek még ezen hatalmas nép legvirágzóbb idejéből va-

lók 's a' hajdani persiai épités-mesterségnek egyetlen egy maradványi. Más épités-mivek omladéki, felyüliratokkal, az uj persiai birodalom idejebeliek, melly a' keresztény időszámlálásnak 3 száz. a' korábbi parthiai birodalomból (l. e.) származott. Ezen későbbi maradványok mintegy 1 mf.-re fekünsznek szorosan vett Persepolisnak omladékitól, 's részint képmivek, részint régi Pehlvi-nyelven irt felyülirások, mellyek kőszíklákba vannak metszve; az Arabok Nakschi Rustamnak, Rustam képének nevezik azokat, mivel ezen régi persiai vitéznek tetteire viszik, holott Sacynak kielégitő magyarázatja szerint az uj persiai törzsökből (a' Sassanidákéból, L. Persiát) szül. királyokat illetik az emlitett ábrázolatok. Végre sok arab, ujpersiai és más felyüliratok temettettek itt be a' Mohammed utáni időszakaszban. A' hajdani persiai emlékek kitetszőleg külömböznek minden más omladékoktól. Amazokhoz tartoznak: Persepolis tulajdonképpi palotájának maradványi, mellyet az Arabok Tsilminarnak, vagy 40 (az az, sok) oszlopoknak neveznek, két ide nem messze eső sirbolttal; azután 4 éjsz. kel. Nakschi Rustamnál fekvő hasonló sirbolt, mellyek királyok sirboltjainak neveztetnek, némelly hajdani épületek omladékival; és végre oszlopoknak 's elkészitetlen sirboltoknak Tsilminar és Nakschi Rustam közt heverő sok egyes maradványi. Minden maradvány rajzolatját lehet látni Chardinnak „*Reise durch Persien*" és Niebuhrnak „*Reise nach Arabien*" czimü munkáikban. Legfőbb emlék Tsilminar, egy nagy és pompás épületnek maradványa, melly hátulról egy félhold formára kinyiló kőszikla-hegytől bekeritttetve, 3 egymás felett felemelkedő szakaszból áll 's egészen legszebb szürke márványból épittetett, mellynek roppant darabjai csudálatos mesterséggel vannak öszvekötve, mész és malter nélkül. Az alsó szakaszból a' felsőbbekhez márvány-lépcsők visznek, mellyek olly szélesek és alkalmatosak, hogy 10 lovas egymás mellett fellovagolhatna. A' tornácz bemenetelénél, hova a' lépcső az első szakaszhoz viszen, a' még megmaradt szegoszlopokba mesés állatok vannak metszve, mellyek mintegy őrállók a' kapunál. Hasonló lépcső viszen a' második szakaszhoz, egy oszlop-menetelhez, hol még most is több, mintegy 50 l. magas oszlopot lehet látni, mellyek olly vastagak, hogy egyet alig ölelhetne körül három ember. Ezen oszlop-menetelen keresztül menvén, több egyenként álló épületekhez ér az ember, mellyek közt a' legnagyobb még ugyan azon szakaszon vagy emeleten áll; a' többiek hátrább állanak 's a' harmadik magasabb szakaszt formálják. Ezen épületek igen sok, külömböző nagyságú szobát foglalnak magokban, 's ugy látszik lakhelyek voltak, mellyeknek belsejében igen sok képes előterjesztést lehet látni. A' többek közt egy sok emberi formából áll, mellyek innepi pompás menetelt előadni látszanak 's öltözeteik és mellékjeleik külömbözők. Hasonló képeket láthatni a' hátulsó épületekben, mellyekben részint előkelők kisérőikkel és tisztelet-jeleikkel, részint vad és mesés állatoknak egymással vagy emberekkel küzdési ábrázoltatnak. A' kőszikla-falban, mellynek nyilásában emelkedik fel az épület, két nagy sirboltot lehet találni. A' földtől jó magasan egy külöldal van a' kőszíklába vágva, melly megett négyszegletü kamarát láthatni, mellybe csak erővel csinált nyiláson lehet bemenni, mivel régi ajtaja nem találtatik többé. Alól a' kőszikla függőlegesen van lefaragva, hogy az emlékbe ne lehessen bemenni. Éppen igy vannak alkotva a' nakschi rustami emlitett sirboltok is. Legjobban Niebuhr rajzolta le azokat. A' legujabb nyomozódások szüleményi, mellyek a' régiek tudósitásaival való öszvehasonlitatás által szereztettek (l. Heeren „Ideen etc." mellyekben az emlékek környülállásosan leirva vannak), következőkben állanak: Persepolisnak emlékei valósággal persiai eredetüek, 's a' sirboltok persiai

királyok temetői és a' Tsilminar épületekhez tartoznak, mellyekkel föld alatt öszveköttetésben állanak. Jollehet az épületek Persiának hajdani idejéből valók, a' még is hihető, hogy a' Persák nem építették azokat magok, hanem másokkal építették 's azoknak igazi ázsiai charaktere azon véleményre ad okot, hogy a' Mediaiak, kiknek köszönhették általánosan a' Persák mivelcségeket, épités-módja szerént állottak azok fel a' pap-osztály ügyelése alatt. Persepolisnak épületei, mellyeket a' régiek (p. o. Diodorus) Cyrus és Cambyses első persiai királyoknak, vagy Dariusnak és Xerxesnek is tulajdonitanak, hihetőleg nem egy időbeliek 's nem egy plán szerint épittettek, a' mi főképpen az oszlop-palotának harmadik szakaszán lévő épületeire nézve igaz, hanem több persiai uralkodóktól hozattak létre. Persepolis se templommá, mivel a' Persáknak, mint Magusok vallását követőknek, templomaik nem voltak, se királyok lakhelyévé volt határozva 's ha, mint Azsiának legtöbb fővárosai az első hóditók udvar-táborából származott is, de csak hamar megszünt azoknak első lakhelye lenni; hanem a' hazáról, uraságról és vallásról való ideák, mellyek azzal öszveköttetve voltak, a' királyok holtlakhelyévé, a' nép szencségévé tették azt. A' királynak mindenütt és külömbféle állásban megjelenő képe, melly mind mellék-jeleivel, mind kitetsző nagyságával kitünik, nyilván mutatja, hogy ezen épületek a' király számára rendeltettek; és mivel a' persiai királyok életmódja kemény rendszabások alá volt vetve, valóban nem lehet kételkedni, hogy ezen emlékek valaha a' királyok házi életének, mint ezt a' Magusok rendszabási kivánták, előadását foglalták magokban. Ezen rendszabások mutatták meg a' királynak, miként telyesicse, mint Ormuzdnak (l. Dämon) szolgája, e' vagy ama szent szolgálatot. Uralkodásra lépések után a' persiai királyok tüstént Persepolisba mentek, hogy Cyrus ruháiba öltözködjenek 's bizonyos időben azután is meglátogatták ezen helyet, hogy a' hegyek tetőin innepi áldozatokat tegyenek. Halála után itt tartattak a' király ruhái, házi eszközei és kincse, mivel a' király temető helye ugy tekintetett, mint minden szükséges dolgokkal felkészitett lakhely, a' honnan nem csak őrök vigyáztak a' palotára, hanem a' legfőbb udvari inasok is a' sirnál maradtak, sőt talán a' megholtnak feleségei is oda kéntelenittettek költözni. Mind ebből kimagyaráztathatik, miként elégithette ki Sándor boszuállását Dariusnak meggyőzetése után a' palotának lerontásával? (l. Sándor). Az épités mestersége ezen emlékekben, a' mi a' mechanicumokat illeti, tökéletes és a' világnak egy tájéka se mutathat, Egyiptomot talán kivévén, olly kőfal-mivet, mint Persepolis omladékai; ezen épités-módnak charactere mindazáltal átaljában ellenkezik az egyiptomival. Éppen olly mechanicai szorgalom tetszik ki az ékesitő képmivekben. Az ezen emlékeken lévő felyülirás hármas nyelven van, melly ékbetük (l. e.) közönséges neve alatt foglaltatik. A' legrégibb, kécség kivül betűirás, minden magyarázók megegyező vélekedése szerint zendnyelven, a' Magusok szent nyelvén van; a' második nemü betük Pehlvinyelvre mutatnak 's a' harmadik nemüek assyriaiak vagy babyloniaiak. Grotefend és Lichtenstein kiváltképpen sok érdemet szereztek magoknak ezen betük magyarázatjára nézve. Keppel kapitány rajzolatinál pontosabbak 's tökéletesebbek Jam. Edw. Alexanderéi, ezen munkájában „*Travels from India to England, through Persia, Asia minor etc.* 1825—26" (London 1827).

Perseus Danaënak (l. e.) és Zeusnak fia. Polydectes, Seriphos sziget királya, ki anyjával együtt befogadá, csak hamar szabadulni kivánt a' fiatal, 's tüneményes esetek után vágyódó hőstől. Azt szinlelé tehát, hogy Önomaus leányát akarná elnyerni, 's menyasszonyi ajándékra, összegyült barátitól lovakat kért. P. azt igérte,

hogy ha kivántatik, magát a' Gorgo (Medusa) fejét is elhozza; Polydectes szaván fogta. Az ocean tulsó részén, mingyárt az éj határainál lakott a' Gorgonok rémitő, kigyóhaju, 's kigyóval övedzett neme, mellyből csak egy, Medusa vala halandó. Mercuriustól 's Minervától vezetve, előbb az ocean nyugoti partján lakó 3 Graeákhoz ment P.; mellyeknek csak egy szemök 's egy fogok volt; ezeket hatalmába kerité, 's visszaadatásokat csak olly feltétel alatt igérte meg, ha azon Nymphához vinnék, ki az ő vállalatához szükséges eszközöket, a' szárnyas czipőt, a' zacskót, 's Aides látatlanná tevő sisakját őrzi. Erre rá állottak, fogat, szemet vissza kaptak, 's P. is a' Nymphától, mit kivánt, megnyerte. Mások szerint Vulcan és Mercur fegyverkezteték-fel. Az elsőtől 's Minervától vezetve, elért a' Gorgonokhoz, kiket aludva talált. Lefelé hajlék az irtóztatók előtt, kiknek tekintete kővé váltott; vas paizsára nézett, ez által Medusa fejét megpillantá, azt lecsapta, 's véréből Pegasus és Chrysaor termének. Azután a' főt hirtelen a' zacskóba löké, 's az üldöző testvérektől Aides sisakja által menekvék-meg. Mercur szárnyas talpán lebege most az országok fölött, rémségeket hajhászva. Atlas királyhoz jött, kinek az oraculum azt jövendölte volt, hogy kertjének arany almáit Zeus egyik fija által vesztendi el, 's mivel ez okon a' vendégi just tőle megtagadta, azt Medusa feje kővéváltó ereje által egy égtartó sziklává változtatta. Ezután megszabaditá Andromedát (l. e.) ezzel nemzette Persest, kit, midőn Andromedával Seriphosba visszatért, nagy attyánál Cepheusnál hagyott. Itt anyját Minerva oltára előtt találá, hova az, Polydectes hatalmaskodása miatt, nevelő atyjával Dictyssel vonult. Ezt segitőivel együtt kővé változtatá, 's miután Dictyst seriphosi királynak tevé, a' szárnyas talpakat, zacskót és sisakot Hermesnek visszaadta, a' Gorgó fejét pedig Athenének ajándékozta, ki azt vértjére, vagy (mások szerint) mejjvasára illesztette. Ekkor Danaëval 's Andromedával Argosba nagy atyjának Acrisiusnak látogatására ment. Ez hogy az oraculum elől kitérjen, Thessaliába illant; de sorsa elől még sem futhatott el, mert P. ide is követé, 's a' maga találta discus szerencsétlen hajitásával csak ugyan megölé. E' miatt a' rámaradt Argost irtózott elfogadni, 's azt inkább Megapenthes birtokával Tyrinthussal cserélte fel. Itt Mycenae városát épité. Andromeda pedig Persesen a' Persa nemzet törzsök apján kivül, szülte még Alcaeust, Sthenelust, Heleust, Nestort, Electryont, és egy leányt Gorgophonét. P. holta után is mint bajnok tiszteltetett 's a' csillagzatok közé emeltetett. A' Perseusról szóló mythust Persiából származtatják, 's ujabban a' földmivelésnek felső Azsiából vagy Persiából Görögországba áltvitelére magyarázzák. Ő a' Bersin a' Schahnameban.

Persia, ázsiai tartomány, Olivier szerint 59,400, mások szerint 37,300 nsz. mf. 39 (22) mil. lak. most 3 státusra oszlik, u. m. magára Persiára (nyug. Persiára) vagy Iranra, Kabulistanra (l. Afghanistan) és Beludshistanra (l. e.) vagy a' Beludshok tartományára. Az utóbbi két tartományról hozánk érkezett legujabb tudósitásokat az Angoloknak köszönhetjük, kik a' kabuli udvarhoz 1808 követséget 's Beludshistanba 1810 két katona-tisztet küldtek. Amaz utazást Elphinstone, ezt Pottinger irták le; mind a' ketten az utazók közt voltak. — Nyug. Persiának vagy Irannak (a' h. 62—80° és az é. sz. 24—40°) 23,400 nsz. mf-dön 12 (Gardane szerént 20) mil. lak. van. Határi: a' persiai öböl, ázsiai Törökország, az orosz birodalom, caspium tenger, Kabulistan és Beludshistan. Persia közepén térség és sok homok-pusztáktól fedetik. Leghegyesebbek éjsz. tartományi, hol az Ararat emelkedik fel 's nyug. tájéki. A' Tigristől, csaknem egyenlő közüleg, egy granit hegy fut, mellyet a' régiek Zagrosnak neveztek 's ezzel hasonlóul egyenlő közüleg terjed